Gall Névtelen

A lengyel fejedelmek hercegek krónikája és tettei

FORDÍTOTTA,
BEVEZETŐ TANULMÁNNYAL
ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA
BAGI DÁNIEL

Argumentum

A kiadást támogatta
az Instytut Książki ©POLAND Program Translatorski.

This publication has been funded by
the Book Institute – the ©POLAND Translation Program.

Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta:
Bagi Dániel

A verseket fordította:
Jankovits László

A magyar szöveget a latin eredetivel egybevetette:
Galántai Erzsébet

ISBN 978-963-446-465-5

TARTALOM

IRODALOM

A LENGYEL FEJEDELMEK AVAGY HERCEGEK KRÓNIKÁJA ÉS TETTEI CÍMŰ MŰ SZERZŐJE ÉS SZÖVEGE

A latin kultúrájú Kelet-Közép-Európa, azaz Magyarország, Lengyelország, Csehország, illetve a 12. század végéig még sok tekintetben e régióhoz tartozó, de eredendően a bizánci kultúrkörből kinövő Kijevi Rusz korai történetének egyik legértékesebb forrása a Gall Névtelen, azaz a szakirodalomban széles körben ismert neve szerint Gallus Anonymus gesztája. Európának ebben a két nagy keresztény nagyhatalom között az ezredforduló táján létrejövő régiójában a *latinitas* megjelenése, illetőleg az egyházi szláv íráskultúra átvétele egyidős a kereszténység felvételével. Mégis, jól látszik, hogy az íráskultúra önmagában nem vonta magával automatikusan a történetírás megjelenését. A hagiográfiai irodalom kezdetei Csehországban és Magyarországon már igen korán, a 10–11. század fordulóján, illetve a 11. század folyamán megjelentek. Ez azonban nem érintette a történeti régió egészét: Lengyelországban gyakorlatilag a 13. századig nem találkozunk sem *vitá*kkal, sem *legendá*kkal. Ugyancsak korábbra tehetők a régióban az annalisztika kezdetei, ám a területi megoszlás itt sem egyenletes. Míg Lengyel- és Csehországban a történetírás genezise egy-egy máig nem ismert „ősévkönyvben" rejlik, amelyekből a felettébb bonyolult és sok irányba továbbfejlődő annalisztika leszármazott, Magyarországon érdekes módon csak a Pozsonyi Évkönyv áll a kutatók rendelkezésére.

Az első történeti szintézisek, melyeket szerzőik már az ezredforduló táján hatalomra került helyi dinasztiák megbízá-

sából, és ami még lényegesebb: a királyi/fejedelmi udvarok ízlése szerint készítettek el, legkorábban a 11. század utolsó harmadában keletkezhettek.[1] A latin nyelvű alkotásokat figyelembe véve három ilyen művel számolhatunk ebben az időszakban: a magyar történetírás gerincének tekinthető 14. századi krónikakompozíció ősszerkesztményével, melynek keletkezési idejében mindmáig nem tudott konszenzusra jutni a kutatás, Prágai Kosmas a csehekről írott krónikájával, melyet szerzője, a prágai egyház dékánja 1125-ben fejezett be, s Gallus Anonymus gesztájával, melynek keletkezési ideje 1113–1115/1116 közé tehető.

A SZERZŐ

A névtelen szerző kilétének kutatása gyakorlatilag egyidős az újkori lengyel történetírással, és hasonlatosan III. Béla király Névtelenjéhez, gesztájának szövegén nőtt fel a modern forráskritikai iskola. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy minden, a szerző kilétét felfedni kívánó törekvés ellenére mind a mai napig nem tudjuk, ki lehetett Gallus Anonymus.

A névtelen szerző „személyazonosságát" megállapítani kívánó történeti kutatásban létrejött főbb irányzatok őse Martinus Cromer, a neves humanista, történetíró és warmiai püspök megállapítása, mely szerint Gallus Anonymus *gall* volt, valamiféle *szerzetes*, és III. Boleszló fejedelem idején élt. Mivel Cromer a birtokában levő heilsbergi kézirat alapján vonta le következtetéseit, az utána következő tudósgenerációk mindigmáig ebből a három alapelvből indultak és indulnak ki.

[1] Vö.: Kersken 1994, Kersken 1995, Kristó 2003.; Font 2005b.

Cromer álláspontjától csak ketten tértek el lényegesen az idők folyamán.

Legelőször H. Kownacki (1761–1854), a Schliemann-szerű amatőr történetíró, aki elsőként fordította le lengyel nyelvre Gallus Anonymus gesztájának bizonyos részeit és a Lengyel-Magyar Krónikát. Mivel mindenféle szakképzettség nélkül vágott bele a fordításba, úgy, hogy alapvető filológiai képzettséggel sem rendelkezett, egyszerűen rosszul fordította le a szöveget. Így a III. könyv epistolájában olvasható részt, melyben szerzőnk arról nyilatkozik, hogy *„exul et peregrinus"*, azaz hazájától távol élő vándor, pont ellenkező értelemben fordította le, és végkövetkeztetésként arra jutott, hogy *„mert annyira szereti hazánkat és e földet, hát hogy is lehetne más, mint lengyel"*.[2]

Ugyancsak rossz kiindulópontot választott F. Bartoš, aki a második világháború után szentelt figyelmet a névtelen gesztaíró személyének. Ő abból a kétségtelen tényből indult ki, hogy Gallus Anonymus igen kritikusan nyilatkozik a 12. század elejének lengyel-német háborúiról, és V. Henrik német-római király és császár személye sem a legkedvezőbb fényben tűnik elénk a történetben. Bartoš ebből arra következtetett, hogy a gesztaíró „németellenes" volt. Mindezt összekapcsolata azzal, hogy szerinte a korban uralkodó cseh és morva fejedelmek is hasonló gondokkal küszködtek, s így arra az álláspontra helyezkedett, hogy Gallus Anonymus „cseh nemzetiségű" volt.[3] Nézetei nem találtak kedvező fogadtatásra szakmai közönségben. Nem hagyható ugyanis figyelmen kívül, és a jelen tanulmányban is részletesebben foglalkozunk vele az alábbiakban, hogy Gallus Anonymus mindenkit nega-

[2] Kownacki, 115.
[3] Bartoš 1952, 2–5.

tív színben tűntetett fel, aki valamilyen módon veszélyeztette a geszta főszereplőjének, III. Boleszlónak a nyugodt uralmát. A német birodalom mellett az egyik ilyen veszélyforrás Cseh-, illetve Morvaország volt. Így elképzelhetetlen, hogy erről a területről érkezett volna a mű megírásának helyszínére.

Ha a történeti kutatásban ismert komolyabb elméleteket kívánjuk részletesebben górcső alá venni, akkor három ilyennel kell számolnunk: a provanszál-magyar származáselmélettel, az északfrancia-flandriai eredet lehetőségével és az itáliai származást hangsúlyozó iskolával. Mindhárom irányzatot komoly tudósok képviselték és képviselik mindmáig, és meg kell jegyezni, hogy valamennyi mellett szólnak érvek és ellenérvek is egyaránt, hiszen valamennyi megállapítást ugyanabból a szövegből vezették le.

Kétségtelen, hogy a legnagyobb szellemi befolyásra a provanszál-magyar származáselméletet képviselő kutatótábor tudott szert tenni, melyhez olyan nagyformátumú tudósok tartoztak, mint St. Kętrzyński, W. Kętrzyński, A. Brückner, T. Tyc, R. Grodecki, P. David, M. Plezia.[4] Valamennyien abból indultak ki, hogy a gesztában központi szerepet kap a Rôhne torkolatánál fekvő Saint-Gilles du Gard bencés kolostora, illetve patrónusának, Szent Egyednek a tisztelete. Ebből egyrészt arra következtettek, hogy szerzőnk Szent Egyed szerzetese lehetett, másrészt pedig (Brückner, Grodecki és Plezia) ezt kiegészítették azzal, hogy olyan szerzetesről lehetett szó, aki Saint-Gillesből Magyarországra jött, és a Szent László király által 1091-ben alapított somogyvári bencés apátságban töltötte

[4] Kętrzyński 1899, 51.; Kętrzyński 1910, 63.; Brückner 1924, 119–121.; Tyc 1924, 112.; Grodecki-plezia, 6., David 1939, 219.; Plezia 1947, 135–194.; Plezia 1959, 285–295.

szerzetesi szolgálatát. Mindezt Grodecki még azzal is megtoldotta, hogy szerinte szerzőnk „szláv származású volt", aki a magyar koronának volt alávetve, Brückner egyszerűen magyarnak tekintette, Plezia pedig a Szent László-kori *Gesta Ungarorum* szerzőjével azonosította. A provanszál-magyar származáselmélet szerint szerzőnk tehát Provence-ból érkezett Magyarországon át Lengyelországba 1112 körül, és onnan ismeretlen helyre távozott.

Ugyancsak nagy tábora volt és van azoknak a kutatóknak, akik úgy vélik, hogy szerzőnk valahonnan Észak-Franciaországból vagy Flandriából származhatott.[5] Elképzeléseik elterjedésének nagyban kedvezett, hogy a jelenleg is érvényes kritikai kiadást jegyző K. Maleczyński, s az ő nyomán a szöveget legutóbb kiadó nemzetközi szerzőgárda is ilyen irányban foglalt állást. E tudósok elméletük megindoklásaként általában azt szokták felhozni, hogy a korabeli Észak-Franciaország és Flandria sokkal pezsgőbb irodalmi életnek adott helyet, mint Provence, és hogy a korban mérvadó, a kereszteshadjáratok nyomán kialakuló új irodalmi műfajok bölcsője is ez a terület volt. Mások, mint a kérdésben már több tanulmányt is megjelentetett J. Bujnoch és J. Fried arra az álláspontra helyezkedtek, hogy szerzőnk egyenesen Lüttichből érkezett a mű megírásának színhelyére. Indoklásként Bujnoch Szent Lőrinc szerepére figyelmeztetett, aki a III. könyvben több alkalommal is segítséget nyújt a lengyel uralkodóháznak az ellenséggel vívott csatában. Máshonnan közelített a kérdéshez J. Fried, akit 1989 óta, mikor napvilágot látott első nagyobb szabású munkája, melyben a kelet-közép-európai térség kez-

[5] MGCH, XI–XII.; GUMPLOWICZ 1895; GUMPLOWICZ, 1902, 568–497.; GALLUS XCIII–XCV., BUJNOCH 1977, 301.; BUJNOCH 1978, 10–12.

deteit, közelebbről az 1000. évi gnieznói találkozót vetette alá alaposabb vizsgálatnak,[6] egy cél vezérel. Nevezetesen, hogy sikerüljön bebizonyítania: Kelet-Közép-Európa történeti és kulturális kezdetei elválaszthatatlanok, sőt megérthetetlenek a birodalom, közelebbről III. Ottó léte és működése nélkül, ezért megkísérelt szoros kapcsolatot felállítani Szent Adalbert harmadik, ismeretlen életírásának kelekezési körülményei és Gallus Anonymus munkája között. Mivel álláspontja szerint a vértanú püspök első, a tudományban Római életrajzként ismert *vitá*ja nem vélelmezett keletkezési helyén, hanem Aachenban vagy Lüttichben keletkezett, és az elveszett szenvedéstörténet kétségtelenül inkább ezzel a szöveggel mutat fel rokon vonásokat, mint Querfurti Brúnó Adalbert-életrajzával, Fried úgy vélte, hogy Gallus Anonymus is vagy Aachenben, vagy Lüttichben férhetett hozzá a néhai prágai püspök életét és vértanúhalálát taglaló munkákhoz.[7]

Kisebb tábort tudhat a háta mögött, bár a közelmúltban „erősítést" kapott a tudósoknak azon csoportja, mely szerint Itáliából, Velence környékéről érkezhetett Közép-Európába a szerző. Jelentősebb képviselői, mint T. Wojciechowski, D. Borawska és legutóbb T. Jasiński úgy vélik, hogy Gallus Anonymus Itáliából, közelebbről Velencéből is származott.[8]

Wojciechowski és Borawska csak arra vállalkozott, hogy feltételezésként fogalmazza meg véleményét. Wojciechowski azért tartotta elfogadhatónak a velencei származást, mert e város esik legközelebb Magyarországhoz, melyen keresztül szerinte a szerző Krakkóba ment. Borawska a geszta I. könyvének

[6] Fried 1989.

[7] Fried 2002, 113–141.

[8] Wojciechowski 1951[3], 254.; Borawska 1965, 114–115.; Jasiński 2005.

18. fejezetében említett Orseolo Péter magyar király *Bazoarium* helységben tett templomalapítását értelmezte – szerintünk – helytelenül. Legutóbb viszont T. Jasiński, akinek munkájára – annak friss megjelenése miatt – nem volt mód korábban reagálni, már állításként fogalmazta meg, hogy szerzőnk nem csak velencei származású, hanem egyenesen azonos az úgynevezett Anynomus Monachus Littorensis névre hallgató, mellesleg úgyszintén azonosíthatatlan történetíróval, akit Szent Miklós *translatió*jának írójával szokott azonosítani a tudomány.

Jasiński a következő érveket hozta fel igaza alátámasztására. Szerinte a szerző velencei származása mellett szól, hogy megemlíti a geszta bevezető részében Velencét, a dalmát tengerpartot, illetve a Trákián át Velencébe vezető szárazföldi utat is. Ezzel összefüggésben úgy véli, hogy a mű első könyvének bevezetőjében allegorikusan említett vitorlázás alapján is arra következtethetünk, hogy a hajózáshoz jól értő velencei tengerésszel állunk szemben.

Ehhez kapcsolódó érvként említi meg Jasiński, hogy „szerzőnket leleplezte a friss hal iránti szeretete". A második könyv 28. fejezetében olvasható egy vers, melyet a szerző verses betétként III. Boleszló tiszteletére illesztett be a szövegbe, amikor a fejedelem elfoglalta a pomerániai Kołobrzeg városát. Ebben a szerző allegórikusan kifejezésre juttatta, hogy eddig csak állott és sós halat ehettek a lengyelek, de most már friss tengeri csemegékhez is hozzájuthatnak a pomerán tengerpart elfoglalása révén. Ez – Jasiński szerint – világos bizonyítékát adja a szerző fanyalgásának, hogy ő, aki eddig Velencében mindig hozzájutott a friss halakhoz, a krakkói udvarban kénytelen volt beérni a csemege tartósított változatával. Súlyosabban esik latba a kiváló történettudós másik érve, mely szerint Gallus Anonymus és a lidói névtelen azonossága leginkább

azzal bizonyítható, hogy a két mű számtalan frazeológiai és stilisztikai egyezést mutat fel. Különös értéket tulajdoníthatunk e tárgykörben egy olyan mondatnak, amely kétségtelenül csak Gallus Anonymusnál és a Szent Miklósról szóló történetben olvasható.

Ha mérlegre kívánjuk helyezni a kutatásban mindeddig megfogalmazódott véleményeket a névtelen szerző kilétével kapcsolatban, óvatosan kell eljárnunk. Először is látni kell, hogy Gallus Anonymus kilétének megállapításakor mindig három kérdésre keresték a választ: személyazonosságára, származási helyére és életútjának lehetséges állomásaira, a választ pedig mindenki csak a geszta ránk maradt szövegéből kaphatja meg.

Ami a legutolsó kérdést illeti, nézetünk szerint szinte valamennyi, a kutatásban megfogalmazódott elméletnek lehet létjogosultsága. Gallus Anonymus a kelet-közép-európai középkori történetírók első generációjához tartozott, akik nem helyben nevelkedtek, nem a helyi elitből származtak, mint például Prágai Kosmas, hanem külföldről, az íráshoz értő és abból élő *(ex penna vivens)* „szakértőként" érkeztek a térségbe. Így elméletileg bármilyen területről érkezhetett szerzőnk: nem zárható ki, hogy Észak-Franciaországból Dél-Franciaországba került, onnan pedig Észak-Itália és Magyarország érintésével érkezett Krakkóba. Erre utalhatnak földrajzi ismeretei, Szent Egyed kultuszának ismerete, illetve a korai francia skolasztikus iskolák szellemi hatása a szöveg bizonyos részeiben. Nézetünk szerint igen valószínű, hogy Gallus Anonymus járt Magyarországon is, mert – miként másutt bizonyítani igyekeztünk – olyan sok információt jegyzett fel korabeli és korábbi magyar uralkodókról, hogy ezt az ország, az udvarban folyó történetírás jobb ismerete nélkül nem tehette volna meg. A szerző magyarországi életszakasza azonban nyilván

csak egy szelete életpályájának, melyet teljességében – források hiányában – nem ismerhetünk meg teljesen.

Nehezebb feladatot jelent a szerző származásának problematikája. A 19–20. századi történeti kutatás nemegyszer úgy tekintett erre a kérdésre, mintha Gallus Anonymus egy modern államból érkezett volna egy másik modern államba. Ez ebben a formában nyilván nem volt lehetséges: a származás kérdése a középkorban közismerten más jelentéssel bírt, mint a modern időkben, és maga Gallus Anonymus sem tartotta fontosnak megjegyezni, Európa melyik tájáról származik.

A legproblematikusabb kérdést azonban mindig is a szerző kilétének megállapítása jelentette. A kutatás egy része a szövegben megjelenő személyekkel igyekezett azonosítani Gallus Anonymust, mint Maurus krakkói püspök (D. Borawska), Balduin krakkói püspök (M. Gumplowicz). Igen csekély azonban a valószínűsége annak, hogy szerzőnk bármelyikük is lehetett volna, hiszen valamennyiükről egyes szám harmadik személyben nyilatkozik, ami nézetünk szerint lehetetlenné teszi ezt.

Mások olyan személyekkel igyekeztek/igyekeznek azonosítani szerzőnket, akik közvetlenül nem jelennek meg a szövegben. Így M. Plezia, aki egész pályája során következetesen érvelt amellett, hogy Gallus Anonymus szoros kapcsolatban állt Magyarországgal, a Hóman Bálint szerint Szent László-kori *Gesta Ungarorum* szerzőjével, Koppánnyal azonosította szerzőnket, és úgy vélte, hogy mind a magyar, mind a lengyel történetírás első műremekét egy és ugyanaz a szerző írta meg. Mindazonáltal Plezia érvelését igencsak meggyengíti, hogy kizárólag Hóman elméletét tette magáévá, a többi, már a két világháború között is ismert, a magyar történetírás kezdeteit feldolgozó elméletet egyáltalán nem vette figyelembe.

Legutóbb, miként erre már fenn utaltunk, T. Jasiński tett messzemenő megállapításokat szerzőnk kiléte tekintetében. Bár természetesen nem kizárt, hogy Gallus Anonymus azonos az úgyszintén Anonymus melléknevet viselő lidói szerzetessel, T. Jasiński érveit nem lehet minden további nélkül elfogadni. A szerző által alkalmazott stilisztikai-frazeológiai összehasonlító módszer nem ismeretlen történetírásunkban, hazánkban először Madzsar Imre alkalmazta, már a maga idejében sem fogadta azonban teljes egyetértés a tudomány más képviselői részéről. A módszer ugyanis, miként erre legutóbb Kristó Gyula is meggyőzően rámutatott,[9] nagyon sok bizonytalansági tényezőt hordoz magában. Nem tudjuk, lehet-e egyedi stílusjegyeket elvárni egy-egy 12. századi szerzőtől, és hogy részleges, vagy akár teljes szövegegyezés alapján is következtethetünk-e a két szerző azonosságára. Mindamellett hozzá kell tenni: T. Jasiński – egy kivétellel – olyan frazeológiai elemeket hasonlított össze a lidói szerzetes és Gallus Anonymus munkájában, amelyek semmi esetre sem tekinthetők egyedinek, hanem a középkori latin nyelvű irodalomban általános nyelvi toposzként, fordulatként jelennek meg. Ráadásul nem szabad elfelejteni, hogy még abban az esetben sem jutunk közelebb szerzőnk személyazonosságához, hogyha kritika nélkül elfogadjuk a lidói szerzetessel való azonosságát, mivel ez utóbbi is ismeretlen személy.

Összefoglalva tehát a szerzőről megszerezhető ismereteinket, megállapítható, hogy bizonyos mértékben, szigorúan a ránk maradt szöveg alapján, rekonstruálható szerzőnk életútjának néhány állomása. Mivel a magyar uralkodók közül egyedül Könyves Kálmánt írja le még élő személynek, felte-

[9] Kristó 1994, 44–47.

hető, hogy Magyarországra 1095, Szent László halála után kerülhetett, s onnan 1113, III. Boleszló magyarországi zarándokútja után ment Krakkóba. További életútjáról nem tudunk semmit. Ugyancsak valószínűsíthető, hogy jól ismerte Szent Egyed kultuszát, ennek alapján elképzelhető, hogy Provence-ban is járhatott, ahol Szent Egyed anyakolostora található. Mivel azonban Szent Egyed tisztelete Észak-Franciaországban és Flandriában is elterjedt a 12. század elején,[10] nem kizárt, hogy ott ismerkedett meg vele, sőt az sem lehetetlen, hogy egyszerűen Magyarországon találkozott először a néhai saint-gilles-i apát kultuszával.

Nem tudunk meg azonban szinte semmit sem a szerzőnk kilétéről. A szövegben hátrahagyott néhány utalás alapján legvalószínűbb, hogy bencés szerezetes volt, de ezen felül szinte semmit nem tudunk meg róla, és minden eddigi azonosítási kísérlet gyakorlatilag sikertelen, vagy más érvekkel könnyen cáfolható maradt.

A MŰ

Szöveghagyomány

Kéziratok

Gallus Anonymus gesztája három kéziratban ismert, mindhárom későközépkori másolat.

[10] Corbet 1980, 4.

a) A Zamojski-kódex, BN Varsó, cím. 28, fol. 20v–54v[11]

A Zamojski-kódexet jelenleg a Varsói Nemzeti Könyvtárban (Biblioteka Narodowa) őrzik, 92 pergamenlapból áll. Többek között tartalmazza a Lengyel-Magyar Krónika egyik kéziratát, Szent Szaniszló egyik életírását, a Traski-évkönyvet. A kódex 1340 után keletkezett. A XV. században, más feltételezés szerint már korábban is a Łaski család tulajdonában volt. Valószínű, hogy a 16. század végéig a Łaskiak tulajdonában maradt, majd onnan ekkor Jan Zamojski kezébe került. Nem ismeretes, mikor került be a Zamojskiak által alapított könyvtár kincsei közé, 1675-ben azonban már megemlíti a könyvtár legrégebbi ránk maradt katalógusa. Miután II. József 1784-ben felszámolta a Zamojskiak könyvtárát, a kódex Varsóba került, ahol Stanisław Zamojski újraalapította a könyvtárat. Varsó 1939-es bombázását nagy szerencsével túlélte a kódex, bár a könyvtár épülete, ahol őrizték, teljesen megsemmisült. Több más értékes műremekkel együtt Németországba vitték a megszálló hatóságok, ahonnan 1941-ben hozták vissza, és a német hatóságok által felállított varsói „Staatsbibliothek"-ban őrizték, melyet a nagy varsói közkönyvtárak összevonásával hoztak létre. A varsói felkelésben ez a könyvtárépület is megsemmisült, majd anyagát a menekülő német hadsereg magával vitte. A szovjet megszállók az Odera menti Frankfurt közelében szerezték meg a kódexet a németektől, melyet Moszkvába vittek, ahonnan csak 1947-ben hozták vissza. Azóta mai helyén őrzik a Nemzeti Könyvtárban.

[11] A kódex leírásait lásd: Kętrzyński 1899, 67.; Finkel-Kętrzyński, XIV.; J. Deér in SRH² II., 297.; Krzyżanowski 1948, 14–15.; Gallus, I–X.; Wiesiołowski 1967, 21.; CHP, 3–4.; Grzesik 1999, 21–22.; Drelicharz 2003, 24–43.; GpP, XX.

b) Sędziwój-kódex, Biblioteka Czartoryskich Krakkó, nr. 1310, 242–307.[12]

A kódex 949 papírlapból áll, jelenleg a krakkói Czartoryski Könyvtárban őrzik. Rengeteg szöveget tartalmaz, csak a legfontosabbakat kiemelve: Gallus Anonymus gesztáján kívül a Lengyel-Magyar Krónika egy szövegtanúját, Szent Ludmilla életéről szóló feljegyzéseket, Szent Szaniszló egyik életrajzának kéziratát.

A kódexet névadója, Czechlai Sędziwój gnieznói kanonok készíttette, aki elsősorban a 15. században fellelhető hagiográfiai emlékeket akarta összegyűjteni. A kódex 1434/37–1466/67 között keletkezett több részletben. Sędziwój legkésőbb 1476-ban, halála éve előtt a kłodawai kanonokoknak ajándékozta a kódexet, majd a 16. század folyamán Jan Zamojski tulajdona lett, aki a zamości Zamojski-palota könyvtárában helyezte el. Onnan került 1665-ben a Zamojski Könyvtárba, ahonnan 1800 körül kikölcsönözte a történettudós Tadeusz Czacki, és visszavitel helyett saját, poryczi könyvtárában helyezte el. Ott 1818-ig maradt, amikor Czacki halála után egész könyvtárával együtt megvásárolta Adam Jerzy Czartoryski, aki a kódexet puławai könyvtárába vitette. Ettől kezdve a kódex sorsa mindig is a Czartoryski Könyvtár sorsával osztozott. 1831 után, a levert lengyel felkelést követően egy ideig Párizsban volt, majd 1876-ban a Czartoryski Könyvtár egészével együtt Krakkóba került, ahol mindmáig megtalálható.

[12] A kódex leírását lásd: MGCh, VII–VIII.; Lelewel 1851, 467–475.; Kutrzeba 1910, 163–164.; Ulanowski-Kutrzeba, XXVI–XXVII.; Gallus, X–XIII.; Kürbis 1952, 25–36.; ChPM, XI–XIX. ; Wiesiołowski 1967, 98–115.; Drelicharz 2003, 44–56.; GpP, XX.

c) Szamotulski-kódex (régebbi nevén Heilsbergi Kódex), BN Varsó, nr. 8006, 92–94., 119–247.[13]

A kódex 140 lapot tartalmaz, feltehetően a XVIII. században paginálták. Gallus Anonymus gesztája két külön szövegállományban maradt fenn a kódexben, a 119–247. sz. lapokon kívül a 92–94. sz. lapon olvashatók bizonyos szövegkiegészítések. A gesztán kívül ebben a kódexben maradt még ránk A ún. Drzerzwa-krónika, valamint a Kislengyel Évkönyv is.

A kódex 1469–1471 körül keletkezett a trzemesznói kolostorban, megrendelője Piotr Szamotulski volt, aki poznańi várnagy és Nagy-Lengyelország kapitánya (sztároszta) volt. Nem tudni, hogy Szamotulski végül megkapta-e a kódexet, vagy az ott maradt a kolostorban. A 16. század közepéig ismeretlen a sorsa, ekkor Martinus Cromer birtokolta, aki saját kézírásával megjegyzéseket hagyott a kéziraton. Valószínűsíthető, hogy az 1579–1589 között warmiai püspökként működő Cromer juttatta el a heilsbergi (Lidzbark Warmiński) püspöki könyvtárba a kódexet. 1749-ben még biztosan ott volt, mert az akkori warmiai püspök tette lehetővé Gottfried Lengnichnek, hogy a kódexben fennmaradt kézirat alapján kinyomtassa Gallus Anonymus gesztáját (l. alább). Heilsbergből előbb magántulajdonba került, majd 1764 körül. Stanisław August Poniatowski lengyel királyé lett. A király halála után, 1798-ban Tadeusz Czacki szerezte meg más kódexekkel együtt, onnan 1818-ban a Czartoryskiek puławai könyvtárába vitték át.

[13] Leírását l.: MGCh, XIII.; GACh, 387–388.; Katalog 1933, nr. 114., 47.; Maleczyński 1934, 202–225.; Gallus, I–X.; Wiesiołowski 1967 26–28.; Drelicharz 2003, 90–111.

A puławai könyvtár állományából akkor veszett el, amikor a levert 1831-es felkelés után a könyveket Párizsba szállították. 1831 után Tadeusz Czacki vejének, Eugeniusz Lubomirskinek a gyűjteményébe került, ahonnan 1917-ben átszállították Lembergbe, az Ossoliński Könyvtárba. 1933-ban a Varsói Nemzeti Könyvtár vásárolta meg, és helyezte el a nemzeti gyűjteményben. 1939-ben, a háború kezdetekor más értékes nemzeti értékekkel együtt banki letétbe került, s a város evakuálásakor a bankban őrzött többi depozitummal együtt a kanadai Ottawába szállították. 1959-ben került vissza Varsóba, ahol ismét elhelyezték a Nemzeti Könyvtárban.

A három kézirat egymáshoz való viszonyát K. Maleczyński és Z. Budkowa tisztázta. Előbbi, a geszta kiadója és a Szamotulski-kódexben megőrzött heilsbergi kézirat tudós kutatója már a háború előtt írott tanulmányaiban kifejtette, hogy a Szamotulski-kódexben fennmaradt szövegtanú áll a legközelebb az elveszett archetypushoz, melynek szövegét – szerinte – egy kézirat örökítette tovább: az, amelyik a Zamojski-kódexben megőrzött kézirat őse is.[14] Ezen a képen Z. Budkowa annyiban változtatott, hogy megjegyezte: az elveszett archetypust két kézirat örökíthette tovább: az egyik a Zamojski-kódex alapját képezte, a másik pedig a késő középkori *Chronicon Principum Polonorum* című munka elkészültéhez járult hozzá.[15] Legutóbb a kódexben fellelhető más szövegek vizsgálata során sikerült bizonyítani Maleczyński álláspontjának igazát,[16] azaz

[14] Gallus I–X.; Maleczyński 1934, 213.
[15] Plezia-Budkowa, 424–425.
[16] Ożóg 1992, 143–153.; Drelicharz 2003, 102–103.

joggal feltételezhető, hogy az elveszett archetypus szövegét egy kézirat vitte tovább.

Kiadások

A geszta sokáig nem keltette fel az újkori kutatás érdeklődését. Bár Cromer, a heilsbergi kézirat 16. századi tulajdonosa tisztában volt vele, hogy egy középkori művet tart a kezében, és monumentális történeti szintézisének elkészítéséhez használta is a kézirat szövegét, mégsem tartotta fontosnak, hogy kiadást készítsen róla. Erre először 1749-ben került sor, amikor Gottfried Lengnich (1689–1774) danzigi retorikatanár először kinyomatta a geszta szövegét a heilsbergi kézirat alapján.[17] Az *editio princeps* önmagában is érdekes, Lengnich ugyanis egy kötetben jelentette meg a geszta textusát Wincenty Kadłubek 13. századi krónikájával,[18] amely a korai újkorban egyébként jóval nagyobb hatást gyakorolt a történetírásra, mint Gallus Anonymus elfelejtett gesztája.

A kiadás révén a szöveg ismertté vált a korabeli tudományos körök előtt, így – egy 18. századi, csak töredékes megjelentetés után[19] – 1824-ben megszületett második kiadása is, immáron Varsóban. Kiadója, Jan Wincenty Bandtkie (1783–1846),[20] a varsói egyetem római jogi és jogtörténeti tanszékének professzora volt. Bandtkie nem a heilsbergi, hanem a Sędziwój-kódexben található kéziratot használta fel, melyet a Czartoryskiek pulawai könyvtárában tanulmányozott.

[17] Lengnich.
[18] Kadłubek.
[19] HPL.
[20] MGCh.

E kiadás jellemzője, hogy ismét nem külön, hanem Szent Szaniszló, a vértanú püspök életírásának egyik kéziratával együtt, valamint a gnieznói egyház vagyontárgyait összeíró inventáriummal együtt jelentette meg a kiadó.

A 19. század legnagyobb forráskiadási vállalkozása, a Monumenta Germaniae Historica szövegkiadásai között látott napvilágot gesztánk következő kiadása, melyet Jan Szlachtowski (1816–1871) lembergi újságíró, történész, könyvtáros, az Ossoliński Intézet munkatársa, valamint Rudolf Köpke (1813–1870) königsbergi születésű berlini történész jegyzett.[21] Utóbbi Georg Waitzcal, Wilhelm von Giesbrechttel és másokkal együtt Leopold von Ranke első tanítványai közé tartozott, majd hosszú ideig az MGH munkatársaként működött. Túlzás nélkül elmondható, hogy ez a kiadás tekinthető az első komoly, kritikai szempontokat is figyelmbe vevő munkának. A geszta három ismert kézirata közül kettőt, a Zamojski- és a Sędziwój-kódexben fellelhetőt vette figyelembe, és részletes apparátust tartalmaz. Megszületését az a körülmény tette lehetővé, hogy az MGH kiadási elvei között elsősorban az szerepelt, hogy a tágabb értelemben vett német történelem forrásait bocsássák a nagyközönség elé. Mivel e tágabban értelmezett történelmi határok között ekkor már Lengyelország nyugati fele is szerepelt, Gallus Anonymus gesztája a száli frank korszak forrásai között kapott helyet az MGH Scriptores sorozatában. Ugyanez a szöveg változatlan formában megjelent az MGH francia megfelelőjénél, J. P. Migne Patrologia Latinájában is.[22]

Mivel az 1863-as felkelés után az Oroszország által birtokolt lengyel országrészekben szinte lehetetlenné vált a tudo-

[21] ChronPol.
[22] ChronPol-PL.

mányos tevékenység, a geszta következő kiadása már nem Varsóban, hanem Lembergben jelent meg, mert a lényegesen liberálisabb szemléletű Habsburg-birodalomban, illetve Osztrák-Magyar-Monarchiában kevesebb akadályt gördítettek a lengyel nyelvű művelődés elé. A geszta az 1854-től folyamatosan megjelenő Monumenta Poloniae Historica sorozat harmadik kötetében látott napvilágot,[23] kadója August Bielowski (1806–1876), az MPH megalapítója, a lembergi Ossoliński Kiadó és Könyvtár igazgatója volt, mely intézmény legfőbb célja az államiság nélkül maradt lengyel értelmiség képzése volt. A sorozat mind nevében, mind a kiadási technika, a kötetformátum tekintetében az MGH Scriptores sorozatát tekintette példaképének, a három ismert kéziratból ugyancsak kettőt, nevezetesen a Zamojski- és a Sędziwój-kódexben fennmaradtat használta fel a kiadáshoz. Az addigi kiadásokhoz képest újdonság volt, hogy a bevezető tanulmány már nem latinul, hanem lengyelül jelent meg, ezzel is demonstrálván, hogy a gesztát a lengyel nemzeti történelem részének tekintik.

A geszta következő kiadása (1899) úgyszintén Lemberghez kötődött. Kiadói Ludwik Finkel (1850–1930), a lembergi egyetem történészprofesszora, valamint Stanisław Kętrzyński (1876–1950), a varsói egyetem későbbi tanára voltak.[24] A kiadás úgyszintén az Osztrák-Magyar-Monarchiában, Lembergben történt meg, a kiadvány „célcsoportjának" pedig elsősorban az egyetemi és középiskolai ifjúságot tekintették, ezzel is követve az MGH *in usum scholarum* sorozatának elveit.

A II. világháború lezárása után megindult a lengyel közép-

[23] GACh.

[24] Finkel-Kętrzyński.

kori források új, a kornak megfelelő kiadása, és az MPH *nova series* második köteteként látott napvilágot a geszta új, kritikai, mindmáig mérvadó kiadása Karol Maleczyński (1897–1968), a lembergi lengyel egyetemmel együtt Wrocławba költözött történészprofesszor szerkesztésében.[25] Az új kritikai kiadás jelentős mértékben eltért az addigiaktól. Legfontosabb változtatásként figyelembe vette a geszta valamennyi kéziratát, és számos esetben ezek alapján új szöveget hozott létre. Természetes, hogy az 1899 és 1952 között eltelt bő fél évszázad során rendkívül sok új tudományos eredmény született a gesztával kapcsolatban, elég csak Marian Plezia 1947-es, mindmáig alapvető jelentőségűnek tekinthető monográfiájára gondolnunk,[26] melynek új eredményeit sikerrel használta fel a kritikai szövegkiadás is. Különös jelentőséget tulajdoníthatunk annak, hogy Karol Maleczyński kitartó munkával feltérképezte a geszta valamennyi antik irodalmi és biblikus mintáját is. Nem vonhatta ki magát azonban az új kiadás az államszocialista tudományfelfogásnak azon követelménye alól, hogy véleményt mondjon a marxizmus-leninizmus számára oly fontos kérdésekben, mint az osztályharc, az uralkodóosztály ábrázolása.

Az 1952-es kritikai kiadás alapján készült el legutóbb a geszta kétnyelvű, latin-angol kiadása, melyet a Közép-Európai Egyetem szerkesztőgárdája gondozott, a kelet-középeurópai elbeszélő forrásoknak helyet adó forrásszöveg-sorozatban.[27] A kiadók azonban nem minden esetben követték a korábbi kritikai kiadás szövegét, hanem hol visszatértek ré-

[25] Gallus.
[26] Plezia 1947.
[27] GpP.

gebbi, általában az MGH-ban fellelhető textushoz, hol pedig maguk hoztak létre új szövegjelentéseket. Az új forráskiadás nagy előnye, hogy a kétnyelvűség miatt könnyen használható az oktatásban, illetve – miként ezt a kiadók is elvárásként fogalmazták meg – hozzáférhetővé teszi a tengeren túli szakmai és művelt olvasóközönség számára a gesztát. Hátrányként kell azonban megjegyezni, hogy nem vette figyelembe a geszta szövegét feldolgozó, igen nagy számú szakirodalmi alkotás jelentős részét, illetve nem korrigált néhány olyan szövegvariánst, melyekről köztudott, hogy Maleczyński szövegkiadásában helytelenül szerepelnek, viszont nem egy esetben új szöveget hozott létre olyan helyen is, ahol a mintaként szolgáló kritikai kiadás megnyugtatóbb megoldásokat kínál.

Fordítások

A geszta első fordítását Hipolit Kownacki készítette el 1831-ben.[28] A munka nem tekinthető sem teljesnek, sem szakszerűnek. Kownacki, aki nem rendelkezett sem történeti, sem filológiai képesítéssel, és csak a történelem iránti szeretete hajtotta előre, egyfajta általános képet akart nyújtani az olvasóközönségnek a lengyel régmúlt forrásairól, így egy szövegtestben közre bocsátotta Gallus Anonymus gesztájának bizonyos részeit, valamint Jan Długosz *Annales*ének néhány fejezetét. A fordítás maga nem hibátlan, ráadásul nem vette figyelembe az egész szöveghagyományt, sőt a fordító néhány esetben kifejezetten rossz megfelelőt adott meg a latin szövegnek.

[28] KOWNACKI-KRONIKA.

A geszta következő fordítása 1923-ban látott napvilágot, amikor az első világháború utáni középkorkutatók egyik legjelesebbje, Roman Grodecki vállalkozott arra a feladatra, hogy lengyel nyelvre fordítsa a művet.[29] Grodecki a geszta 1864-es lembergi kiadását vette alapul, amely – mint arra már utaltunk – maga sem törekedett arra, hogy a teljes kézirati szöveghagyományt figyelembe vegye. Így Grodecki fordításába eleve hibák kerültek, melyeket más, a fordító által pontatlanul vagy figyelmetlenül lefordított részletekkel együtt Marian Plezia korrigált a későbbiekben.[30] Ugyancsak őhozzá köthető a lengyel nyelvű fordítás lábjegyzetekkel történt ellátása is.

Mivel Gallus Anonymus gesztája számos, a Kijevi Ruszt is érintő feljegyzést tartalmaz, nem véletlen, hogy 1961-ben napvilágot látott a szöveg orosz nyelvű fordítása is.[31]

Josef Bujnoch 1978-ban német nyelvre fordította a gesztát,[32] így megszületett a szöveg első olyan kiadása, mely egy nyugati világnyelven tette hozzáférhetővé a művet, és a legutóbbi, kétnyelvű szövegkiadásban elkészült modern, angol nyelvű fordítása is Frank Schaer és Paul W. Knoll közreműködésével.[33]

A szöveg egyes részei olasz nyelven is hozzáférhetők.[34] Nyelvismereti hiányosságok folytán csak bibliográfiai utalásokból ismert a jelen sorok írója számára, hogy a geszta első könyve japán nyelven is olvasható.[35]

[29] Grodecki 1923.
[30] Grodecki-Plezia.
[31] Popova.
[32] Bujnoch 1978.
[33] GpP.
[34] Woś 1981.
[35] Idézve: GpP., 289.

A keletkezés ideje

Eltekintve két, a kritikát ki nem álló vélekedéstől, melyek szerint a keletkezés legkésőbbi időpontja 1120, illetve 1130, a kutatás mérvadó vonulatai mindig is 1109 és 1118 között igyekeztek elhelyezni a mű keletkezésének idejét.

Többen, mint például a középkori lengyel történetírást összefoglaló Heinrich Zeissberg, Stanisław Kętrzyński, valamint a geszta MGH-beli kiadói vélték úgy, hogy mivel a harmadik könyvvel kezdődik a geszta tulajdonképpeni kortörténeti narrációja, az abban foglalt események kezdő időpontja 1109, és az elbeszélés 1113-ban szakad meg, e két időpont között keletkezhetett a mű.[36] Elképzelésük szerint az első két könyv között szoros összefüggés mutatható ki, és ezeknek 1109–1110 körül már készen kellett állniuk, majd tőlük függetlenül jött létre a harmadik könyv 1113-ban. Ettől némileg eltérő álláspontra helyezkedett August Bielowski a geszta első lengyel kritikai kiadásában, aki szerint a mű eleve két szerkesztésben készült el, melyek közül az elsőnek 1109–1110-ben már készen kellett állnia, míg a másodiknak, amely már szükségszerűen tartalmazta az 1113-ig terjedő események leírását is, 1113-ban kellett elkészülnie.[37]

A kutatás egy másik irányzata a keletkezés legkorábbi időpontjának 1112/1113 fordulóját tekinti, legkésőbbinek pedig 1117/1118-at. Legmarkánsabb képviselői, Karol Maleczyński

[36] ZEISSBERG 1873, 28. CHRONPOL, 419.; KĘTRZYŃSKI 1899, 57. ; BISSON 1998, 275.; TYC 1924a, 66.

[37] GACH, 388.

és a geszta legutóbbi kiadói[38] álláspontjukat azzal igyekeztek alátámasztani, hogy kevés a valószínűsége annak, hogy 1112 előtt megkezdődhetett a gesztaírás, mivel olyan információkat is tartalmaz az első könyv, amelyek szoros szellemi összefüggésben állnak a harmadikkal. A keletkezési idő 1117/1118-ig történő kiterjesztését pedig azzal indokolták, hogy a geszta hirtelen megszakad a harmadik könyv 25. fejezete után, a befejezetlenség látszatát keltve. Ebből ők arra következtettek, hogy a szerző hirtelen elhallgatása az Awdaniec család ellen kitört lengyelországi felkeléssel állhat összefüggésben, aminek következtében elbukott a gesztában *opifex* néven említett Awdaniec nembeli Mihály kancellár is.

Ezen állásponttal szemben valamennyivel szűkebb határokat állapított meg a kutatás egy másik vonulata, mely 1113–1115/1116 közé helyezte a mű keletkezését.[39] Érveik alátámasztására Max Gumplowicz egyik korábbi felvetését használták fel, aki először figyelt fel arra, hogy Gallus Anonymus Könyves Kálmánt élő személyként említi, amiből arra következtetett, hogy a gesztának legkésőbb a magyar király halála előtt (1116. február 3.) be kellett fejeződnie.[40]

Ha összegezni kívánjuk a kutatásban a geszta keletkezési idejével kapcsolatban született megállapításokat, a következőket szükséges megjegyezni.

Kevés a valószínűsége annak, hogy 1113 előtt megkezdődhetett a gesztaírás folyamata. Ellentétben a régebbi álláspontokkal – Plezia megállapításával egyetértésben – úgy véljük, hogy az egész mű egységes szerkezet, azaz a harmadik könyv

[38] Gallus, XXXV.; GpP, XXXI.
[39] Plezia 1947, 191–192.; Grudziński (1951), 73–74.; Dąbrowski 1964, 33–34.
[40] Gumplowicz 1895, 23–24.

reáleseményei legerősebben az első könyvben közreadott előtörténetre hatnak. A harmadik könyv eseménytörténetének csúcspontja III. Boleszló somogyvári zarándoklatának bemutatása, illetve Zbigniew eltávolításának megindoklása.[41] A zarándoklat legfontosabb állomása Szent Egyed somogyvári kolostoránál volt. A szent szerepéről még részletesen szólnunk kell a jelen munkában, itt csak annyit tartunk szükségesnek megjegyezni, hogy már az első könyv előbeszédében utal a szerző arra, hogy a fejedelem Szent Egyed könyörgéseire született meg, *„...aki által – úgy hisszük – jószerencse és örökké győzelem kísérte..."*,[42] így nem hagyható figyelmen kívül az 1113. évi zarándoklat és a mű írásának megkezdése közötti kapcsolat.

Bonyolultabb kérdést jelent azonban a *terminus ante quem*, vagy még inkább a *post quem non* megállapítása. Már Pierre David felfigyelt arra, hogy Gallus Anonymus munkája torzóban maradt, hiányzik a kompozícióból a konklúzió.[43] Mindazonáltal az írás megszakadásának nem szükségszerűen oka az Awdaniec család bukása. Ugyanúgy feltehető a szerző halála, vagy bármely okból történt távozása is. Az sem nyert eddig még egyértelmű bizonyítást, hogy a mű maga torzóban maradt-e, vagy esetleg a 25. fejezet után egy másik történet kezdődött volna. Nézetünk szerint a cél, III. Boleszló egyeduralomra jutásának bemutatása teljesült, így ha csak a geszta ránk maradt kéziratainak tartalmát vesszük alapul, az első könyv bevezetője és a harmadik könyv 25. fejezete között olyan szoros gondolati összefüggés mutatható ki, hogy arra enged

[41] III. 25.
[42] I., Előszó.
[43] David 1939, 37.

következtetni: a gesztakompozíció lezártnak tekinthető. Az Awdaniec család jelentőségét nem szabad lebecsülni a gesztában, erre egyértelmű bizonyítékot szolgáltat az első és második könyv bevezetője.[44] Az Awdaniecek lehanyatlásának azonban nézetünk szerint nem kellett szükségszerűen véget vetni a gesztaírásnak. A geszta harmadik könyvének *epistolájában* ugyanis nincs szó Mihály kancellárról, Gallus Anonymus azonban egyértelművé teszi, hogy az *opus* megírásához maga Boleszló fejedelem adta neki az erőt.[45] Ez – nézetünk szerint – azt bizonyítja, hogy bár Mihály kancellár szellemi felügyelete kétségtelenül kifejezésre jut az első és második könyv bevezetőjében,[46] tekintélyét mégis háttérbe szorítja maga a főhős és megrendelő III. Boleszló. Így pusztán az Awdaniecek bukása nem szakíthatta volna félbe a gesztaírást.[47]

Nem hagyható továbbá figyelmen kívül a már Gumplowicz felvetette probléma Kálmán említéséről. Mint utaltunk rá, a bécsi egyetem néhai lengyel lektorára vezethető vissza az a felismerés, hogy Kálmánt élőként mutatja be a gesztaszerző. Bár ezt Maleczyński és az ő nyomán a geszta legutóbbi kiadói is kétségbe vonják, állítva, hogy ez a megállapítás a szövegből nem vezethető le,[48] néhány körülményt mindenképpen figyelembe kell vennünk e tekintetben.

[44] I. Episztola.; II. Episztola.

[45] III. Episztola:

[46] Gallus I., epistola: „...*necnon etiam cooperatori suo venerabili cancellario Michaeli, ceptique laboris opifici...*" *Uo.*, II. epistola: „...*cooperatori imitande religionis Michaeli cancellario...*" Az Awdaniecek bukása (Skarbimir lázadása) tárgyában részletesen l.: Bieniak, 1985, 41–49.

[47] Más vélemény szerint a szerző mentorai bukása ellenére is a fejedelmi kancellárián maradt, hogy befejezze a művet, míg a toll halála miatt ki nem hullott kezéből. Vö.: Bieniak, 1985, 49.

[48] GpP, XXXI.

Gallus Anonymus részletesen megemlékezett III. Boleszló és Könyves Kálmán jó kapcsolatairól. Miután – ahogy erről fenn már szóltunk – a harmadik könyv tematikai repertoárjában főszerepet játszik az 1109-től meginduló német-lengyel háborúk sora, és e háborúkban Kálmán fontos szövetségese volt III. Boleszlónak, nincs okunk abban kételkedni, hogy a krakkói udvarban számon tartották a magyar királyt, így halálának híre nyilván eljutott volna a Kárpátokon túlra is. Emellett az sem tagadható el, hogy Gallus Anonymus személyesen ismerte Kálmánt. Erről tanúskodik a somogyvári zarándoklat leírása, illetve Kálmán műveltségének taglalása. Különösen az előbbi, III. Boleszló magyarországi útjának leírása kelti azt az érzetet, hogy a harmadik könyv utolsó előtti fejezetének leírásakor Kálmán még élt.

Továbbá ugyan nem perdöntő bizonyíték, de valamennyire fenti álláspontunkat erősítheti, hogy a szerző Kálmánig bezárólag ismeri a magyar uralkodókat. Visszafelé haladva az időben, és leszámítva a számára is csak hallomásból ismert Péter királyt és Szent Istvánt, Salamont, Lászlót és Kálmánt említi meg, semmit nem tud a „könyves király" utáni magyar uralkodókról.

A szerző egy helyen megemlíti Álmos herceget.[49] Érdekes, hogy a gesztaíró a magyarok hercegének titulálja Kálmán testvérét. Ez arra enged következtetni, hogy a róla szóló információ lejegyzésekor (bár a dukátustól már megfosztották) még nem került sor Álmos megvakítására és végleges eltávolítására. Mivel irodalmunk ezt az eseményt 1115 körülre helyezi,[50] bár teljes bizonyossággal állítani nem tudjuk, mégis

[49] II. 29.

[50] Kristó -Makk 1988, 152.

feltételezhető, hogy a gesztaírás folyamata még ezelőtt befejeződhetett.

A keletkezés helye

Kisebb a bizonytalansági tényező a tekintetben, hogy hol keletkezhetett a geszta. Korábban felmerült, hogy a geszta esetleg a lubini bencés kolostorban íródott, ez azonban valószínűtlen, mert semmi nem támasztja alá, hogy szerzőnk egyáltalán ott tartózkodott volna.[51] Sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy miként Gerard Labuda már korábban rámutatott, Krakkó tekinthető a mű keletkezése helyszínének.[52] Maga Gallus Anonymus mondja el, hogy II. Merész Boleszló palotája és udvara már Krakkóban volt,[53] és ugyancsak ő számol be arról, hogy III. Boleszló Krakkót, Wrocławot és Sandomierzt kapta meg az ország felosztásakor az atyai örökségből.[54] Mindezt összevetve azzal, hogy a geszta egész szemlélete – miként erről alább még szólni kell – a fejedelmi udvar izlésvilágának felel meg, nehezen lehetne állítani, hogy a mű az udvartól független helyen születhetett meg. Mivel Sandomierz egyáltalán nem fontos az elbeszélésben, Wrocławban pedig III. Boleszló sokáig nem tudta érvényesíteni uralmát, legkézenfekvőbb megoldásként marad Krakkó.

[51] Kürbis 2001, 199–200.
[52] Labuda 1960a, 107–121.
[53] I. 26.
[54] II. 7–8.

Műfaj

Az egyik legnehezebb kérdés annak eldöntése, milyen műfajba sorolható be a geszta. Közismert, hogy a 19. században születtek meg a középkori történeti irodalom műfajainak definíciói. E szerint a középkor századaiban krónikák, geszták, életrajzok, legendák és utoljára, de nem utolsósorban évkönyvek születtek. Ez a kategorizálás megfelelt egyrészről a korban széles körben elterjedő, a természettudományos rendszerezésre alapuló gondolkodásnak, másrészt alkalmazkodott az irodalomtörténetben szinte ugyanakkor kialakított műfaji kategóriákhoz. Ez a felfogás igen szabatosan állapította meg a középkori történeti irodalmi műfajok milyenségét: a krónikákban az időrendiséget helyezte előtérbe, megállapítván, hogy a krónika mint műfaj kronológikus időrendben mondja el az eseményeket. Ezzel szemben a geszták esetében a cselekményt, az elbeszélést magát állította középpontba, egyidejűleg kategóriaként szabván meg az időrend kerülését. Hasonló sorsra jutottak a biográfiai jellegű munkák, így a legendák és a *viták* is: mindamellett, hogy nem is tulajdonítottak nekik közvetlen történeti értéket, az előzők esetében a legenda alanyát képző szent nővel vagy férfiúval megesett csodás tetteket állították a középpontba, az utóbbiak esetében pedig az életrajzot magát. Mindezzel párhuzamosan a szövegkiadásokban a kiadók vagy a fennmaradt kéziratokban fellelhető „címekre" támaszkodtak, vagy – ilyen cím hiányában – a kezdősorokat, a bevezetőket vették figyelembe a műfajok meghatározásánál.

Bár ez a szemlélet még a 20. század utolsó évtizedeiben

is teret kapott az irodalomban,[55] az újabb medievisztikai iskolák már más szemlélettel közelednek ehhez a kérdéshez,[56] és a külön kezelik az egyes művek funkcóját és formai megjelenését.

Gallus Anonymus esetében is jól látszik, hogy nehezen lehetne betagolni valamilyen szigoró műfaji rendbe. Ez a probléma már a korábbi szövegkiadások gondozóit is nehéz feladat elé állíthatta. A 19. században *chronicon* vagy *chronicae* címen adták ki, Maleczyński a *chronicae sive gesta* címet választotta, mely ugyan nem vezethető le a szövegből, már jól mutatja azonban a szemléletbeli változást. A mű legutóbbi kiadói a *geszta* kifejezés mellett döntöttek, nézetünk szerint helyesen, mert ma már világos, hogy ez nem abszolutizált fogalom, hanem jóval tágabb mozgásteret enged meg a műfajok terén. Gallus Anonymus remekműve egyrészről mindenképpen *geszta,* azaz III. Boleszló tetteit *(gesta ducum/gesta regum),* sőt saját bevallása szerint vitézi tetteit kívánja az olvasóközönség elé tárni *(gesta militaria).* Viszont az általa követett módszer tökéletesen megfelel a krónikákkal szemben támasztott követelményeknek, nagyon ügyel ugyanis az időrendre: egyfajta módszertani hitvallásként maga mondja, hogy a fa gyökerétől a lombozatig, azaz a Piastok őstörténetétől III. Boleszló életéig akarja elmondani az eseményeket. Csak ellenpéldaként érdemes megjegyezni, hogy Thietmar merseburgi püspök *krónikája,* mely ezt a címet is viseli, és szerzője hitvallása szerint Merseburg város krónikáját (történetét) akarta megírni a kezdetektől a 11. század elejéig, szerzője minden szándéka ellenére egy időtlenségbe átcsúszó, a múlt és a jelen között ide-oda cikázó

[55] Pl. Grundmann 1965, 14–45.
[56] Vö.: Schmale 1993², 105–123.

munkává vált, teljesen eltérve a szerző eredeti szándékaitól. Nyugodtan megférnek továbbá művünkben a biografikus elemek is. A csak a 13. században kanonizált Szent Szaniszló püspök első „életrajzát" Gallus Anonymus munkája tartotta fenn, ugyancsak neki köszönhetjük Bátor Boleszló több forrásból és irodalmi mintából összeszerkesztett „*vitá*ját", mely ugyan nem viseli sem a *vita*, sem a *legenda* címet, olvasván azonban olyan, mintha egy szinte már szentté avatott uralkodó önálló életrajzát forgatnánk.

Forma és kompozíció, nyelv és stílus

Gallus Anonymus három könyvben írta meg történetét, hasonlóan a vele szinte egy időben alkotott Prágai Kosmashoz vagy a korábban működött corvey-i Widukindhez. A három könyv fejezetekre tagolódik; az elsőben (a saint-gilles-i apátnak írott levéllel együtt) harminckettő, a másodikban ötven, míg a harmadikban huszonhat fejezet kapott helyet. Mindmáig kétséges, hogy az eredeti kézirat (kéziratok) tartalmazták-e ezeket a fejezetcímeket. A szöveget teljes terjedelmében hozó Zamojski-kézirat és a nem teljes heilsbergi kézirat is eltér e tekintetben. Valószínű, hogy a fejezetcímek javarészt későbbi betoldásnak tekinthetők. Különösen jól látszik ez néhány, egymás után következő fejezet esetében, mint például az első könyv 24–25. és 27–28. fejezete, ahol a szöveg olyan folyamatos egységet alkot, hogy szinte kizárt, hogy maga a szerző akarta volna fejezetekkel megszakítani az elbeszélés folyamát.

A három könyv jól körülírható kompozíciót alkot. Az elsőben kapott helyet a Piast-dinasztia története, a mondabeli Piasttól egészen III. Boleszló megszületéséig. A második köny-

vet Gallus Anonymus Boleszló ifjú éveinek szentelte, majd a harmadikba zsúfolta bele az 1109–1113 húsvétja közötti eseményeket. A három könyv tartalmi mondanivalójának egyenletes elrendezése – úgy tűnik – nem sikerült a szerzőnek, a harmadik könyv lényegesen rövidebbre sikeredett a másik kettőnél.

A szerző valamennyi könyvet egy epilógussal és egy episztolával vezet be, az első könyvet emellett még egy földrajzi leírással és a szokásos frázisokat tartalmazó *laudatio terrae*vel egészíti ki. Az epilógusok és az episztolák közül az utóbbiak mindig prózában, az előbbiek pedig verses formában kerültek megfogalmazásra. A három episztolában hemzsegnek a középkori munkákra olyannyira jellemző exordiális toposzok, az alkalmazott motívumok azonban nem véletlenszerűek, mindig alkalmazkodnak az adott könyv tartalmi egészének mondanivalójához. Címzettjei Lengyelország püspökei, két esetben az Awdaniec-nembeli Mihály kancellár, illetve Lengyelország káplánjai. Maguk az epilógusok már egyfajta tartalmi összefoglalóként előrevetik az adott könyv legfontosabb történéseit.

Érdekes szerzőnk időkezelése is. Az egész gesztában nagyrészt a históriai, azaz előtörténeti részek dominálnak, a kortörténeti narráció csak a harmadik könyvre korlátozódik. Jól látható azonban, hogy Gallus Anonymus kétféle múltat különböztet meg, amire egyébként olvasóit is figyelmezteti: az egyik a dinasztia régmúltját feldolgozó história, amely a főhős megszületéséig tart, a másik pedig Boleszló fejedelem gyermek- és ifjúkorát mondja el. Gallus Anonymus konzekvensen ragaszkodott az időrendben történő elmeséléshez, csak néhány esetben tért el az időrendiségtől, és tért vissza korábban történt eseményekre.[57]

[57] III. 20., III. 26.

Az elbeszélés módja nem túl bonyolult, szerzőnk láthatólag arra törekedett, hogy az események fő fonalát kézben tudja tartani, csak néha tér el a főcsapástól, akkor is csak olyan történetek kedvéért, amelyek valamilyen módon hasznára vannak az egész elbeszélésnek. Kerülte továbbá a mély filozófiai vagy morálfilozófiai tárgyalást: ettől egy helyen tért el, a harmadik könyv utolsó előtti fejezetében (III. 25.), ahol mindenképpen szükségessé vált megindokolnia, miért kellett elbuknia Zbigniewnek, és milyen módon nyerhet bűnbocsánatot Boleszló.

A geszta rímprózában íródott, a szerző azonban néhány helyen ritmikus prózára tér át. Különös gondot fordított arra, hogy feszesen lüktető szöveget hozzon létre. A gesztát filológiai szempontból vizsgáló tudósok közül[58] Tore Janson és Marian Plezia mutatta ki, hogy Gallus Anonymus a műben kimutatható *planus, tardus, spondaicus* és *velox cursus*ok közül többségében az utóbbit használta. Gallus Anonymus a prózai részek közé időről időre verseket illesztett be, illetve a rím- vagy ritmikus prózában elkezdett mondatot versben fejezte be. Ennek valószínűsíthető oka, hogy a gesztát felolvasták a közönségnek, és nagy valószínűséggel a drámaibb helyeken zenével is kísérték.[59] Mindemellett a szövegben szinte alig fordul elő időmértékes verssor, két hexameter és egy leonina található az egész műben.[60] Ebből a szempontból is teljesen eltér Prágai Kosmas kortárs krónikájától, amelyben az időmértékes verssorok száma a számottevő. Ugyancsak különbség Gallus

[58] Polheim 1925, 55–84.; Pohorecki 1929, 105–169.; Gansiniec 1958, 355–387.; Janson 1975, 72–74.; Plezia 1984, 113–114.

[59] I. 2.„ I. 21., I., I. 27., I. 27., I. 30., II. 4., II. 17., II. 25., II. 28., III. Episztola, III. 1., III. 2., III. 8., III. 11., III. 23.

[60] Gallus, XLI–XLII.

Anonymus és Kosmas munkája közt, hogy az utóbbi tudatosan törekedett arra, hogy a saját maga korának jelenségeit antik latin kifejezésekkel adja vissza. Ezzel szemben Gallus Anonymus csak ritkán nyúl ilyen eszközökhöz. A sereget például rendszeresen az *acies* kifejezéssel írja le, kivéve néhány esetet, ahol *cohortes, legio* névvel illeti. A városra mindig a *civitas* kifejezést használja, egy kivétellel, amikor *urbs* formában adja meg. Egyedi értéket képvisel a szövegben az a körülmény, hogy néhány alkalommal – miként erre már korábban kitértünk – szláv szavakat illeszt a szövegbe. A kutatás több szempontból igyekezett értékelni e szavak jelenlétét a gesztában. Roman Grodecki például ebből igyekezett azt a következtetést levonni, hogy a gesztaíró szláv származású lehetett,[61] valószínűbb azonban, hogy a környezetében hallott szavakat hasznosította ilyen módon. A Boleszló halálra írott gyászverséből egyértelműen kiderül, hogy *latinok* és *szlávok* együtt gyászolják a nagy királyt,[62] ami nézetünk szerint azt a korabeli Közép-Európára jellemző helyzetre szolgáltat egy újabb adatot, hogy az elitnek egy jó része külföldről, nem ritkán Európa román nyelvterületeiről érkezett.[63] Ugyancsak egyedi értéket képvisel Gallus Anonymus nyelvhasználatában a *pristaldus* kifejezés. A pristaldus a szláv *prisztav* (elöljáró, törvényszolga, futár stb.) jelentésű szó latin változata, ebben a formájában azonban csak a középkori magyarországi latin írásbeliségben fordul elő.[64]

Állandóan visszatérő kompozíciós-nyelvi frázisa szerzőnknek a számtalan csatajelenet leírása. Szinte valamennyi

[61] Grodecki 1923, 6.
[62] I. 16.
[63] Székely 1972.
[64] II. 4., II. 16.

ilyen jelenet a csatához vezető út leírásával kezdődik, majd a konfliktus, az összecsapás kezdete előtt az aktuális lengyel uralkodó (legtöbbször természetesen III. Boleszló) egy, az antik irodalomból kölcsönzött buzdító beszédet intéz a hadsereghez, majd következik a csata leírása. A feszültséget, a harcot, a tulajdonképpeni drámát ilyen esetekben a szerző mindig rövid, szikár tőmondatokkal érzékelteti.[65]

Bár a kérdés részben a geszta eszmeiségét is érinti, így alább még egyszer vissza kell majd térnünk rá, a szöveg nyelvi világához tartoznak a szerző által kedvelt állatszimbólumok is. Mindjárt az elején meg kell jegyezni, hogy kétféle állatszimbolikával találkozunk a gesztában: az egyik szerint maga az állat fontos, a másik esetben viszont embereket, népcsoportokat azonosít állatokkal. Ami az első esetet illeti, eltekintve az antik irodalomból vett molossusi vadászebektől,[66] valamint az általánosságban emlegetett vadállatoktól,[67] különösen a Popiel fejedelem életét megkeserítő egerek vehetők számba.[68] A második esetben látható, hogy szerzőnk legkedveltebb állata mindenképp az oroszlán volt, nyolc alkalommal említi, ezek közül hétszer III. Boleszlóra, egyszer pedig I. Boleszlóra alkalmazván.[69] Bár az oroszlánmotívumok átvétele különböző okokból és helyekről történt meg (lásd a megfelelő lábjegyzeteknél), a nyelvi kifejezés szempontjából egyértelműen a bátorságot jelzi, és csak a geszta főszereplőinek jár ki. Kevesebbszer fordul elő a gesztában, és használata sem olyan egyértelmű a farkasszimbólumnak. Itt két esetben III. Boleszló

[65] I. 7., I. 21., II. 25., III. 1., III. 23.
[66] II. 38.
[67] I. 19.
[68] I. 3.
[69] I. 7., II. 33., II. 36., II. 37., III. Epilógus, III., 12., III. 23.,

jelzőjeként jelenik meg, és pozitív tulajdonságokat hordoz,[70] míg négy további esetben az ellenség ravasz, rabló magatartására vonatkozik.[71] Még ritkábban, háromszor fordul elő a vadkannal való képzettársítás. Ebből egy negatív, az ellenség erőszakosságát szimbolizálja,[72] egy Boleszó bátorságát hivatott kifejezésre juttatni, mintegy a mellette álló oroszlán szinonímájaként,[73] egy pedig azt mondja el, ahogy III. Boleszló megöl egy vadkant.[74] Végül még két állatszimbólumot kell megemlítenünk: egy alkalommal az ellenséget titulálja mezei pocoknak a gesztaíró,[75] másszor pedig Boleszlót egy, a táj felett repülő, farkával mindent szétromboló sárkánynak ábrázolja.[76]

A geszta forrásai és mintái

A geszta kutatóit mindig is komoly nehézség elé állította a mű forrásainak és mintáinak kérdése. Ha követjük Marian Plezia rendszerezését, akkor Gallus Anonymus háromféle forrás alapján dolgozott: olyan eseményeket idézett fel a gesztában, melyeket ő maga látott, vagy mások közvetlen elmondása alapján volt róla tudomása, támaszkodott az udvari hagyományra, és használt írott forrásokat is.

[70] II. 18., III. 10.
[71] II. 49., III. 1., III. 21., III. 23.
[72] II. 25.
[73] II. 37.
[74] II. 11.
[75] III. 1.
[76] II. 39.

Kétségtelen, hogy e három forrásfajta közül legkönnyebben az első, nevezetesen a személyes átéléssel visszaadott események azonosíthatók. Ami a szemtanúként megélt eseményeket illeti, bizonyosan ilyen a szerző egyik megjegyzése, amelyben arra hivatkozik, hogy ott látta a porban fekvő, megalázkodva bűnbánatot gyakorló III. Boleszlót.[77] Fenntartott a gesztaíró továbbá néhány olyan kisebb, a geszta fő célkitűzéseit bemutató események közé tűzdelt apróbb történetet is, melyekről joggal feltételezhetjük, hogy olyan személyek hozták a tudomására, akik maguk élték meg azokat. Mindenképp ilyen az a jelenet, ahol a pomerán vitéz elfogásáról értesülünk,[78] vagy ilyen lehet a III. könyv számos csatajelenete is,[79] valamint a III. Boleszló magyarországi zarándoklatának állomásait bemutató sorok is.[80] Valószínű, hogy ugyanide sorolható néhány olyan folklórisztikus eleme a szövegnek, mint a „nép éneke", melyben a vitézek III. Boleszlót dicsőítik, vagy a Pomerániát elfoglalt keresztények tréfás éneke a sós és állott halakról.[81] Mindez természetes velejárója az ilyen jellegű, úttörő műveknek. Miként alább még erről majd szólni kell, az egész kelet-közép-európai régióban a 11. század végén, a 12. század elején indul meg a belső történetírás. Mivel helyben született, korábbi történeti jellegű művek nem álltak rendelkezésre, a szerzők kénytelenek voltak szóbeli információkat is megörökíteni, illetve a környezetükben fellelhető

[77] III. 25.
[78] II. 49.
[79] Vö.: pl. III. 1., III. 24.
[80] III. 25.
[81] II. 28.

történeteket is beépíteni munkáikba.[82] Ezt méginkább alátámasztja az a már fenn említett körülmény, hogy szerzőnk számára nem lehetett teljesen elzárt a szláv nyelvi környezet, mivel a gesztába itt-ott szláv nyelvű kifejezéseket is beillesztett, illetve megadta latin szavak szláv megfelelőjét: így Gniezno város nevét a latin *nidus* (fészek) szóból eredeztette,[83] és a *vasa* (edény) kifejezést is szláv alakban, *cebra* formában adta meg.[84]

Az udvari hagyomány(ok)

Bonyolultabb feladatot jelent az udvari hagyomány lényegének meghatározása. Nyilván önmagában a „hagyomány" szó jelentése is kétséges, hiszen közhely, hogy a hagyományoknak is van forrása, de legalábbis keletkezésük, gondozásuk nem nélkülözi a tudatosságot. Ha közelebbről meg akarjuk határozni a gesztában tetten érhető udvari hagyományt, akkor érdemes magát a szöveget vallatóra fognunk: Gallus Anonymus nem titkolta, hogy Lengyelország történetét kívánta megírni, de úgy, hogy a középpontban III. Boleszló és néhány, arra érdemes ősének tettei álljanak. Ez az *ars poetica* már önmagában korlátozza az udvari hagyomány milyenségét, hiszen jó okunk van feltételezni, hogy az idegenből érkezett mestert olyan információkkal látták el, hogy ezek a célok teljesüljenek. Valószínűsíthető, hogy az I. könyv elejéhez írott episztolában megemlített Awdaniec nembeli Mihály kancellár lehetett az,

[82] Adamska 1999, 171–172.; Dymmel 2004, 347–348.
[83] I. 1.
[84] I. 3.

aki kijelölte Gallus Anonymus számára azokat a főbb témaköröket, amelyekről úgy tarthatták, hogy érdemesek arra, hogy „kőbe vésve" hagyják az utókorra. Ez a törekvés különösen jól lemérhető a geszta históriai részeit tartalmazó I. könyv szerkesztési elvein. Világosan látszik, hogy a 12. század elején aktuális udvari hagyomány kiket és mit tartott emlékezetében, és kiket nem, vagy kiknek a megítélésén változtatott. A tendenciózus udvari hagyomány jó lemérhető például Szent László megítélésén is. Szerzőnk – nézetünk szerint – két különböző szempontból közeledett a magyar király személyéhez.[85] Magyarországi tapasztalatai során szembesülhetett László megítélésének változásaival Kálmán udvarában. Történetírásunk többször figyelmeztetett már erre, s magunk is másutt részletesen kifejtettük, hogy Kálmán – politikai érdekből – maga is változtatott a Salamon elűzése miatt illegitimnek tekintett László megítélésén, s idoneus szempontból tekintett elődjére. Ez jól lemérhető a Gallus-geszta alapján is. Mindazonáltal jól látszik, hogy az aktuális krakkói udvari hagyományban azt is számon tartották, hogy elűzte Salamont, s emiatt kétségbe is vonták László törvényességét. A hagyomány „importőre" és egyben gondozója itt feltehetően Judit-Mária, Salamon magyar király özvegye lehetett, akit Salamon halála után a szintén megözvegyült Ulászló Herman fejedelem vett feleségül (vö.: II. 1.). Az udvari tradíció mint történeti forrás bonyolult mivolta egy másik, negatív példával is alátámasztható. II. Mieszko (1025–1034), Bátor Boleszló király fia és örököse nem játszott életében jelentéktelen szerepet. Ezt más, a 11. században keletkezett forrás egyértelműen igazolja. Mégis, Gallus Anonymus szinte semmit nem tartott fenn róla,

[85] Vö.: I. 27–28.

hanem elsősorban egy igen furcsa történetet jegyzett fel vele kapcsolatban, mely szerint a csehek szíjakkal elszorították a nemzőrészét, hogy ne tudjon örökösöket nemzeni.[86]

Írott források és minták

A legbonyolultabb kérdést azonban kétségtelenül a geszta írott forrásai jelentik.

Szerzőnk számos antik és korai középkori auctort ismert, és ennek tanúbizonyságát is adja.[87] A történeti jellegű munkák közül leginkább Sallustiust kedvelte, mind a Catilina-féle összeesküvés, mind a Jugurtha elleni háború olvasmányai közé tartozott. Néhány helyen Livius nagy történeti szintézise is visszaköszön a gesztában, és leírásaiban ritkábban ugyan, de tetten érhető Tacitus stílusa is. A középkori törtnetírók közül különös vonzalmat érzett Regino világkrónikája, valamint Einhard Nagy Károly-életrajza iránt, és több helyen Widukind szász történetét követi. A nem történeti jellegű klasszikusok és kora-középkori auctorok közül Ovidius, Vergilius, Boethius, Sidonius Apollinaris, Nagy Szent Gergely neve említhető meg. Külön problémát jelent a geszta kapcsolata a bibliai kultúrával. 1952-es kiadójának, Karol Maleczyńskinek köszönhető, hogy ma már listaszerűen előttünk állnak a mű bibliai forrásai. Mindez lehetővé tette, hogy az elmúlt időkben a kutatás több figyelmet fordítson a geszta és a bibliai kultúra kapcsolatára is,[88] aminek jelentőségét Marian Plezia sem ismerte

[86] I. 17.
[87] A mű ókori irodalmi sablonjait lásd: Maleczyński 1934, 54–58.
[88] Ożóg 1999.; Deptuła 2000.

fel, úgy foglalván állást, hogy a szerző nem nagyon merített a Biblia szövegéből.[89]

Ám problematikus, hogy mennyiben tekinthetők közvetlen forrásnak ezek az alkotások. Természetes, hogy a bibliai kultúra elválaszthatatlan a középkor gondolkodásától,[90] és az ókori klasszikusok sem voltak ismeretlenek a 12. századi szerzők számára. Önmagában a latin klasszikusok ismerete és szövegük beépítése az egyes középkori alkotásokba azonban nem jelenti még automatikusan azt, hogy ezeket valami különleges okból alkalmazták volna a szerzők. Közismert, hogy a középkorban elsajátítható és elsajátítandó iskolai anyag részét képezték, és inkább irodalmi mintákat adtak, mintsem a saját narráció előállításához szükséges anyagot.[91] Esetünkben jól mutatja ezt Gallus Anonymus önkényes bánásmódja a görög-latin mitológiával.[92] A csehek végleges legyőzésének teret adó gesztafejezetben a gesztaíró számos, az ókori klasszikusoknál megőrzött mitológiai jelenetet keltett életre, melyeknek legtöbbje azonban igen sajátságosra sikeredett. A Fúriákat, azaz az Eumenidákat teljesen különböző személyeknek ábrázolja, a Küklopszokkal olyan tevékenységet végeztet el, melyet – legalábbis jelen tudásunk szerint – a mitológiában nem végeztek. Mindez arra utal, hogy a valaha megtanult iskolai anyagot, melynek nyilván része lehetett a mitológiai alakokat fenntartó irodalom is, önkényesen, saját céljainak megfelelően alakította át és használta fel. Ugyanez figyelhető meg a geszta őstörté-

[89] Plezia 1947, 122.

[90] Ezzel kapcsolatos megjegyzéseinket lásd alább, a geszta eszmeiségéről írott részekkel.

[91] Ehlers 1989, 39–42.

[92] III. 23.

neti részeit elmondó fejezetekben is.[93] A Gniezno városába érkező idegenek egyértelműen Philemon és Baucis történetére emlékeztetnek, amit tesznek, az már részben az újszövetségi kánai mennyegző néhány jelenetével mutat hasonlóságot, viszont a történet ugyanakkor sok szállal kötődik a nemzetközi mese- és folklórirodalomhoz. Mindemellett újabb bonyolult kérdést jelent az egész jelenetnek a gesztában betöltött funkciója, mert ezeknek a fejezeteknek az értelmezése csak a III. könyv reáltörténeti eseményei tükrében lehetséges.

A geszta antik, középkori, valamint biblikus előképeitől elválasztva kell kezelni azokat a kútfőket, amelyek a geszta „tényanyagának" összeállításához voltak szükségesek. A kutatás egy vonulata mindig is feltételezte, hogy szerzőnknek rendelkezésére álltak olyan korábban keletkezett írott források, melyekből ő még meríthetett, az újkori kutatás számára azonban elvesztek. Így Gerard Labuda egy elveszett, a 11. század folyamán keletkezett őskrónika használatát tulajdonította Gallus Anonymusnak,[94] míg az ő nyomán Wojciech Polak úgy vélte, hogy szerzőnk valamiféle elveszett évkönyvekből dolgozhatott.[95] Hasonló értelemben foglalt állást ebben a kérdésben Brygida Kürbis. Mivel az bizonyítható, hogy a lengyel annalisztika kezdetei még a 10. század végére tehetők, úgy gondolta, hogy Gallus Anonymus a geszta legkorábbi részeit egy ilyen, elveszett évkönyv alapján állította össze, elhagyván azonban az évszámokat a szöveg mellől.[96] Ennél valamennyivel továbbment Danuta Borawska. Ő már egy fennmaradt, és a kutatók számára elérhető forrással, nevezetesen

[93] I. 1–4.
[94] Labuda 1960, 21–22.
[95] Polak 2000, 447–460.
[96] Kürbis 2002, 225–226.

Mirai Szent Miklós *translatió*jának történetével hozta összefüggésbe szerzőnket. Mivel – miként erre fenn már utaltunk – egyik leghatározottabb képviselője volt Gallus Anonymus itáliai (velencei) származásának, úgy vélte, hogy a gesztaíró ismerhette és használhatta is ezt a munkát.[97] Ezt az álláspontját erősítette meg legutóbb T. Jasiński, aki szerint – miként erről fenn már szóltunk – Gallus Anonymus azonos is a velencei szerzővel.[98]

Nyilván nehezen lehet választ adni arra a kérdésre, hogy tényleg használhatta-e szerzőnk a neki tulajdonított forrásokat, hiszen épp az ismeretlenségük miatt a felelet szinte lehetetlen. Nem kizárható persze, hogy a 11. század végén, a 12. század elején keletkezett első történeti szintézisek támaszkodtak korábbi írásos feljegyzésekre, valamint az annalisztika első alkotásaira. Ez utóbbira jó példa Csehország, ahol Prágai Kosmas nagy valószínűséggel használta az első, részben elveszett évkönyveket,[99] hogy a szövegek ismeretlensége miatt azonban csak feltételezésekig lehet eljutni. Némileg más a helyzet a Szent Miklós *translatió*jának szentelt mű kapcsán. Mint korábban már utaltunk rá, a Jasiński által alkalmazott módszer felettébb problematikus. A stilisztikai-frazeológiai összehasonlításba olyan kifejezéseket is bevont, amelyek olyan széles körben fordulnak elő a latin nyelvű irodalomban, hogy kétségessé teszik a két munka közötti összefüggések meglétét. Nem is beszélve arról, hogy Szent Miklós tisztelete egyáltalán nem érhető tetten Gallus Anonymus gesztájában.

E hipotetikus kútfőkkel szemben bizonyosak lehetünk

97 Borawska 1965, 113–115.
98 Jasiński 2005, 86.
99 Třestik 1978, 2–3.

benne, hogy szerzőnk használta Szent Adalbert prágai püspök és vértanú elveszett szenvedéstörténetét, mivel ő maga hivatkozik erre a gesztában, forrását *Liber de passione martyris* névvel felruházva.[100] Már volt róla szó, hogy Szent Adalbertről már közvetlenül a halála után megszületett az első, úgynevezett Római életrajza,[101] melyet a történeti hagyomány Ioannes Canapariusszal, a római Aventinuson található Szent Bonifác és Elek kolostor egyik szerzetesével szokott összekötni. Második életrajzát két változatban Querfurti Brúnó hagyta az utókorra.[102] A harmadik, az elveszett szenvedéstörténet önálló formában nem maradt fenn, hanem különböző művekben, így gesztánkban is fellelhetők szövegrészletei. A múlt század közepén tisztázta Reinhard Wenskus, hogy ez az elveszett szenvedéstörténet független Querfurti Brúnó írói tevékenységétől, és szemléletében a *vita prior* optimizmusához tér vissza.[103] Mindmáig nem tisztázott, hogy ki a szerzője, és hol keletkezett ez a mű, legfőbb jelentősége, hogy a geszta kutatóinak többsége úgy véli: az 1000. évi gnieznói találkozót megörökítő jelenetek is ebből a forrásból származnak. Ez igazolhatatlan, valószínűbb, hogy a *Liber*re való hivatkozás alatt azt kell értenünk, hogy Ottó császár látogatásának tényét ismerte onnan.

Saját elképzelésként fogalmaztuk meg másutt, hogy szerzőnk nagy valószínűséggel ismerhetett néhány, a korban Magyarországon keletkezett forrást is. Nézetünk szerint ilyen Szent István harmadik, Hartvik püspök által írt legendája, melynek eszmeiségét a gesztaíró megpróbálta hasznosítani a saját maga

[100] I. 6.
[101] Vita Prior.
[102] Vita Posterior; VQF
[103] Wenskus 1956, 202–246.

történeti koncepciójában, és talán ilyen lehet a magyar krónikakompozíciónak a 11. század végén, 12. század elején aktuális fázisa, aminek bizonyítéka, hogy I. (Bátor) Boleszló halálának irodalmi tálalását a Szent István halálát elmondó krónikaszöveg felhasználásával végezte el.[104]

A geszta mint történeti forrás

A kutatást természetesen mindig is az érdekelte leginkább, milyen történeti informácókat lehet levonni a geszta szövegéből. Ha ez irányú vizsgálódásunkat a személynevekkel kívánjuk kezdeni, rögtön érdemes megjegyezni, hogy a műben szereplő személyeket alapvetően két nagyobb csoportra lehet osztani: azokra, akiknek a létezése történetileg igazolt, illetve azokra, akiknek tényleges létezése nem bizonyítható, mert vagy biztosan mondabeli személyek, vagy pedig egyedül Gallus Anonymus tartotta fenn a nevüket.

Az első csoportba tartozó személyekről megállapítható, hogy elsősorban uralkodók nevét tartotta fenn a szerző. Lengyel királyok, illetve fejedelmek közül I. Mieszkót, I. (Bátor) Boleszlót, II. Mieszkót, Megújító Kázmért, II. (Merész) Boleszlót, Mieszkót, II. Boleszló fiát, Ulászló Hermant, III. Boleszlót és Zbigniewet ismeri Gallus Anonymus. Fenntartotta továbbá más országok uralkodóinak is a nevét. Ezek közül a legtöbbet a magyar királyokról értekezik. Ismeri Könyves Kálmánt, Álmost, Szent Lászlót, Salamont, Orseolo Pétert és Szent Istvánt. Ehhez képest sokkal kevesebbet tud például Csehország vagy a Rusz uralkodóiról. Az előzőek közül a korábban uralkodot-

[104] Bagi 2005, 118–129., 145–167.

tak közül szinte senkit nem ismer, név szerint II. Vratiszlávot, II. Bretiszlávot, II. Bořivojt és Szvatoplukot említi meg, és bár név nélkül, de szól I. Szobeszlávról is. A Ruszban a 11. század folyamán uralkodott fejedelmek közül név szerint senkit nem említ meg, név nélkül tárgyalja Bölcs Jaroszláv, Izjaszláv Jaroszlavics, Jaroszláv Szvjatopolcsics, Szvjatopolk Izjaszlavics fejedelmeket. Még kevesebb római királyt, illetve császárt ismer: csak III. Ottó[105] és V. Henrik[106] nevét örökítette meg munkájában, illetve név nélkül ír IV. Henrik császár temetéséről.[107] Még kevesebb pápát tartott méltónak az emlékezetre az ismeretlen szerző: II. Szilveszteren[108] és II. Paschalison[109] kívül egy egyházfő sem mutatkozott méltónak a tisztességre.

A 11. illetve 12. században uralkodott/pontifikált személyek mellett feljegyzett Gallus Anonymus még néhány más, feltehetően létező személyt. Ilyen például az Awdaniec-nembeli Mihály kancellár, akinek léteznie kellett, hiszen szerzőnk a geszta *opifex*ének titulálja, és ebbe a sorba tartoznak még püspökök és érsekek, így Márton gnieznói érsek, Simon płocki püspök, Pál poznańi püspök (bár az ő nevét csak a geszta tartotta fenn), Mór krakkói püspök, Żyrosław wrocławi püspök. Feltehetően létező történeti személy volt a gesztában két helyen említett Magnus *comes*, akit egyszer Wrocław fejedelmeként, másodszor pedig Mazóvia uraként látunk,[110] és végül ebbe a sorba tartozik Skarbimir,[111] Boleszló hű társa a harcok-

[105] I. 6.
[106] III. 1–25.
[107] I. 29.
[108] I. 6.
[109] I. 23.
[110] II. 4., II. 49.
[111] II. 30–31., III. 1., III. 23.

ban, aki az Awdaniec-klán egyik tagja volt, illetve feltehetően létező személy volt Miecław, II. Mieszko pohárnoka, aki a 11. századi pogánylázadás során felkelt a törvényesen uralkodó fejedelmek ellen.[112]

Bizonytalanabb történeti értéket hordoznak a geszta azon személynevei, amelyeket csak Gallus Anonymus műve tartott fenn. Az uralkodók közül ilyen a Piast-dinasztia ősének tekintett Piast és Rzepka.[113] Bár az elmúlt másfél évszázadban több kísérlet is történt arra, hogy „valóságos" történeti személyeket lássanak bennük, nyilvánvalóan mitológiai alakok,[114] a Piast név nagy valószínűséggel a Piastun, azaz 'megtartó', 'gondozó' szóból ered, Rzepka pedig egyszerűen „répácska"-ként fordítható le. Hasonlóan mondabeli szereplője a gesztának Popiel fejedelem, akitől a Piastok megszerzik az ország feletti hatalmat. Már neve is beszélő név, a Popiel a popioł, azaz a 'hamu' szó származéka.[115] Ugyancsak igazolhatatlan a Piast-fejedelmek I. Mieszkóig vezetett sora: Siemowit, Leszek és Siemomysł csak gesztánkban szerepel,[116] Leszek esetében történtek arra kísérletek, hogy a skandináv mondakör egyes alakjaival azonosítsák.[117]

A nem uralkodóként megismert alakok közül ebbe a sorba tartozik Wojsław, aki a történet szerint III. Boleszló nevelője volt,[118] Sieciech vajda,[119] aki Gallus elmondása alapján a fő

[112] I. 18–20.
[113] I. 1–3.
[114] Vö.: BANASZKIEWICZ 1986., 42–56.
[115] I. 1–3.
[116] I. 3–4.
[117] BANASZKIEWICZ 2001.
[118] II. 14, II. 15.
[119] II. 1–21.

mozgatórugója volt az Ulászló Herman és fiai között elmérgesedett viszálynak. Mindenképp ide kell számítanunk két további személyt, akiket csak gesztánk tartott fenn: Żelisław comest, akinek a harcban levágott karját ura, III. Boleszló aranyból készült karral pótolta,[120] valamint Drzirżek pohárnokot, aki az említett fejedelem harcaiban tüntette ki magát.[121] A sort a talányos Franco, lengyel püspök zárja, akinek a nevét csak gesztánk tartotta fenn (I. 30).

A geszta történeti földrajzi adatai bizonyos értelemben korlátozottak. Bár számos lengyelországi, sziléziai, pomerániai várost ismer (pl. Krakkó, Gniezno, Poznań, Wrocław, Głogów, Bytom, Kołobrzeg, Białogard, Sandomierz, Giecz, Lęczyca, Kalisz stb.), a mű földrajzi horizontja nem terjed túl Közép-Európán. Nyugat-Európából csak Saint-Gilles-t ismeri, Keleten Kijevig terjednek ismeretei, délen Velencéig, északon pedig Dániáig. Másutt részletesen foglalkoztunk a kérdéssel, így itt csak ismét megerősítjük, hogy Magyarországról is ismer településeket szerzőnk, így Székesfehérvárt, Somogyvárt, Budát. Név nélkül említ meg magyarországi püspöki székhelyeket is, de nem tudjuk, melyekre gondolhatott pontosan.[122] Vannak azonban más, a narrációhoz közvetlenül nem kötődő földrajzi információi is szerzőnknek, melyekből más, a geszta közvetlen eseménytörténetén túlmutató információkra is szert tehetünk. Az első könyv bevezetőjében olvasható az a *descriptio terrae*, melyben szerzőnk érdekes leírását adja Lengyelország szűkebb és tágabb környezetének. A leírás két szempontból érdekes: *Sclavonia* részletes bemutatásával tulajdonképpen

[120] II. 25.
[121] III. 24.
[122] III. 25.

szerzőnk azt a területet írja le, melyet a modern történettudomány – egyfajta közmegegyezésként – Kelet-Közép-Európaként szokott definiálni. Ez – nézetünk szerint – egyfajta regionális történetszemléletként is értelmezhető. Mindemellett Gallus Anonymus pontos leírását adja annak a Velencétől, illetve Aquileától Isztrián, Horvátországon és Dalmácián keresztül húzódó útvonalnak is, amelyen Rajmund saint-gilles-i gróf haladt az első keresztes hadjáratban a Szentföld felé.[123] Mivel ez az útvonal (egyébként ugyancsak *Sclavonia* néven) más korabeli nyugat-európai szerző munkájában is előbukkan,[124] vélelmezhető, hogy a geszta általános, a korszak fontos útvonalainak ismereteit tükröző földrajzi adataihoz tartozik.

A történeti kutatásban mindig is kitüntetett figyelmet kaptak Gallus Anonymus gesztájának azon információi, melyekből igazgatás- vagy jogtörténeti következtetéseket igyekeztek levonni a kutatók. Mivel a 11–12. századi lengyel okleveles anyag igen gyér, néhány jogintézmény, illetve méltóság elnevezése gesztánk alapján került be a nagy összefoglaló munkákba.[125] Ilyen többek között a *comes palatinus* elnevezés, melyet Gallus Anonymus elsősorban Sieciech esetében említ. Mivel a későbbi, 13–14. századi okleveles anyagban a vajdaságok élén álló fejedelmi méltóságviselők viselik ezt a címet, elfogadottá vált, hogy a vajdai tisztség már a 11. század végén is létezett. Ugyanez a helyzet a *comes* és a *pristaldus* kifejezésekkel is. Előbbi – közismerten – a Karoling-korból szár-

[123] I. Bevezető.

[124] FCHH, c. 2.: „Godefridus quippe dux regni Lothariensis per Hungarorum patriam ivit cum gente multa. Raymundus vero comes Provincialis, cum Gothis et Gasconibus, episcopus quoque Podiensis, per Sclavoniam transierunt."

[125] Összefoglalóan lásd: Wasilewski 1981, 10.; Bogucki 1995, 18–19.

mazik, és jelentése számtalan módon módosulhatott, nem tudjuk, mit ért alatta Gallus Anonymus, a *pristaldus* kifejezés azonban bizonyosan csak a magyar jogéletben fordul elő a 11–12. században, a későbbi lengyel forrásokban sehol nem bukkan fel. Szinte meghatározhatatlan a gesztában fenntartott *vastaldio, villicus* kifejezés pontos funkciója,[126] a későbbi okleveles anyagban nem fordulnak elő.

Érdekes kérdésként merülhet fel mindennek fényében, milyen a forrásértéke a gesztának. Ennek meghatározása érdekében érdemes három nagyobb kérdésre koncentrálni. Az egyik a jól ismert *causa scribendi*, azaz a mű megszületésének oka, a másik maga a szerző módszere, ahogyan a kívánt hatást el akarja érni, a harmadik pedig maga a szöveg, mely önmagában is számos problémát rejt.

A geszta fő elvi kérdései

Ha odalapozunk a harmadik könyv huszönötödik fejezetéhez, és elolvassuk Gallus Anonymus gesztájának az egyik leghoszszabb, és rögtön hozzá kell tennünk, legbonyolultabb jelentést hordozó részét, megkapjuk a mű tulajdonképpeni megszületésének okát.

III. Boleszló fejedelem 1102-ben kezdte meg uralmát Lengyelországban, miután apja, Ulászló Herman (1079–1102) meghalt. Nem tudta azonban birtokba venni az egész országot, mert apja első házasságából született bátyja, Zbigniew a keletközép-európai országokban a 11. században még jogosnak tekintett *senioratus* alapján magának követelte az ország neki

[126] I. 14.

járó részét, s apjuk még életében fel is osztotta közöttük az egész *regnum*ot. A senioratus – közismerten – az uralkodói dinasztia férfitagjait elviekben egyenlő esélyekhez juttatta a birtokszerzés tekintetében, annyit kikötvén, hogy az életkor szerint idősebbnek az idősebb jogán többlethatalma legyen. Valószínű, bár erre csak a Zbigniewvel szemben kedvezőtlenül elfogult Gallus Anonymus szavai állnak rendelkezésünkre, hogy sem Boleszlónak, sem Zbigniewnek nem tetszhetett ez a helyzet, így mindent megpróbáltak megtenni annak érdekében, hogy kitúrják testvérüket a hatalomból. Utóbbi ennek érdekében – Gallus információi szerint – összeszövetkezett az idegenekkel, ráhozta az országra V. Henrik hadseregét, egyfajta korabeli „muszkavezetőként" ő maga vezette a cseheket fivére ellen. Mivel V. Henrik 1109-es hadjárata, melyet megelőzött a Magyarország ellen indított támadása, nem járt sikerrel, Zbigniewnek is el kellett menekülnie az országból. 1112-ben Boleszló visszaengedte magához, azzal a feltétellel, hogy megalázkodik, nem tekinti magát úrnak, csak vitéznek, s alapvetően felhagy a hatalom után való ácsingózással. Mivel – az idézett fejezet tartalma szerint – Zbigniew nem volt hajlandó megváltozni, amire abból lehetett következtetni, hogy úrként, muzsikusokat maga elé küldve érkezett vissza, nem úgy, ahogyan egy megalázkodott, a száműzetésben megtört embernek kellett volna, Boleszló hallgatott tanácsadóira, és megvakíttatta testvérét, ezzel alkalmatlanná téve az uralkodásra. Bár a megvakítás nem volt feltétlenül jogtalan büntetés a középkorban, sőt nem egy esetben jogosan éltek vele az uralkodók, ha valaki a hatalmukra tört, Zbigniewnek elég sok támogatója lehetett még a fejedelmi udvarban, így Boleszló kénytelen volt elméleti síkon is megvédeni immáron ténylegesen megszerzett egyeduralmát. Gallus Anonymus

leírása szerint előbb megbékélt fivérével, majd 1113 húsvétja előtt elzarándokolt Magyarországra, ahol Szent István sírjánál találkozott Könyves Kálmán magyar királlyal, majd onnan a Szent László által 1091-ben Szent Egyed tiszteletére alapított somogyvári bencés apátságba vezetett útja. Az út célja a bűnök alóli feloldozás elérése volt. Szent Egyed egyik legfontosabb képessége ugyanis – legendája szerint – az volt, hogy közbenjárt azért, hogy feloldozást nyerjenek bűnt elkövetett uralkodók. Miután ezt sikerült elérnie, húsvétkor már Gnieznóban volt, Szent Adabert sírjánál, és ekkor vette kezdetét hivatalosan is egyeduralma.

Úgy tűnik azonban, hogy mindezzel még mindig nem volt megelégedve az akkor úgy 27–28 éves fejedelem, hanem az új idők beköszöntét úgy szerette volna még inkább nyomatékossá tenni saját környezetében, hogy megrendelte saját maga és a dinasztia addigi történetét Gallus Anonymustól, melyben az egyeduralom megszerzéséhez vezető utat utólag, történetileg is igazolta a geszta udvari olvasóközönsége számára, melyben feltehetően ott tartózkodtak Zbigniew hívei is.

A geszta alapvető történeti értékét nem lehet tehát elválasztani ezektől a körülményektől. Gesztaírónk elsősorban III. Boleszló jogos egyeduralmát szerette volna történeti alapokra helyezni. Ezzel párhuzamosan be kívánta bizonyítani, hogy Zbigniew eltávolítása nem a véletlen műve, hanem ő bukását elsősorban saját magának köszönheti. Szerzőnk azonban különös gondot fordított arra, hogy bebizonyítsa: a megvakított fejedelem uralmának jogtalansága úgyszintén a történelemben gyökerezik, katasztrófája tehát nem volt véletlen. E két nagy kérdéskörnek van alárendelve a harmadik, a Piast-dinasztia történetének bemutatása, a dinasztia méltó ősei történeteinek kőbe vésése, német-lengyel háborúk ábrázolása. Lát-

szólag tehát egyszerűen meg lehetne válaszolni azt a kérdést, hogy milyen forrásértéket hordoz a geszta: nyilván azokra a kérdésekre kapunk belőle válaszokat, amelyeket a mű megrendelője és írója fontosnak ítélt meg – a két Piast-testvér harcát, és annak sajátságosan elfogult ábrázolását.

Nem lényegtelen körülmény azonban, hogy milyen utat választott Gallus Anonymus e három cél eléréséhez, azaz milyen nagyobb témakörökön keresztül akart hatást elérni olvasóinál.

A geszta főbb „témakörei"

A geszta a Piast-dinasztia „őstörténetével" kezdődik, az első könyv első négy fejezete mind ezt a célt szolgálja. Maga az eredettörténet szinte kötelező része volt a középkori történeteknek, melyek valamelyik nép, város, vagy akár család történetét mondták el. Jól látszik azonban, különösen a nemzetközi medievisztikában született újabb eredmények tükrében,[127] hogy nem egyféle módja létezett az őstörténet leírásának, hanem több, egymás mellett létező modellt ismerünk. A legrégebbinek a bibliai leszármazási modell számít, melyet Sevillai Izidor hagyott az utókorra az *Etimologiae*-ben. Ez az irodalmi módszer a világ népeit Noé fiaitól, Jafettől, Sémtől és Kámtól származtatta, mégpedig Jafettől az európai, Sémtől a közép-ázsiai, Kámtól pedig az afrikai népeket. Ettől függetlenül működött a középkori történeti gondolkodásban egy másik őstörténeti modell, amely a trójaiaktól, illetve a rómaiaktól származtatta a népeket. Kialakult azonban egy

[127] Angendendt 1994, 181–205. Kersken 1999, 119–121.

harmadik modell is, amely Európának különösen azon a táján terjedt el, ahol nem voltak római hagyományok: itt egyedi, csak az adott népre jellemző, autochton megoldások születtek. Ez utóbbinak a jellemzője, hogy vagy egy „hőstől", vagy egy egzotikus néptől származtatja a leírás tárgyát képző népet. Gallus Anonymus őstörténeti koncepciója részben az utóbbinak felel meg. Nem is arra törekedett, hogy a nép, a „nemzet" történetét írja meg, hanem mert a nemzetet egyenlőnek tekintette a dinasztiával, az utóbbi eredetét állította az elbeszélés középpontjába. Neki köszönhető Piast, a parasztból lett uralkodó alakja, aki feleségével, Rzepkával együtt az egész dinasztia őse.[128] Persze rögtön meg kell jegyezni, hogy az autochton módszerek között sem egyedülálló ez a megoldás, hiszen Prágai Kosmas hasonló módszerekkel mutatta be a dinasztiaalapító Přemysl felemelkedését: kölcsönvéve az antik irodalomból az ökrök mellől a közügyekhez elszólított Cincinnatus alakját, Přemyslt úgyszintén az ökrök szarva mellől hívják el, hogy ő legyen Csehország fejedelme.[129] Gallus Anonymus őstörténeti koncepciójának a másik pillére Piast és Popiel fejedelem mondája, azaz a gesztában olvasható történet Popiel fejedelemről és a földműves Piastról. A szerző itt egy igen sajátos, a későbbi lengyelországi történetírók által nem követett utat választott arra, hogy a 12. század eleji olvasóközönségnek bemutassa a Piastok felemelkedését. Gallus Anonymus elmélete szerint Popiel és egész nemzetsége, mely Gneznóban uralkodott, azért vesztette el hatalmát, mert pogányok voltak, s azért emelkedhettek fel a Piastok, mert hajlandóak voltak elfogadni a kereszténységet.

[128] Vö.: I. 1–3.
[129] Cosmas I. 5–8., 14–18.

A geszta fő céljainak teljesüléséhez – úgy tűnik – elengedhetetlen volt, hogy Gallus Anonymus bizonyossá tegye a geszta közönsége számára, hogy honnan ered Boleszló hatalma, és milyen annak a hatalomnak a jellege, amelyet a geszta főhőse birtokolni jogosult. Ebből a célból konstruálta meg a szerző a keresztény monarchia kezdeteit bemutatni hivatott gnieznói találkozót.[130] Az aktus természetesen tényleg megtörtént, egyike a történeti Kelet-Közép-Európa kezdeteit meghatározó legfontosabb eseményeknek: III. Ottó császár az 1000. év tavaszán Rómából Gnieznóba utazott, hogy tiszteletét tegye a 997-ben vértanúhalált halt Szent Adalbert sírjánál, és az eseményhez közelebbi időpontban keletkezett források fel is jegyezték a császár látogatását. Gallus Anonymus története szerint azonban III. Ottó nem pusztán azért érkezett Gnieznóba, hogy tisztelegjen a vértanú sírjánál, hanem azért is, hogy megismerje Bátor Boleszló hírnevét, s végül elismervén a lengyel fejedelem emberi és politikai nagyságát, saját koronáját levéve a fejéről, királlyá koronázza. A gnieznói találkozó Gallus-féle tálalását a szakirodalom a legkülönbözőbb módon igyekezett magyarázni. Jól látszik azonban, hogy a leírás topologikus jellege és az európai kutúrtörténettől való elválaszthatatlansága ellenére is a lényeg az volt Gallus számára, hogy be tudja bizonyítani: a Piastok „királyi" hatalma és III. Boleszló megkérdőjelezhetetlen legitim joga az uralomhoz egyenesen a nagy I. Boleszló idejéből származik, hatalma tehát egyenesen őrá vezethető vissza, és kizárólag III. Boleszló jogosult ennek továbbvitelére. Ebben a kérdésben egyébként szerzőnk igen hasonló megoldást alkalmazott, mint Hartvik püspök Kálmán esetében. A hasonlóság nézetünk szerint azzal magyarázható,

[130] I. 6.

hogy szerzőnk talán hosszabb időt töltött el a művelt magyar király környezetében.

A geszta eszmei beteljesedéséhez azt is mindenképp meg kellett magyarázni, hogy milyen út vezetett el Zbigniew szükségszerű bukásához. Ezt szerzőnk a hatalom két formájának, a *regnum*nak és a *ducatus*nak az éles szembeállításával tette meg. Az egész művön markánsan végigvonul az a kérdés, hogy vajon melyik uralmi formának van nagyobb létjogosultsága: a hagyományos, az életkori elsőbbségre alapozó senioratusnak, amely még az ország egyenlő felosztása esetén is előjogokat biztosít az idősebb családtagnak, vagy a megkoronázottság, vagy legalábbis a megkoronázott ősök nevében uralkodó, a család többi tagját a hatalomból mellőző modellnek. Hogy szerzőnk – illetve megrendelője – tényleg érdeklődhetett a hatalom e formái iránt, az is bizonyítja, hogy szerzőnk tudatosan tesz különbséget a *regnum* kifejezés különböző értelmei között. Míg az I. Bátor Boleszló halála okán írt *carmen lugubré*ben a *regnum* értelme nagyjából megfelel a 11. század elején működött chartres-i Fulbert által kidolgozott elveknek,[131] mely szerint a *regnum* olyan, mint egy ház: három részből áll, alapját a föld (terra), falait a nép (populus), tetejét (tectum) pedig a *regnum*ban uralkodó király jelenti, addig a a mű végén nyilvánvaló különbséget tesz a *regnum* és a *ducatus* között.[132] Mivel a *regnum* e másik értelmezése szerint III. Boleszló nem fejedelemséget, hanem királyságot kormányzott, ezzel Gallus Anonymus gyakorlatilag abszolutizálta mind a *regnum*, mind a *ducatus* kifejezés értelmét is. Ez – feltesszük – leginkább a mű megrendelőjének állhatott ér-

[131] Vö.: I. 16.
[132] III. 25.

dekében, hiszen az ő uralkodása alatt nyílott meg hosszú időre utoljára a lehetőség arra, hogy a 11. század trónviszályai után helyreállítsák a királyi hatalmat. Hogy ez végül nem így történt, hiszen III. Boleszló 1138-ban írott végrendeletében gyakorlatilag bevezette a részfejedelemségi rendszert (ius ducale) Lengyelországban, 1113-ban még nem látszott, hanem Zbigniew eltávolításával éppen megnyílott az elvi lehetőség arra, hogy a hagyományos, bár a Merovingoknál is létezett, de esetünkben bizonyára keletről örökölt hatalommegosztási rendszer ne gyökerezzen meg az országban.

A szerző a hatalom kérdései iránt mutatott erős fogékonyságának bizonyítéka az is, hogy nagy teret szentelt a hatalom megosztása problémájának. A világi hatalom megosztásának bemutatása, amit a szerző a *divisio regni* kifejezéssel ír le[133], természetesen nem egyedi, csak a 12. század eleji Lengyelországra vagy Kelet-Közép-Európára jellemző kérdés, hanem egy, a Merovingok óta létező európai jelenség, mely magába foglalja a hatalom elvi és gyakorlati, személyi és territoriális megosztását, tehát a trónöröklés egészét.[134] Érdekességét esetünkben inkább az adja, hogy a 11–12. század fordulóján a térség dinasztiáiban egyszerre volt jelen az igény a hatalomnak a család férfitagjai közötti megosztására, illetve a *divisió*k tiltására, valamint az egyeduralomra való törekvés. Ez Gallus Anonymus, illetve a geszta megrendelőjének számára is komoly kihívást jelenthetett, így a műben kínált üdvözítő megoldás, azaz a *regnum* és *ducatus* a fent már említett konzekvens megkülönböztetésén kívül szerzőnk számos egyéb megoldási kísérletet sorakoztat fel azzal kapcsolatban, hogy

[133] II. 7–8.
[134] Kasten 1997, 1–8.

milyen feltételek teljesülése esetén lehet valakit megfosztani az atyai örökségéből járó jussától és a hatalomban való részesedésétől.[135] Ezek közül az egyik legérdekesebb az idoneitás, az uralkodásra való alkalmasság kritériumainak megváltozása a gesztában. Nyilvánvaló, hogy szerzőnk tisztában lehetett a keresztény uralkodók alkalmasságát általában megalapozó értékekkel, melyeket fel is sorakoztat az I. (Bátor) Boleszló koráról szóló fejezetekben.[136] Ezek nagyjából megfelelnek azoknak a kritériumoknak, melyeket Merseburgi Thietmar támasztott III. Ottó császár örököseivel szemben a 11. század elején. A merseburgi püspök leírása szerint Ekkehard meisseni őrgróf trónigényét azért nem érvényesíthette, mert nem vette észre, hogy „hiányzik szekere negyedik kereke".[137] Bár a kutatásban sokáig uralkodott az a nézet, hogy ez a talányos mondat Ekkehard vérségi jogát vonta kétségbe a trónutódlás során, később sikerült bizonyítani, hogy a negyedik kerék az uralkodói idoneitás négy alappillére egyikének hiányát szimbolizálta.[138] Ferdeszájú Boleszló és Zbigniew trónvitájának magyarázatában azonban Gallus Anonymus kénytelen volt új, a helyzethez szabott eszközökhöz nyúlni. Az atyai örökség elvesztésének egyik legfőbb kritériumává az vált, ha az atyai örökség birtoklóinak valamelyike kárt okoz az országnak. Természetesen a szerzőnek is tisztában kellett azzal lennie, hogy mindez bővebb magyarázatra szorul, így gyakorlatilag Ulászló Hermannal mondatta ki a károkozás részletes magyarázatát: ezek a külföldi csapatok az

[135] Vö.: II. 3., II. 7., II. 8., II. 16., II. 36., III. 25.

[136] I. 7–16.

[137] THIETMAR IV. 54 (32), 190. „Num, inquid, currui tuo quartam deesse non sentis rotam?"

[138] HLAWITSCHKA 1985, 49–65., különösen 49–51.

országba való behozása, az ország külföldiek általi elpusztítása. Nem véletlen, hogy ettől kezdve egészen Zbigniew bukásáig nagyon logikusan megkomponált rendben teljesülnek a gesztában a Zbigniew idoneitásának hiányát megalapozó feltételek.[139]

Végül, de nem utolsósorban ki kell térni arra is, miként ábrázolta a szerző a Piastok és a birodalom korabeli viszonyát. Bár ez a kérdés különösen 19. századtól kezdve vált fontossá, és az újkori történeti kérdéseket nem ritkán igyekezett a történeti kutatás az aktuálpolitikai célok szolgálatába (is) állítani, mégis tagadhatatlan, hogy a geszta egész érvrendszere nem nélkülözi a Piastok és az aktuális német dinasztiák közötti kapcsolat bemutatását sem. Itt Gallus Anonymus – és nézetünk szerint a mű megrendelője is – egyrészről a dicső múlt megfestésével, III. Ottó és Bátor Boleszló találkozásának bemutatásával a Piastok a birodalommal szembeni szuverenitását is bizonyítani kívánta. Másrészről egyértelműen kifejezésre juttatta, hogy az ország természetes urai nem tűrik el az *antiqua libertas* lábbal tiprását, azaz a szerző a történeti múltban gyökerező okokat is felhozott V. Henrik 12. század eleji új „keleti politikája" ellen. Hogy ez elvi kérdés lehetett a szerző és a korabeli krakkói udvar számára, azt jól bizonyítja, hogy a korszakban létezett más függetlenségi modell is: Prágai Kosmas Csehország és a Přemyslidák történeti szerepét is a birodalmon belül képzelte el, elismerte és támogatta a római császároknak a cseh fejedelmek feletti jogait.[140]

[139] Lásd erre nézve gyakorlatilag a II. és III. könyv egészét.
[140] BLAHOVÁ 1988, 284.; BLAHOVÁ 1992, 32.

Gesztánk természetesen része a tágabb értelembe vett latinitásnak, része a 11–12. század fordulóján viruló nyugat-európai latin nyelvű történeti irodalomnak. Így érdemes alaposabban szemügyre venni, milyen további, nem elsősorban magának a történeti konstrukciónak a rekonstruálásához szükséges következtetéseket vonhatunk le a geszta szövegéből.

Az egyik ilyen a politikai rituálék és szimbólumok világa. Már korábban felfigyelt rá a kutatás, hogy szerzőnk számos, a politikai reprezentáció körébe tartozó toposzt jelenített meg munkájában. Ilyennek tekinthető a gesztában gyakran előforduló fejedelmi-királyi találkozók megörökítése, a megérkezések, találkozások és fogadások, eskük, általában magatartási formák „színre vitele". A geszta ilyen jellegű történeti hasznosíthatósága különösen a mű kulcsának tekinthető III. 25. fejezetben összpontosul. Itt egyszerre látjuk az *adventus*, a *receptio, amicitia, pactum, humilitas, iuramentum* középkori rituáléjának visszatükröződését.[141] Persze rögtön hozzá kell tenni: ezek az általános, frázisszerű szövegrészletek nem egy esetben új életre kelnek Gallus Anonymus tollán. Jó példa erre az *adventus domini/adventus regis* természetesen bibliai eredetű toposzának sajátságos alkalmazása. Zbigniew 1112-es hazatérését szerzőnk az uralkodók megérkezését leíró szövegfrázisokkal mutatja be, ezzel is kiemelve, hogy Boleszló testvére olyan módon érkezett meg, ahogyan nem lett volna neki szabad, úrként *(sicut dominus)*, ezzel megszegte esküjét, hogy soha nem fog úrként viselkedni testvére országában, és ezzel is kihívta

[141] Az irodalomban vö. különösen: Althoff 2003, Althoff 2004, Dalewski 2005.

maga ellen Boleszló haragját. Ilyen, a jelenkori középkorkutatás egyes irányzatai által szimbolikus cselekvésként vagy szimbolikus kommunikációként definiált aktusokat örökített meg szerzőnk az egyes uralkodók üzenetváltásában is. A geszta számos ilyen adatot őrzött meg.[142] Legérdekesebb közülök az a „ciklus", amely V. Henrik császár lengyelországi katonai kudarcát mutatja be. Szerzőnk – nyilván nem véletlenül – a császár III. Boleszlóhoz írott leveleiben nagyon egyértelműen karikírozza ki, miként mérséklődik lassacskán Henrik gőgje, míg végül dolga végezetlenül távozik.

Komoly forrásértékkel rendelkezik a mű az invesztitúrakérdés szemszögéből is. Komoly érvként merült fel a kutatásban, hogy iskolázottságát a korai skolasztikus iskolákban szerezhette, ahol az úgynevezett Normann Anonymus szellemi hatása alá került, aki a szakrális királyság egyik legjelentősebb propagálója volt az inveszúra küzdelmek korában.[143] Ha ez igaz, akkor szerzőnk jól ismerhette az invesztitúrakérdés eszmei hátterét és a világi és császári hatalomról szóló, a 11–12. fordulóján érvényes elméleti viták lényegét. Mindazonáltal nagyon nehéz egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy antigregoriánus, vagy gregoriánus szemléletű író volt-e. Mindkettőre találunk ugyanis érveket a szövegben. Gallus Anonymus antigreoriánus beállítottságát támaszthatja alá I. (Bátor) Boleszló gnieznói, csak a császár által elvégzett koronázása.[144] Bár közismert, hogy a lengyel fejedelem jogérvényes megkoronázása csak 1024-ben történt meg, és az egyedülálló jelenet kulcsát nézetünk szerint inkább a 12. század

[142] I. 10., 1. 30., II. 29., III. 2., III. 3., III. 7., III. 13., III. 14., III. 15., III. 21. III. 23.
[143] Kürbis 1989, 56–57. ; De Consecratione, 129–180.
[144] I. 6.

elejének belpolitikai eseményeiben kell keresni, mintáit pedig Kálmán király udvarában, maga a színre vitt esemény felfogható egyfajta pápaellenes fricskaként is. Ugyancsak a szerző a reformpápasággal szembeni ellenérzéseinek meglétét támasztja alá az a módszer, ahogy Szaniszló krakkói püspök és II. (Merész) Boleszló lengyel király vitájának kimenetelét megörökítette a gesztában. Az esemény gyakorlatilag politikai gyilkosság volt: II. Boleszló király árulás *(traditio)* címén kivégeztette Szaniszló krakkói püspököt. Feltehetően ez az oka, hogy 1079 körül el kellett menekülnie Lengyelországból, és életét Magyarországon fejezte be.[145] A vita leírásában szerzőnk a Normann Anonymus érvrendszerét használja fel, azaz a vita mindkét szereplőjét, a királyt és a püspököt is Felkentnek *(Christus)* nevezi, hallgatással kerüli meg azonban a Normann Anonymus fejtegetésének lényegét, miszerint, bár az egyházi és a világi hatalomgyakorló is az Úr felkentje, a világi hatalom letéteményesének mégis hatalma van az egyházié felett.[146] Gallus Anonymus itt csak annyit jegyez meg, hogy nem illett volna az egyik Felkentnek a másikat ilyen büntetéssel sújtania.[147] Nem tudni persze, hogy a hallgatás mögött tényleg egyfajta gregoriánus érvrendszer húzódik-e meg, mint egyesek gondolták,[148] a szerző óvatossága összefügghet azzal is, hogy feladatkörébe gyakorlatilag egy, a Piastok történetét összefoglaló mű megírása tartozott, és ezért volt kénytelen óvatosabban fogalmazni. Egy esetben pedig, nevezetesen I. (Bátor) Boleszló államférfiúi erényeinek taglalása kapcsán egy már idejétmúlt modell, a Karoling-korban kialakult és elterjedt,

[145] I. 27–28.
[146] De Consecratione, 131–134.
[147] I. 27.
[148] Grudziński 1986, 131.

a 11. század végére azonban elavult királytükrökből merített.[149] Bár nézetünk szerint elképzelhető, hogy Szent István magyar királynak a gesztában félreismerhetetlenül megnyilvánuló jelentős szerepe miatt történt így, mégis arra utalhat, hogy szerzőnk szeme előtt egy, az egyházat is kormányzó királyi hatalommodell lebegett. Egy másik helyen viszont már a császárság és pápaság együttműködését propagálja a szerző. Gallus Anonymus I. (Bátor) Boleszló és fent már említett gnieznói találkozása kapcsán, Boleszló királlyá emelése mellékes eseményeként megemlékezett arról is, hogy a császár a frissen lett király hatalmába adott egyházi tisztségeket is, és ezt a megállapodást II Szilveszter pápa – a geszta elmondása szerint – írásban megerősítette.[150] Hogy ez tényleg így történt-e, nem tudjuk, II. Szilveszter vonatkozó oklevelének vélelmezett szövegét ugyanis csak Gallus Anonymus tartotta fenn. Jogos kérdésként merülhet fel azonban, hogy vajon tényleg az ezredforduló viszonyait örökítette-e meg szerzőnk ebben a passzusban, vagy sokkal inkább az V. Henrik és II. Callixtus közötti események hatása alatt állt-e. Természetesen nem zárható ki végérvényesen az a feltételezés, bár valószínűsége szerintünk csekély, hogy ezt a szövegrészletet Szent Adalbertnek a jelen tanulmányban már említett, elveszett szenvedéstörténete tartalmazhatta. Meg kell azonban jegyezni, hogy szerzőnk egy helyen áttételesen említést tesz V. Henrik leendő császári címéről, tehát nem kizárható, hogy ismerte a sutri események menetét, és az egész történet ennek e fényében értelmezendő.[151] Ellentétben a fenti példákkal, inkább grego-

[149] I. 7–16.
[150] I. 6.
[151] III. 2.

riánus szemléletre vall néhány más, a gesztában olvasható szövegrészlet. Ilyen a szerzőnek a geszta első könyvének bevezetőjében tett megjegyzése, hogy a főpapok maguk a fejedelmek felett uralkodnak.[152] Ugyancsak gyanút kelt, hogy V. Henriket konzekvensen IV. Henrik császárnak nevezi, azaz annak apját, IV. Henriket teljesen kihagyja ebből a sorból, és nézetünk szerint ebbe a sorba illeszthető be az az apró jelenet, amikor Walo, a Szentszék legátusa a kánoni igazság nevében letett bizonyos püspököket.[153]

Ugyancsak felbecsülhetetlen értékű történeti információkat hordoz a geszta szövege a 11–12. század fordulójának társadalmáról is. A Bátor Boleszló halála okán írt sírversben felsorolja az elhunyt királyt sirató tulajdonképpeni társadalmi rétegeket, őket *comites, milites, duces, hospites, pontifices, agricolae* névvel illetve. Bár a kutatásban történtek arra kísérletek, hogy megkeressék a *comes* és *dux* kifejezés megfelelőjét a korabeli lengyel méltóságok között,[154] ez nézetünk szerint nem lehetséges, mert más forrásunk nincsen erre a kérdésre. A felsorolás inkább egy, a kornak megfelelő Európa nyugati felén is létezett rendszert mutat. Kétségtelen, hogy közülük a legérdekesebb a külhoni „vendégek" *(hospites)* kérdése. Külön felsorolásuk igazolja azt a Szent István Intelmeiben is olvasható tételt, hogy a 11. század során Nyugatról Kelet-Közép-Európába számos katonáskodó és az írástudásban jeleskedő, az Intelmek szóhasználatával tudásokat és fegyvereket *(documenta et arma)* magával hozó „vendég" érkezett. Ugyancsak a szerző korabeli társadalomképéről árulkodik az ifjak *(iuvenes, iuven-*

[152] I. Episztola.
[153] II. 27.
[154] Bogucki 1995, 12–13.

tus) gyakori emlegetése, amely csak és kizárólag hadiesemények kapcsán fordul elő. George Duby kutatásai alapján ismert, hogy a 12. század eleji Franciaországban a *iuventus* kifejezés egyrészről tényleg életkori meghatározás, leginlább az előkelőbb családok fiait jelöli, életkortól függetlenül azonban a harcoló, fegyverforgató rétegeket jelöli, ugyancsak általában Franciaországban.[155]

A *gesta militaria,* a vitézi, illetve haditettek megörökítésének szándéka ugyancsak értékes forrássá teszi a művet. Marian Plezia értékelése szerint Gallus Anonymus gesztája egyfajta átmenetet képez a 11. századi irodalmi hagyomány és a keresztes hadjáratok megindulása után lassacskán divatba jövő *gesta ducum/gesta regum* műfaja között.[156] Kétségtelen, hogy a számtalan csatajelenet mindenképp arra utal, hogy szerzőnk tisztában volt a 11. század legvégén elterjedő új irodalmi alkotások kötelező kellékeivel. A fent említett *iuventus/iuvenes* jelentéstartalmán kívül számos más, a geszta szövegében rejlő, a korabeli történeti irodalom új irányaira utaló irodalmi eszközzel találkozunk. Ilyen a csatajelenetek kötelező kísérőjelenségeként leírt „vérfürdő" *(effusio cruoris),*[157] a pohárnok, aki a korabeli művek tanúbizonysága szerint az asztalnokkal együtt a fejedelem/király oldalán harcol,[158]a közrendű vitéz, aki segítségére siet a fejedelemnek.[159] Nem elhanyagolható szempont a geszta haditettekhez való viszonyában a különféle ellenségek közötti különbségtétel. Gallus Anonymus természetesen az ellenség fogalmát hozzászabta a geszta megrende-

[155] Duby 1981, 112–115.
[156] Plezia 1947, 67.
[157] I. 7., II. 5.
[158] III. 23.
[159] I. 20.

lőjének igényeihez, gesztájában tehát elsősorban III. Boleszló ellenségei, a csehek, a ruszbeliek, a pomeránok és a császár, illetve a teutonok kerülnek terítékre. Lényeges különbség van azonban az egyes ellenségek megítélésében. Bár emocionálisan a csehek jelentik szerzőnk megítélése szerint a legnagyobb kihívást, őket, a ruszbelieket és a németeket keresztény ellenfélnek tekinti, a pomeránok legyőzésében azonban mindemellett a kereszténység kultúrfölényét is láttatja.

Gallus Anonymus gesztája egyike a térségben keletkezett olyan írásműveknek, amelyben különböző nőalakok leírásával találkozunk. Óvatosan meg kell persze jegyeznünk, hogy ennek jelentőségét nem a korunkban annyira divatos „nő, hatalom, hatalomgyakorlás" háromszög meglétében vagy meg nem létében látjuk, hanem abban, hogy például ellentétben Magyarországgal, ahol elbeszélő forrásainkból semmi, vagy csak nagyon kevés ilyen jellegű információhoz jutunk,[160] itt egy kéz írta munkán belül több olyan részlettel is találkozunk, ahol komolyabb szerep jut nőknek. Gallus Anonymus elsősorban természetesen a dinasztia, illetve a dinasztia férfitagjaihoz kötődő nőalakokat örökített meg gesztájában. Kívételt egyedül Bátor Boleszló udvarhölgyeivel tett,[161] valamint megemlékezett két olyan, az erdőben epret szedő nőről, akik saját maguk fogtak el egy pomerán harcost III. Boleszló egyik csatája után.[162] Bár egy, a geszta nőalakjait is sorra vevő tanulmány szerint szerzőnk számára mellékes szerepet játszottak a nők a történet szempontjából,[163] úgy véljük, hogy ez a megállapítás annyiban mindenképp korrekcióra szorul,

[160] Zsoldos 2005, 10.
[161] I. 6.
[162] II. 49.
[163] Chodor 1993, 11.

hogy Gallus Anonymus bizonyos nőtípusokat igen is nagyon pontosan, a kor szokásainak megfelelően ábrázol gesztájában. Nézetünk szerint a legfontosabb szerephez a cseh Judit, II. Vratiszláv cseh király lánya, a főhős édesanyja jut. Félreismerhetetlen a párhuzam az ószövetségi, Holofernészt a köz érdekében megölő Judit, valamint a III. Boleszlót a világnak adó Judit között.[164] A dinasztia számára másik fontos nőfigura Dąbrówka, aki I. Mieszko feleségeként nemcsak a keresztény feleség ideáltípusának felel meg, hanem egyben őtőle származik Bátor Boleszló, azaz a dinasztia keresztény *protorexe*,[165] ilyen értelemben a dinasztia egyik megalapítójának is számít. Bátor Boleszló korából egy feleségét és egy – a gesztában ágyasnak nevezett – vélelmezett feleségét ismerjük. Míg az előbbi a király uralmát segíti a geszta elmondása szerint, és tetteivel csak az ország és a király javát szolgálja,[166] az utóbbinak, akit Thietmar elmondása alapján Predszlávával, Bölcs Jaroszláv lányával azonosíthatunk, némileg bizarr szerep jutott a gesztában. Gallus Anonymus elmondása szerint Boleszló, miután elfoglalta Kijevet, kardjával rácsapott az ott akkor egyébként még nem is álló Arany Kapura, és ezzel birtokba vette az országot, illetve elvette – a leírás szerint – a Rusz királyának húgát is, akit azonban csak egy éjszakára, ágyasként kívánt megtartani.[167] Némi politikai szerephez jut a gesztában Richeza, II. Mieszko özvegye, aki Gallus elmondása szerint tehetségéhez mérten igyekezett kormányozni férje halála után az országot.[168] Persze elsősorban itt is az anyaszerep a fon-

[164] I. Epilógus.
[165] I. 5–6.
[166] I. 13.
[167] I. 7.
[168] I. 18.

tos: Megújító Kázmér édesanyjaként jut szerephez az ország újjáalapításában.[169] A politikai intrikus szerepe jutott Ulászló Herman második feleségének, Judit Máriának, aki Salamon magyar király özvegye volt. Gallus Anonymus elmondása szerint neki és Sieciech vajdának volt köszönhető, hogy megromlott Ulászló Herman és fiai kapcsolata. Név nélkül szerepel a műben II. (Merész) Boleszló Mieszko nevű fiának anyja, illetve Zbigniew édesanyja, akit szerzőnk Ulászló Herman ágyasának tekint, valamint III. Boleszló felesége, akiről anynyit tudunk csak meg, hogy olyan közeli vérrokonságban állt a fejedelemmel, hogy emiatt pápai engedélyre volt szükség e frigyhez.[170]

Volt már szó a geszta nyelvi eszközeinél az állatszimbolikáról. A középkori elbeszélő források állatábrázolásai önmagukban is érdekes képet mutatnak,[171] szerzőnk munkáját nézve pedig jól látszik, hogy milyen érdekes, néha nem konvencionális megoldásokat választ szerzőnk a geszta mondanivalójának érdekében. Két példát szükséges kiemelni itt: az egyik Popiel fejedelem és az egerek esete. A 11–12. század irodalmában közismert motívum a gonosz ember egerek általi elveszejtése. Szerzőnk előtt két ilyen esetet ismerünk: a Quedlinburgi Évkönyv szerint élt egy félelmetes, láthatatlan egér nem messze Kölntől,[172] Thietmar szerint pedig egy lovag egerek által veszett oda, mert ellopta Szent Kelemen ereklyéit.[173] Szerzőnk e nyelvi-irodalmi frázist alakította át céljainak megfelelően: a gesztában a gonosz fejedelem, nevezetesen Popiel

[169] I. 18–22.
[170] II. 23.
[171] Bollók 2001.
[172] AnnQued, 81.
[173] Thietmar VI. 82 (49), 373.

vész el egerek által.[174] A másik eset a sárkány mint nyelvi-irodalmi motívum sajátságos alkalmazása. Közismert, hogy a sárkány a bibliai előképek miatt is[175] elsősorban negatív jelző szokott lenni az irodalmi ábrázolásokban,[176] Gallus azonban (igaz, nem példa nélkül)[177] a sárkány harcias jellegét felhasználva a geszta főszereplőjét azonosítja vele.[178]

Középkori és újkori recepció – Gallus Anonymus a lengyel történeti tudatban és a történeti Kelet-Közép-Európa történetírásában

A geszta soha nem maradt ismeretlen a szakmai körök előtt. Feltételezhető, hogy lehettek elveszett kéziratai is a munkának,[179] melyekből a későbbi szerzők, így Wincenty Kadłubek, valamint a Szent Szaniszló püspökről szóló egyik életrajz szerzője is meríthetett. Különösen az előbbi érdemel nagyobb figyelmet e tekintetben. A történeti Kelet-Közép-Európa középkori történetírói közül ő készítette el az egyik legmívesebb, dialógus formájában megírt történeti szintézist, amelyhez merített Gallus gesztájából is, ám az onnan nyert információkból egy teljesen egyedi, eredeti történetet kovácsolt. A középkor végén Jan Dlugosz már történészi precizitással, forráskritikai igénnyel dolgozott Gallus Anonymus gesztájából is, és Martinus Cromer tevékenysége révén a humanisták már vala-

[174] I. 3.
[175] Jel. 12–16.
[176] Bollók 2001, 195–198.
[177] CSG, 266.
[178] II. 39.
[179] Gallus, XX–XXII.

mennyien jól ismerték a geszta szövegét. Gallus Anonymus általános népszerűségét azonban a 20. század hozta el. Mint ismeretes, az 1919 után hamvaiból feltámasztott Lengyelországban gyakorlatilag hiányoztak a történeti hagyományok, illetve a hosszú széttagolódás miatt igen sokféle történelem- és múltszemlélet volt egyszerre jelen az országban. Érthető, hogy a történettudósok figyelme nem egy esetben a középkor felé fordult, hiszen az 1795 előtti korszakból többek között ott lehetett meglelni a 20. századi egységes nemzettudathoz szükséges anyagot. Nem véletlen, hogy gesztánk volt az első a Biblioteka Narodowa forrásszövegei között, melyet a nagyközönség elé tártak nemzeti nyelven (1923), hiszen – miként erről már volt szó – a geszta egyik alapkérdése az ország függetlenségének kérdése. A második világháború befejeződése után pedig újabb konjunktúra kezdődött Gallus Anonymus gesztájának történetében: mivel a nagyhatalmi osztoszkodás következtében a győztes Szovjetunió megtarthatta az 1939-ben Lengyelországtól elfoglalt területeket, és ezek fejében nyugaton, Németország rovására kárpótolta a győztesnek számító országot, új értelmet nyert Gallus Anonymus története a lengyel fejedelmek és a német császárok harcáról, Pomerániáról és Sziléziáról, melyeket a korabeli megfogalmazás szerint visszaszereztek Németországtól. Ezzel párhuzamosan természetesen kevesebb szó esett a lengyel fejedelmek keleti, nevezetesen kijevi hadjáratairól, A múlt század ötvenes-hatvanas éveiben több szépirodalmi mű is keletkezett a gesztaíróról, sőt Krakkóban utcát is elneveztek Gallus Anonymusról.

Nézetünk szerint azonban Gallus Anonymus munkája nem pusztán a lengyel történelem megismerése szempontjából nyújt jó lehetőségeket. A jelen munkában már volt szó arról, hogy gesztánk egyike az első kelet-közép-európai tör-

téneti szintéziseknek. Közismert, hogy a magyar krónika ősszerkesztményének a kutathatósága elé komoly akadályokat gördít a szöveg önmagában való ismeretlensége, Prágai Kosmas krónikája pedig teljesen más szerkesztési elvek szerint készült, mint Gallus Anonymus gesztája. Gallus Anonymus művében azonban egy kéz által leírva, időben nagyjából pontosan körülhatárolhatóan, nem száraz, annalisztikus formában, hanem egy nagyon izgalmas történet keretében szinte valamennyi, a korabeli Kelet-Közép-Európában megfigyelhető nagyobb történeti probléma felszínre kerül. Ilyen a hatalom megosztása, a hatalom eredete, az annak formáiról folytatott vita, a nemzet és a dinasztia kezdeteinek kérdése. Így gesztánk – nézetünk szerint – jól hasznosítható a 11., illetve 12. század eleji magyar történelem megismerése szempontjából is.

A jelen fordításról

Gallus Anonymus gesztájának fordítása Karol Maleczyński 1952-es kritikai kiadása alapján készült. Már a munka megkezdésekor tisztában voltam azzal, hogy a kritikai kiadás szövege nem tökéletes, így a kétséges szöveghelyeknél – meghagyván a fordítás alapjául szolgáló textust – lábjegyzetben hívtam fel az olvasó figyelmét a problémákra. A fordításhoz segítségképp felhasználtam Roman Grodecki 1923-as, Marian Plezia által később korrigált fordítását, Josef Bujnoch 1978-as német nyelvű munkáját és a CEU forrássorozatában nemrég megjelent angol nyelvű verziót. Meg kell jegyezni, hogy csupán ez utóbbi készült az általam is használt szövegkiadás alapján, mely mindhárom kéziratot figyelembe vette.

Így a magyar nyelvű fordítás nem egy esetben lényeges részletekben is eltér a lengyel és német nyelvű verziótól.

A geszta szövege verses részeinek fordítása Jankovits László érdeme. Mivel a szövegnek az 1051–1116 közötti magyar történelmet érintő részei már korábban megjelentek,[180] és az e részekhez tartozó versek Kőrizs Imre fordításában láttak napvilágot, a jelen fordításban a Makk Ferenc és Thoroczkay Gábor szerkesztette kötetben olvasható szöveg verseit használtam fel.

Meg kell említeni, hogy Karol Maleczyński 1952-es kritikai kiadásába nem egy helyen olyan szövegemendáció került be, amely a kiadás megjelentetésekor uralkodó szakirodalmi nézetek alapján keletkezett, ám mára már idejét múlta. E helyeken nem tértem el ugyan a kritikai kiadás textusától, de a szakirodalmi álláspontokat, illetve az egyes szövegproblémák kutatástörténeti hátterét a szövegrészlethez fűzött lábjegyzetben ismertettem.

E helyen szeretnék köszönetet mondani Galántai Erzsébetnek, aki vállalta a fordítás nyelvi ellenőrzését, Jankovits Lászlónak, aki a szöveg verses betéteit fordította magyarra, Font Mártának és Veszprémy Lászlónak, akik hasznos tanácsaikkal segítettek a szöveg fordításában és a lábjegyzetekhez szükséges anyag összegyűjtésében.

A fordítás elkészülését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

[180] ÍROTT FORRÁSOK, 252–264.

Gall Névtelen

A LENGYEL FEJEDELMEK, AVAGY HERCEGEK KRÓNIKÁJA ÉS TETTEI

ELSŐ KÖNYV

EPISZTOLA

Márton[1] úrnak, Isten kegyelméből érseknek, ugyanúgy Símonnak[2], Pálnak[3], Mórnak[4], Żyrosławnak[5], Lengyelország földje Istenhez méltó és tisztelendő püspökeinek, valamint segítőtársának és az itt megkezdett munka kezdeményezőjének, a tiszteletreméltó Mihály kancellárnak[6], az alább kö-

[1] Márton gnieznói érsek (1092–1115 k). PSB, t. 19, 557–558.

[2] Simon płocki püspök. Működése pontos időpontjai nem ismertek. A hagyomány szerint 1108–1129 között töltötte be hivatalát. Felmerült, hogy hasonlóan Balduin krakkói püspökhöz, ő is a Rajna mentéről származott. Nevét gyakorlatilag csak a geszta tartotta fenn.

[3] Pál, feltehetően poznańi püspök, hivatali idejéről szinte semmit nem tudunk, a legújabb irodalom 1098–1112 körülre teszi működése idejét. GpP 2., 4. sz. jegyzet.

[4] Mór krakkói püspök. Hivatali ideje 1110–1118 közé esik. Felmerült, hogy francia, itáliai, esetleg afrikai származású lehet. Az ő idejében kezdték el építeni a Krakkói Wawel székesegyházat (1115 k). Az irodalom egy irányzata úgy vélte, hogy azonos a geszta szerzőjével. Vö.: Borawska 1965, 111–124.

[5] Żyrosław wrocławi püspök (1112–1120 k). Nevén kívül nem sokat tudunk róla, a hagyomány neki tulajdonítja a wrocławi Szent Adalbert-székesegyház felszentelését.

[6] Awdaniec-nembeli Mihály kancellár. Az egyik legbefolyásosabb, hatalmát még III. Boleszló korában, 1116 körül elvesztett előkelő család tagja. Általában elfogadott vélemény a kutatásban, hogy ő közvetítette szerzőnk felé a Piast-dinasztia eredetéről szóló mondákat, illetve a 11. század korábbi évtizedei történetének megírásához szükséges szóbeli információkat. Vö.: Bieniak 1985, 25–32.; GpP XXXI.

vetkező művecske írója (azt kívánja), hogy az *Úr szent Sion hegyén*[7] virrasztó fáradozással őrizzék a rájuk bízott nyájat, és az erényességben lépésről lépésre haladva *színről színre*[8] pillantsák meg az Istenek Istenét.

Fent nevezett atyák, ha nem támaszkodnék tekintélyetekre, és ha nem bíznék segítségetekben, mindhiába venném magamra erőmhöz képest ekkora súly terhét, és kockázatok között, törékeny sajkán szállnék a végtelen tengerre. Ám gondtalanul vitorlázik a tengerész hajójával a háborgó tenger hullámain, ha tapasztalt a kormányosa, aki tudja, hogyan irányítsa azt a szelek és a csillagok vezérlésével. És semmilyen módon nem kerülhettem volna el e nagy örvénylésben a hajótörést, ha kedvességteknek nem tetszett volna hajómat megsegíteni evezőitek irányításával.[9] És nem ismerve az utat, nem tudtam volna kitalálni az erdők ily nagy sűrűségéből, ha jólelkűségetek nem fedte volna fel benn a biztos kijáratot.

Hát ily jeles kormányosok támogatásával kitüntetve, biztonságban, a forgószéltől nem akadályoztatva érek a kikötőbe, és szemem tompa világával nem habozok előremenni az ismeretlen úton, mert tudom: előttem járó kalauzaim szeme a napfénynél is fényesebben világít. És mivel ilyen pártoló védelmezőket küldtem előre, csekélységnek veszem, mit mormognak-fortyognak az irigy becsmérlők. És mert a jószerencse

[7] Zsolt. 2,6.

[8] 1Kor. 13,12.

[9] A hajózás ismert toposza a középkori irodalomnak, természetesen bibliai eredetű (Vö.: Ap. Csel. 27), lásd továbbá: Getica I. 1–2. Az ugyancsak bibliai eredetű kormányos alatt a geszta megírásához segítséget nyújtó Mihály kancellárt lehet érteni. Éppen ezért bajosan fogadható el a kutatásban újabban megfogalmazódott álláspont, mely szerint a hajózás emlegetése bizonyíték arra, hogy szerzőnk tengerparti, nevezetesen velencei származású. Vö.: Jasiński 2005, 70.

folytán teljesült kívánságom, jóakarónak nyertelek meg benneteket a jó ügyhöz, méltónak véltem, hogy titeket is beilleszszelek az események elmondásának folyamába.[10] Ugyanis a ti időtökben, és a ti becses könyörgésetekre tüntette ki az Úristen Lengyelországot III. Boleszló[11] híres és emlékezetes tetteivel. És ugyan sok és csodás olyan tettet kerülök meg, melyek a ti időtökben történtek, mégsem mondok le arról, hogy át ne adjak a következőkben néhányat a jövő emlékezetének. De most egyöntetűen és egyertértésben egyesítsünk benneteket, kik egy vagytok akaratotokban, egy a dicsőségben, és magasztalásunkkal is fonjuk egybe azokat, akiket a szeretet megoldhatatlan köteléke köt össze. Méltó tehát az is, hogy feljegyezzük a régi[12] főpapok tetteit is,[13] akik az isteni kegyelem és a mennyei adomány révén maguk a fejedelmek felett uralkodnak,[14] hogy úgy vegyék pártfogásukba csekélyértelműségünk e kis művecskéjét, miként a mennyei elemózsia is az ő sáfárkodásukkal adatik meg alávetettjeik hű könyörgéseire. Mert úgy

[10] Az ügy érdekessége, hogy nem nagyon tudunk meg többet a fenti püspökökről a gesztából.

[11] III. (Ferdeszájú) Boleszló (1102–1138), Ulászló Herman fejedelem (1079–1102) és Judit, II. Vratiszláv (1061–1092) cseh fejedelem és 1085–1092 között cseh és lengyel király lányának fia.

[12] A szöveg ezen a helyen kicsit zavaros. A kéziratok az *ut rerum* szöveget őrizték meg. Ezt a jelen fordítás alapjául szolgáló kritikai kiadás *veterum*ra javította, a legutóbbi kiadók a *vestrum* emendációt alkalmazták, arra hivatkozván, hogy „régi főpapokról" nem nagyon esik szó a történetben (GPP 4–5., 4. sz. jegyzet.).

[13] Nem teljesen világos, mire kívánt utalni a szerző. A gesztában ugyanis csak nagyon kevés főpapról esik szó, éppen az ellenkezője jellemző annak, amit itt a szerző előad.

[14] Vö.: Sidonius IX, 51.: „...*Non prolem Garamantici tonantis, regnis principibusque principantem*..." Valószínű azonban, hogy a szöveg értelmezését a műben egyébként erősen végighúzódó gregoriánus-antigregoriánus vita mentén szükséges elvégezni.

illik, hogy akiket Isten arra rendelt, hogy a méltóság ily nagy kiváltsága révén mindenki közül kiemelkedjenek, azok még szorgalmasabban gondoskodjanak az egyes ember hasznáról és szükségéről. És hogy ne tűnjünk oly hitvány alaknak, aki a meddő léhaság *bojtjait nagyobbítja*[15], úgy döntöttünk, hogy e könyvecskében nem saját magunkat, hanem benneteket nevezünk meg. És így az e műért járó dicsőséget és jutalmat ez ország fejedelmeinek juttatjuk, saját munkánkat és a róla való ítélkezést pedig bölcsességetek döntésére bízzuk.[16] A Szentlélek kegyelme, amely az Úr nyája pásztoraul rendelt benneteket, adjon olyan tanácsot értelmeteknek, hogy a fejedelem méltó ajándékot adjon az azt megérdemlőnek, ami nektek tiszteletet, az ajándékozónak dicsőséget hoz.

Mindig örvendjetek[17], nekünk és e műnek kedvezzetek!

VÉGE AZ EPISZTOLÁNAK

KEZDŐDIK AZ EPILÓGUS

Boleszló, nagy fejedelem,
Adta isteni kegyelem,
Könyörgött érte Szent Egyed,[18]
E földre ekképp született.
Mindez miként esett meg így,
Isten ha abban megsegít,

[15] Egyértelmű utalás Jézusnak az írástudókra és a farizeusokra tett megjegyzésére. Vö.: Mt. 23,5.

[16] A kötelező írói szabadkozás és szerénység része.

[17] Fil. 4,4.

[18] Szent Egyed († 720 k) athéni származású szent, a segítő szentek egyike.

Elmondom én néktek legott,
Tán tetszik megtanulnotok.
Hírt kaptak egykor a szülők,
a gyermek nélkül szenvedők:
aranyt halomba gyűjtsenek,
s egy emberszobrot öntsenek.[19]
S a szenthez küldjék el hamar,
Ki nékik tán majd jót akar,
Istenhez imádkozzanak,
Szilárd hitben maradjanak.
S már öntötték az aranyat,
Emberformát formáltanak,
S elküldték Szent Egyednek ők,
A gyermekben reménykedők.
Arany, ezüst, finom szövet
Ajándékul mind véle ment,
Aranyból mívesen csinált
Kelyhek és szép miseruhák.
Küldöttség indult sebesen,
Át ismeretlen földeken,
És messze hagyván Galliát,
Elérte már Provinciát.[20]
Átadták ott a kincseket,
Köszönték a szerzetesek.
Elmondták, jöttük hogy miért,
S fontos ügyüknek lényegét,
Akkor a szerzetes atyák

[19] Lásd I. könyv 30–31.

[20] Azaz Provence-ot. Ez a gesztában található kevés olyan hely egyike, ahol a szerző a geszta szűkebb földrajzi környezetén túlnyúló földrajzi helyekről értekezik.

Böjtöltek három napon át,
És még a böjtidő alatt,
Az anya gyermeket fogant.[21]
Igaz szóval ezt kimondták,
A küldöttek is így látták.
Erőre kapnak az atyák,
A küldöttség utazni vágy,
Beutazván Burgundiát,
El is érték Polóniát.
S mikor meglátták otthonuk,
Lám, terhes volt úrasszonyuk.
A gyermek ekképp született,
S nyerte a Boleszló nevet,
Isten akarta, hogy legyen.
Apja Ulászló fejedelem.
Anyja Judit, e szép nevet
Sors adta tán mint jósjelet,[22]
Judit népének üdveért
Vette Holofernész fejét.[23]
Az új Judit fiút adott,
Ellenségén úr bajnokot,
Kinek viselt sok dolgait
Időben feljegyezzük itt.

[21] Ezzel kapcsolatban vö.: II. 1.

[22] Judit, II. Vratiszláv cseh fejedelem és cseh-lengyel király lánya (†1085).

[23] Utalás a bibliai Judit történetére. Vö.: Jud. 13, 7–8. Az asszír iga alatt itt azonban a mű modellszerűsége értendő. III. Boleszló megszületésével, illetve majd teljhatalma elnyerésével a gesztaíró értelmezésében Lengyelország megszabadult, és a történelem újra kezdődött. Vö.: Deptuła 2000, 330–339.

KEZDŐDIK A LENGYEL FEJEDELMEK AVAGY HERCEGEK KRÓNIKÁJA ÉS TETTEI

Előbb az előszó

Mivel az egész földkerekségen sok király és fejedelem sok minden emlékezetes dolgot visz véghez, melyekre a tudósok dölyfös hanyagsága, vagy talán hiányuk miatt[24] a hallgatás fátyla borul, érdemesnek véljük, hogy inkább szerény stílusban megírjuk a lengyel fejedelmek bizonyos viselt dolgait, tekintettel a legdicsőségesebb és leggyőzedelmesebb Boleszló nevű fejedelemre, mint hogy egyáltalán semmi követendőt ne őrizzünk meg ezekből az utódok emlékezetének. Leginkább azért, mert Isten ajándékaként és Szent Egyed könyörgésére született meg, aki által – úgy hisszük – jószerencse és örökké győzelem kísérte.[25] De mivel a lengyelek földje távol esik a zarándokutaktól, és azokon kívül, akik a Ruszba kereskedés végett átutaznak rajta,[26] csak kevesek által ismert, senkinek ne tűnjön alkalmatlannak, ha ezért röviden beszélünk róla, és senki ne tekintse terhesnek, ha a rész leírásának kedvéért az egészet előhozzuk.

Tehát északról Lengyelország Sclavonia északi része, amely keletről a Russzal, délről Magyarországgal, délnyugatról Morvaországgal és Csehországgal, nyugatról Dániával és Szászországgal határos. Az Északi-, avagy az Amfitronális-tenger felé pedig három vele szomszédos, igen vad pogány néppel:

[24] Vö.: Boethius c. 158., 709.: „...*quam multos clarissimos suis temporibus viros scriptorum inops delevit oblivio!*"

[25] A szerző Szent Egyednek tulajdonította főhőse megszületését.

[26] Vö.: Warnke 1964; Charvát 2000, 255–266.; A Krakkót Kijevvel összekötő út fontosságára nézve lásd: Font 2005a, 199.

Szelenciával, Pomerániával és Poroszországgal[27], mely területek ellen a lengyel fejedelem kitartóan harcol, hogy hitre térítse őket.[28] De sem az ige kardjával nem lehetett eltéríteni szívüket a hitetlenségtől, sem vassal kiirtani álnok fajtájukat.[29] A lengyel fejedelmek által csatában legyőzött vezéreik gyakran menekültek a keresztségbe, aztán megtagadván a keresztény hitet, összegyűjtötték harcosaikat és ismét háborúra készültek a keresztények ellen. Rajtuk kívül és az Északi-tenger tengerkarjain túl, ahol állandó a hó és a jég, vannak más barbár pogány népek és lakatlan szigetek is.

Tehát Sclavonia földje,[30] amely északon ezekre a területekre oszlik, illetve ilyen területekből áll, a szarmatáktól, akiket getáknak is neveznek, Dániáig és Szászországig húzódik, Trákiától pedig Magyarországon át, melyet valaha a hunok foglaltak el,[31] akiket magyaroknak nevezünk, tovább Ka-

[27] Az egyébként toposzszerű földrajzi leírás legérdekesebb eleme „Szelencia". E feltehetően balti nép pontos kiléte megállapíthatatlan, egyedül Gallus Anonymus tartotta fenn nevüket. (Kucharski 1925, 145–150.). Felmerült, hogy azzal a területtel lehet azonos, ahol Querfurti Brúnó mártírhalált halt: Bieniak 1969, 185. Összefoglalóan lásd még: Sikorski 2003.

[28] A történet egészén végig húzódik a lengyel fejedelmek és királyok harca a pogány pomeránok ellem.

[29] Utalás Máté evangéliumára (3,7), a farizeusok megkeresztelésére.

[30] Egyes értelmezések szerint az egységes szláv területeket jelölné (GpP 15., 4. sz. jegyzet), ami bizonyíthatná, hogy létezett egy egységes szláv „ősállam" (Grzesik 2003, 28–30.). Mások a nyugati szláv népek kezdeteit olvasták ki a leírásból (Graus 1980, 151–186.).Valószínűbb azonban, hogy a 12. század elején *Sclavonia* alatt a birodalomtól keletre található európai területeket érthették.

[31] Gallus Anonymus adata jó adalékkal szolgál tudományunk megállapításához, mely szerint a magyar-hun azonosság nézete, mely a magyar történeti irodalomban csak később kapott szerepet, külföldön sokkal korábban ismert és elterjedt volt. Vö.: Szűcs 1973. Mindazonáltal – szerintünk helytelenül – felmerültek olyan vélemények is, hogy Gallus Anonymus Magyar-

rintián át egészen Bajorországban végződik; dél felé pedig a Földközi-tenger mentén Epirusztól kezdődően Dalmácián, Horvátországon és Isztrián át az Adriai-tenger partján, Itáliával határosan végződik, ahol Velence és Aquileia található.[32] E terület ugyan felettébb erdős, bővelkedik azonban aranyban és ezüstben, kenyérben és húsban, halban és mézben, és abban emelkedik ki mások közül, hogy jóllehet ennyi, fenn mondott keresztény és pogány nép veszi körül, és ezek egyszerre és külön-külön is többször megostromolták, még soha senki sem tudta teljesen leigázni.[33]

Olyan ország ez, ahol egészséges a levegő, termékeny a föld, méztől áradók az erdők, halban bőségesek a folyók, harcosak a vitézek, és dolgosak a falun lakók, ahol kitartók a lovak, és szívesen szántanak az ökrök, bőven adnak tejet a tehenek és gyapjasak a juhok.[34]

---

országot „vegyes etnikumú", azaz hunok és nem hunok (?) által lakott területnek tekintette, ezzel a 12. század eleji lengyel „közvéleményt" tükrözve. Vö.: Grzesik 2003, 30.

[32] Maga Lengyelország geopolitikai helyzetének ábrázolásán kívül ez a passzus jól mutatja, hogy a szerző elsősorban a történeti Kelet-Közép-Európát ismeri, azon túl nem nagyon rendelkezik földrajzi ismeretekkel, vagy legalábbis a gesztában nem tartotta fontosnak közölni ezeket. Legutóbb felmerült, hogy mivel ismeri Velencét és Aquileiát, ezért erről a területről kellett származnia (Jasiński 2005, 69–71.). Horvátország, Dalmácia és Isztria ilyen sorrendben történő leírása azonban pontosan megfelel az első keresztes hadjárat azon útvonalának, melyen Rajmund saint-gilles-i gróf haladt a Szentföld felé (Runciman 1951, 84.).

[33] A terület ilyen ábrázolása, melynek lényege, hogy védettsége és erőssége miatt senki nem tudta leigázni, jól ismert toposza a középkori elbeszéléseknek. Forrása feltehetően Iustinus *Exordia Scythicá*ja volt.

[34] A geszta e passzusát tekintették már Lengyelország első gazdaságföldrajzi leírásának is (Kossmann I., 230–235.), de valószínűbb, hogy inkább széles körben elterjedt irodalmi toposszal állunk szemben. Vö.: GpP, 15., 5. sz. jegyzet.

De hogy ne tűnjön olybá, hogy túlzottan eltértünk tárgyunktól, térjünk vissza eredeti szándékunkhoz. Ez pedig az, hogy Lengyelországról, és mindenek előtt Boleszló fejedelemről írjunk, és hogy az ő okán felidézzük elődeinek néhány említésre méltó tettét. Most tehát olyan rendben kezdünk hozzá tárgyunkhoz, hogy a fa gyökerétől haladunk a koronáig. Azt pedig, hogy miként jutott a fejedelemség tiszte e nemzetségnek, a történet következő részében mondjuk el.

1. Popiel fejedelemről,[35] akit Chościskónak[36] neveztek

Volt hát Gniezno[37] városában, amely szlávul fészket jelent,[38] egy Popiel nevű fejedelem, akinek két fia volt, aki pogány

[35] Popiel nevét Gallus Anonymus tartotta fent egyedül, és az ő gesztája nyomán terjedt el a középkori lengyel irodalomban. Nevét megkísérelték levezetni a „hamu" (popiól) szóból, kilétével kapcsolatban felmerült, hogy esetleg Kruszwicában vagy Gnieznóban uralkodhatott (Potkański 1965, 33–34.), valószínűbb azonban, hogy Gallus Anonymus itt egy, a Piastokról szóló valamilyen szóbeli legendát hasznosíthatott (Vö.: Labuda 1987² II., 20–28).

[36] Semmilyen információval nem rendelkezünk arra nézve, hogy ki lehetett ő. Lehet, hogy a Chościsko névben az indo-európai kosisko, azaz a rex *crinitus*, a pogány „hosszú hajú" király rejtőzködik, Vö.: Banaszkiewicz 1986, 115. Mivel azonban a geszta első fejezeteit nagyrészt szájhagyomány alapján kellett összeállítania a szerzőnek (Dymmel 2004, 343–363.), gyakorlatilag bárhonnan származhat a név.

[37] Lengyelország északnyugati részén, a poznańi vajdaságban fekszik.

[38] A szövegben olvasható Gniezno-nidus szójáték a szerző találmánya, mely a Gniezno-gniazdo, egyébként nem teljesen helytelen szóetimológiából ered. Nagy a valószínűsége annak, hogy szerzőnk itt ismét egy, talán a folklórból eredő történetet hasznosít. Ismeretes ugyanis, hogy a 13. századi Nagy-Lengyel Krónika részletesen feljegyezte Lech, Cseh és Rusz, a három szláv testvér vándorlását, akik előtt felszállt egy fehér sas, melyet végül Lech üldö-

szokás szerint hajnyírásukra hatalmas vendégséget rendezett, ahova rengeteg előkelőjét és barátját meghívta.[39] Isten titkos akaratából azonban úgy esett, hogy odaérkezett két olyan vendég, akiket nemcsak a lakomára nem hívtak meg, hanem a városba való belépésüket is jogtalanul megakadályozták.[40] Ők – mert kedvüket szegte a városiak eme gorombasága – legott a váraljába menvén, teljesen véletlenül a fent mondott, a fiai számára lakomát adó fejedelem egyik földművese házikójához érkeztek. A rokonszenves szegény ember pedig behívta házikójába a vendégeket, és szegénységét örömest eléjük tárta. Azok meg köszönettel engedtek a szegény ember meghívásának, és belépvén a vendéglátó kunyhójába, így szóltak:

„Jól van, örvendjetek eljövetelünknek, és hozza nektek megérkezésünk javaitok bőségét, ivadékotoknak meg tiszteletet és dicsőséget."[41]

---

zött legtovább, egészen addig, míg az Gniezno helyén le nem szállt fészkére (CPM, prolog. 4.; Snopek 1988, 19–20.).

[39] A vendégség, mulatság (*convivium*) középpontba állítása kedvelt témája a szerzőnek a geszta legrégebbi részeiben. A szerző éles kontrasztot kelt a Piastok vendégszeretete (lásd még I. 6. fejezet) és Popiel elutasító magatartása között.Volt, aki ezt bibliai példázattal, nevezetesen Baltazár történetével magyarázta (Deptuła 2000, 26.), volt, aki a vendégszeretetet mint kultúrtörténeti jelenséget vizsgálta (Michałowski 1985, 457–480.).

[40] A történet egyértelműen Ovidius *Metamorphoses*ának Philemonjára és Baucisára emlékeztet (Metamorphoses VIII. 625–630.), felmerült az ószövetségi átvétel lehetősége is (Deptuła 2000, 219–264.). A történet célja azonban mindenképpen a rossz Popiel fejedelem lelketlen alattvalóinak szembesítése a vendégszerető Piasttal.

[41] A történet hátterében a szegény emberből lett király ősrégi irodalmi toposza áll. Hogy a szerző korosztálya számára nem lehetett ismeretlen ez a motívum, jól mutatja Prágai Kosmas leírása Přemysl elhívásáról a trónra (Cosmas I., 7.), aki – nem feledvén korábbi szegénységét – magával vitte tarisznyájában régi saruját, melyet kiállíttatott a prágai fejedelmi kincstárban. Vö.: Banaszkiewicz 1986, 265–286.

A vendéglátó házigazdák pedig Piast,[43] Chościsko fia és Rzepka[44] nevű felesége voltak, akik egész szívükből, tehetségük szerint eleget tettek a vendégek szükségletének, és látván azoknak tudását, tanácsukkal valami titkot – ha az volt – készültek véghezvinni. És amikor a szokásoknak megfelelően leülvén sok mindenről beszélgettek, és a jövevények megkérdezték, hogy akadna-e valami innivaló, a vendéglátó földműves így felelt: „Van, mondta, egy edényke megerjedt söröm, melyet egyetlen fiam hajának lenyírására tartogattam. De hát mit számít ez a csekélység? Igyátok meg, ha akarjátok!" Mert úgy döntött ez a szegény falusi, hogy akkor, amikor ura, a fejedelem lakomát rendez a fiainak – mert máskor nagy szegénysége miatt nem tudott volna –, valamilyen jobb ételt készít megnyírandó fiának, és meghívja néhány ugyancsak szegény barátját, de nem lakomára, hanem csak egy kis

42 A fejezetcím – amennyiben összevetjük az előzővel – azt sugallja, hogy a mondali Piast Popiel fia volt. Erre azonban a szövegben semmi nem utal, valószínűbb, hogy mivel a fejezetcímeket a későbbi másolók illesztették be a szövegbe, eközben történhetett valami tévedés.

43 A középkori lengyel uralkodódinasztia mitológiai őse. Nevét – *Pazt* alakban – Gallus Anonymus tartotta fenn. A Piast névalak először a 16. században jelent meg. A szó eredetével kapcsolatban több elmélet is napvilágot látott, így megkísérelték levezetni a *piastun* (tápláló, megtartó) szóból, vagy a *pchać* (nyomni, lökni) igéből (Brückner 1898, 304.). Valószínűbb az a magyarázat, mely a latin *pascere* igére vezeti vissza jelentését, és a Přemyslidák felemelkedésének történetéhez hasonlítja (Vö.: GpP 19., 3., Banaszkiewicz 1986, 83–86., Deptuła 2000, 214.).

44 Egyszerűbb a jelentése: répa. Rzepkának viszonylag kevés szerepet hagyott a történetben a szerző, nem úgy, mint Kosmas Lubošájának, aki egymaga uralkodott (Dembińska 1991, 422.), ő ezzel szemben az egész dinasztia ősanyja (Banaszkiewicz 1986, 60–80.).

harapnivalóra. Fel is nevelt egy malacot, melyet erre a célra tartogatott. Csodáról fogok most szólni, de hát ki képes felfogni Isten *nagy tetteit,*[45] vagy ki merészelne vitatkozni az Ő szent jótéteményeiről, aki még az e világban nemegyszer *felemeli* a szegények *alázatát,*[46] és a pogányok vendégszeretetét sem vonakodik megjutalmazni?[47] Megparancsolták hát Piastnak a vendégek, hogy nyugodtan adjon sört inni, mert jól tudták, hogy az az ivástól nem fogyni, hanem sokasodni fog.[48] És addig-addig töltötték a sört, míg a kölcsön vett edények mind teljesen meg nem teltek, és a fejedelemnél a vendégeké ki nem ürültek. Megparancsolták azt is, hogy vágják le a malacot, és – hihetetlen – tíz edényt, szlávul *cebrát*[49] töltöttek meg vele. Miután látta Piast és Rzepka ezt a csodát, rájöttek, hogy ez valami nagy előjel volt a fiukkal kapcsolatban. És már arra gondoltak, hogy meghívják a fejedelmet és vendégeit, de nem merték, mielőtt meg nem kérdezték volna erről a vándorokat.

De miért szaporítsam a szót?

A vendégek tanácsára és buzdítására a földműves Piast meghívta fejedelem urát és az összes ott levőt annak vendégségéből, és a meghívott fejedelem nem vonakodott leereszkedni földművešéhez. Mert Lengyelország fejedelemsége még nem volt olyan nagy, és a város fejedelme sem volt dölyfös gőgtől felfuvalkodott, és nem vonult pompával, alattvalói se-

[45] 2 Móz. 14, 13; 5 Móz. 10, 21.; 5 Móz. 11., 12.

[46] Luk. 1,52.

[47] Utalás a Piastok pogány eredetére.

[48] Egyértelműen bibliai utalás, mind az Ószövetségben (1 Kir. 17, 10–18.), mind az Újszövetségben (Mt. 14, 15–20.) meglelhette szerzőnk a mintákat.

[49] Hasonlóan a fészek körüli szójátékhoz, szerzőnk itt ismét tanúbizonyságát adja annak, hogy ismeri latin szavak szláv megfelelőjét.

regétől körbefogva. Miután megkezdődött a szokásos vendégeskedés, és mindent pompásan előkészítettek, a vendégek megnyírták a gyereket, és jövője megsejtéseként a Siemowit[50] nevet adták neki.

3. *Siemowitnek nevezett Samouithay Fejedelemről, Piast fiáról*

Miután mindez megtörtént, a gyermek Siemowit, Piast Chościsko fia felnőtt és erőre kapott, és vitézsége növelésében napról napra jobban előrehaladt, úgyhogy a *Királyok Királya* és a *Fejedelmek Fejedelme*[51] egyetértőleg Lengyelország fejedelmének rendelte, Popielt meg ivadékaival együtt gyökerestől kiirtotta az országból. Azt mesélik ugyanis a régi öregek, hogy ezt az országból kiűzött Popielt annyira üldözték az egerek, hogy emiatt hívei elszállították egy szigetre, ahol az oda átúszó állatoktól egy fatoronyban egészen addig védelmezték, míg a rengeteg megölt állat gyilkos bűze miatt mindenkitől elhagyatván, a szörnyetegektől szétrágva, a legrútabb

[50] Nevét csak Gallus Anonymus tartotta fenn. A név etimológiája nem tisztázott, legvalószínűbb, a „samowity", azaz természet szerinti, eredeti. A tudományt a mai napig megosztja annak a kérdése, hogy egyáltalán létező személy volt-e.Vö.: Grodecki-Plezia, 18., 3. sz. jegyzet.

[51] Vö.: Dán. 2,37. A bibliai idézetet azonban a saját maga kontextusában, a 11–12. század fordulójának történései mentén kell érteni. Szerzőnk ismerhette és használhatta az 1100 k. működött ún. Normann Anonymus (De consecratione, 129–180.) írásait a világi és egyházi hatalomról, de a *rex regum, dominus dominorum* kifejezést hozzászabta a lengyel uralkodóház hagyományaihoz, és így *dux ducum*ra változtatta a szöveget. Vö.: Kurbis 1989, 56.

halállal halt meg.[52] De hagyjuk hát azoknak tetteit, akiknek emlékét eltörölte az idő feledése, s akiket tévelygés és bálványimádás szennyezett be, és őket csak röviden megemlítve, térjünk át annak elmondására, amit megtartott a hű emlékezet.[53] Siemowit pedig miután elnyerte a fejedelemséget, ifjúságát nem léhán és dőrén töltötte, hanem munkával és vitézséggel hírnévre és dicsőségre tett szert, és fejedelemségének határait mindenki másnál jobban kiterjesztette. Miután ő meghalt, helyére fia, Leszek lépett, akinek vitézsége és bátorsága vitézi tetteiben atyjáéval ért fel. Leszek halála után fia, Siemomysł következett,[54] aki atyái emlékét mind születésével, mind méltóságával megháromszorozta.

[52] Az egerek általi halál nem ismeretlen motívum a középkori irodalomban: a 11. században a német évkönyvek és Thietmar krónikája is fenntartott egy-egy hasonló leírást (AnnQued ad A. 1012, 81., Thietmar, VI., 82. (49.), 372.). Maga a fatorony említése sok fejtörést okozott a kutatóknak: a gesztában csak történeti forrást látók még pontos helyét is meglelni vélték (Potkański 1962, 420.), valószínűbb azonban, hogy a középkori német *Mäuseturmsage* egyik leágazásával állunk szemben (Banaszkiewicz 1985, 11.).

[53] Nincs összhang a kutatók között abban a tekintetben, hogy mit érthetünk a hű emlékezet (*fidelis recordatio*) alatt. Voltak, akik a *recordatio* alatt valamilyen elveszett írásos forrást értettek (Jasiński 1993, 26.), valószínűbb azonban, és a szöveg egésze nézetünk szerint inkább ezt az elképzelést támogatja, hogy a szerző éles határvonalat húz a pogányságban tévelygő Popiel és a kereszténységre méltó Piastok között. Ezzel összefüggésben értendő – nézetünk szerint – az I. könyv 2. fejezetében olvasható rész arról, hogy Isten a pogányok vendégszeretetét sem vonakodik néha-néha megjutalmazni. Feltűnhetett ugyanis a szerzőnek, hogy a Piastok a történetnek ebben a szakaszában még ugyancsak pogányok voltak. (Bagi 2005, 166–167.).

[54] Feltehetően mitológiai személyek, semmi más forrásból nem lehet róluk megtudni semmit.

Ez a Siemomysł pedig a nagy és nevezetes Mieszkót[55] nemzette, aki korábban más nevet viselt,[56] és születésétől fogva hét éven át[57] vak volt. Ám mikor eljött hetedik születésnapja, a fiú apja rendes szokás szerint összehívta *comes*ei[58] és főemberei

[55] I. Mieszko fejedelem (966–992). Az első olyan Piast uralkodó, akinek létezését más korabeli források, elsősorban Widukind és Thietmar is igazolják. Történeti jelentőségét és irodalmát lásd: STRZELCZYK 1999. Nevére többféle etimológiai magyarázatot is megkíséreltek adni. Összefoglalóan lásd BOGUCKI 2004, 9–18.

[56] A kéziratok értelmezhetetlen szövegvariációt tartottak fenn (*qui primus nomine vocatus alio*), ezért a szakirodalomban két irányzat alakult ki az ellentmondás feloldására. Az egyik, melyet a fordítás alapjául szolgáló kiadás is elfogadott, abból indult ki, hogy Mieszko korábban a *Dagome* nevet viselte. E következtetés alapja, hogy 1087 körülről Deusdedit bíboros feljegyzései közül fennmaradt egy oklevéltöredék, melyben *Dagome iudex, Ote senatrix* és gyermekeik, Mieszko és Lambert Gnieznót felajánlják a Szentszéknek (REPERTORIUM, nr. 2., 1.). Ebből többen (pl. GRODECKI 1995², 74., JASIŃSKI 1993, 52–57.) arra következtettek, hogy a *Dagome iudex „Ego Mescho dux"* formában lenne feloldható. Voltak, akik szerint Mieszko volt a korábbi neve az uralkodónak, s a keresztségben Dagobert nevet nyert el (ŁOWMIAŃSKI 1963, 595–614.), vagy esetleg Dzigoma névre hallgathatott (DOWIAT 1958). Mások a Dagome nevet Tagino alakban vélték feloldhatónak, és Magdeburg 1004 körül működött érsekét keresték benne (Vö.: LABUDA 1987², 446–447.). A másik, lényegesen egyszerűbb, ám annál kevésbé izgalmas magyarázat szerint a szöveget a *primus nomine vocatus illo* alakban kell feloldani, és egyszerűen arra utal, hogy a szerző, aki a saját történetében ír II. Mieszkó királyról, illetve III. Mieszkóról, II. Boleszló fiáról, egyszerűen megszámozta a történetbeli Mieszkókat. A probléma legalaposabb kritikai feldolgozását lásd: BUCZEK 1965, 117–131.

[57] A hét év nyilván a számmisztika körébe tartozik. Jelentőségére már a gesztát a 13. században forrásként használó Kadlubek is figyelmeztetett. Vö.: KADŁUBEK II. 9.

[58] Gyakorta használt kifejezés a gesztában, a kutatás egy része nem tulajdonít jelentőséget neki, míg mások igazgatástörténeti adatként kezelik, és úgy vélik, hogy a 11–12. század fordulóján (és korábban) *comes* elnevezésű királyi/fejedelmi tisztviselők működtek Lengyelországban. Vö.: MODZELEWSKI

gyűlését, bőséges és ünnepélyes lakomát rendezett, és a lakomázók között sóhajtozott rejtve lelke mélyéből a fiú vaksága miatt, mintegy fájdalmára és szégyenére emlékezvén. És miközben a többiek kurjongattak, és a szokások szerint tenyerükkel tapsoltak, örömüket más örömmel tetézte a hír, hogy a vak fiú visszanyerte látását. Az apa azonban nem hitt egy hírhozónak sem, ameddig az anya felkelvén a mulatságról, be nem lépett a fiúhoz, el nem oszlatta kétségeit, és minden egyes vendégnek meg nem mutatta a már látó fiút. Végül akkor lett teljes mindenki öröme, amikor a fiú felismerte azokat, akiket még soha nem látott, és vaksága szégyenét leírhatatlan örömmé változtatta. Ekkor Siemomysł fejedelem pontosan megtudakolta a jelenlevő idősebbektől és bölcsebbektől, hogy jelent-e valamilyen csodajelet a fiú vaksága és újra látása. Ők pedig úgy ítélték meg, hogy a vakság (azt jelentette), hogy Lengyelország eddig vak volt, de – jövendölték – most majd Mieszko által megvilágosodik, és minden szomszédos nép közül kiemelkedik. És ez így is lett, mindazonáltal másképp is lehetett érteni. Mert Lengyelország először tényleg vak volt, nem ismerte sem az igaz Isten tiszteletét, sem a hit tudományát, de a megvilágosodott Mieszko által maga is fényre derült, mivel ahogy ő hitre tért, a lengyel nép megszabadult a hitetlenségben való haláltól. A megfelelő rendben a mindenható Isten előbb Mieszko testi látását adta vissza, majd utána hozzátette a lelki látást is, hogy a látható dolgokon át eljusson

---

1984, 177–206. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy Gallus Anonymuson kívül más, nem elbeszélő történeti forrással nem rendelkezünk arra nézve, hogy ténylegesen voltak-e ilyen nevű méltóságviselők a lengyel udvarban.

a láthatatlanok felismeréséig, és a dolgok ismeretével a Teremtő mindenhatóságát csodálja.[59]

De miért előzze meg a kerék a szekeret? Siemomysł pedig az öregségtől legyőzve, végső búcsút intett az evilágnak.

5. *Hogyan vette feleségül Mieszko Dąbrówkát*

Mieszko pedig miután elnyerte a fejedelemséget, elkezdte használni szellemi és testi erejét, és a körös-körül lakó népeket többször támadta meg háborúban.[60] Akkoriban azonban még annyira elmerült a pogányság tévelygésében,[61] hogy szokás szerint hét feleséget tartott.[62] Végezetül egy legkeresztényibb, Dąbrówka[63] nevű nőt kért feleségül Csehországból. Ő azonban megtagadta vele a házasságot, ha nem hagyja el ezt a hamis szokást, és nem engedi magát keresztémnyé tenni.[64] Ami-

[59] A történet alapja természetesen ismét a bibliai kultúrában keresendő (Jn. 9, 1–33).

Konkrét célja azonban, miként az egész Piast-előtörténet ábrázolásának is, hogy a testi és lelki vakságon keresztül (Jn. 8, 12) a fejedelmi dinasztia kereszténnyé válásának szükségességét juttassa kifejezésre. A bibliai értelmezéssel kapcsolatban lásd: Kürbis 1975, 199–200.

[60] Mieszko háborúiról – igaz, olyanokról is, melyekben a lengyel fejedelem alulmaradt – legrészletesebben Widukind krónikája számol be (Widukind III. 66., 69.). Összefoglalva lásd Labuda 1987² II., 441.

[61] Thietmar feljegyzéséből ismert, hogy Géza magyar fejedelemmel szemben hasonló kifogások merültek fel az ezredforduló előtt (Thietmar VIII, 496.).

[62] Az egyetlen forráshely, amely hátrahagyta ezt az információt Mieszkóról.

[63] Dobrawa vagy Dubrava, I. Boleszláv cseh fejedelem lánya. Nevének etimológiáját maga Thietmar püspök adta meg (Thietmar IV., 55. (35.), 194.), aki szerint a szláv dobro-dobra, azaz „jó"szóból lehet levezetni nevét.

[64] Egyes vélemények szerint Dąbrówkát Gallus Anonymus állította olvasóközönsége elé, mint a keresztény asszony követendő példáját. Vö.: Dembińska 1991, 419.

kor aztán beleegyezett, hogy elveti a pogány szokásokat, és elfogadja a keresztény hit szentségeit, az úrnő nagy világi és egyházi kísérettel megérkezett Lengyelországba, addig azonban nem egyesült vele a hitvesi ágyban, míg (Mieszko) lépésről lépésre és szorgosan megismerkedvén a kereszténység szokásaival és a vallás rendjével, meg nem tagadta a pogány tévelygést, és meg nem tért az anyaszentegyház kebelére.[65]

6. *Első Boleszlóról, akit dicsőségesnek avagy Chrabrinak mondtak*

Így hát hívő felesége révén áttért a keresztség kegyelmére Mieszko, a lengyelek első fejedelme, akinek dicséretére és dicsőségére bőséggel elég annyi, hogy az ő idejében és általa Lengyelországot *a magasból látogatta meg a napáradat.*[66] Mert ettől az áldott asszonytól nemzette a dicsőséges Boleszlót,[67]

[65] Kosmas szerint ez 977-ben történt (COSMAS I. 27., 49.). A történet forrása valószínűleg Thietmar püspök krónikája lehetett, aki – ugyan évszám nélkül, de részletesen – tudósított Mieszko kereszténnyé válásáról. A kutatás egy része Thietmar nyomán (THIETMAR IV. 55., 196.) Mieszko megkeresztelkedésében döntő mozzanatnak tartja Dąbrówka szerepét (LABUDA 1987² II., 455.), míg mások a független fejedelmi hatalomért tett lépésnek tekintik (TYMIENICKI 1928, 182.), vagy függetlennek látják a korabeli cseh-lengyel viszontól (ŁOWMIAŃSKI 1963, 375–377). Legvalószínűbben arról lehetett szó, hogy Mieszko pogánysága akadályokat gördített a házasság hivatalos elfogadása elé. Vö.: KRONTHIET, 304., 292. sz. jegyzet. Mindazonáltal a történet funkciója jól látható: Mieszkónak mindenképp kereszténnyé kellett válnia, hiszen – miként ez a következő fejezetből kiderül majd – ő nemzette I. Boleszlót. Vö.: BANASZKIEWICZ 2000, 85–93.

[66] Luk. 1,78.

[67] I. (Bátor vagy Vitéz) Boleszló (997–1025) fejedelem és király, a lengyel királyság megalapítója. Születéséről – nem túl lelkesen – Thietmar püspök is megemlékezett (THIETMAR IV., 55., 196.).

aki halála után vitézül kormányozta az országot, és akkora, Istennek tetsző bátorságot és erőt mutatott, hogy – úgy mondjam – vitézségével egész Lengyelországot bearanyozta.[68] Hisz ki tudná méltó módon elbeszélni és írásban az emlékezetnek ajánlani vitéz tetteit vagy a szomszédos népek elleni harcait? Hát nem ő igázta le Morvaországot és Csehországot, és foglalta el Prágában a fejedelmi trónt, ahova saját híveit helyezte?[69] Hát nem ő győzedelmeskedett többször a magyarok felett csatában, és hajtotta uralma alá egész földjüket a Dunáig?[70] A zabolátlan szászokat oly bátorsággal fékezte meg,[71] hogy a Saale folyóban, földjük közepén jelölte ki Lengyelország határait ércoszlopokkal.[72] Hát szükséges-e egyenként felidézni győzelmeit és diadalait a hitetlen népek felett, akiket

[68] A szerző szemében Bátor Boleszló korszaka jelentette az aranykort (vö.: I. 16), és az első lengyel király mindenkit háttérbe szorít az elbeszélésben, egyfajta örök példakép, az aranykor királya. Lásd: STRZELCZYK 2000, 107.

[69] COSMAS I. 35., 63., a prágai mester azonban rosszul jegyezte fel a történetet, mert I. Mieszkónak tulajdonítja a hadjáratot.

[70] Gallus Anonymus e megjegyzése mindmáig történetírói vitákra ad okot. A lengyel (és általában, nem magyar) történetírás ugyanis úgy tekinti, hogy Boleszló 1018-ig, a bautzeni békéig a Duna feletti felvidéki területeket, valamint Esztergomot is a hatalma alatt tartotta (a teljesség igénye nélkül: HOENSCH 1990, 17., HALECKI 1992, 26.). Ezt a magyar történetírás általában nem szokta elfogadni (GYÖRFFY 1977, 280–282.). A kérdés megítélésében mindenképpen három tényezőt kell figyelembe venni. A 11. századi magyar-lengyel „határkérdést” nem is annyira Gallus Anonymus, mint a 13. században keletkezett Lengyel-Magyar Krónika örökítette át az utókorra, melynek adatai felettébb megbízhatatlanok (CHP, c.7), másrészt a szerző Bátor Boleszló hadvezéri arcképét az első kereszteshadjárat után elterjedt új *gesta militaria* alapján formázta meg, azaz a hadi erények ábrázolásában nem kellett túl nagy súlyt fektetnie a forrásértékre. Mindemellett látni szükséges, hogy a határkérdések szerves részét képezik a lengyel történeti mitológiának, így mindmáig nagy teret kapnak a historiográfiában.

[71] Vö.: WIDUKIND 1, 10., 17.

[72] Nincs adatunk arra nézve, hogy ez tényleg megtörténhetett.

– ahogy tudjuk – szinte lábbal tiport? Mert Szelenciát, Pomerániát és Poroszországot, ha megmaradtak a hitetlenségben, leverte, vagy ha a hitre tértek, annyira megerősítette, hogy ott sok egyházat állított fel, és sok püspököt helyezett oda a pápa által, vagy még inkább a pápa őáltala.[73] Nagy tisztelettel fogadta a hozzá érkező Szent Adalbertet is, aki sokat tűrt és szenvedett hosszú zarándoklata alatt és rebellis cseh népétől,[74] és híven engedelmeskedett az ő tanításának és rendelkezéseinek. A szent vértanú pedig a szeretet tüzétől és az igehirdetés hevétől égve, amint észrevette, hogy Lengyelországban egy kicsit már kivirágzott a hit és szárba szökkent a szent egyház, rettenthetetlenül Poroszországba ment,[75] ahol vértanúhalállal végezte be életét. Boleszló pedig később súlyának megfelelő aranyért megvásárolta testét poroszoktól, és Gnieznóban, a metropóliumban helyezte el méltó tisztelettel.[76]

Azt is az emlékezet számára megörökítendőnek véljük, hogy az ő idejében odajött Vörös Ottó császár,[77] hogy imádkozzon

[73] Nem tudni, milyen püspökségekre gondolhatott a szerző. Pomerániában egy püspökség megszervezésére került sor, Kołobrzegben (lásd: Thietmar IV., 45., 184.), ez azonban nem maradt fenn sokáig (Font 2005b, 89.). Valószínűbb, hogy a leírás általában utal arra a 11. századi szokásra, hogy az uralkodó maga is alapít püspökségeket (Adam Bremensis II., c. 3.), illetve hogy az önálló ország ismérve az önálló egyháztartomány, a királyi hatalom és több püspökség megléte (Gerics 1988, 92–93.).

[74] Szent Adalbert (955–997), Prága püspöke, Közép-Európa első vértanú szentje. 997. április 21-én vértanúhalált halt a poroszok közt végzett térítése során. (Vö.: Somorjai 1994; Labuda 2000a; Fried 2002, 113–141.)

[75] Az *intrepidus* kifejezést feltehetően Gallus Anonymus Szent Adalbert elveszett passiójából (lásd alább) kölcsönözte. Vö.: Wenskus 1956, 239–244.

[76] Adalbert testének kiváltását korábbi forrásból is ismerjük (Thietmar IV., 165.). Mindemellett ez első említése az 1000. évben alapított gnieznói érsekségnek.

[77] III. Ottó német-római császár (997–1002).

és megbékéljen Szent Adalbertnél, valamint hogy megismerje a dicsőséges Boleszlót,[78] ahogy erről bővebben olvashatunk a vértanú passiójában.[79] Őt Boleszló olyan tisztelettel és pompával fogadta, ahogy a királyt, a római császárt, egy ilyen magas vendéget fogadni illett. Mert csodálatos csodákkal készült elő Boleszló a császár odaérkezésre. Legelőször különféle vitézi csapatokat,[80] majd a tágas síkságra egy szinte seregnyi előkelőt állított ki, és az egyes hadtesteket öltözékük különböző színe különböztette meg egymástól. És nem valamiféle hitvány öltözékek voltak ott, hanem drága dolgok,

[78] Az úgynevezett gnieznói találkozó, vagy a német történetírás szóhasználatában „gnieznói aktus". 1000 márciusában III. Ottó átkelt az Alpokon, és elzarándokolt Adalbert gnieznói sírjához. A találkozó eredményeinek korrekt értékelését nehézzé teszi az a tény, hogy a 11. században keletkezett német források csak arról számolnak be, hogy Ottó császár Adalbert miatt ment Gnieznóba, ahol püspökségeket alapított, míg Gallus Anonymus ezt kiegészíti azzal, hogy a császár Bátor Boleszló megismerése végett utazott oda (AnnQued IV., 77.; AnnHild, 28.; AAM, 16.; Thietmar IV., 45.).

[79] A történeti kutatásban régóta ismert, hogy Szent Adalbert első (Vita Prior) és második (Vita Posterior) életírása mellett létezett még egy harmadik, mára már elveszett szenvedéstörténete is, mely csak kivonatos formában maradt az utókorra (Passio s. Adalberti). A kutatás számára a legfőbb érvet éppen Gallus Anonymus szokta szolgáltatni ennek az írásműnek a létezésére. Szerzőjeként korábban felmerült Querfurti Brúnó neve (Kętrzyński 1902, 252–290.; Labuda 1987[2] I., 257.), valószínűbb azonban, hogy egy ismeretlen szerző műve, mivel felfogásában teljesen eltér Querfurti Brúnó pesszimizmusától, és visszatér a *Vita Prior* optimistább felfogásához (Wenskus 1956, 202–247.). A szöveg ismeretlensége miatt számos teória látott napvilágot Gallus Anonymus gesztája és az ismeretlen mű viszonyáról, melyek egyben mind megegyeznek: valamennyien úgy tekintik, hogy az elveszett passió tartalmazta a gnieznói találkozó egészének leírását is. Ennek irodalmát összefoglalva lásd: Bagi 2003, 349–355.

[80] Megoszlik a kutatás véleménye, hogy lehet-e valamiféle forrásértéket tulajdonítani a szerző e megjegyzésének a Boleszló-kori lengyel hadseregre nézve. Elképzelhető, hogy csak a vendégfogadás komolyságát akarta érzékeltetni a szerző.

melyeket bárki megtalálhat a világban. Mert Boleszló idején valamennyi vitéz és udvarhölgy köntöst hordott len- vagy gyapjúruha helyett, és – bár újak voltak –, a drága bundákat sem viselték udvarában díszes öltözék vagy aranyozás nélkül. Az ő idejében az arany olyan általános volt mindenkinél, mint az ezüst, az ezüst pedig olyan olcsó volt, mint a szalma.[81] Látván dicsőségét és erejét a római császár, csodálkozva így szólt: „Birodalmam koronájára, hatalmasabb ez, amit látok, mint amit hírből ismertem." Majd előkelőivel tanácskozván, mindenki előtt hozzátette: „Nem méltó, hogy egy ilyen és ily nagy férfiút mint a főemberek egyikét fejedelemnek vagy *comes*nek nevezzünk, hanem diadémmel övezve, a királyi hatalomba kell őt emelnünk." És levéve birodalmi diadémját fejéről, barátságuk és szövetségük gyanánt Boleszló fejére helyezte,[82] és győzelmi lobogó gyanánt neki ajándékozta az Úr keresztjének egyik szögét Szent Móric lándzsájával együtt, melyekért Boleszló odaajándékozta neki Szent Adalbert fel-

[81] Ez a szövegrészlet feltehetően Gallus Anonymus sajátja. Célja, hogy Boleszló hatalmát egyenlőnek ábrázolja Ottóéval.

[82] A geszta egyik legvitatottabb része. Boleszlót ugyanis csak halála előtt, 1024 végén koronázták meg, erre nézve egészen biztos információval szolgálnak 11. század források (Wipo 31–32., AnnCorb, 5.; AnnMagd, 169.). A jelenet már a 19. század óta különböző értelmezésekre adott alkalmat. Többen tényleges, jogérvényes koronázást láttak benne (pl.: Naruszewicz II., 89., Dragan 1925, 35.), mások csak szimbolikus aktusnak tekintették, mely a későbbi koronázást volt hivatott előkészíteni (pl.: Wasilewski 1980, 25–50.). Felmerült, hogy különös, csak a császári hozzájárulást jelentő, a pápai benedictiót nélkülöző, ámbár jogérvényes aktus lett volna (Fried 1989, 122., Uő 1998, 54.) Nem zárható ki azonban, hogy a gesztaíró tulajdonképpen III. Boleszló legitim hatalmát vezeti vissza itt egészen az 1000. évig, és a fiktív királykoronázásból származtatja a geszta hősének teljhatalmát (Bagi 2003, 266.).

karját.[83] És oly nagy szeretetben váltak eggyé aznap, hogy a császár fivérévé, a birodalom szövetségesévé tette, és a római nép barátjának és társának nevezte őt.[84] És ezen kívül az ő és örökösei hatalmába adta mindazokat az egyházi tisztségeket, amelyek a birodalomhoz tartoztak Lengyelországban, vagy más, már általa meghódított vagy meghódítandó barbár tartományban voltak,[85] mely megállapodásról való határozatot Szilveszter pápa a szent Római Egyház privilégiumával megerősítette.[86]

A császár által dicsőségesen királlyá emelt Boleszló pedig bőkezű nagylelkűséget gyakorolt, mert felszentelésének[87] há-

[83] A szövegrészlet nagy valószínűséggel Szent Adalbert elveszett passiójából származik (Gerics-Ladányi 1995, 43–50.), melyet chabannes-i Adémar is mintájának tekinthetett (Adémar, 130–131.). Kérdéses azonban, s választ a passió ismeretlensége miatt nem kaphatunk rá, hogy vajon az Adémárnál vagy a Gallusnál megőrzött változat áll-e közelebb a passiójéhoz, ezek ugyanis alapvető részletekben különböznek egymástól. A jelenetben azonban jól azonosítható Szent Móric lándzsája, melynek átadásával III. Ottó legitimálta Boleszló hatalmát. Adalbert felkarja pedig jól mutatja, hogy a találkozás fő célja a szent sírjánál való tisztelgés lehetett.

[84] Mindkét kifejezés, a *cooperator imperii* és az *amicus imperatoris* is antik hagyományokra utal, és valószínűsíthető, hogy Boleszló patríciusi címet kapott (Fried 1989, 84–87.). Mindazonáltal Widukind krónikája szerint szerint már Mieszko is kiérdemelte az *amicus imperatoris* (Widukind III., 69.) címet, amiből arra következtethetünk, hogy a császárok és a szláv fejedelmek viszonylatában ez nem volt ritkaság. Az *amicus* kifejezés egyébként nem volt ritka III. Ottó politikai szóhasználatában sem. Vö.: Althoff 2004, 86–87.

[85] A formula arra utal, hogy Boleszló megkapta az engedélyt a császártól a szuverén hatalomgyakorlásra (Gerics 1988, 91–93).

[86] A privilégium ismeretlen, sehol nem maradt fenn Gallus Anonymus gesztáján kívül, regesztáját is ennek alapján készítették el (Repertorium, nr. 1., 1.).

[87] A kéziratok itt két variációt adtak meg: a Zamojski-kódex a *consecratio* kifejezést őrizte meg, s ezt vette át Maleczyński is kritikai kiadásában, míg a heilsbergi kézirat a *coronatió*val adja vissza a történteket. Ezt a megoldást támogatták a geszta legutóbbi kiadói is (GpP 39., 4. sz. jegyzet). A császári

rom napjában királyi és császári módon lakomát rendezett, és minden egyes nap lecserélte a tálakat és az evőeszközöket, és más, értékesebbeket hozott elő. A lakoma befejezése után pedig megparancsolta az asztalnokoknak és pohárnokoknak, hogy a háromnapnyi arany és ezüst edényeket – mert hát semmi nem volt ott fából –, azaz a csészéket, kupákat, tányérokat, tálakat és szaruedényeket valamennyi asztalról szedjék össze, és ezeket tiszteleteként, nem pedig fejedelmi adóként felajánlotta a császárnak.[88] Azt is megparancsolta, hogy a kamarások gyűjtsék össze a kiteregetett köntösöket, terítőket, szőnyegeket, szalvétákat, kendőket is, valamint mindent, amit a felszolgáláshoz használtak, és vigyék a császár kincstárába. Ezen felül sok más, különböző megmunkálású edényt is adott neki, mégpedig aranyat és ezüstöt egyaránt, meg különböző színű köntösöket, ismeretlen fajtájú ékszereket, drágaköveket, és mindebből annyit, hogy a császár csodának tekintette ezt a sok ajándékot. Minden előkelőjét olyan csodásan megajándékozta, hogy azok így barátaiból legjobb barátaivá lettek. De ki tudná megszámolni, milyen és mennyi adományt tett nagyjainak, hiszen egy országlakosa sem távozott a nagy sokaságból ajándék nélkül. A császár pedig örvendezve

---

koronázás elméletének híveként ez utóbbi mellett érvelt Johannes Fried is (Fried 1989, 74.).

[88] A császárnak adott kincsekről értekezett Thietmar püspök is (Thietmar IV., 46., 184.). A leírás alátámasztja azokat a vélekedéseket, hogy Gallus Anonymus utólag is Boleszló egyenjogúságát emelte ki a császárral szemben (Deptuła 2000, 331.). Másrészt nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a történet része a két uralkodó közötti szimbolikus kommunikációnak is (Althoff 2003, 244.). Maga a lakoma és az együtt étkezés a középkorban több kontextusban is előfordul, itt a ki- és megbékélés kísérőjelensége (Althoff 1990, 13–26.).

a drága ajándékoknak, hazatért,[89] az uralkodó[90] Boleszló pedig felújította az ellenségeivel szembeni régi haragot.

7. *Hogyan hatolt be Boleszló erővel a Rusz földjére*

Először hát azt kell sorra venni, hogyan torolta meg dicsőségesen és pompázatosan a rajta esett jogtalanságot a Rusz királyán,[91] aki megtagadta, hogy feleségül adja hozzá húgát.[92] Boleszló király méltatlannak találván ezt, nagy erővel lerohanta a ruszbeliek országát, és őket, akik kezdetben fegyverrel akartak ellenállni,[93] de nem bocsátkoztak vele harcba, úgy megkergette maga előtt, mint *szél a port*.[94] És nem késleltette útját, hogy ellenség módjára városokat foglaljon el, vagy zsákmányt gyűjtsön, hanem a főváros, Kijev felé indult, hogy az

[89] Valószínű, hogy a gesztaíró itt tér vissza a fent idézett 11. századi források elmondásához, melyek röviden megemlítik Ottó távozását Gnieznóból.

[90] A lengyel fordítás itt a királyi méltóságba emelt kifejezést használja a *regnans* igenév megfelelőjeként, nézetünk szerint nem helyesen (GRODECKI-PLEZIA 16.).

[91] Bölcs Jaroszláv (1019–1054) kijevi fejedelem. Boleszló erői az 1018-as bautzeni béke után felszabadultak, így hadjáratot tudott indítani „Átkozott" Szvjatopolk (1015–1019 k.), Jaroszláv ellenfele, egyben saját veje védelmében. A király szó természetesen helytelen, ráadásul a történet alapjául szolgáló hadjárat idején a belső trónviszályok miatt Jaroszláv még nem is tudta elfoglalni a kijevi trónt (HDGR, 313.) A hadjárat ténylegesen megtörtént, tényét Gallus Anonymus korábbi forrásokból is ismerhette (ANNQUED III., 84.; THIETMAR VIII., 31 (16)., 528–530.).

[92] Valószínűleg Predszláva, Bölcs Jaroszláv lánya. Thietmar említi, hogy Boleszló magával vitte a fejedelem egyik lányát (THIETMAR VIII., 32. (16.).

[93] Boleszló és Jaroszláv a Bug mentén, Volin környékén ütközött meg egymással. A csatában a lengyelek győztek. Vö.: PVL, 6524–6526, 139–140.

[94] Zsolt. 18,43.

ország erősségét elfoglalja, és magát a királyt is foglyul ejtse.[95] A Rusz királya meg e nép egyszerűségével éppen egy csónakban horoggal halászott, amikor váratlanul hírül hozták neki, hogy Boleszló király megérkezett. Ő nehezen tudta ezt elhinni, de miután mások és megint mások híradásából megbizonyosodott, elszörnyedt. Majd végül hüvelyk- és mutatóujját egyszerre szájába véve, és a horgot a halászok szokása szerint benyálazván, népe gyalázatára – állítólag – a következőket mondta: „Mivel Boleszló nem erre a mesterségre adta a fejét, hanem vitézi fegyverek viseléséhez szokott, Isten úgy határozott, hogy kezére adja a ruszbeliek városát, országát és kincseit."[96] Így szólt, és nem vesztegetve több szót, menekülőre fogta.[97] Boleszló pedig minden ellenállás nélkül behatolt a nagy és gazdag városba, és kardját hüvelyéből kirántva rácsapott az Arany Kapura,[98] az ámélkodóknak pedig igen tréfás nevetéssel adott magyarázatot arra, miért tette ezt: „Ahogy ebben az órában – mondta – ez a vas átjárta a város Arany Kapuját, úgy rontom meg majd holnap éjjel a legtunyább király húgát, akit nem engedett hozzám adni. De nem hitvesi ágyban egyesül majd Boleszlóval, hanem csak egyszer, ágyasként, mert ez megtorolja a nemzetségünkön vett igaz-

[95] Kijevet feltehetően 1018. augusztus 14-én foglalta el (Thietmar VIII., 31. (16) – 32. 528–530.).

[96] A történet eredete ismeretlen. Részben utalhat az *adventus regis* középkori hagyományára, erre utalhat, hogy Boleszló kivont karddal érkezik (Dalewski 2005, 46), alapjában azonban a szerző a serénység *(impigritas)* és a tétlenség *(inertiae)* között kívánt különbséget tenni, mint ahogy a történet további részeiben is ez az egyik legfontosabb megkülönböztető jelző pozitív és negatív hősök között.

[97] Jaroszláv Novgorodba menekült. Vö.: PVL, 140.

[98] Téves feljegyzés, a kijevi Arany Kapu ekkor még nem állt.

talanságot, a ruszbelieknek meg szégyenükké és gyalázatukká lesz."[99]

Így szólt, s a mondottakat tettekkel egészítette ki.

Így hát Boleszló király a dúsgazdag várost és a ruszbeliek leghatalmasabb királyságát tíz hónapon át birtokában tartotta, soha nem mutatkozott restnek, hogy pénzt küldjön át onnan Lengyelországba,[100] a tizenegyedik hónapban pedig, mivel sok-sok országot birtokolt, és a gyermek Mieszkót[101] még nem látta alkalmasnak az uralkodásra,[102] helyére valamilyen, az ő nemzetségéből való ruszbelit helyezvén,[103] a kincstár megmaradt részével visszatért Lengyelországba. Amikor Boleszló nagy örömmel és gazdag zsákmánnyal visszatérőben volt, s már Lengyelország határaihoz közeledett, az elmenekült rusz király a rusz fejedelmek erejét összegyűjtve, a kunokkal

[99] Lehetséges, hogy az uralkodói jogok érvényesítését láttatta benne a szerző (Kürbis 1975, 211.), vagy Predszlávát esetleg hadizsákmánynak tekintette a lengyel uralkodó (Zakrzewski 2000², 303.). Más elméleti elgondolás szerint Boleszló előbb a várost, majd az országot, végül a nőt vette el (Banaszkiewicz 1990, 3–35., GpP 42–43., 4. sz. jegyzet). Mindazonáltal úgy tűnik, a szerző az Arany Kapura való ráütésben az ország elfoglalását látta, mert II. (Merész) Boleszló 1069. évi kijevi hadjáratánál ugyanezt a motívumot alkalmazza.

[100] Vö.: Thietmar VIII., 32., 530.

[101] A későbbi II. Mieszko (1025–1034) lengyel király, Boleszló fia. A gyermek *(puer)* szó hibás, Mieszko ekkor már nagykorú volt. Vö.: Labuda 1992, 41–61.

[102] A geszta legutóbbi kiadói más fordítást adnak meg, és úgy magyarázzák a szövegrészletet, hogy Boleszló arra való hivatkozással vonult vissza a Ruszból, hogy lássa a még gyermek Mieszkót (GpP, 42.). Ez azonban – nézetünk szerint – helytelen fordítás és nézet, valószínűbb, hogy Mieszko azért maradt távol a ruszbeli hadjárattól, mert közben apja helyett otthon tartotta fenn a rendet (Labuda 1992, 58.).

[103] Valószínűleg Átkozott Szvjatopolkról lehet szó. (Vö.: Font 2005a, 126–127.)

és a besenyőkkel[104] hátulról követte őt, és – mivel biztos volt abban, hogy győzni fog – a Bug folyónál megkísérelt harcban összecsapni vele.[105] Úgy ítélte meg ugyanis, hogy a lengyelek, országuk határaihoz közelítő győztesek módjára, kik oly sokáig időztek távol hazájuktól, feleségüktől és gyerekeiktől, a nagy győzelemtől és zsákmánytól megittasodva tartanak hazafelé valamennyien – ahogy ezt már csak az emberek szokták. És nem is volt értelmetlen, amit gondolt, mert a lengyel hadsereg nagy része már a király tudta nélkül szétszéledt. És Boleszló király látván, hogy kevés vitéze van, az ellenség meg százával, nem gyáván és félve, hanem bátran és előrelátóan így szólt vitézeihez: „Nincs szükség arra, hogy hosszan bátorítsak derék és tapasztalt vitézeket, és ezzel késleltessem a nekünk felkínált diadalt, hanem itt az idő, hogy megmutassuk testünk és lelkünk erejét. Mert hát mit ér, hogy megannyi nagy győzelmet arattunk, vagy mire jó, hogy ily sok országot uralmunk alá hajtottunk, és felhalmoztuk mások kincseit, ha történetesen veszteséként mindenünket elveszítjük? De Isten könyörületességét és vitézségeteket ismerve bízom, hogy ha a csatában emberül ellenálltok, ha – szokásotok szerint – vitézül támadtok, és visszaemlékeztek a hencegésetekre és ígérgetéseitekre a majd felosztandó zsákmányról lakomáimon, akkor ma győztesként véget vettek a szakadatlan fáradozásnak, és ezen felül örök hírnévre tesztek szert, és diadalmas győzelmet arattok. Ha azonban legyőzetnétek, amit nem hiszek, akkor – mert most urak vagytok – ti és fiaitok a ruszbe-

[104] Általános vélekedés szerint a kunokról és a besenyőkről van szó, jelenlétükről és Vlagyimir örököseinek harcában való részvételükről más forrásból is értesülünk: PVL, 140., THIETMAR VIII., 31. (16.), 528. Vö. még: ZIMONYI ISTVÁN in: KMTL 100.

[105] Nincs más adatunk arra, hogy ez a csata megtörtént volna.

liek szolgájává lesznek, és ezen felül a leggyalázatosabb büntetést kapjátok az elkövetett igaztalanságokért."[106]

Amint elmondta ezt, és más ehhez hasonlókat is, valamennyi vitéze egyszerre előrenyújtotta lándzsáját, és azt válaszolta, hogy inkább diadallal akar hazatérni, mint zsákmánnyal, gyalázatban. Akkor aztán Boleszló király övéinek mindegyikét név szerint buzdítván, vérszomjas oroszlánként az ellenség sűrűjébe vetette magát. Nem áll módunkban felidézni, hány, neki ellenállót mészárolt le, sem az ott elpusztult ezernyi ellenség számát összeszámolni, akikről úgy tudni, hogy számtalanul gyűltek össze a csatára, és csak kevesen tudtak közülük a halál elől elmenekülni. Azok közül, akik sok nappal később távoli vidékekről a csata helyszínére jöttek, hogy megtalálják barátaikat vagy vérrokonaikat, sokan biztosan állították, hogy akkora volt a vérontás, hogy csak a vérben gázolva és a holttesteken járva lehetett közlekedni a síkságon, és az egész Bug is inkább egy vér-, mint vízfolyamra emlékeztetett. Ettől fogva a Rusz hosszú időre Lengyelország adófizetője lett.[107]

8. A Dicsőséges Boleszló nagyszerűségéről és erejéről

Több és nagyobb dolgot vitt hát végbe Boleszló annál, hogy leírhassuk, vagy puszta szavakkal elmesélhessük. Mert csak valaki számtanban jártas tudná pontosan összeszámolni vasba

[106] Gallus Anonymus írói módszeréhez tartozik, hogy a gesztában valamennyi csata előtt – az ókori irodalmi mintáihoz híven – buzdító beszédet tart az aktuális lengyel fejedelem vagy király a hadseregének.

[107] Csak a gesztában fenntartott adat, sehol máshol nem olvashatunk arról, hogy a Rusz adófizetője lett volna Lengyelországnak.

öltözött seregeit, nemhogy e nagy sokaság leírandó győzelmeit és diadalait felidézni. Mert Poznańból[108] ezerháromszáz páncélos lovasa volt és négyezer pajzzsal felszerelt vitéze, Gnieznóból ezerötszáz páncélosa és ötezer pajzzsal felszerelt vitéze, Władysławie[109] várából nyolcszáz páncélosa és kétezer pajzsos harcosa, Gieczből[110] háromszáz páncélosa és kétezer pajzzsal felszerelt katonája. E legerősebb és a hadakozásban legjáratosabb csapatok valamennyien a nagy Boleszló idején álltak fel. A többi városról és várról pedig még nekünk is hosszú, végtelenül fáradságos munka beszámolni, nektek pedig talán terhes lenne ezt végighallgatni. De hogy megtakarítsam nektek a megszámlálás nyűgét, a sokaság mértékét számok nélkül adom meg. Mert sok páncélos vitéze volt Boleszló királynak, több mint amennyi pajzzsal felszerelt vitéz ma egész Lengyelországban van. Boleszló idején majd annyi lovas vitéz volt Lengyelországban, mint ma mindenféle rendűrangú ember.[111]

108 Város Nagy-Lengyelország északnyugati részén.

109 Város Nagy-Lengyelország középső részén.

110 Város Nagy-Lengyelország nyugati részén.

111 Nem erősíthető meg semmilyen más adattal sem a szerző állítása a fejedelmi hadsereg létszámáról (Barnat 1997, 223–225.). Más szerzők, például Prágai Kosmas is megadnak ezzel kapcsolatos számokat, ezek pontossága azonban szintén vitatott. Feltehető, hogy a megadott településnevek mögött a szerző korának várrendszerét kell keresni, ahol a nagyrészt idegen származású lovagok állomásozhattak (Zakrezwski 2000², 329–330.; Jurek 2003, 244–247.). Másrészről azonban nyilván a leírás egyben Lengyelország első „politikai földrajzi" leírása is, az itt megadott helységnevek az ország főbb városai, az a településhálózat, mely a fejedelmi/királyi uralom térbeli megtestesülését szolgálta (Dalewski 1996, 11–54.).

Ilyen volt hát Boleszló király hadi nagyszerűsége, és nem volt csekélyebb mértékű ennél a lelki engedelmességben való jelessége sem. Mert a püspököket és káplánjait akkora tiszteletben tartotta, hogy amikor ők álltak, nem merészkedett leülni, és nem szólította őket máshogy, csak úrnak. Istent pedig teljes ájtatossággal tisztelte, a szent egyházat felemelte és királyi adományokkal ékesítette. Továbbá (láthatóak) voltak igazságosságának és alázatának is bizonyos jelei, mert amikor bármilyen szegény falusi vagy nő panaszt tett valamely előkelőre vagy *comes*ra, bár nagy ügyekkel volt elfoglalva, főemberek és katonák serege vette körül, addig nem mozdult arról a helyről, ameddig sorban meg nem hallgatta a panasztevő ügyét, és a bepanaszoltakért el nem küldte kamarását. Ezalatt magát a panasztevőt rábízta valamelyik bizalmasára, hogy ügyeljen rá, és az ellenérdekelt fél megérkezéséig neki (a királynak) sugalmazza az ügyet, és így mint atya a fiát intette meg a falusi embert, hogy a távollevőt ok nélkül ne vádolja meg, és hogy igaztalanul vádolva ne vonja magára azt a haragot, melyet más ellen szított. És a megvádolt, leggyorsabban megidézett sem odajönni nem késlekedett, sem a király által kiválasztott napot nem kerülte meg semmilyen okból. És megérkezvén az előkelő, akiért küldetett, nem mutatta magát neki rosszindulatúnak, hanem vidám és nyájas arccal fogadván, asztalához invitálta, és az ügyet nem aznap, hanem következő vagy harmadnap tárgyalta meg.[112] És így a szegény ember ügyét úgy kezelte, mint a nagy előkelőét.

[112] Egyes vélemények szerint a szerző Bátor Boleszló törvénykezéseit örökítette meg itt (KOSSMANN I., 252–266.), semmilyen forrás azonban nem ma-

Ó, mily nagy volt Boleszló szerénysége és tökéletessége! Nem nézte a pereskedő személyét,[113] oly igazságosan kormányozta a népet, és az egyház méltóságát és az ország állapotát a legfelsőbb (ügynek) tekintette. Tagadhatatlanul az igazságosság és a pártatlanság révén érte el Boleszló azt a dicsőséget és méltóságot, mely erényekből kezdetben a rómaiak hatalma és birodalma kihajtott. Oly nagy erénnyel, oly nagy erővel és győzedelmességgel ékesítette Boleszló királyt a mindenható Isten, amekkorának jóságát és igazságosságát saját magával és az emberekkel szemben tekintette; akkora dicsőség, a javak akkora bősége és akkora öröm kísérte Boleszlót, amekkorát jósága és bőkezűsége megérdemelt.[114]

10. Boleszló harcáról a Ruszbeliekkel

De az erről való megemlékezést halasszuk a következő lapra, és térjünk vissza egyik, szokatlansága miatt igen emlékezetes harcához,[115] mely ügy esetében látszik majd, hogy az alázat előrébb való, mint a gőg.

Mert úgy esett, hogy egy és ugyanazon időben, nem tudván egymásról, a lengyel király a Ruszt, a Rusz királya meg Lengyelországot támadta meg,[116] és mindketten a másik te-

---

radt fenn erre nézve. Valószínűbb, és a kontextusból is inkább ez következtethető ki, hogy a keresztény fejedelmek bírói funkciójára utalt a szerző.

[113] 2Móz. 1,17.

[114] Boleszló uralmának leírása (lásd még I. 11., 13–15.) megfelel a Karoling-kori királytükrök támasztotta igényeknek. A királytükrök modelljének alkalmazásával kapcsolatban vö.: Bagi 2005, 202–219.

[115] BellCat., 1., 4.

[116] Nem világos, mikor történhetett meg ez a hadjárat. Thietmar püspök (Thietmar VII. 65. (48.), 478.) szerint Jaroszláv – II. Henrik császárral szövet-

rületének határán hadi tábort vertek, csak a folyó által elválasztva egymástól.[117] És mikor hírül vitték a Rusz királyának, hogy Boleszló már átkelt a folyón, és ott áll seregével országa határán, a dőre király, úgy ítélvén meg, hogy mint vadat a hálóban, befogta őt serege sokaságával, nagy dölyfös szavakkal, melyeknek – úgy mondják – saját fejére kellett visszahullania, így üzent neki:[118] „Tudja meg Boleszló, hogy mint *pocsolyában dagonyázó disznót,*[119] körülzárták kutyáim és vadászaim." Amire a lengyel király így üzent vissza: „Jól van, hát", mondta, „pocsolyában dagonyázó disznónak neveztél, ezért vadászaid és kutyáid, azaz főembereid és katonáid vérével szennyezem be lovaim lábát, magányos vadállat módjára *pusztítom el földedet és városaidat!*"[120] E szavakkal üzentek egymásnak. A következő nap ünnep közelgett, amelyet Boleszló meg akart tartani, így a harmadik napra[121] halasztotta a harc megkezdését. Ezen a napon pedig számtalan állatot vágtak le, melyeket az elkö-

ségben – 1017-ben támadta meg Boleszlót, és foglalta el feltehetően Breszt várát. Ha hihetünk a szász mester elmondásának, akkor ennek a hadjáratnak még a bautzeni béke előtt (1018) kellett megtörténnie, és így megelőzte a Gallus Anonymus által korábban előadott kijevi hadjáratot. A kutatásban felmerült, hogy ugyancsak a merseburgi püspök adatai alapján (THIETMAR VIII., 4., 526.) esetleg Szent István is részese volt a Boleszló elleni koalíciónak (ZAKRZEWSKI 2000², 286.). Ez azonban tévedés, Thietmar ezen megjegyzése a német-lengyel háborúk utolsó szakaszára vonatkozik, és feltehetően a Kárpát-medence északnyugati részét érintette (ÁKIF 112., 332. sz. jegyzet). A hadjárat 1017-re való datálásának ellentmond azonban a PVL egyik adata (PVL, 141.), mely az 1022. évvel kapcsolatban említi meg, hogy Jaroszláv Bresztbe ment, bár igaz, hogy a hadjáratról semmit nem mond.

[117] A fentiek értelmében elméletileg a Bug folyóról lehet szó.

[118] A szövegbe illesztett szóbeli és írásbeli üzenetváltás egyik kedvenc eszköze a szerzőnek (lásd még: I. 30., III. 2., III. 3., III. 17.).

[119] 2Pét. 2,22.

[120] Zsolt. 79,14.

[121] 2Móz. 19,16.

vetkező ünnepre, az összes előkelőjével mulatni akaró király asztalára készítettek elő a szokásoknak megfelelően. Mikor aztán a sereg összes szakácsa, szolgálója, szolgája és a sereghez csapódott jövevények öszegyűltek a folyóparton, hogy megtisztítsák az állatok húsát és belsőségeit, a folyó másik partjáról a ruszbeliek szolgái és fegyveresei hangos szavakkal gúnyolódtak rajtuk, és a gyalázatos sértésekkel haragra gerjesztették őket. Ők azonban semmit nem feleltek nekik a sértésekre, hanem az igaztalanság fejében szemük elé öntötték az állati belsőségek mocskát és használhatatlan maradványát. Amikor pedig a ruszbeliek egyre jobban becsmérelték őket, és egyre erősebben hintették be őket nyilaikkal, Boleszló tábori népe mindent átengedett a kutyáknak és a madaraknak, amit a kezében tartott, s a déltájban alvó katonák fegyvereivel átúszva a folyón, diadalt aratott a ruszbeliek nagy sokasága felett. Így aztán Boleszló király és az egész sereg felébredvén a lármától és a fegyverek zajától, kérdezvén, hogy mi történik, felismerve a dolog okát, kételkedve a történtekben, a felállított csapatokkal rárontott az onnan menekülő ellenségre. Ezért aztán nem csak a sereghez csapódottaké lett a győzelem dicsősége, és nem csak ők ontották vérüket. Akkora volt ott a folyón átkelő harcosok sokasága, hogy a folyó lejjebb nem is víznek tűnt, hanem valamiféle száraz útnak.

Hát legyen elég e néhány szó háborúiról, hogy hasznára legyen életének emléke az őt követő hallgatóságnak.

11. *Az egyházak felállításáról Lengyelországban és Boleszló erényességéről*

Boleszló tehát Isten szolgálatában, egyházak alapításában és püspökségek felállításában, valamint egyházi javadalmak adományozásában olyannyira áhítatosnak mutatkozott, hogy az ő idejében Lengyelország két metropóliumból és az azoknak alárendelt püspökségekből állt.[122] Velük szemben minden tekintetben és mindenben annyira jóakaratúnak és engedelmesnek bizonyult, hogy ha véletlenül valamely előkelő valaki klerikussal vagy püspökkel szemben peres ügyet indított, vagy ha elbitorolt valamit az egyházi javakból, akkor Boleszló valamennyiüket kezével csendre intve, patrónusként és védőként a püspökök és az egyház ügyét is védelmezte. A szomszédos barbár népeket pedig, akiket legyőzött, nem pénzbeli adó megfizetésére, hanem az igaz hit elfogadására kénysze-

[122] Az egyik nyilvánvalóan Gniezno. Mindmáig nem tisztázott azonban, hogy tényleg létezett-e ez a második érsekség Lengyelországban. Mivel Querfurti Brúnó 1002/1003-ban engedélyt kapott II. Szilveszter pápától, hogy a keleti és északi barbár népek között térítsen, felmerült, hogy e célból esetleg – Brúnó érsekségével – felállításra került egy másik érsekség is Lengyelországban (Abraham 1890, 75–86.), amely talán így missziós érsekség lehetett (Kętrzyński 1902, 178–183). Ez azonban helytelen feltételezés, Brúnót ugyanis csak missziós püspökké szentelték fel Magdeburgban (Thietmar VI. 94 (58.), 386. Az is szóba jött, hogy az ismeretlen második érsekség a korábban alapított poznańi missziós püspökség helyén jött létre, s élén Unger püspök állt (Labuda 1987², II., 544–547.; Cwykiński 2001, 13–15.). Ugyancsak hipotetikusan merült fel, hogy Krakkóban létezhetett még a 11. század elején egy ortodox érsekség is (GpP 54., 2. sz. jegyzet). Mivel a 11. században Magyarországon is két érsekség létezett, és valószínű, hogy a fehér, illetve fekete magyarok megtérítésére szolgáltak (Kristó 1988, 444–445.), elképzelhető, hogy a Bátor Boleszló alatti két metropólium létezését is a térítés tette indokolttá. A magyarországi érsekség irodalmának összefoglalását lásd: ÁKIF, 328., 1145. sz. jegyzet.

rítette. Ezen felül ott saját költségére egyházakat létesített, és a hitetlenek mellé tisztelettel jesen és a kánoni szabályoknak megfelelően a szükséges javakkal együtt püspököket és klerikusokat rendelt. Tehát ilyen erényekben tűnt ki Boleszló, azaz igazságosságával, méltányosságával, istenfélésével és szeretetével, és ilyen megfontoltan igazgatta az országot és intézte a közügyeket is. Mert Boleszló mindenfelé híres volt erényeiről és becsületességéről, három erényben azonban, az igazságosságban, a méltányosságban és a kegyességben különösen a nagyság tetőpontjára jutott.[123] Az igazságosságban azért, mert a pereskedő személyére tekintet nélkül ítélkezett, a méltányosságban azért, mert az előkelőket és a népet bölcsen szerette, a kegyességben pedig azért, mert minden módon tisztelte Krisztust és jegyesét. És mivel igazságos volt, és mindenkit egyformán szeretett, és az Anyaszentegyházat és az egyháziakat felemelte, az Anyaszentegyház könyörgésére és főpapjainak közbenjárására az Úr dicsőségben *felemelte szarvát,*[124] és mindenben mindig jól és szerencsésen haladt előre. És amilyen jámbor volt Boleszló a szent dolgokban, még inkább dicsőségesnek mutatkozott az evilági ügyekben.

12. Hogyan utazta be Boleszló országát a szegények sérelme nélkül

Mert az ő idejében nemcsak a *comes*ek, hanem általában a nemesek is roppant súlyú aranyláncot viseltek, akkora bőségében voltak a pénznek. Az udvarhölgyek pedig annyi aranykoro-

[123] A keresztény uralkodókról szóló általános ideálkép.
[124] 1Sám. 2,10.; Zsolt. 148,14.; Luk. 1,69.

nával, nyaklánccal, karperecekkel, rojtokkal és gyöngyökkel megrakva jártak, hogy ha nem támogatták volna őket mások, nem tudták volna megtartani a fém súlyát. És akkora kegyben részesítette Boleszlót az Úristen, és annyira vágyott mindenkit látni, hogy ha valakit történetesen valamely bocsánatos vétség miatt ideig-óráig elmozdított maga mellől, az – bár élvezhette javait és szabadságát –, míg vissza nem került jóindulatába és színe elé, sem élőnek, sem szabadnak, hanem holtnak, börtönbe zártnak érezte magát.[125] Földműveseit nem kényszerítette úrként robotra, hanem kegyes atyaként engedte, hogy nyugalomban éljenek. És mindenütt volt szálláshelye és neki rendelt szolgálat,[126] és nem sátorban vagy a mezőn szeretett lakni, mint a numídiai vándornépek, hanem városokban és várakban.[127] És valahányszor az egyik városból egy másikba helyezte át a tartózkodása helyét, másokra cserélte addigi *vastaldió*it[128] és *villicus*ait. És senki vándor vagy munkával foglalatoskodó nem rejtette el előle ökreit vagy juhait, mikor arra haladt, hanem átutaztában szegény és gaz-

[125] Vö.: I. 13. Feltehető, hogy a királynak és alattvalóinak az Intelmekben is olvasható békés együttéléséről szól ez a részlet.

[126] Egyes vélemények szerint a 12. század közepétől érvényre jutó *ius ducale*ban, azaz az 1138 után létrejövő részfejedelemségi rendszerben a fejedelemnek járó *stationes* szolgáltatásra utalna a szerző megjegyzése (GPP 58., 1. sz. jegyzet). Az intézmény eredete azonban kétségtelenül régebbi. Valószínű, hogy a gesztaírás korában csak a fejedelmi/királyi várakra és uradalmakra vonatkozhatott, és az sincs kizárva, hogy maga a szöveg egyfajta kritika III. Boleszló utazásaival kapcsolatban (Gąsiorowski 1972, 245–246.).

[127] A numídiaiak megemlítése világosan Sallustius *Bellum Iugurthinum*ára utal. A városok és várak att feltehetően a gesztában több helyen is megemlített „főbb városokat" érthetjük (Dalewski 1996, 107.).

[128] A szöveg itt romlott. Valószínű, hogy a román nyelvterületen előforduló *vastaldio-guastaldio* kifejezésről lehet szó.

dag egyaránt mosolyogva üdvözölte, és az egész ország kivonult, hogy lássa őt.

13. *A Dicsőséges Boleszló feleségének erényéről és kegyességéről*

Fejedelmeit pedig, valamint *comes*eit és előkelőit testvéreiként vagy fiaiként szerette, és bölcs úr módjára sérthetetlen tisztelettel tűntette ki őket.[129] Az őket bevádlóknak nem hitt meggondolatlanul, ám az elítélteknek a jog útján könyörületesen mérsékelte ítéletét. Mert gyakran megtörtént, hogy királyné felesége, e bölcs és megfontolt asszony sok,[130] bűnéért a halálnak odavetettet megmentett a hóhérok kezéből, és megszabadította őket a halál közeledő veszedelmétől, és hol a király tudta nélkül, hol pedig hallgatólagos beleegyezésével könyörületesen őrizet alatt életben tartotta őket a börtönben. A királynak pedig volt tizenkét tanácsadó barátja, akikkel és azok feleségeivel megszabadulván a gondoktól és a tervektől, sokszor szeretett együtt mulatni és étkezni, és velük meg-

[129] A világi előkelőkkel való békés együttélést hivatott kifejezni. Ez az ideálkövetelmény nem volt egyértelműen része a Karoling-kori királytükröknek, szerzőnk talán Szent István Intelmeiből ismerhette (Bagi 2005, 210–219.), mivel ott külön hangsúlyt kap ez a kérdés (Szűcs 2002, 271–289.).

[130] Boleszlónak összesen egy feleségéről emlékezik meg a gesztaíró, valószínűleg azért, hogy ezzel is kontrasztot vonjon a félig-meddig még pogányságban tévelygő I. Mieszko és Boleszló között. Ugyancsak elképzelhető, hogy a szerző az ideális király mellett emlékművet kívánt állítani az ideális feleségnek is (GpP, 60., 1. sz. jegyzet). Mindazonáltal más forrásból tudjuk, hogy Boleszlónak három felesége volt (Thietmar IV. 58 (37.), 198.), köztük a hagyomány szerint Géza fejedelem (Vajay 1967, 69–70.), vagy esetleg egy másik magyar fejedelem (Zakrzewski 2000², 65.) egyik lánya, akitől Bezprym nevű fia született.

hittebben tárgyalta meg az ország ügyeit.[131] Mikor vidáman együtt mulattak, és többek közt véletlenül nemzetségük okán megemlékeztek azokról az elítéltekről, Boleszló király őseik jelessége miatt bánkódott haláluk felett, és sajnálta, hogy megparancsolta elveszejtésüket. Ekkor a tiszteletreméltó királyné kecses kezével megsimogatván a király nemes szívét, megkérdezte, hogy kedves lenne-e neki, ha valamilyen szent véletlenül feltámasztaná őket a halálból. Azt felelte neki a király, hogy nem lenne az a kincs, amit nem adna meg ezért, ha valaki visszahozná őket a sírból.[132] Meghallván ezt a bölcs és hű királyné, bűnösnek és részesnek vádolta meg magát a kegyes csalásban, maga és az elítéltek javáért a tizenkét baráttal és azok feleségeivel együtt a király lába elé vetette magát. A király jóságosan átkarolván és megcsókolván őt, kezével felemelte a földről, és hűséges csalását inkább kegyes tettként magasztalta fel. Így aztán még ugyanabban az órában sok lóval elküldetett azokért a foglyokért, akiknek az asszonyi előrelátás mentette meg az életét, és az elindulóknak megparancsolta, hogy mikorra kell visszatérniük. Ekkor pedig nagy öröm kerekedett a jelenlevők között, hogy a királyné ilyen bölcsen ügyelt a király becsületére és az ország hasznára, és hogy a király barátai tanácsára meghallgatta (a királyné) ké-

[131] A tizenkettes szám miatt felmerült, hogy a kelta mondakör Kerekasztalának lovagjaira vonatkozik a megjegyzés (Strzelczyk 2000b, 213–226.), esetleg a tizenkét apostolra (GpP 60., 2. sz. jegyzet). Mások a tizenkettes számot az igazságossággal, a törvényességgel hozták összefüggésbe (Dygo 2005, 45.). A tanács említése azonban valószínűleg arra a Karoling-korból eredő ideálkövetelményre figyelmeztet, hogy az uralkodónak figyelembe kell vennie a tanács véleményét.

[132] Elképzelhető, hogy nem is a fizikai halált kell értenünk a szerző szavai alatt, hanem a király kegyeiből való eltávolítás miatti „társadalmi halált". Vö.: Dygo 2005, 46.

réseit. Ahogy pedig megérkeztek azok, akikért elküldetett, először nem a király, hanem a királyné elé álltak, aki nyers és szelíd szavakkal megdorgálta őket, majd a király fürdőjébe vezették őket. Ott együtt fürdőzvén,[133] Boleszló őseik emlékét magasztalta, és a következő szavakkal korholta őket, mint atya a fiait: „Nektek, akik ily nagy nemzetségből származtok, nem illik ilyesmit elkövetnetek." A korosabbakat úgy maga, mint mások által is csupán szavakkal dorgálta meg, a fiatalabbaknál pedig a szavakat botütéssel egészítette ki. És miután így atyailag megfeddte, és királyi öltözékkel ékesítette őket, ajándékokkal és méltóságokkal felruházva örömmel hazabocsátotta őket. Ilyennek mutatkozott hát Boleszló a nép és az előkelők előtt, bölcsen elérte, hogy minden alattvalója egyszerre féljen tőle és szeresse.

14. Boleszló udvartartásának nagyságáról és az ő bőkezűségéről

Udvarát pedig olyannyira rendben és becsben tartotta, hogy minden hétköznap negyven nagy asztalt állíttatott fel,[134] nem beszélve a kisebbekről. És soha nem rakott fel rájuk semmit

[133] Vö.: VCM, c. 22. A király és alattvalóinak együtt fürdőzését megkísérelték úgy is értelmezni, hogy párhuzamot vontak a jelenet és a PVL-ben megörökített „első ember teremtése" között (Banaszkiewicz 1996, 205–222.).

[134] A negyven asztal tekintetében több álláspont is napvilágot látott már. Egyes elképzelések szerint az ábrázolás hátterében az indoeurópai *rex-nutritor* archetypusa áll (Deptuła 2000, 166.), más elképzelések szerint a negyven asztal tizesével véve a világ négy égtáját jelentené, és azt szimbolizálja, hogy a király az egész országát vendégül látta (Banaszkiweicz 1992, 105–106.), mások úgy vélték, hogy ez a kegy csak azokra vonatkozott, akik az I. 12. fejezetének értelmében nem kerültek ki a király kegyeiből (Dygo 2005, 43.). A negyvenes

sem a máséból, csak a magáéból.[135] Voltak madarászai és vadászai is majd minden népből, akik – mindegyik a maga módján – mindenfajta madarat és vadat elejtettek, és mindegyikből, mind a négylábúakból, mind a szárnyasokból kerültek minden nap az egyes fogások az asztalokra.[136]

15. *Az ország várainak és városainak Boleszló általi igazgatásáról*

Gyakran megesett, hogy a nagy Boleszló, aki azzal foglalatoskodott, hogy biztosítsa az ország határait az ellenségtől, amikor *villicusai* és *vicedominus*ai megkérdezték, mi legyen az éves ünnepekre előkészített öltözékekkel, az étkekkel és italokkal az egyes városokban, a következő szavakkal felelt meg nekik az utókor példájára: „Számomra jobb és becsesebb, hogy megóvjam a tyúk csibéjét az ellenségtől,[137] minthogy ebben vagy abban a városban tunyán mulatozván, átengedjem a helyet rajtam gúnyolódó ellenségeimnek.[138] Mert ha az ellenség vitézsége folytán odavész a tyúk, azt nem tyúk, hanem a vár és a város feladásának tekintem." És odaszólítván bizalmasai közül azokat, akiket akart, egyiket az egyik városba vagy várba, a másikat a másikba küldte, hogy rendezzenek helyette

szám mind az ó-, mind az újtestamentumi kultúrában a böjt, az imádság és a büntetés időtartamát jelenti.

[135] Feltehetően az utolsó vacsorára utal ez a jelenet. Vö.: Banaszkiewicz 1992, 106–108.

[136] Vö.: VCM, c. 24. Az étkezésekre, lakomákra mint kommunikációs elemre nézve lásd: Oexle 1984, 401–420.

[137] Nem világos, honnan merítette a szerző a tyúkkal való példázatot.

[138] BellIug., c. 38.

a várakban és a városokban lakomákat, és adják át a királyi öltözékeket és más királyi adományokat, melyeket a király szokott ajándékozni híveinek.

E szavak és tettek után mindenki megcsodálta a nagy férfiú bölcsességét és lángeszét, és a következő szavakat mondták egymás között: „Íme, itt a haza igazi atyja,[139] a védelmező,[140] az úr, aki nem mások vagyonát herdálja, hanem az ország becsületes sáfárja, aki olybá veszi a falusinak az ellenség által erőszakkal okozott kárt, mintha várat vagy várost veszített volna el!"

Mit mondjunk még?

Ha egyenként akarnánk leírni a nagy Boleszló valamennyi emlékezetre méltó tettét és szavát, olyan lenne, mintha tollal, cseppenként akarnánk kiszárítani a tengert. De mit árt a gondtalan olvasónak, hogy meghallgassa, amit a történetíró megfeszítve is csak alig képes fellelni?

16. *A Dicsőséges Boleszló siralmas haláláról*

Bár – ahogy elmondtuk – Boleszló minden más királynál jobban bővelkedett a gazdagságban és a vitéz harcosokban, mégis állandóan arról panaszkodott, hogy egyedül vitézekben szűkölködik. És ha valamely derék vendég elnyerte az ő tetszését a hadi szolgálatban, azt nem vitéznek, hanem fiá-

[139] A *pater patriae* kifejezés az ókorban a császároknak járt ki, a középkorban a Karoling-kortól kezdve jelenik meg az uralkodók jelzőjeként. EICHENBERGER 1991, 16., 189.

[140] A *defensor patriae* fogalmára lásd: EICHENBERGER 1991, 149–154.

nak nevezte,[141] és amikor úgy hallotta, hogy valamelyikük – ahogy ez történni szokott – nem boldogul a lovakkal vagy bármi mással, adományokkal halmozta el, és tréfásan így szólt a körülállókhoz: „Ha megszabadíthatnám e derék vitézt kincsekkel a haláltól, ahogy képes vagyok arra, hogy felülmúljam szerencsétlenségét és szegénységét bőségemmel, kincsekkel tölteném tele a mohó halált, hogy e bátor vitézt megtartsam a vitézi szolgálatban."

Ezért kell hát követniük erényeikben utódainak e nagy férfiút, hogy felérhessenek az ő dicsőségéhez és erejéhez. Aki halála utánra ilyen hírnévre vágyik, még életében legyen a vitézségben is ennyire dicsőséges. Ha valaki arra törekszik, hogy Boleszló felejthetetlen nevéhez hasonlítsa magát, akkor tegyen érte, hogy életében hasonlatossá váljon az ő tiszteletreméltó életéhez. Mert majd akkor lehet felmagasztalni a hadi tettekben mutatott erényességét, mikor majd életét sok jeles erkölcsi tett ékesíti.

Ilyen volt a nagy Boleszló emlékezetes dicsősége, és e követendő erényesség maradjon fenn a jövőbeliek emlékezetében. Mert *nem hiába*[142] *halmozta* el őt az Isten *dicsőséggel,*[143] és nem ok nélkül helyezte annyi király és fejedelem elé, hanem azért, mert Istent mindenben és mindenekfelett szerette, és mert az övéit mint atya fiait szíve mélyének szeretetével árasztotta el.[144] És mindenki, de különösen azok, akiket tisz-

[141] A *hospes* szó alatt nyilván a 11–12. századi főpapi és főúri jövevényeket kell érteni (Szűcs 2002, 283–286.), a jelenet mögött feltehetően a keresztény uralkodótól elvárható, az Intelmekben is megfigyelhető alapkövetelmény húzódik meg, hogy fogadja be és tartsa el a jövevényeket.

[142] 2Kor., 6.

[143] Sir. 26,19.

[144] Vö.: Regino, ad. a. 871., 103.

telt, az érsekek, püspökök, apátok, szerzetesek, klerikusok buzgó imáikkal Istennek ajánlották. A főemberek, *comes*ek és más előkelők pedig azt kívánták, hogy örökké győzedelmes legyen,[145] és hogy bárcsak túlélné őket. És így a dicsőséges Boleszló eljutván boldog élete méltó végére,[146] mikor tudta, hogy mint minden húsnak, be kell végeznie életét, magához hívta valamennyi előkelőjét és barátját, titokban rendelkezett az ország kormányzásáról és helyzetéről, és sok, halála után elkövetkezendő rosszról számolt be nekik prófétai hangon: „Ó, fivéreim, mondta, kiket szeretettel tápláltam, mint anya fiait, bárcsak jóra fordulna, amit éjjeli *rettegésemben*[147] látok, és bárcsak tisztelnék Istent és embert, akik lángra lobbantják a lázadás tüzét. Jaj, jaj, *'tükör által homályosan'*[148] látom, hogy királyi utódom száműzve tévelyeg, és szánalmasan rimánkodik az ellenségnek, melyet lábbal tiportam.[149] És úgy látom a távolból, mintha ágyékomból egy karbunkulus szökellene ki,[150] amely egyesülve kardom markolatával, ragyogásával ismét fényre deríti majd egész Lengyelországot."[151] Ekkor gyász és bú járta át a jelenlevők és ezt hallók szíve mélyét, és a végtelen fájdalomtól valamennyiük lelkét erős kábulat kerítette hatalmába. És amikor a bánatot egy kicsit félretéve megkérdezték Boleszlót, hogy mennyi ideig gyászolják majd

[145] A *semper victorem* szöveg megtalálható a 7. századi Sacramentarium Gallicanumban is (PL 72., 528.), az uralkodókért való fohászban.

[146] A hagyomány szerint 1025. július 17-én.

[147] 2Mak. 3,21.

[148] 1Kor. 13,12.

[149] Nyilvánvaló utalás Boleszló fiára, II. Mieszkóra.

[150] 1Móz. 35,11.

[151] Egyértelmű utalás a gesztában is nagyobb teret kapott 11. századi belpolitikai válságokra, melyből – legalábbis a mű célkitűzései szerint – III. Boleszló uralma mentette meg az országot.

gyászruhában és gyászszertartásokon, ő igazmondóan így válaszolt nekik: „Nem hónapokban és nem években adom meg nektek az érettem való gyász idejének lejártát, hanem aki ismert engem, és elnyerte kegyemet, minden egyes nap siratni fog engem. És nemcsak azok, akik ismertek engem és jóindulatomat élvezték, hanem fiaik és mások elbeszéléséből azoknak fiai is Boleszló király halálát gyászolják majd."

Amikor hát Boleszló király távozott az evilágból, az aranykor is ólomkorrá változott. Lengyelország, hajdan fénylő drágakövekkel megkoronázott királynő, most hamuban, özvegyi öltözékkel borítva ül.[152] A lant hangja gyássza, az öröm búbánattá, a hangszerek dala sóhajjá változott.[153] Tagadhatatlan, hogy abban az egész évben senki nem rendezett Lengyelországban nyilvános mulatságot, egy nemes férfi vagy nő sem ékesítette magát ünnepi öltözékkel, nem hangzott fel taps vagy lant hangja a fogadókban, és nem járta be gyermeki ének vagy az öröm hangja az utcákat.[154] Ezt egy éven át mindenki egyformán tiszteletben tartotta, de a nemes férfiak és nők csak életük végeztével fejezték be Boleszló gyászolá-

[152] Vö.: 1Móz. 38,19. Maga a szöveg egyértelmű utalás arra, hogy a történetírói koncepció értelmében Bátor Boleszló korszaka jelentette az aranykort, mely csak a mű megírásának jelen idejében, III. Boleszló korára tér vissza.

[153] Jób 30,31.

[154] Boleszló halálának leírása ezen a helyen megegyezik a magyar krónika Szent István, illetve Szent László halálát elmondó részeivel. Ezért már korábban felmerült, hogy esetleg a szerző azonos lehet a magyar krónikakompozíció e részeinek alkotójával (Plezia 1947, 170–171.). Más vélemény szerint Gallus Anonymus a szerzője a Szent István haláláról szóló részeknek, vagy szándékosan használta fel ezeket a Magyarországon látott motívumokat (Veszprémy 2004, 330–331., Bagi 2005, 190–200.).

sát. És ahogy Boleszló király eltávozott az emberi világból, úgy tűnik, hogy a béke és az öröm, valamint a javakban bővelkedés is elillant Lengyelországból. E helyen fejezzük hát be a nagy Boleszló dicséretét, és sirassuk egy keveset halálát gyászénekkel.

Ének Boleszló haláláról

Bármi korba, nembe, rangba tartoztok, most fussatok,
Boleszlónak temetésén közös gyászt mutassatok,
Ily nagy férfiú halálán vélem együtt sírjatok.
Jaj, Boleszló, jó királyom, hol van sok diadalod?
Hol erényed, hol szépséged, hol tengernyi vagyonod?
Még soká siratlak és jajgatok én, Lengyelhonod!
Fájdalomtól elestemben *comes*ek, megtartsatok,
Árvaságomban, vitézek, kérlek, engem szánjatok,
Elhagyott jövevények, jajszóval válaszoljatok.
Mily bánatban, mily nagy gyászban vannak most főpapjaink,
Erő, érzék és bátorság nélkül most vezéreink,
Jajban, bajban él a sok pap, bajban élünk már mi mind.
Kiknek vértjét vitéz módra sok fényes lánc borítja,
Kik a király öltözetét váltottátok naponta,
Kiáltsátok együtt, mint a visszhang: jaj, jaj nekünk ma.
Asszonyságok, akik aranykoronákat hordtatok,
És arannyal gazdagon szőtt szép ruhákban jártatok,
Vessétek le, gyapjúból szőtt gyászruhába bújjatok.
Jaj, jaj, atyánk, jó Boleszló, miért nem vagy itt velünk,
Miért hagytad, hogy a halál elvigye őt, Istenünk?
Együtt halnunk véle miért nem engedted meg nekünk?
Elhagyatva áll az ország, király nélkül árva lett,

Mint a ház, ha gazdátlanná válik, kiüresedett,[155]
Halálodon gyászol, bús, megingott, kétségbeesett.
Ember, ki vagy, ily nagy ember gyászát idézd újra fel,
Gazdag, szegény, vitéz és pap, együtt földművesekkel,
Latinok és szlávok[156] közül mind, ki itt otthonra lel.
Olvasóm, jólelkű ember, ki olvasod énekem,
Kérlek, kegyes indulatod látsszék hulló könnyeden,
Emberség, ha van tebenned, sírjál együtt énvelem!

17. II. Mieszko, Boleszló fiának trónörökléséről

Miután tehát a nagy Boleszló eltávozott a földről, fia, II. Mieszko foglalta el trónját, aki még apja életében III. Ottó császár húgát vette feleségül,[157] akitől Kázmért, azaz Károlyt, Lengyelország megújítóját nemzette.[158] Ez a Mieszko pedig derék

[155] A versben ábrázolt üres ház (*domus vacua*) feltehetően azzal a Chartres-i Fulbert Tractatus contra Iudeaos című művében olvasható fejtegetéssel áll összhangban, mely szerint az ország (*regnum*) olyan, mint egy ház: három összetevőből áll, a területből, a benne lakó népből és az őket kormányzó királyból. Bármelyik is elveszik, odalesz az ország is (TCI 307–208.).

[156] A szlávok és latinok megemlítése utalhat arra is, hogy a szerző tényleg valamilyen latin nyelvterületről érkezett Lengyelországba, de az sem kizárt, hogy a szöveg csak az udvarban látott helyiekre, illetve vendégként érkezettekre vonatkozik. Nehezebben fogadható el azonban az a feltételezés, hogy a latin és szláv ebben az esetben a latin, illetve görögkeleti rítusú országlakosokat jelentené (GpP 72., 1. sz. jegyzet), az ezzel kapcsolatos kritikákat lásd: Banaszkiewicz 2004, 209.

[157] Richeza (995 k. – 1063). A szerző mindenesetre annyiban téved, hogy nem ő, hanem anyja, Sváb Matild (978–1025), volt III. Ottó császár húga.

[158] Megújító Kázmér (1039–1058), II. Mieszko és Richeza egyetlen fia. A Károly név említése a Piast-dinasztiában honos szokásra utal, hogy két keresztnevet adtak a fiúutódoknak. Kázmér fia Ulászló Herman volt, II. Mieszko Lambert néven is szerepel.

vitéz volt, és sok haditettet hajtott végre, melyeket hosszan tartana elmondani. Őt az apja iránti irigység miatt valamenynyi szomszédja meggyűlölte, és nem úgy, mint apjának, élete nem bővelkedett sem erényekben, sem pedig gazdagságban. Azt is mondják róla, hogy a csehek egy tanácskozáson árulással elfogták, és szíjjal elszorították a nemzőrészét, hogy ne tudjon (utódot) nemzeni,[159] mert apja, Boleszló, ugyancsak igazságtalanságot követett el ellenük, merthogy fejedelmüket, saját nagybátyját megvakította.[160] Visszatért ugyan a fogságból, de feleségére rá sem nézett többet. De hát hallgassunk Mieszkóról,[161] és térjünk át Kázmérra, Lengyelország megújítójára.

18. *Kázmér trónra léptéről és száműzéséről apja halála után*

Miután meghalt Mieszko, aki Boleszló király halála után csak keveset élt,[162] császári anyjával együtt ottmaradt a kisgyermek Kázmér. Anyja ugyan tisztességgel nevelte fiát, és az országot – amennyire ez nőtől tellett – becsülettel kormányozta,

[159] Azaz kasztrálták. A büntetés nem ismeretlen az ókori irodalomban sem: Hor. I. Satira, 2, 45. Vö.: Tuchel 1998.

[160] III. (Vörös) Boleszláv cseh fejedelem. Bátor Boleszló 1003-ban vakíttatta meg, amikor Prága időlegesen lengyel uralom alá került. A történetet feljegyezte Kosmas is, csak helytelenül I. Mieszkónak tulajdonította az esetet (Cosmas I., 34., 60–61.)

[161] II. Mieszko uralmáról csak keveset tudunk, és úgy látszik, hogy a szerző terveiben inkább az szerepelt, hogy III. Boleszló elé nála megfelelőbb példaképeket állítson, holott más forrásból tudjuk, hogy Mieszko mint uralkodó elismertségnek örvendett a maga korában (CodMat, 139–141.; Kürbis 1989, 318–343.).

[162] 1034. május 9.

mégis elűzték irigység miatt az árulók az országból, fiát pedig mintegy a csalás leplezésére maguknál tartották. Amikor ő felnőttkorba jutott, és megkezdte uralmát, a gonoszok, hogy meg ne bosszulja az anyján esett sérelmet, fellázadtak ellene, és arra kényszerítették, hogy menjen Magyarországra.[163] Mert abban az időben Szent István kormányozta Magyarországot, aki először térítette keresztény hitre az országot szép szóval és fenyegetve,[164] és aki a csehekkel, a lengyelek legádázabb ellenségével békét és barátságot tartott, és a kedvükért, amíg ő élt, nem engedte szabadon (Kázmért).[165]

Miután ő eltávozott az életből, Velencei Péter[166] foglalta el a trónt, aki (építeni) kezdett egy templomot Szent Péternek Bazoariumban,[167] amelyet a mai napig egy király sem tu-

[163] Erről a felkelésről szinte semmit nem tudunk. Annyi valószínűsíthető, hogy 1034 után a Piast-dinasztia különböző ágai vetekedtek a hatalonért. Nem tudjuk, kiket sejthetünk az árulók alatt. A szó Gallus Anonymus egyik kedvenc kifejezése, mindenkire vonatkozik, aki a szerinte eleve törvényes dinasztiaág ellen fel mert kelni (Grodecki-Plezia 39., 3. sz. jegyzet.).

[164] Szent Istvánról csak kevés közvetlen információt őrzött meg a szerző, mindenesetre jellemző, hogy a királynak a kereszténység terjesztéséért tett lépéseit tartotta megjegyzésre érdemesnek.

[165] A történetet csak Gallus Anonymus tartotta fenn.

[166] Orseolo Péter magyar király (1038–1041/1044). Jelenlétét a gesztában néhányan megpróbálták arra felhasználni, hogy a szerző velencei származását bizonyítsák (Wojciechowski 1951³, 254., Borawska 1965, 119.; Jasiński 2005, 72.). Pétert azonban a magyar források is velenceinek nevezik (SRH I., 321–323), és az egész részben mint magyar király szerepel.

[167] A geszta egyik legvitatottabb helységneve. Próbálták már Vasvárral, Péccsel, Borsoddal azonosítani. Mások – helytelenül – nem magyarországi, hanem külföldi helységeket kerestek benne. Bazoarium legnagyobb valószínűséggel Buda, a templom pedig a budai prépostság építésére vonatkozik. Ugyancsak igazolhatatlan az a feltevés, mely szerint a *de Bazoario* kifejezés nem helységnevet jelentene, hanem mögötte egy velencei család neve bújna meg. Irodalmát összefoglalva lásd: Bagi 2005, 167–183.

dott a megkezdés méretében befejezni. Amikor őt is megkérték a csehek, hogy amennyiben fenn akarja tartani velük az elődöktől örökölt barátságot, ne engedje szabadon Kázmért, úgy hírlik, királyi hangon így válaszolt: „Ha majd törvény írja elő, hogy a magyar király a cseh fejedelem porkolábja, majd akkor teszem meg, amit kértek." És ilyen felháborodással válaszolva a csehek követségének, kevésre becsülvén azok ellenségességét vagy barátságát, Kázmérnak száz lovat és ugyanannyi katonát adott, akik vele mentek, fegyverekkel és ruhákkal ellátva tisztességgel elbocsátotta, és nem tiltotta meg, hogy arra menjen, amerre akar. Kázmér pedig köszönettel útra kelt, és sietve a teutonok földjére ment, ahol nem tudom, mennyi ideig – anyjánál és a császárnál lakott, de a haditettekben a legbátrabb harcosnak bizonyult. Hagyjuk azonban egy kicsit, hadd pihenjen anyjával, és térjünk rá Lengyelország elpusztítására és feldúlására.

19. *Lengyelország Kázmér általi megújításáról*[168]

Eközben a Lengyelországgal szomszédos királyok és fejedelmek, mindegyikük a saját oldaláról, letiporták Lengyelországot, és mindegyikük vagy magához csatolta a városokat és a határvárakat, vagy legyűrvén ezeket, a földdel tette őket egyenlővé. És nemcsak külföldről érte ekkora igaztalanság és szerencsétlenség Lengyelországot, hanem még rosszabb és embertelenebb volt az a pusztítás, melyet saját lakosai vittek véghez. Mert itt a szolgák az urak helyett, a felszabadítottak

[168] A kritikai kiadásból kimaradt a kéziratokban fenntartott cím: *Lengyelország Kázmér általi megújításáról, aki szerzetes volt.* Vö.: GpP 78., 1. sz. jegyzet.

a nemesek ellenében magukat tették úrrá, s miután egyeseket saját maguk szolgájává tettek, másokat meg elpusztítottak, feleségeiket magukkal vitték, tisztességüket bűnös gyalázattal megrabolták. És amiről jajszó nélkül nem szólhatunk, mindezek felett elvetve a katolikus hitet, fellázadtak Isten püspökei és papjai ellen, és közülük azokat, akiket többre becsültek, karddal vágták le, akiket becstelen halálra tartottak érdemesnek, azokat megkövezték.[169] És legvégül mind a külhoniak, mind saját lakosai annyira elpusztították Lengyelországot, hogy szinte teljesen odalettek kincsei és a benne lakó emberek. Ebben az időben a csehek lerombolták Gnieznót és Poznańt, és elvitték Szent Adalbert testét.[170] Azok pedig, akik megmenekültek az ellenség kezéből, vagy akik elkerülték az övéik lázadását, a Visztula folyón túlra, Mazóviába menekültek.[171] És ezek az említett városok olyan hosszú ideig elhagyottak maradtak, hogy Szent Adalbert vértanú és Szent Péter apostol templomában[172] vadállatok vertek tanyát. És úgy hisszük, hogy ez a csapás az ország egész területén egyformán bekövetkezett, mivel azt mondják, hogy Gaudentius, Szent Adal-

[169] A 11. század közepének válságairól csak kevés információval rendelkezünk. Valószínűsíthető, hogy egyszerre következhetett be valamilyen polgárháború jellegű időszak és a keresztény egyházzal szembeni pogányfelkelés is. Az esemény nem volt mindenesetre egyedülálló Kelet-Közép-Európában, különösen Magyarországon találunk hasonló jelenségeket ugyanekkor. Vö.: LÜBKE 2001, 477.; KRISTÓ 1983, 93–131.; ŽEMLIČKA 2000, 830–833.

[170] 1038-ban történt, I. Bretiszláv (1034–1055) uralkodása alatt. Az eseményről megemlékezett Prágai Kosmas is (COSMAS II., 2–4., 83–85.), aki Szent Adalbert *translatió*ját azonban 1039-re teszi.

[171] Vö.: a következő fejezet elején írottakkal.

[172] Gniezno és Poznań.

bert fivére és utódja – nem tudom, milyen ürüggyel – egyházi átokkal sújtotta.[173]

Legyen hát elég ennyit mondanunk Lengyelország tönkretételéről, és ez segítse azok megjavulását, akik nem tanúsítottak hűséget természetes uraik iránt.[174]

Kázmér tehát, aki egy ideig a teutonoknál időzött, és nagy hadi hírnévre és dicsőségre tett szert, úgy döntött, visszatér Lengyelországba, és ezt bizalmasan elárulta anyjának. És amikor anyja erre azt tanácsolta neki, hogy ne térjen vissza a hitetlen, még mindig nem jó keresztény néphez,[175] hanem békében birtokolja anyai örökségét, és amikor a császár[176] is megkérte, hogy maradjon vele, és neki akarta adni egyik igen nagyszerű fejedelemségét, tanult ember lévén e mondással felelt meg neki: „Semmilyen nagybátyi vagy anyai örökséget nem lehet igazságosabban és becsületesebben birtokolni, mint az apait."[177] És magához véve ötszáz harcost, átlépte Lengyel-

[173] Gaudentius-Radim (977–1020 k.), Szent Adalbert féltestvére, a hagyomány szerint az első gnieznói érsek. Az egyházi átokról semmit nem tudunk. Mivel Megújító Kázmér korában Gaudentius, akinek földi maradványait Szent Adalberttel együtt 1038–39-ben rabolták el Gnizenóból, már nem élt, elképzelhető, hogy egy régebbi ügyre, talán Bátor Boleszló többnejűsége miatti büntetésre utal a szerző (GpP 76.).

[174] A mondat értelme természetesen a geszta jelen idejében keresendő, és valószínűleg Zbigniew értendő mögötte. A *dominus naturalis* kifejezés kedvelt fordulata a szerzőnek, a Piastok, pontosabban III. Boleszló és az ő uralmát megalapozó felmenői értendők alatta. A kifejezés nem ritka a középkori irodalomban. Vö.: Regino, ad A. 888., 129.; AvCB, c. 52., 973., c. 155., 1031.

[175] Vö.: a geszta őstörténeti részeivel. A szerző történetszemléletének lényeges sarokköve, hogy éles különbséget tesz a pogányság és a kereszténység között, és mindent és mindenkit elítél az előbbivel kapcsolatosan.

[176] Nem világos teljesen, hogy a szerző az 1024–1039 között uralkodott II. Konrádra gondolt-e, vagy az 1039–1054 között regnáló III. Henrikre.

[177] A mondat értelme nyilván szimbolikus. III. Boleszló és Zbigniew atyai örökség körüli vitája értendő alatta.

ország határát, majd továbbhaladva megszerzett egy várat, amelyet az övéi visszaadtak neki,[178] amelyből lassan-lassan, vitézséggel és találékonysággal megszabadította, és uralma alá hajtotta egész Lengyelországot, melyet a csehek, a pomerániaiak és más szomszédos népek elfoglaltak. Ezután pedig nagy gazdagságú, nemes származású feleséget hozott magának a Ruszból,[179] akitől négy fiút és egy lányt, a cseh király jövendő feleségét nemzette. Fiai neve pedig a következő volt: Boleszló, Ulászló, Mieszko és Ottó.[180]

Előbb azonban fejezzük be annak tárgyalását, hogy mit vitt véghez Kázmér, és utána szóljunk majd fiairól, sorrendben először az előbb, majd az azután uralkodottról.

20. *A Miecławval és a Mazóviaiakkal folytatott harcról*

Miután tehát felszabadította és elfoglalta az országot, és a külhoniak elmenekültek, nem kisebb feladata maradt Kázmérnak, mint hogy ellenségesen megtámadja saját népét és a saját jogán neki alávetetteket. Mert volt egy bizonyos Miecław[181]

[178] Ismeretlen vár.

[179] Mária-Dobronyega (1010 k. – 1087), Szent Vlagyimir lánya, Bölcs Jaroszláv húga.

[180] II. (Merész vagy Bőkezű) Boleszló (1058–1079), Ulászló Herman (1079–1102). Mieszko és Ottó még kisgyermekként meghaltak. Az Ottó név feltűnése (Bátor Boleszlónak is volt Ottó nevű fia) arra utal, hogy az 1000. év hagyománya, III. Ottó és Bátor Boleszló együttműködése, illetve a két dinasztia között II. Mieszko és Richeza révén létrejött családi kapcsolat ilyen formában is éreztette hatását. A lány Świętosława lehetett, aki 1062-ben ment feleségül II. Vratiszláv cseh fejedelemhez és királyhoz.

[181] Pontos kiléte megállapíthatatlan, nevét Gallus Anonymus nyomán tartotta fenn a történeti hagyomány. Uralmi területe valószínűleg Pomerániában lehetett. Vö.: BIENAK 1963.

nevű ember, apjának, Mieszkónak pohárnoka és szolgája, aki annak halála után saját merészsége folytán Mazóvia népének fejedelmévé és vezérévé lett. Ebben az időben ugyanis Mazóviát annyira benépesítették a lengyelek, akik – ahogyan mondtuk – korábban menekültek oda, hogy nem volt elég tágas a földműveseknek a szántóföld, a jószágnak a legelő, a lakosoknak a tér. Ezért történt meg, hogy Miecław, aki bízott hadserege bátorságában, de akit még ennél is jobban elvakított a veszedelmes nagyravágyás, merész elszántsággal megpróbálta megszerezni azt, ami sem jog, sem természet szerint nem járt neki.[182] És akkora kevély gőg ragadta el, hogy megtagadta az engedelmességet Kázmérnak, ezen felül pedig még fegyverrel és álnoksággal is szembeszállt vele. Kázmér azonban felháborodván azon, hogy apjának és saját magának szolgája erőszakkal megszerezte Mazóviát, és úgy ítélvén meg, hogy súlyos kárnak és veszélynek néz elébe, ha nem szerzi vissza, kisszámú, de harcedzett harcosokat összegyűjtve ütközetben összecsapott vele, melyben Miecław elesett, és diadalmasan övé lett a győzelem, a béke és az egész ország.[183] Úgy beszélik, itt rengeteg mazóviai esett el, amiről a csata helye és a folyó partjának beomlása is tanúskodik. Maga Kázmér is kardjával vagdalkozva felettébb kifáradt, karját és egész mellkasát, valamint arcát összevérezte kifolyó vérével, s egymaga annyira megkergette a menekülő ellenséget, hogy emberei segítsége nélkül halál fia lett volna. Egy nem nemesember, hanem közrendű vitéz azonban nemesen segítséget nyújtott a halni készülőnek, amit később Kázmér bőséggel meghálált neki; mert

[182] A gesztaíró felfogása szerint tehát Miecław puszta hatalombitorló volt, hatalma sem adományból, sem egyéb forrásból nem keletkezhetett. Vö.: Grodecki-Plezia 43., 3. sz. jegyzet.
[183] Feltehetően mindez 1047-ben történt.

neki adományozott egy várost, és a nemesebbek méltóságára emelte.[184] Ebben a csatában a mazóviaiak harminc rendes csapattal rendelkeztek, Kázmér viszont alig három teljessel, mert ahogy mondtuk, egész Lengyelország szinte teljesen elnéptelenedett.

21. *Kázmér a pomeránokkal folytatott harcáról*

Miután emlékezetes győzelmet aratott e csatában, Kázmér habozás nélkül a Miecław segítségére érkező pomeránok ellen indult. Mivel már előbb jelentették neki ezt, így előre tudta, hogy azok ellensége megsegítésére érkeznek, ezért okosan úgy döntött, hogy egyenként előbb a mazóviaiakkal végez, majd utána már könnyebben felveszi a harcot a pomeránokkal. Ez alkalommal a pomeránok négy légiónyi[185] katonát állítottak fegyverbe, míg Kázmér katonái még egy felet sem tettek ki.

No és aztán?!

Amikor az ütközet helyszínére ért, Kázmér ékesszóló és tapasztalt úrhoz illően így bíztatta vitézeit:

Íme a nap, amit régről vártatok,
Íme, véget ér sok fáradalmatok.
Legyőztetek már sok hamis keresztényt,
Most pogányra emeljetek szekercét.
Nem sokaság vívja ki a győzelmet,

[184] Itt a geszta legutóbbi kiadói pontatlan fordítást adtak meg (GpP, 85.). A pontos szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy saját vitézeinek egyikéről van-e szó, vagy egy együttérző ellenséges harcos segítette-e meg. Vö.: Banaszkiewicz 2004, 214.

[185] Nyilván irodalmi okokból az antik *legió*kra kívánt utalni a szerző.

Hanem az, kinek Isten ád kegyelmet.[186]
Idézzétek fel régi vitézségtek,
Fáradalmatoknak vessetek véget!

Miután ezt elmondta, Isten segedelmével megkezdte a csatát, és nagy győzelmet aratott. Azt is mondják (róla), hogy az Anyaszentegyházat a legszenvedélyesebb áhítattal tisztelte, de különösen a szerzetesi és apácaközösségeket gyarapította,[187] mivel kisgyermek korában szülei kolostorba adták, ahol alapos nevelést kapott a szent tudományból.[188]

22. *Kázmér fiának, a bőkezűnek mondott Boleszlónak trónra lépéséről*

Miután hát felemlegettük Kázmér emlékezetre méltó tetteit, és sok másikat pedig a sietség miatt elhallgattunk, élete végeztével vessünk véget a róla való írásnak is.

Miután tehát Kázmér búcsút intett az evilágnak,[189] elsőszülött fia, Boleszló, a bőkezű és vitéz férfiú uralkodott a lengyelek országában. Tettei teljesen felértek volna elődeiével, ha nem valamiféle nagyravágyás és kivagyiság hajtotta volna. Mert amikor uralma kezdetén ő volt a lengyelek és a pomeránok hadvezére, és megszámlálhatatlan sokaságban gyűjtötte

[186] 1Mak. 3,19.

[187] Nem tudjuk, mire gondolhatott a szerző. Lengyelországban csak kevés 11–12. századi alapítású monostort ismerünk. Vö.: Font 2005b, 111–116.

[188] Régóta vita tárgyát képezi az irodalomban, hogy miként értelmezendő e megjegyzés. Szaniszló püspök 13. századi életrajza szerint Kázmér szerzetes volt. Gallus Anonymus szövege alapján azonban csak arra lehet következtetni, hogy Kázmér kolostorban nevelkedett, és ott megfelelő nevelést kapott.

[189] 1058. november 28-án.

össze őket, hogy megostromolják Hradec[190] várát, dacos nyegsége miatt nemcsak a vár nem lett az övé, hanem a csehek csapdájából is alig menekült meg, és így elvesztette a pomeránok feletti uralmát.[191]

De nincs abban semmi rendkívüli, ha néha a tudatlanság tévedésbe torkollik, ha a mulasztást később helyreteszi a bölcsesség.

23. *Boleszló találkozásáról a csehek fejedelmével*

Nem méltó tehát, hogy hallgatással kerüljük meg Boleszló különféle vitézi és jó tulajdonságait, hanem úgy illik, hogy példaként állítsunk néhányat a sok közül az országot kormányzók elé. Így hát II. Boleszló király[192] bátor, merész vitéz, a vendégek jóságos befogadója és a legbőkezűbb adományozó volt. Ahogy a nagy I. Boleszló, ő is ellenségesen érkezett a Rusz fővárosába, Kijevbe,[193] és kardcsapásával jelet hagyott emlékül az Arany Kapun.[194] És egy, a saját nemzetségéből való ruszt helyezett a királyi trónra, akit az ország ille-

[190] Valószínűleg a sziléziai Hradec váráról lehet szó. Vö.: GRODECKI-PLEZIA, 46., 3. sz. jegyzet. Az ostrom 1069 előtt történt (LABUDA 1985, 34–45.).

[191] A pomeránok feletti uralmat a 11. század 70-es éveiben veszthette el. Vö.: LABUDA 1985, 45–49.

[192] II. Boleszlót 1076. december 24-én koronázták meg (LAMPHERSANN, 284.). Az aktus a megindult invesztitúraküzdelmek miatt volt lehetséges, mivel a császárság már nem tudta érvényesíteni 1033 óta fennálló jogait Lengyelországgal szemben.

[193] II. Boleszló ténylegesen beavatkozott a Rusz belső hatalmi vitáiba. 1069-ben történt, az I. Boleszló-féle kijevi hadjárat emléke a szerzőnél feltehetően összekeveredett az itt leírt eseménnyel.

[194] Vö.: az I. 7. fejezetében írottakkal.

lett, és mindenkit eltávolított a hatalomból, aki fellázadt ellene.[195] Ó, a mulandó dicsőség fényárja, a hit vitézi bátorsága, a királyi hatalom nagysága! Így hát megkérdezte Bőkezű Boleszlót az, akit ő tett királlyá, hogy menjen-e elébe, és adjon-e neki népe tiszteleteként békecsókot. A lengyel bele is ment ebbe, de a rusz azt adott neki, amit ő parancsolt: mert miután megszámolta Bőkezű Boleszló lovának lépéseit a szállásától a találkozó helyéig, ugyanannyi arany márkát tett neki oda. Boleszló pedig le sem szállt lováról, hanem csupán mosolyogva megszaggatva a másik szakállát, becses csókot adott neki.[196]

24. *Arról, hogyan szedték rá a csehek Bőkezű Boleszlót*

Ugyanebben az időben történt, hogy a cseh fejedelem teljes hadi erejével Lengyelországba ment,[197] és végighaladva a sűrű

[195] Izjaszláv Jaroszlavics (1054–1072, 1076–1078) nagyfejedelem, II. Boleszló nagybátyja, Bölcs Jaroszláv fia lehetett, akit 1072-ben űzték el Kijevből, és aki lengyel feleségével együtt Krakkóba menekült. Izjaszlávot II. Boleszló helyezte vissza a kijevi trónra 1076-ban. Vö.: FONT 2005a, 134–135.

[196] Hűbéri kapcsolatként szokás értelmezni ezt a jelenetet (GPP 90., 1. sz. lábjegyzet). Valószínű, hogy a jelenet a *forma fidelitatis*ra kívánt volna utalni. Vö.: BACHRACH 1984, 796–814, különösen 801–802. Valószínű értelme, hogy kifejezze Izjaszláv Boleszlónak való alávetettségét. Erre utalhat a kivont karddal való érkezés, illetve az Arany Kapura való ismételt rácsapás is (DALEWSKI 2005, 46.). Mindazonáltal ismert VII. Gergelynek egy II. Boleszlóhoz írott levele, melyben követeli, hogy a lengyel király adja vissza a „Rusz királyától" elvett pénzeket (RG VII, II., Nr. 73., 235.). A pápa következő leveléből egyértelműen ki is derül, hogy Izjaszlávra gondolt (RG VII, II. 1., Nr. 74., 235–236.).

[197] II. Vratiszláv cseh fejedelem. A cseh- és a következő fejezetben olvasható pomerán háborúk pontos időpontja ismeretlen, de valószínűsíthetően 1073 előtt történtek meg. Vö.: LABUDA 1985, 33–49.

erdőkön, tábort vert egy ütközetre felettébb alkalmas síkon. Meghallván ezt Boleszló, gyorsan az ellenség elé indult, és sietve megkerülve őket, elfoglalta és elzárta azt utat, amelyen haladtak. És mivel a nap nagyobb része már eltelt, és kifárasztotta a sietős menettel övéit, követei útján tudtára adta a cseheknek, hogy másnap harcba száll ellenük, és szépen kérte őket, hogy maradjanak ők is ott, és hogy ne fárasszák tovább. „Korábban – mondta – hozzászoktatok, hogy éhes róka módjára a megszerzett zsákmánnyal kijővén az erdőből, büntetlenül járkáljatok az erdők mélyén a pásztor távollétében, de most, hogy itt van a vadász a gerellyel és a nyomok után szétküldött kutyákkal, csak bátorsággal térhettek ki a kivetett háló elől, furfanggal semmiképp!" Ám a csehek fejedelme ravasz fortélyossággal azt válaszolta Boleszlónak, hogy méltatlan lenne, hogy egy ily nagy király leereszkedjen a nála alábbvalóhoz, de ha Boleszló Kázmér fia, akkor másnap legyen kész ugyanott várni a csehek szolgálatát. Boleszló pedig, hogy Kázmér fiának lássék, ott maradván eleget tett a csehek fondorlatosságának. De már másnap délben jelentették a felderítők a lengyel tábornak, hogy a csehek előző éjjel a harc helyett a menekülést választották. Boleszló, akit nagyon bántott, hogy rászedték, még ugyanebben az órában hevesen utánaeredt a Morvaországon át menekülő cseheknek, sokukat elfogta vagy megölte, majd visszatért, magát is megvetve, hogy így elillantak előle.

Hozzá kell még tenni mindehhez, hogy milyen okból tűnt el majdnem teljesen a vértek használata Lengyelországból, melyet hajdan a nagy Boleszló király serege gyakran, nagy előszeretettel viselt.

Mert úgy esett, hogy a pomeránok váratlanul lerohanták Lengyelországot, és Boleszló király, aki messze volt tőlük, tudomást szerzett erről. Ő lelkében felhevülvén, arra vágyva, hogy megszabadítsa az országot a pogányok kezéből, felettébb meggondolatlanul úgy döntött, hogy még azelőtt megindul ellenük, hogy összegyűlt volna a sereg. És ahogy odaért egy folyóhoz, amelyen túl ott álltak a pogányok csapatai, a páncélos lovasok és a fegyveresek sem hidat, sem gázlót nem kerestek, hanem az örvénylő mélységbe vetették magukat. És így sok páncélos merült el ott a merészség miatt, az életben maradottak pedig lehajították magukról a vértet, és miután átúszták a folyót, veszteségekkel ugyan, de győzelmet arattak. Ettől a időtől kezdve Lengyelország felhagyott a páncélviselés szokásával, és így bárki könnyebben támadhatott az ellenségre, és teher nélkül biztonságosabban úszhatott át az útjában álló folyón.

26. Boleszló adakozásáról és bőkezűségéről – egy bizonyos szegény klerikusról

Ugyancsak nem fogok hallgatni II. Boleszló egy említésre méltó, bőkezű adományáról, hanem követendő példaként tárom az utódok elé.

Egy nap Bőkezű Boleszló Krakkó városában[198] udvarával palotája előtt tartózkodott, és a Rusz és más adófizetők sző-

[198] Az első adat a gesztában arra nézve, hogy a 11. század folyamán a fejedelmi székhely Gnieznóból Krakkóba helyeződött át.

nyegekre terített ajándékait tekintette meg.[199] Úgy esett, hogy ott volt egy szegény, külhoni pap,[200] és megszemlélte a kincsek nagyságát. Miközben csodálattal meresztette a szemét a kincshalomra, saját nyomorúságára gondolt, és igen csak sóhajtozott és nyögdécselt. Boleszló király pedig, mivel felindult, hallván, hogy valaki nyomorúságosan sóhajtozott, és úgy vélte, hogy a kamarások valakit megvertek, bosszúsan kérdezte, ki merészkedett így sóhajtozni, vagy ki szándékozott itt valakit megverni. Ekkor ez a nyomorult klerikus rémülten inkább azt kívánta, bárcsak soha ne vetette volna szemét erre a pénzre, ami miatt most itt állt a királyi udvarban.

De hát miért rejtőzöl, panaszos kis papocska, miért titkolod bánatod okát? Jajszavad elnyomja majd bánatod, sóhajod örömöt hoz reád!

Ne hagyd, ne hagyd, bőkezű király, hogy hosszasabban pihegjen a félelemtől a nyomorult pap, hanem azon iparkodj, hogy kincstárad súlya húzza le vállát!

Így hát megkérdezte a klerikust a király, hogy mire gondolt, amikor ilyen siralmasan sóhajtozott, mire ő rettegve így válaszolt: „Király uram, látván nyomorúságomat és szegénységemet, illetve a te dicsőségedet és nagyságodat, összevetettem a boldogságot a szerencsétlenséggel, hogy mennyire különböznek, és a nagy fájdalmamban sóhajtoztam." Így szólt ekkor a bőkezű király: „Ha a nincstelenség miatt nyögdécsel-

199 Nincs semmi adatunk arra nézve, hogy a Rusz adófizetője lett volna Lengyelországnak.

200 Felmerült, hogy a történetben szereplő klerikus maga a szerző lenne (Grodecki-Plezia, 49., 2. sz. jegyzet), ez azonban igen valószínűtlen, hacsak nem valamilyen szimbolikus, a szerző és III. Boleszló viszonyára vonatkozó ábrázolásról van szó, mert kronológiailag lehetetlen, hogy II. Boleszló és Gallus Anonymus ismerték volna egymást (GpP, 94., 1. sz. jegyzet.).

lel, Boleszló királyban a szegénység vigasztalójára leltél. Lépj hát oda a kincsekhez, melyeket megcsodáltál, és legyen annyi a tied belőle, amennyit egyszerre el tudsz vinni." A szegény ember odalépvén annyira telerakta a fejfedőjét arannyal és ezüsttel, hogy az szétszakadt a nagy tehertől, és a kincsek láthatóvá váltak. Ekkor a bőkezű király leoldotta nyakából köntösét, és pénzeszsák gyanánt odanyújtotta a szegény klerikusnak, és segítvén neki, még több kinccsel terhelte meg. Annyi arannyal és ezüsttel rakta meg hát a bőkezű király a papot, hogy az panaszkodott, hogy ha még többet rárak, leszakad a nyaka.

A királyra hírnév és dicsőség vár,
S a gazdaggá tett pap már messze jár.[201]

27. *Bőkezű Boleszló magyarországi száműzéséről*

Ugyanő Salamon királyt[202] is elűzte saját erejéből Magyarországról,[203] és a mind magas növésű, mind pedig kegyességben bővelkedő[204] Lászlót helyezte a trónra. Ez a László gyer-

[201] A történet igen népszerű lett már a középkori irodalomban, mert Kadłubek krónikájába kiszínezve felvette, és így átörökítette a késő középkor irodalmába (Kadłubek II, 15–16.).

[202] Salamon (1063–1074) magyar király.

[203] II. Boleszló ténylegesen támogatta Gézát és Lászlót Salamonnal szemben. Az nem igazolható, hogy közvetlenül Boleszló űzte volna el Salamont, ezt egy 13. századi adatból tudjuk (Kadłubek II., 18.), melynek magját Gallus Anonymus leírása adja. A magyar krónikakompozíció csak a hercegek és Salamon vitájánál jegyzi meg, hogy Lampert Lengyelországba ment, hogy segítséget hozzon Gézának Salamon ellen (KK, 75.).

[204] László ilyen megítélésének alapja nyilván bibliai eredetű, a test és a lélek harmóniáját hangsúlyozza. Viszont ez az egyetlen hely az egész krónikában, ahol a szerző valakinek a testi tulajdonságairól értekezik, ami meg-

mekkorától Lengyelországban nevelkedett, és erkölcseiben és életvitelében szinte lengyellé vált.[205]

Mondják, soha nem volt Magyarországnak ilyen királya,
és már nem hoztak többé a földek annyi gyümölcsöt utána.[206]

Hosszan tartana elmesélni, hogyan taszították ki Boleszlót Lengyelországból,[207] de annyit el lehet elmondani, hogy nem kellett volna felkentként más felkent bűnét testileg megtorolnia.[208] Sok kárt okozott neki, hogy bűnnel orvosolta a bűnt, hogy árulás miatt kiadta a püspököt, hogy levágják annak végtagjait. De sem az áruló püspököt nem mentjük fel, sem azt a királyt nem becsüljük nagyra, aki ilyen álnokul

---

lepő, hiszen a történet főszereplőiről, a lengyel uralkodókról nem született ilyen leírás. A részlet bizonyítja, hogy Lászlót az idoneitás alapján ítélte meg a szerző. Vö.: VESZPRÉMY 2004, 331.

205 László tényleg Lengyelországban született, ottlétének pontos időhatárai máig vita tárgyát képezik. Vö. DOWIAT 1965, 5., valamint LABUDA 1992, 175. és 183.

206 Kőrizs Imre fordítása (ÍROTT FORRÁSOK, 254.). Kutatásunkban két vélemény áll egymással szemben a szöveg megítélése tekintetében: az egyik szerint László körül már a 12. század folyamán spontán, helyi szentkultusz alakult ki, míg a másik – nézetünk szerint helyesen – a *bonitas regis* Karoling-kori hagyományát fedezte fel a leírásban. A probléma irodalmát összefoglalóan lásd KLANICZAY 2000, 155., BAGI 2005, 140–141.

207 Gallus Anonymus talányos megjegyzésével egy máig tartó találgatássorozatot indított el. II. Boleszló 1079-ben kivégeztette Szaniszló krakkói püspököt. Legvalószínűbb, hogy emiatt kellett elmenekülnie (LABUDA 2000, 63–74.), már a 20. század elején felmerült azonban (WOJCIECHOWSKI 1951[3], 320–333.), és később is elképzelhetőnek tartották a kutatásban (GRUDZIŃSKI 1986, 124–126.), hogy fivére, Ulászló Herman lázadt fel ellene.

208 A két felkent *(Christus)* említése ismét azt bizonyítja, hogy szerzőnk a Normann Anonymus, vagy a 12. század eleji korai skolasztikus iskolákban terjedő gondolatokat használta fel. A két Krisztus a Normann Anonymus gondolatmenetében a világi és az egyházi hatalom. Vö.: KÜRBIS 1989, 55–57.

állt bosszút,[209] hanem hagyjuk ezt függőbe és mondjuk el, hogyan fogadták őt Magyarországon.

28. Arról, hogyan fogadta Boleszlót László magyar király

Hogy Boleszló közeledik, mikor László hírül kapja,
részint örül barátjának, részint megmarad haragja,
örvendezik, hogy most megjött a barátja és fivére,
de bánja is, hogy fivére, Ulászló lett ellensége.[210]

Nem külhoniként vagy vendégként fogadta, vagy ahogy az egyenlő az egyenlőt szokta, hanem szinte úgy, mint ahogy

[209] Szerzőnk igen óvatosan közelítette meg Szaniszló püspök meggyilkolásának ügyét. Nála sokkal világosabban fogalmaz Kadłubek (KADŁUBEK II., 20.), aki Boleszló a néppel szembeni kegyetlenkedésével indokolta Szaniszló püspök szembeszegülését az uralkodóval. Mindazonáltal Gallus Anonymus az árulás (*traditio*) kifejezéssel írja le a püspök kivégzésének okát, ami arra utalhat, hogy III. Boleszló udvarában ezt a kérdést még így ítélték meg.

[210] Kőrizs Imre fordítása (ÍROTT FORRÁSOK, 255.). A szövegrészlet az egyik legproblematikusabb része az egész gesztának. A jelen fordítás természetesen a kritikai kiadás szövegét vette alapul, mely azonban egy 20. század eleji szövegemendálás révén jött létre, mely a rendelkezésre álló kézirati szöveghagyományból nem vezethető le (a történeti problematika irodalmára nézve lásd BAGI 2005, 134–137.).

Így nem egyértelmű, hogy a szövegben említett két *Wladislaus* Lászlót és Ulászlót Hermant (1079–1102) jelöli-e, vagy esetleg csak László magyar királyra vonatkozik. Újabb kutatási álláspontok szerint ez utóbbi lenne helyes (LABUDA 2000, 71–74.), amit esetleg az is alátámaszthatna, hogy kétségtelen: az egész fejezet alapvető célja az, hogy tükröt tartson III. Boleszló elé, mint illik viselkedni egy uralkodónak (DALEWSKI 2005, 32–34., 138–140.). Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a szöveg ilyen értelmezését, mely csak egy *Wladislaust* engedne meg, csak igen erőltetett nyelvtani magyarázattal lehet elfogadni.

jog szerint a nemesnek kell fogadnia a herceget, vagy fejedelemnek a királyt, vagy királynak a császárt.

És Boleszló akkor Lászlót az ő királyának hívá,
László pedig elismerte, hogy általa lett királlyá.[211]

Boleszló esetében azonban egy valamit hiúsága számlájára kell írni, ami sokat ártott korábbi jelességének.

Mert amikor menekültként az idegen földre lépett,
egy paraszt sem tanúsított neki engedelmességet.[212]

László alázatos férfiúként eléje sietett, és tisztelete jeléül lováról leszállva várt a távolból közeledőre. Boleszló azonban nem becsülte sokra a szelíd király alázatát, hanem szívét veszedelmes gőgre tüzelte, és így szólt: „Én neveltem őt fogadott fiamként Lengyelországban, én helyeztem őt Magyarország trónjára. Nem illik tehát, hogy egyenlőként tiszteljem, hanem úgy járja, hogy lovamon ülve, mint a fejedelmek egyikét csókoljam meg őt."[213] Észrevévén ezt László egy kissé zokon vette, és letért az útról, mindazonáltal igen nagylelkűen kieszközölte, hogy egész országában szolgáljanak neki. Később pedig egyetértésben és barátként, fivérek módjára találkoztak. Mindenesetre ezt a magyarok mélyebben és komolyabban jegyezték meg szívükben. Nagy irigységet keltett ezért a magyaroknál, és – ahogy mondják – ezzel siettette halálát.[214]

[211] Kőrizs Imre fordítása (ÍROTT FORRÁSOK, 255.).

[212] Kőrizs Imre fordítása (ÍROTT FORRÁSOK, 255.).

[213] A jelenet lényege, miként azt a későbbi középkori kútfők is értették (KADŁUBEK II., c. 20.), hogy negatív példaként mutassa be II. Boleszló gőgös magatartását, Mindazonáltal nem hagyható figyelmen kívül, hogy Lászlóról itt egy egészen más képet mutat a geszta, mint az előző fejezetben: legitimitásának szempontjából ítéli meg.

[214] Nem tudjuk, mikor halt meg pontosan Boleszló, 1079–81 közötti időpontokkal számol a kutatás. Nem világos, hogy mi okozta halálát. A későbbi

Boleszló királynak pedig volt egy Mieszko nevű fia,[215] aki vitézsége tekintetében nem lett volna alávalóbb elődeinél, ha a párkák irigysége nem szakította volna el élete fonalát már serdülőkorában. Apja halála után ezt a fiút László magyar király nevelte, és szülői keggyel, fiaként szerette. Kétségtelen, hogy ez a fiú valamennyi lengyelt és magyart felülmúlta a nemes erkölcsök és a szépség terén, és mindenkinek a lelkét bizonyító jelekkel arra indította, hogy benne lássák a jövendő uralom reményét. Ezért atyja fivérének, Ulászló fejedelemnek úgy tetszett, hogy – rossz jóslat mellett – visszahívja a fiút Lengyelországba, és – sajnos – egy rusz leánnyal házasítsa össze.[216] Így hát a szakálltalan és szép házas ifjú oly igazul és bölcsen élt, annyira felvette elődei szokásait, hogy az egész ország különleges vonzalommal kedvelte.[217] De a halandóknak kedvező történésekkel szemben ellenséges sors az örömöt bánattá változtatta át, élete virágával együtt elpusztította a vitézség reményét is. Mert mondják, hogy valamiféle ellenfelei, félvén, nehogy megtorolja az apjával szembeni törvénytelenséget, méreggel veszejtették el a jó természetű fiút, azok pedig, akik vele iddogáltak, csak alig kerülték el a halál

---

középkori irodalom azonban azt sugallja, hogy a magyaroknak is köze volt hozzá. Vö.: Kadłubek II., c. 20., 59.

[215] Mieszko, II. Boleszló fia (1069–1089 k.). Vö.: Benyskiewicz 2005.

[216] Ismeretlen személy.

[217] A geszta kutatóinak egy része a szerző szokatlanul meleg szavait annak tulajdonította, hogy személyesen ismerte, mivel együtt tért vissza vele Magyarországról Lengyelországba (Wojciechowski 1951[3], 254.; Gallus 56., 2. sz. jegyzet, GpP 102., 1. sz. jegyzet). Ezt némileg valószínűtlenné teszi, hogy szerzőnk László magyar királyt feltehetően már élőként nem ismerte (Bagi 2005, 39.).

veszedelmét.[218] Ahogy aztán meghalt az ifjú Mieszko, egész Lengyelország úgy gyászolta, mint anya egyetlen fiát. Nem csak azok jajongtak, aki ismerték, hanem azok is jajveszékelve követték a halotti saroglyát, akik soha nem látták őt. A földművesek otthagyták az ekéjüket, a pásztorok a nyájat, Mieszkóért való bánatukban a kézművesek letették a foglalatosságukat, a munkával foglalatoskodók a munkát. A kisfiúk és kislányok, sőt mi több, a szolgák és szolgálólányok is könynyekkel és sóhajokkal tisztelték meg Mieszko temetési szertartását.[219] Végül a szegény anya,[220] amikor betették a szarkofágba fiát, akit jajveszékelve sirattak, egy óra hosszat minden életjel nélkül, mintegy holtan feküdt, csak a temetés után tudták magához téríteni a püspökök legyezéssel és hideg vízzel. Sehol nem olvasható, hogy – akár a barbár népeknél – valamelyik király vagy fejedelem halálát ilyen hosszan és fájdalmasan gyászolták volna, sem fenséges tetrarchák temetésén nincs ilyen gyász, sem a császár temetésének évfordulóján nem hangzott el ennyi gyászének.[221] De hallgassunk hát az eltemetett fiú miatti búbánatról, és térjünk át a fiú feletti örömre, aki majd uralkodni fog.[222]

[218] Mieszko halálának oka ismeretlen. A gesztaíró álláspontjából kiindulva Mieszko megölésére csak Ulászló Hermannak lehetett oka, mert jelenléte veszélyeztethette a saját örökösének, III. (Ferdeszájú) Boleszlónak az uralmát (Maleczyński 1946, 7.)

[219] Bátor Boleszló halálán kívül ez az egyetlen olyan hely a gesztában, ahol ilyen mély érzelmekkel ír a szerző a gyászról.

[220] Nem ismeretes, ki volt II. Boleszló özvegye.

[221] Bizonyos kutatási álláspontok szerint (Gallus 56., 4. sz. jegyzet,) ebből a megjegyzésből arra lehet következtetni, hogy a szerző személyesen láthatta IV. Henrik császár temetését.

[222] Természetesen III. Boleszlóról van szó.

Miután meghalt Boleszló király, és a többi fivére is bevégezte életét,[223] Ulászló fejedelem uralkodott egyedül,[224] aki Vratiszláv, Csehország királyának Judit nevű lányát vette feleségül,[225] aki III. Boleszlót szülte neki, akiről írni szándékozunk, miként ez az alábbi elbeszélésből kiderül majd.

Most pedig, miután röviden végighaladtunk a fa törzsén a gyökértől indulva, használjuk tollunkat és gondolatainkat arra, hogy kiegészítsük e sort a gyümölcstermő ággal.

Mert az eljövendő gyermek szülei, akik akkor még utód nélkül voltak, szorgosan böjtöltek és imádkoztak, sok alamizsnát adtak a szegényeknek, hogy a mindenható Isten – aki gondoskodik arról, hogy a meddő anyák fiaiknak örvendjenek, aki Keresztelő Szent Jánost adta Zakariásnak,[226] és megnyitotta Sára méhét, hogy Ábrahám magjában megáldjon minden népet[227] – olyan fiút adjon nekik örökösül, aki istenfélő, felemeli az Anyaszentegyházat, igazságot szolgáltat, Lengyelországot Isten tiszteletére és a nép üdvére tartja.[228] Miközben szüntelen ezzel foglalatoskodtak, odalépett hozzájuk Franco lengyel

[223] Nem tudunk semmit II. Boleszló fenn már említett fivéreinek haláláról.

[224] Itt a gesztaíró nem ad egyértelmű választ arra, hogy Ulászló a hatalmát csak II. Boleszló halála után nyerte-e el, hiszen az előző részekből az derül ki, hogy II. Boleszló elűzésével került hatalomra Ulászló.

[225] II. Vratiszláv cseh fejedelem és király.

[226] Egyértelmű utalás Lukács evangéliumára, Keresztelő Szent János születésére (Luk. 1,5–25.), illetve a szeplőtelen fogantatásra (Luk. 1,31., Mt. 1,20). A bibliai utalásban az uralkodói hatalom isteni jellegét lehet látni.

[227] 1Móz. 28,13–14.

[228] Szerzőnk gondolkodásában III. Boleszló „eljövetele" az újrakezdést jelenti, a Piastok története vele kezdődik újra (Deptuła 2000, 321–332.)

püspök,[229] s a következő szavakkal adott nekik üdvözítő tanácsot: „Ha a legáhítatosabban teljesítitek, amit mondok nektek, vágyakozásotok bizonyosan teljesül."

Ők pedig igen szívesen meghallgatván a püspököt erről a dologról, és megígérvén, hogy rengeteg mindent tesznek majd az utód reményében, kérlelték őt, hogy mihamarább adjon számot nekik erről az ügyről. Ő erre így szólt: „Van – mondta – egy bizonyos szent Gallia végein, dél irányában, Marseilles környékén, ahol a Rhône a tengerbe ömlik. Provence a föld neve, a a szentet pedig Egyednek hívják, aki annyi szolgálatot tett Istennek, hogy mindenki, aki hitét beléveti és emlékét ápolja, ha kér tőle valamit, bizonyosan megkapja.[230] Öntsetek hát egy gyerekméretű aranyszobrot, készít-

[229] Ismeretlen személy. Az *episcopus Poloniensis* cím nyilván téves, hiszen ilyen püspöki székhely nem létezett. A kutatásban Ludwik Finkel és Stanislaw Kętrzyński szövegkiadása alapján (Finkel-Kętrzyński, 39.) általában Poznań püspökének szokták tekinteni (Abraham 1890, 86.; Grodecki-Plezia, 55.; Sappok 1937, 81.; Gallus, 57., 4. sz. jegyzet), emellett felmerült, hogy fejedelmi kancellár is lehetett (Kurbis 2001, 198.). Tévesen azonosították a pomerániai Bialogard püspökével, itt ugyanis soha nem működött püspökség, és ráadásul a történet időpontjában nem is állt a Piastok uralma alatt (Székely 1972, 56–58.; David 1932, 7.). Bizonytalan, hogy összekapcsolható-e személye a Salamon uralma alatt Magyarországon ismert Franco püspökkel (vö. Székely 1972, 58.), hiszen a Franco (Frank) név igen divatos volt a 11. század második felében Nyugat-Európában, különösen a flamand-vallon térségben, nem biztos, hogy egy emberről van szó.

[230] Szent Egyed leglényegesebb csodatevő képessége volt, hogy közbenjárásával megbocsátásra kerültek az uralkodók bűnei. A lengyel fejedelmi pár is emiatt fordulhatott a Szenthez, hogy bűneik miatti gyermektelenségükben segítsen rajtuk. A lehetséges uralkodói bűnök tekintetében összefoglalóan lásd Bagi 2005, 161–164.

setek elő királyi ajándékokat, és küldjétek el ezeket sietve Szent Egyednek."[231]

Haladéktalanul elkészült a gyermekszobor egy színarany kehellyel együtt. Aranyat, ezüstöt, ruhákat, szent öltözékeket készítettek elő, melyeket hű küldöttekkel[232] elvitettek Provence-be a következő levéllel:

Ulászló Szent Egyedhez és a szerzetesekhez írott levele

Ulászló, Isten kegyelméből Lengyelország fejedelme és törvényes hitvese, Judit, O(dilo)nak,[233] Szent Egyed tiszteletreméltó apátjának és valamennyi szerzetes testvérnek a legalázatosabb áhítatos engedelmességgel.

Hírből hallván, hogy Szent Egyed különösen kiemelkedik a kegyesség méltóságában, és hogy kész segítséget nyújtani

[231] Feltehetően egy *ex voto* szoborról lehetett szó (DEMBIŃSKA 1982, 91). A Szent Jakab compostelai zarándokhelyéhez vezető útról szóló leírás, mely részletesen beszámol a saint-gilles-i apátságról, említést tesz egy aranyszoborról a szent sírjánál, melyet „valamely előkelő" helyezett oda a szent férfiú iránti szeretetből. Nem biztos azonban, hogy erről a szoborról van szó, hanem lehet, hogy a zarándokút során látott szobor helyi adományból származik (HAMANN 1931, 119–120.).

[232] A cseh Judittal kapcsolatos ügyekről részletesebben tájékoztató Prágai Kosmas szerint a követséget Judit udvari káplánja, bizonyos Péter vezette. (COSMAS II., c. 36., 134.).

[233] A korábbi irodalom úgy tartotta, hogy hibás bejegyzésről van szó, mert a követküldés lehetséges időpontjában nem Odilo, hanem Benedek volt Saint-Gilles apátja (GALLUS, LXXXVIII.). Újabb kutatási eredmények azonban arra mutatnak rá, hogy Benedek működése már korábban befejeződött, és elméletileg nem kizárt, hogy Odilo apáti működése korábban kezdődött (WINZER 1988, 232–233.). Függetlenül azonban az apát személyétől, jól látszik, hogy Gallus Anonymus gondolkodásában fontos szerepet játszik mind Szent Egyed, mind az ő anyakolostora (PLEZIA 1947, 143.; GPP, 107., 3. sz. jegyzet).

a neki adott isteni hatalom folytán, utód reményében áhítatunkkal felajánljuk neki ajándékainkat, és alázattal könyörgünk, hogy szent imádságaitokkal segítsétek kérésünket.

31. A III. Boleszló megszületése érdekében tartott böjtről és elmondott imákról

Miután elolvasták a fenti levelet és elfogadták az ajándékokat, az apát és a testvérek köszönetet mondtak az ajándékok küldőjének, és háromnapos böjtöt tartottak könyörgéssel és imádsággal, könyörögvén a mindenható fenséges Úristenhez, hogy a neki most ennyi ajándékot hozó, és sok minden ígéretet tevő hívek áhítatos kérését teljesítse, hogy így neve dicsőségét magasra emelje az ismeretlen népeknél, és szolgája, Szent Egyed hírét mindenfelé terjessze:

Növeld, ez anyag életét, Isten szolgája,[234]
Hadd teljesüljön szolgáid sürgető vágya.[235]
Alkoss a képmásért hús-vér fiúgyermeket,
Add át az élőt, és tartsd meg az élettelent!

De hát miért szaporítsuk a szót?
Még be sem fejezték a szerzetesek Provence-ban a böjtöt, az anya Lengyelországban már fia megfogantatása felett örvendezett. Még el sem indultak onnan a követek, és a szerzetesek már előre megmondták, hogy úrnőjük gyermeket vár. Így aztán felettébb örültek a még inkább gyorsabban és fürgébben

[234] Mt. 25, 27.
[235] Historia de translatione, 279–280. Ez az egyetlen hely a gesztában, amely szó szerinti szövegegyezést mutat a Szent Miklós translatiójáról írott velencei történettel. Vö.: Jasiński 2005, 83–84., valamint lásd a bevezető tanulmányban írottakat.

hazainduló, és a szerzetesek igazáról bizonyságot szerző küldöttek a fiú megfogantatásának, de még jobban örülnek majd, ha megszületik.

VÉGE AZ ELSŐ KÖNYVNEK

KEZDŐDIK AZ EPISZTOLA

Pál úrnak,[236] Isten kegyelméből Lengyelország tiszteletreméltó bölcsességű püspökének, valamint segítőtársának, a követendő hitű Mihály kancellárnak[237] e csekélyke mű sáfárjától[238] a fiúi tisztelet és az illő engedelmesség kötelezettségével.

Miközben sok mindenről elmélkedtem, eszembe ötlött legbőkezűbb szereteteteknek és hírneveteknek emléke, mely Isten adta bölcsességetek és emberi erényeitek révén mindenfelé ismert. Mivel azonban az értelem szándéka bőséggel foglalja magába, amit a beszéd lomha tehetsége nem mond ki, beszéd helyett legyen elég a jóakarat szándéka. Mert ha megtesszük azt, amit meglehet, akkor igaztalan a panasz.

Így tehát, hogy ne tűnjön olybá, hogy e nagy férfiak dicsőségét és e főpapok emlékét hallgatással kerüljük meg, úgy magasztaljuk őket tovább, mintha egy kis forráscseppet vinnénk a Tiberis sodró folyásába.[239] Mert bár ami tökéletes, nem szaporodhat természetes módon, mégsem tiltja az értelem, hogy írott és kimondott dicsérettel tiszteljük. És ne ítéltessék illetlenségnek, ha e festményekben a mű változatossága

[236] Vö. I. Episztola.

[237] Awdaniec-nembeli Mihály kancellár. Lásd a bevezető tanulmányt.

[238] A kevés olyan hely egyike, ahol – betartván a kötelező szerénységet – a szerző magáról értekezik.

[239] Vö.: PERSIUS, Satyra II., 15.

végett a becses színek közé néha-néha fekete tónust is pingálunk. Hiszen a királyok asztalánál is gyakran szolgálnak fel hitvány étket, ami undorrá változtatja a mindennapi gyönyört. Sőt mi több, a hangya testének mérete sem ugyanakkora, mint a tevéé, mégis erejével egyenlő mértékben, szorgosan végzi dolgát.

Eme dolgok példájától indíttatva, hebegve, gyermeki szavakat formálva igyekszem dicsérni e saját maguk miatt is becsülni való férfiakat, dicséret, vagy az Izraeliták magasztalása módjára, híven, csalás nélkül. Az ő helyes életük, szemmel látható tudásuk, követendő erkölcseik, üdvös prédikációjuk, a filozófia kétcsúcsú hegyéről[240] levezetett bölcsességük Lengyelország sűrű erdeit ragyogó fénybe öltözteti, és addig nem vetik be ők az emberi szív megműveletlen földjét a hit búzaszemével, míg a *szúrós, tövises bokrokat*[241] a szent ige kapájával tövestől ki nem irtják onnan. Hasonlóak ők ahhoz a családatyához is, aki tudja, hogyan hozza elő kincstárából *az újat és a régit,*[242] vagy a sérült sebeit bekötöző, *azokba bort és olajat öntő szamaritánushoz.*[243] A búzát is híven szétosztják mérésre a velük együtt szolgálók között, *és nem titkolják el tehetségüket, hanem kamatoztatják azt.*[244]

De miért törekszik a néma, hogy a jó beszédűekről szóljon, vagy miért bonyolódik a szerény értelmű gyermek ily mélységekbe? Azért mégis,

Nézzétek el járatlanságomat,
Nézzétek el jóakaratomat.

[240] Nagy valószínűséggel Arisztotelész és Platón.
[241] 1Móz. 3,18.
[242] Mt. 13,52.
[243] Luk. 10,34.
[244] Mt. 25,25.

Hatalmas atyák! Tiszteletreméltóságotok elnézése ne azt ítélje meg, mit és mennyit mutat művünk, hanem hogy mi után törekszik, mire vágyik tehetségünk. Mert amikor a hatalmasnak szegény barátja valami keveset odaad munkájából, az – nem az ajándékot, hanem az ajándékozó jóakaratát nézve – nem tagadja meg, hogy nagy ajándékként fogadja el. Így hát, áldott atyák, úgy fogadja és támogassa kitűnő tekintélyetek és értelmetek jóindulata eme, fejedelmeitek és hazátok dicséretére gyermekien, csekélyértelműségünk tollával megírt művecskét, amennyire a mindenható Isten erősít benneteket a világi és szent javak bőségével.

VÉGE AZ EPISZTOLÁNAK

KEZDŐDIK AZ EPILÓGUS

Lásd mit végeztem, szólaltassad meg a művem,
Tégy így, ettől tán többeknek tetszik a munkám!
Nem csoda, hogy a munkában egy kissé megnyugoszunk,
Nyugalomnak ideje van, sok vidéket bejártunk,
S nem ismertük jól az utat, amelyre rátévedtünk,
Ám azoktól, akik tudták, ezt-amazt megkérdeztünk,
Serkenjünk föl hát álmunkból,[245] már eleget aludtunk,
Immár vagy egy napot az útkereséssel mulattunk,
Utunk végén a jövőről bőven gondolkodhatunk.
Folytassuk hát, segít az Úr, amibe belefogtunk,
Fejtsük ki azt, amire fent már oly gyakran utaltunk,
S egészítsük ki mindazt, amit hanyagabbul mondtunk.

[245] Róm. 13,11.

1. *Először születéséről*

Így hát gyermek Boleszló Szent István király napjának ünnepén született meg, anyja pedig ezt követően megbetegedvén, az Úr születésének éjszakáján meghalt.[246] Ez az asszony különösen a halála előtt kegyes cselekedeteket tett a szegények és a foglyok számára,[247] és sok keresztényt saját erejéből vásárolt ki a zsidók szolgaságából.[248] Halála után Ulászló fejedelem, lévén testes és beteg lábú ember, mivel kisgyermeke volt,[249] feleségül vette III. Henrik császár[250] húgát, aki korábban Salamon király felesége volt,[251] akitől fiút nem, de három lányt

[246] 1085. augusztus 20. Mindazonáltal III. Boleszló pontos születési dátuma és anyja halálának időpontja vitatott. Legújabban a születést 1086. augusztus 20-ra teszi Jasiński 1993, 164., Judit halálával kapcsoaltban pedig lásd Prágai Kosmast (Cosmas II, c. 36., 133–134.), aki az eseményt 1085 karácsonyára helyezi. Ebből többen arra következtettek, hogy Gallus Anonymus bejegyzése téves, és III. Boleszló Szent István vértanú ünnepén született (ChronPol, 444., 17. sz. jegyzet). A szöveg megjegyzése, mely szerint különösen a halála előtt tett Judit kegyes cselekedeteket, arra enged azonban következtetni, hogy a szülés és a halál között több időnek kellett eltelnie.

[247] Az *opus pietatis* tipikus példája. Szerzőnk többször beszámol még ilyen kegyes tettekről. Vö.: I. 14., I. 29–30., III. 25.

[248] Feltételezhető, hogy a korban működött zsidó kereskedőkről van szó. Vö.: GpP, 116., 3. sz. jegyzet.

[249] Nyilván III. Boleszló.

[250] Értelemzavaró bejegyzés, a szerző nyilván III. Henrik lányára, IV. Henrik (1053–1106) császár nővérére, Judit-Máriára gondolt (Kristó–Makk 1988, 89–100).

[251] Judit-Mária valóban Salamon felesége volt. Az új házasságkötésre 1087, Salamon halála után kerülhetett sor.

nemzett. Egyikük a Ruszba ment férjhez,[252] másikuk szent fátyollal fedte be fejét,[253] a harmadikat pedig feleségül vette valaki az ő nemzetségéből.[254] De ne menjünk el puszta szavakkal a jeles gyermek szülőatyja mellett, hanem ruházzuk fel őt inkább a hadi vitézség fényével.

Így hát Ulászló fejedelem, aki házassága révén összeköttetett a római császárral, az övéik segítségére siető pomerá-nokat váruk megostromlásával legyőzte, dacosságukat pedig lábbal tiporta, és győzelme öröme Mária mennybemenetele napjával párosult.[255] Miután legyőzte őket, az ország belsejében és a tenger mellett fekvő városaikat is erővel elfoglalta, és a fontosabb és jobban megerősített helyekre saját *comes*eit és *vastaldio*it rendelte. És mivel teljesen ki akarta irtani a hitszegő pogányokból a lázadáshoz való kedvet, megparancsolta *prelatus*ainak, hogy megnevezett napon és meghatározott órában égessék fel az összes erősséget az ország belsejében. Ez így is történt, ám ezzel sem lehetett megszelídíteni ezt a lázadó népet. Mert azokat, akiket Sieciech[256] helyezett eléjük, aki ak-

[252] Jaroszláv Szvjatopolcsics (1097–1117 k.) volhiniai fejedelem lehetett (Font 2005a, 144.), a házasság 1106-ban jöhetett létre, Herman e lányának neve ismeretlen (Grodecki-Plezia, 60., 4. sz. jegyzet).

[253] Talán Ágnes, Gandersheim későbbi (1110–1125) apátnője lehetett (Grodecki-Plezia 60., 5. sz. jegyzet.; GpP, 117., 5. sz. jegyzet).

[254] Ismeretlen személyek.

[255] A csata időpontja és helye más forrásadattal nem támasztható alá. Hipotézisként fogalmazódott meg a kutatásban mind az 1090. augusztus 15-i időpont (Gallus, 65., 1. sz. jegyzet), mind a helyszín, a kujáviai Drzycim (GACh, 429.).

[256] Topor nembeli Sieciech vajda. Életrajzának pontos elemeit nem ismerjük. Feltehetően részt vett II. Boleszló elűzésében, és így Ulászló Herman idején emelkedett a vajdai méltóságba, és – miként a gesztaíró erről beszámol – az új királyné, azaz a német Judit-Mária inspirációjára próbált viszályt szítani Boleszló és Zbigniew között.

koriban a hadsereg vezére volt, részben bűneikért elveszejtették, az előkelőbbek pedig, akik meg bölcsebben és nemesebben viselkedtek, barátaik tudtával elmenekültek.[257]

(2.)

De Ulászló fejedelem nem feledkezett meg az övéi ellen elkövetett jogtalanságokról, nagyböjt előtt erővel betört földjükre,[258] és a böjt nagy részét ott töltötte. És miután a böjt nagyobb részét már teljesítette, váratlanul bevonult az ország sűrűbben lakott és gazdagabb belsejébe, és ott mérhetetlen mennyiségű zsákmányt szerzett, és számtalan foglyot ejtett. És amikor gyanútlanul visszatérőben volt zsákmányával, és már gondtalanul közeledett országa határaihoz, váratlanul lerohanták az őt követő pomeránok a Woda[259] folyónál, és virágvasárnap előtt egy nappal mindkét fél számára vért és szenvedést hozó harcba kezdtek. A csata ugyanis úgy a nap harmadik órájában kezdődött, és este, alkonyatkor fejeződött be. A pomeránok végül menedékként az éj homályába vetették magukat, a lengyelek pedig megtartották maguknak a Drzu[260] nevű csatamezőt. Kétséges maradt azonban, hogy vajh a keresztények vagy a pogányok szenvedtek-e vereséget. Úgy hisszük, hogy megjavulásuk végett a mindenható Isten a nagyböjt betartásának megszegőire csapott rá ezzel az

[257] A gesztaíró bejegyzése alapján lehetőségként fogalmazódott meg a kutatásban, hogy a lengyel és a pomerániai előkelők vérrokonságban álltak egymással (GRODECKI-PLEZIA 61., 9. sz. jegyzet.).
[258] Feltehetően 1091 tavaszán történt.
[259] Ma Czarna Woda néven ismert, a Visztulába ömlő folyó.
[260] Valószínűleg Drzycim.

ostorral, ahogy ezt később néhányan kinyilatkoztatták azok közül, akik megmenekültek a veszedelem elől. És mivel – amint elmondtuk – sokaknak gyászt és veszteséget hozott ez a győzelem, és közeledett már az Úr feltámadásának napja, a visszavonulás ügye győzött azon tanács felett, hogy üldözzék tovább az ellenséget.[261]

(3.)

Aztán ugyanígy, miután három hadsereget segítségül hívott Csehországból,[262] Szent Mihály napja táján Ulászló megtámadta Pomerániát.[263] Ott a Nakło[264] várát ostromlókkal hallatlanul különös dolgok estek meg, melyek rettegéssel töltötték el őket, kik minden éjjel fegyverben álltak, és már harcra készültek az ellenséggel. És amikor már hosszabb ideje szenvedtek az elbolondítástól, és indulatosabban csodálkoztak azon, hogy mi lehet ez, egyik éjjel a szokásos rémülettől felingerelve messzebbre mentek a tábortól, elkápráztatva az éj mozgó árnyait követték, azt gondolván, hogy az ellenség az. Ezenközben a várbeliek sietve leereszkedtek a várfalakról, és teljesen felégették az ostromgépeiket meg a tábor egy részét. Így aztán amikor a lengyelek észlelték, hogy semmi nem si-

[261] Nem egyszer fordul elő a műben, hogy a szerző igen kritikusan nyilatkozik azokkal szemben, akik nem tartják be vagy tisztelik az egyházi törvényeket, szokásokat, ünnepeket. A fejedelem vereségét nyilván isteníteletnek tekintette. Vö.: Kłoczowski 2000, 22–23.

[262] Feltételezhető, hogy II. Vratiszláv nyújtott segítséget a lengyeleknek (GpP, 121., 5. sz. jegyzet).

[263] 1091. szeptember 29.

[264] A Noteć folyó mentén fekvő város.

kerül nekik, és csatába sem fogtak, és mivel a hadsereg nagy részének, különösen a cseheknek, nem volt élelme, mindhiába fáradozva, visszavonultak. És így a pomeránok lassacskán olyan gőgössé váltak a lengyelekkel szemben, hogy Mars fiának,[265] kinek tollunkkal festjük meg tetteit, kellett aztán kiírtania őket.

De hogy ne tűnjön olybá, hogy csak örömteli dolgokkal foglalkozunk, inkább tűrjük a gonoszak haragját, minthogy a szégyent kisebbítsük.[266] És senki bölcsnek semmféle tekintetben ne tűnjön képtelenségnek, ha ebbe a történetbe a törvényes fiú mellett bevonjuk az ágyaskapcsolatból származót is.[267] Mert az Elsődleges történet[268] Ábrahámnak két fiát tartotta fenn, de egyet nem értés miatt apjuk elválasztotta őket egymástól. Mindketten tehát a patriarcha magjából teremtettek, de nem egyenlők ők ketten az atyai örökség tekintetében.[269]

[265] Azaz III. Boleszlónak, akit nem egyszer nevez így a szerző.

[266] A szégyen – amint az az alábbiakban világosan kiderül majd – Zbigniewre értendő. Kevésbé világos, hogy kik lehettek a haragvó rosszak. Feltételezhető, hogy a gesztaírás időpontjában Zbigniewnek még jócskán lehettek támogatói, talán rájuk vonatkozik a szerző megjegyzése.

[267] A törvényes fiú alatt természetesen III. Boleszlót kell érteni, az ágyaskapcsolatból származó pedig Zbigniew. Anyja ismeretlen, a korábbi irodalomban felmerült, hogy pogány lehetett (Grodecki 1928, 71–105.). Újabb hipotézisként merült fel, hogy Zbigniew édesanyja és Ulászló Herman házasok voltak, csak „a szláv szokások szerint" és nem a kánonjognak megfelelően házasodtak össze, ami érvénytelenné tette a kapcsolatot (Grodecki-Plezia, 64., 1.; Gallus, 68., 1. sz. jegyzet; GpP 122., 3. sz. jegyzet). A kérdés korábbi irodalmát összefoglalóan lásd: Labuda 1994, 10–12.

[268] A szerző itt nyilván az Ószövetség írásaiban megőrzött Ábrahámra gondolt (1Móz. 21,1–4., 25,5–6.). Maga a *Historia Principalis* kifejezés azonban elképzelhető, hogy nem a Bibliát, hanem Iosephus Flavius a zsidókról írott művét jelenti (Grodecki-Plezia, 63., 4. sz. jegyzet).

[269] Az első finom utalás a geszta egyik lényegi kérdésére: ki jogosult az uralomra a dinasztián belül.

Tehát Zbigniewet, akit Ulászló ágyasától nemzett,[270] mikor felnőtt korba jutott, Krakkó városában tanulásra adták,[271] és mostohaanyja elküldte Szászországba, egy apácakolostorba, hogy ott tanítsák.[272]

Ebben az időben Sieciech vajda, aki bölcs, nemes és szép kiállású férfiú volt,[273] de elvakította a kapzsiság, sok szörnyűséget és tűrhetetlenséget művelt. Mert voltak, akiket hitvány okból szolgaságra adott el, másokat elűzött az országból, a nemteleneket pedig a nemesek elé helyezte.

Ezért sokan önszántukból, kénytelen elmenekültek,
Attól, hogy ők is így járnak, bár vétlenül, megrémültek,
És először szökevényként erre-arra kóboroltak,

Aztán Bretiszláv fejedelem[274] tanácsára cseh földön táborba szálltak. A ravasz csehek tanácsára megvesztegettek egyeseket, s ők az apácakolostorból kicsempészték Zbigniewet. Miután tehát visszahozták Zbigniewet Csehországba, a menekültek a következő szavakkal küldtek követséget a Magnus nevű wrocławi *comes*hez:[275] „Mi, Magnus *comes*, Sieciech gyalázatát

[270] Lásd a 267. sz. jegyzetet.

[271] Az első írásos említése annak, hogy korszakunkban Krakkóban dómiskola működhetett (PLEZIA 1981, 16–29.).

[272] A mostohaanya alatt Judit-Máriát érthetjük. A szászországi kolostor valószínűleg Quedlinburg lehetett, mert Judit-Mária nővére, III. Henrik legidősebb lánya 1096-ig ott volt apátnő, és ott is van eltemetve (SCHWENNICKE, Taf. 12.).

[273] BELLCAT, 5.

[274] II. Bretiszláv (1092–1100) cseh fejedelem.

[275] Felmerült, hogy azonos lehet a gesztában később még (II. 49.) felbukkanó Magnus mazóviai fejedelemmel. Általános vélekedés szerint a Turzynita nemzetség tagja volt (GRODECKI-PLEZIA, 65., 6. sz. jegyzet). A kutatás egy

még csak elviseljük a száműzetésben, de Téged, Magnus, kinek fejedelmi nevét inkább érte gyalázat, mint tisztelet, könynyezve sajnálunk, mert csak tiszted terhét (viseled), a méltóságod magát nem,[276] mert nem merészelsz parancsolni Sieciech poroszlóinak.[277] Ha azonban le akarnád rázni nyakadról a szolgaság jármát, siess, és fogadd el védőpajzsodul e fiút, ki itt van velünk." És ezt az egészet a cseh fejedelem sugallta, aki szívesen vetett ellentétet a lengyelek között. Meghallgatván ezt Magnus, sokáig habozott, de miután megkapta az országnagyok tanácsát, és azok dicsérték ezt, elfogadván Zbigniewet, belenyugodott szavaikba.

Hogy ez történt, édesapja, Ulászló bánatba esett,
De Sieciech s a királyné még inkább zavarba esett.[278]

Követet küldtek hát Magnushoz és a Wrocław környéki előkelőkhöz, megtudakolván, miféle dolog ez, hogy Zbigniewet apja parancsa nélkül fogadták be a menekültekkel, hogy lázadni akarnak-e ellene, vagy engedelmeskedni neki? Egyöntetűen azt felelték erre a wrocławiak, hogy sem a cseheknek, sem más nemzetnek nem adták át az országot, hanem uruknak fogadták a fejedelem fiát, és befogadták az ő menekültjeiket, és hogy a fejedelem úrnak és törvényes fiának, Boleszlónak mindenben és minden tekintetben híven engedelmeskedni akarnak, Sieciechvel és az ő gonosz cselekedeteivel azonban

---

vonulata feltételezi, hogy esetleg II. Harold (1066) angolszász király valamelyik leszármazottja lehetett (Jurek 1997, 181–192.).

[276] A szerző szójátéka a *honor* szó jelentéseivel.

[277] A *pristaldus* szó a szláv prisztav kifejezésből származik. Mind a keleti, mind a nyugati és déli szláv területeken előfordul. Latin alakja azonban csak Magyarországon ismert, mindenütt máshol a szláv eredetiben használatos. (Vö.: Zsoldos Attila in: KMTL 552. ; Bagi 2005, 28–30.)

[278] Ti. Judit-Mária.

mindenféleképpen szembeszállnak. A nép pedig meg akarta kövezni a követet, mert az hamis ürüggyel Sieciech pártját fogta. Így aztán az igencsak bosszús Ulászló és a nagy haragra gerjedt Sieciech László magyar királyt és Bretiszláv cseh fejedelmet hívták segítségül a wrocławiak ellen,[279] de ebből inkább gyalázatuk és káruk származott, mint dicsőségük és hasznuk. Mert László király vasra verve vitte volna magával Sieciecht Magyarországra,[280] ha az jóléte érdekében nem a kis Boleszlóval menekült volna el. És mivel erővel semmit nem tudtak elérni a wrocławiak ellen, mert az övéik az övéikkel nem akartak háborúzni, apja kénytelen-kelletlen békét kötött Zbigniewvel, és akkor először fiának szólította őt.[281]

Miután Sieciech visszatért Lengyelországból,[282] ahova elmenekült, az országnagyokat maguk közt csalfa ígéretekkel és ajándékokkal megkísértette, és lassacskán a másik oldalra állította őket. Végül pedig, mikor már sokukat átállította,

[279] A geszta szövege ezen a helyen nem teljesen világos, mivel ugyanebben a fejezetben olvasható, hogy Bretiszláv befogadta a Sieciech elől menekülőket, és hogy viszályt szított a lengyelek között. Az ellentmondást a geszta legutóbbi kiadói úgy oldották fel, hogy teljesen eltértek a kézirati szöveghagyománytól, mely biztos, hogy 1223 előtti, hiszen Kadłubek maga is így építette be ezt a részt krónikájába (KADŁUBEK II., 22, 21–23.). A másik problémát László szerepe jelenti. A Magyar Krónika 1093-ból fenntartott egy adatot, mely szerint László megostromolta Krakkót (KK 91–92., valamint 597. sz. jegyzet). Elképzelhető, hogy a két esemény azonos, és a magyar krónikaíró(k) tévedett/tévedtek (lásd R. GRZESIK előadását: The Medieval Chronicle. Reading UK, 2005. július 15–17.). Más – forrással alá nem támasztott – feltételezés szerint a gesztaíró téved, László be sem avatkozott Ulászló Herman és a wrocławiak vitájába (BENSYSKIEWICZ 2005, 122.).

[280] Feltételezhető, hogy László Mieszko halála miatt Sieciecht tette felelőssé (GRODECKI-PLEZIA, 66. 12.).

[281] Világos bizonyítéka annak, hogy Zbigniew legkésőbb 1093-tól kezdve ugyanolyan törvényes fia volt Hermannak, mint Boleszló.

[282] Nagy-Lengyelországként szerepel: GPP, 126.

Ulászló fejedelem sereggel Wrocław városa alá indult, és már elfoglalta a környék neki visszaadott várait. Zbigniew pedig látván, hogy az előkelők bent (a városban) és azon kívül is elpártoltak tőle, és megértvén, hogy kétségesen tudna ellenszegülni az *ösztökének*[283], nem bízván a köznép hűségében, és nyugtalankodván saját élete felől, éjszaka elmenekült, és a vitézekkel teli Kruszwica[284] várába ment, ahova beengedték a várbeliek.

(5.)

Apja azonban fájlalván, hogy büntetlenül kitért előle, és hogy a kruszwicaiak őellenében befogadták, ugyanazzal a sereggel üldözőbe vette a menekülő Zbigniewet, és valamennyi erejével Kruszwica vára alá ment. Zbigniew pedig, aki összehívta a pogányok[285] sokaságát és hét seregnyi kruszwicaival rendelkezett, kijővén a várból, harcba kezdett apjával, de az *igazságos Bíró*[286] döntött apa és fia között.[287] Mert itt már polgárháborúnál is többről volt szó, ahol fiú apja, fivér fivére ellen kelt istentelen fegyverre. Úgy sejtem, itt érdemelte ki az atyai átokkal sújtott, nyomorult Zbigniew azt, ami később történt vele.[288] És itt a mindenható Isten olyannyira megkönyörült Ulászló fejedelmen, hogy számtalan ellenséget ölt meg, és

[283] Ap.Csel 9,5.
[284] Kujáviai város.
[285] Ti. a pomeránokat.
[286] Zsolt. 7,12.
[287] A szerző általában istenítélet formájában ítélte meg a csaták kimenetelét.
[288] Ismételt utalás Zbigniew sorsának későbbi rosszra fordulására.

az övéi közül csak nagyon keveset ragadott el a halál. Annyi emberi vér folyt el ott, és annyi holttest dőlt be a várral határos tóba,[289] hogy attól fogva minden jó keresztény irtózott attól, hogy ebből a vízből való halat egyen. És így a korábban gazdag és katonákkal teli Kruszwicát majdhogynem teljesen a földdel tették egyenlővé. A kevesekkel a várba menekült Zbigniew pedig nem tudta, hogy életét veszti-e el, vagy valamelyik végtagját. De atyja nem állt bosszút az ifjúkori oktalanságért,[290] és mivel attól tartott, hogy Zbigniew a pogányokhoz vagy más idegen népekhez húzna, amivel még nagyobb veszély fenyegetne, miután megadta neki a követelt biztosítékot élete és végtagjai épségére, magával vitte Mazóviába, és egy időre Sieciech várában börtönbe vettette.[291] Később pedig a gneznói egyház felszentelésekor[292] a püspökök és az előkelők közbenjárására magához szólította, és Zbigniew amazok könyörgésére elnyerte kegyét, melyet elvesztett.[293]

[289] Feltehetően a Goplo nevű tó, mely partján Kruszwica fekszik.

[290] Az oktalanság *(stultitia)* szó használata arra utal, hogy itt a már a korai germán törvénykönyvekben (LexBai II. 9.; LexAl art. XXV, 1–2) megfogalmazott tétellel találkozunk, mely szerint az atya, amennyiben fia lázad ellene, és gőgössé *(superbus)* vagy oktalanná *(stultus)* válik, akkor szabadon dönthet, kivégezteti-e, vagy azt helyettesítőleg csak száműzi-e (Kasten 1997, 200.).

[291] Egy Sieciechów nevű település ismert ma, mely a Visztula mentén fekszik, melyről mindazonáltal nem igazolható, hogy Sieciech vajda vára lett volna (Grodecki-Plezia, 68., 6. sz. jegyzet).

[292] 1097. május 1-jén. Feltehető, hogy a pogánylázadások és a trónviszályok miatt egy időre szünetelt az egyházszervezet működése Lengyelországban, legalábbis erre utal VII. Gergely pápa 1075-ben kelt levele, melyben arról nyilatkozik, hogy a lengyelországi püspökségeknek nincs állandó székhelyük (RG VII II., Nr. 73., 234.). Vö.: még ui. I. 18–19.

[293] Úgy tűnik, hogy Zbigniewnek a püspökök között is lehettek támogatói. Vö.: III. 25.

És mivelhogy már véletlenül úgy esett, hogy megemlítettük a gnieznói egyházat, nem illik elhallgatnunk azt a csodát, amelyet a felszentelés előestéjén a becses Adalbert vértanú mutatott meg mind a keresztényeknek, mind pedig a pogányoknak.

Történt ugyanis, hogy ugyanazon az éjszakán valamelyik lengyel várban[294] bizonyos árulók engedték, hogy a pomeránok köteleken felmásszanak, és a beengedettek a várfalakon várták, hogy másnap elveszejtsék a várbelieket. Ő azonban, *aki virraszt, soha nem alszik el,*[295] az alvó keresztényeket vitéze, Adalbert virrasztásával őrizte, és lelki fegyverekkel rettentette el az éber pogányokat, akik csapdát állítottak a keresztényeknek. Megjelent ugyanis a pomeránok előtt egy fegyveres fehér lovon, aki kivont kardjával megijesztette, és a vár lépcsőin és udvarán át üldözte őket.[296] És így a várbeliek, akiket felriasztott a pogányok kiáltozása és ricsaja, kétség nélkül a dicsőséges vértanú, Adalbert védelmével megmenekültek a halál fenyegető veszedelme elől. Legyen itt most elég, amit a szentről mondtunk, és a fenti kitérő után ismét térjünk vissza eredeti célunkhoz.

[294] Ismeretlen település.

[295] Zsolt. 120,1.

[296] Szent Adalbert egyik funkciója, hogy a csatában segíti az uralkodókat. A gesztában két másik szent is feltűnik hasonló szerepkörben: Szent Lőrinc (III. 1.), illetve Szűz Mária (II. 1.). A különbség csak annyi, hogy a két utóbbi esetben már a szent neve napja is elegendő a győzelemhez. Vö.: Graus 1977, 331–333.

Tehát miután felszentelték a gnieznói székesegyházat, és Zbigniew elnyerte atyja kegyét, Ulászló fejedelem mindkét fiára rábízta a hadseregét, és Pomerániába küldte őket hadjáratra.[297] Azok pedig elindultak, és nem tudni, milyen megfontolást követve, dolguk végezetlenül tértek meg az útról. Ezért apjuk – nem tudom, miben reménykedve – rögtön felosztotta közöttük az országot,[298] de nem engedte ki kezéből az ország főbb városait. De hogy melyikükre mi esett e felosztásban, terhes lenne felsorolnom, és nektek sem lenne túlontúl gyümölcsöző végighallgatnotok.

(8.)

Ám amikor megkérdezték az apát előkelői, hogy melyiküket illeti az első hely követjáráskor és követfogadáskor, a hadsereg összehívásában és vezetésében, és e nagy ország különféle ügyeiben, úgy hírlik, a következőket felelte: „Öreg és beteg emberként az én dolgom, hogy felosszam közöttük az országot, és hogy döntsek, mi legyen most. De hogy egyiket a másik elé helyezzem, vagy hogy vitézséget és bölcsességet adjak nekik, az már nem az én tehetségemre tartozik, hanem az isteni hatalomra. De kinyilváníthatom nektek szívem vágyát, hogy halálom után közülük a bölcsebbnek és vitézebb-

[297] Feltételezhető, hogy nem valamilyen hadjáratról, hanem Herman és két fia közötti konfliktusról lehetett szó (Powierski-Śliwiński-Bruski 1993, 25.).

[298] 1097–1099 között történhetett meg, és nem az első volt a 11. század folyamán (Labuda 1994, 9–21.). A felosztás tényéről beszámol Prágai Kosmas is (Cosmas III. c. 16, 178–179.).

nek engedelmeskedjetek egyöntetűen az ország védelmében és az ellenség leküzdésében. Mindeközben pedig ahogy felosztatott közöttük az ország, úgy őrizze meg mindegyikük a maga részét. És elmúlásom után Zbigniew azzal együtt, ami már az övé, kapja meg Mazóviát is, törvényes fiam pedig, Boleszló nyerje el az ország főbb városait Wrocławban, Krakkóban és Sandomierzben.[299] Végül pedig, ha ketten együtt nem válnának be, és ha történetesen ellentét támadna közöttük, azt, amelyikük külhoni népekhez húz, és őket az ország elpusztítására behozza, taszítsák ki az országból, és fosszák meg a atyai jogoktól. Birtokolja azonban örökjogon az ország trónját az, aki jobban gondoskodik az ország tiszteletéről és hasznáról."[300]

Miután – ahogy mondottuk – megtörtént az ország felosztása, és az apa elmondta ezt a felettébb pompás beszédet,[301] a fiúk mindegyike ellátogatott a maga országrészébe, apjuk

[299] A *sedes regni principales* kifejezés bizonyos értelemben nagy pályát futott be a történetírásban. Korábban egyértelműnek tartották, hogy közjogi karakterrel rendelkezik a kifejezés, és az ország adminisztratív-igazgatási központjait, egyfajta fővárosokat kell alattuk érteni, melyeket a fejedelem halála esetén örökölnek gyermekei (Grudziński 1971, 9–47.). Mások, különösen a német történetírók a német *„Land"* intézményéhez hasonló jelenséget sejtettek benne (Büsch 1992, 395.). Valószínűbb azonban, hogy egyrészről a hatalom térbeli megosztása értendő alatta, másrészről pedig azok a főbb fejedelmi központok, melyek alá rendelődtek a két fiúnak adományozott országrészek, s melyeket – miként Gallus Anonymus szövege ezt világosan mutatja – apa és fiai együtt igazgattak (Dalewski 1996, 48–63.). Maga a struktúra nem ismeretlen a korabeli Közép-Európában, a legvilágosabb példát erre a magyar dukátus, illetve a Kijevi Rusz strukturálódása adja (Kristó 1974).

[300] Gallus Anonymus utólag megírta Ulászló Herman végrendeletét, melyben – persze már a későbbi események ismeretében – éppen azokat a magatartásformákat írta le, melyek Zbigniew későbbi tetteire illenek rá.

[301] Vö.: BellCat, 31.

pedig mindig inkább szívesebben tartózkodott az ő Mazóviájában.

(9.)

Mindeközben senki semmilyen módon ne csodálkozzék, ha leírunk valami emlékezetre méltót Boleszló gyermekkoráról. Mert nem a könnyed játékokat hajszolta, miként a gyermeki pajkosság megszokta, hanem – amennyire ezt egy gyermek megtehette – a komoly és hadi tettek után igyekezett járni. És bár a nemesi származású gyermekek a kutyákban és a madarakban lelik örömüket, a még gyermek Boleszló sokkal inkább kedvelte a vitézi szolgálatot.[302] Még saját erejéből sem felszállni, sem leszállni nem volt képes a lóról, és már apja akarata ellenére vagy néha tudta nélkül a hadsereg vezéreként vonult az ellenség ellen hadjáratba.

10. Sieciech és Boleszló feldúlták Morvaországot

Most pedig fessük meg gyermeki haditetteinek kezdeteit, és így lassacskán haladjunk a kisebb dolgoktól a nagyobbak felé.

Miként ismeretes, a hajlott korú Ulászló fejedelem Sieciech vajdára bízta seregét, és elküldte, hogy harcoljon, vagy dúlja fel az ellenség földjét. Ezért amikor ő betört Morvaországba, vele tartott harcolni a csak nevében gyermek is. Ez alkalommal Morvaország egy részét teljesen elpusztították, és onnan

[302] Vö.: I. 3., Siemowit jellemzésével.

nagy zsákmányt hoztak el és foglyokat ejtettek, majd hadi vagy úti veszedelmek nélkül tértek vissza.[303]

11. A gyermek Boleszló megölte a vadkant

Sok mindent írogathatnék még e fiúgyermek bátorságáról, ha nem kényszerítene az idő, hogy a mű fő mondandója felé igyekezzem.

Mégsem hagyom, hogy egy eset a homályban elrejtőzzön,
Hiszen méltó, hogy bátorság példájaként tündököljön.

Egy alkalommal Mars gyermeke reggelizés végett az erdőben tartózkodván meglátott egy éppen előtte elhaladó, s magát az erdő sűrűjébe vető roppant vadkant. Miután felkelt az asztaltól, és magához vette vadászgerelyét, nyomába eredt, és társai vagy kutya nélkül megtámadta. És amikor már közeledett az erdei bestiához, és torkon akarta szúrni, szemből feltűnt egyik vitéze, aki visszatartotta a szúrást, és el akarta venni tőle a vadászgerelyt. Ekkor pedig Boleszló – haragra gerjedvén, vagy inkább merészségből –, bámulatos kettős viadalban győzedelmeskedett: legyűrte az embert és a vadat is. Elvette tőle ugyanis a vadászgerelyt, és a vadkant is megölte. Ez a vitéz pedig később, amikor megkérdezték tőle, hogy miért tette mindezt, úgy vallott, hogy maga sem tudta, mit tesz, és emiatt hosszú időre kiesett (Boleszló) kegyéből.[304] A gyermek pedig

[303] Prágai Kosmas fenntartott egy adatot 1091-ből, mely Morvaországgal kapcsolatos, az eseményről nem esik azonban szó. Vö.: COSMAS II. c. 43, 198.

[304] Csak hipotézisként fogamazódott meg a kutatásban, hogy esetleg Sieciech vajda próbált meg Boleszló életére törni (GRODECKI-PLEZIA, 72., 3. sz. jegyzet). Mindazonáltal lehet a történetnek allegórikus jelentése is: a bibliai

fáradtan tért vissza onnan, és csak nehezen lehetett legyezéssel visszaadni az erejét.

(12.)

Nem fogok hallgatni egy másik hasonló gyermekkori tettéről sem, holott tudhatnám, hogy nem fogok mindenben tetszeni az erre féltékenyeknek.[305]

Ugyanezen gyermek kevés társával az erdőben sétálván véletlenül megállt egy kimagaslóbb helyen, és onnan ide-oda letekintvén, meglátta, hogy egy igen nagy hímmedve játszadozik egy nősténymedvével. Miután meglátta őket, legott leereszkedett a lapályra, a többieknek azonban megtiltotta ezt, majd egyedül és rettenthetetlenül lováról leszállván odament a félelmetes vadakhoz, és a felemelt mellső lábaival ellene fordult hímmedvét dárdájával átdöfte.[306] E tette nagy csodálkozást váltott ki a jelenlevőkből, és azoknak, akik nem látták, a gyermek nagy bátorsága miatt el kellett mesélni.

(13.)

Ezenközben Boleszlónak, Mars gyermekének mind életkora, mind ereje növekedett, de nem adta magát dőre hiábavaló-

kultúrában a disznó és a vaddisznó általában a bűnt jelenti, a középkori vadkanvadászat-ábrázolások alatt így az ördöggel való viaskodás érthető.

[305] Nem világos, milyen vetélytársakra gondolt a szerző, Boleszló valamilyen ellenfeleire-e, vagy a fejedelmi udvarban tartózkodó más írókra.

[306] Allegórikus utalás a medvét és az oroszlánt is megölő ószövetségi Dávidra (1Sám., 14, 34–36.).

ságokra, ahogy ez gyermekkorban lenni szokott, hanem ha észrevette, hogy az ellenség valahol zsákmányt harácsol, serényen odasietett a vele egyidős ifjakkal, és legtöbbször lopva, kevesedmagával lépett az ellenség földjére, és a falvakat felégetve foglyokat és zsákmányt hozott el onnan. Mert ez a kora szerint gyermek, ám vitzézségét tekintve öregember úgy bírta Wrocław fejedelemségét, hogy még el sem nyerte a vitézi méltóságot.[307] Ezért mivel nagy volt a remény, hogy jó természetű ifjúvá cseperedik, és már megjelent rajta a vitézi dicsőség nagy jele, valamennyi előkelő szerette őt, mert valami jövőbeli nagyságot láttak benne.

(14.)

Ugyanez a Mars nemzetségéből nemzett fiú egy alkalommal Pomerániába nyargalt, ahol már még inkább nyilvánvalóvá vált nevének dicsősége. Tudniillik Międzyrzecz[308] várát oly erővel vette ostrom alá, oly nagy irammal rohanta le, hogy néhány nap alatt kikényszerítette a várbeliek megadását. Itt Wojsław asztalnok[309] is akkora jelét adta a bátorságnak a forgatagban, hogy alig mentette meg a bölcs orvosi beavatkozás, amely során kinyújtották csontjait.

[307] Ezzel kapcsolatban lásd: Dalewski 1999, 14–43.

[308] Város Nagy-Lengyelországban.

[309] A név több személyt is takarhat. A történet további részei értelmében Boleszló nevelőjét hívták Wojslawnak, aki – ugyancsak Gallus elmondása szerint – rokona volt Sieciech vajdának is. Kérdéses azonban, hogy azonos-e azzal a Wojslawval, akit a Powała-Ogończyk nemzetség ősének tekintenek. (Vö.: Bieniak 1985, 19–25.; Grodecki-Plezia, 74., 3. sz. jegyzet).

(15.)

Innen visszatérvén csak kicsit engedte pihenni a vitézeket, majd a dolgos fiú azonnal visszavezette őket oda. Arra vágyva, hogy leigázza a barbárok országát, először nem arra törekedett, hogy zsákmányt szerezzen vagy gyújtogasson, hanem városaik vagy erősségeik megostromlásán vagy lerombolásán járt az esze. Így hát gyorsan előrehaladva, megtámadott egy felettébb előkelő és erős várat,[310] hogy megostromolja, amely azonban nem állta ki az első rohamot. Ott sok zsákmányt szerzett és rengeteg foglyot ejtett, a vitézekkel szemben pedig a háború joga szerint járt el.[311] És minél jobban rászolgált a szeretetre, annál nagyobb irigységet keltett, és magára vonta ellenfelei ármánykodását, hogy elpusztítsák őt.

(16.)

Mert mindeközben – úgy mondják – Sieciech sok csapdát állított ezeknek a fiúknak, és sokféle mesterkedéssel elfordította az atyai lelket fiai szeretetétől. A fiúk részéül jutott várakba is vagy saját nemzetségéből, vagy alacsonyabb származásúakból állított *comes*eket vagy poroszlókat,[312] hogy (a fiúk) parancsoljanak nekik, és ezeket furfangos fortéllyal arra sarkallta, hogy ne engedelmeskedjenek a fiúknak. Így hát mindkét test-

[310] Ismeretlen vár, a kutatás egy vonulatában feltételezése szerint a pomerániai Rzecino (GpP, 141., 4. sz. jegyzet).

[311] Vö.: az antik irodalomban: De officiis III, 107., a középkoriban pl. Getica LVI., 280., illetve a középkori kontextussal kapcsolatban: LexMa V., 1529–1530.

[312] A poroszlókkal kapcsolatban lásd a bevezetőt.

vér számára fenyegető cselvető volt, azonban mégis inkább a törvényestől, az erősebb lelkű Boleszlótól félt jobban, aki (Sieciech) szerencsétlenségére apja halála után uralkodni készült. A fivérek pedig esküvel szövetkeztek,[313] és egymás közt jelszóban állapodtak meg, hogy ha Sieciech valamelyikükkel szemben valami ravaszságban mesterkedne, a másik teljes erejével, minden késedelem nélkül annak segítségére siet.

Történt pedig, nem tudni, cselből vagy igaz ügy miatt, hogy Ulászló fejedelem azt mondta a gyermek Boleszlónak: a felderítőktől hallotta, hogy a csehek betörni készülnek Lengyelországba, és ott zsákmányt akarnak rabolni; siessen hát ennél fogva (Boleszló) leggyorsabban egy meghatározott helyre, és hívja segítségül fejedelemsége *comes*eit, akiket Sieciech tett oda, és akikben a fiú egyáltalán nem bízott. A fiú pedig hitelt adván az atyai parancsnak, összegyűjtött övéivel sietve a megbeszélt helyre ment, Wojsław *comes*, akire rá volt bízva azonban, mégsem tartott vele. Így aztán – az árulás jelét sejtve – rákezdték a pusmogók: „Veszélyt hoz ez rád – mondták –, hogy apád azt parancsolta, hogy menj erre az elhagyatott helyre, és hogy Sieciech az életedre törő bizalmasait és barátait hívd segítségül. Mert tudjuk, és biztosak vagyunk benne, hogy Sieciech igencsak arra törekedik, hogy nemzetségedet és téged mint az uralom örökösét minden eszközzel kiirtson, és hogy miután megszerezte, egyedül ő tartsa kezében egész Lengyelországot. Ezenfelül Wojsław *comes*, akire rá vagyunk bízva, Sieciech rokona,[314] kétségkívül velünk jött

[313] Több ilyen esküről is olvashatunk a történetben. Sőt, a szerző gondolkodásában központi helyet foglal el Zbigniew esküszegő magatartásának bemutatása (III. 24–25.), amely miatt elérte végzete. A középkori eskük tipológiája tekintetében vö.: Dalewski 2005, 212–213.

[314] Ezt az adatot csak gesztánk tartotta fenn.

volna, ha nem vette volna észre, hogy valamiféle ármány készül ellenünk. Így hát a leggyorsabban tanácsot kell tartanunk arról, miként kerülhetjük el a közelgő veszedelmet."

Miután ezt elmondták, a gyermek Boleszló igen megijedt, és egészen verejtékben és könnyekben úszott. Aztán miután teljesen elfogadta az összegyűltek tanácsát, gyermeki sietséggel gyorsan megküldték Zbigniewnek a megbeszélt jelet, hogy amilyen gyorsan csak tud, induljon övéivel segítségükre, és ugyanők legott visszatértek Wrocław városába, nehogy ellenfeleik elfoglalják előttük. Miután hát a gyermek Boleszló visszatért,[315] először a város nagyjait és öregeit, majd az egész népet gyűlésbe hívta,[316] és nekik gyermek módjára, könnyek közt sorban elmesélte Sieciech csalárdságait, amelyektől szenvedett. Erre Zbigniew, aki – mert még nem gyűlt össze a sokaság – kevés emberrel sietve odaért, fivére beszédét, merthogy tanult volt, és idősebb is nála, szónoki ékességgel szépítette a gyermek szelídsége miatt könnyezőknek és a távollevő Sie-

[315] Egyes vélemények szerint (GpP, 144., 3. sz. jegyzet) Boleszló Bretiszláv cseh fejedelemtől tért vissza, mert Prágai Kosmas (Cosmas III., c. 9., 170.) feljegyezte, hogy 1099 karácsonyát Boleszló Bretiszláv udvarában töltötte. Ez azonban ellentmondana a fejezetben fent olvasottaknak, melyekből egyértelműen kiderül, hogy Boleszló apja megbízásából, a cseh betörés ellen indult el. Az egész esemény pontos időpontja sem ismert.

[316] Az esemény lengyel fordításában a gyűlést a *wiec* szóval adják vissza, amely a keleti-szláv *vjecse* megfelelőjeként eleve olyan érzetet kelt, mintha a wrocławiak gyűlése egy ilyen esemény lett volna. Mindazonáltal vitatott, hogy ez az egyébként magányosan előforduló adat tényleg valamilyen vjecseszerű jelenség volt-e (Zernack 1967, 243–257.), amit az is alátámaszt, hogy – ellentétben a vjecsék általános közhatalmi, a fejedelmi hatalmat korlátozó jellegével (Font 2005b, 165–166.) – itt feltehetően a környék előkelőinek gyűlésével találkozunk. (Zernack 1967, 252.). Erre utal a gyűlést leíró *contio* kifejezés is. Nézetünk szerint – már csak az alábbi antik irodalmi mintázatok miatt is – szerzőnk egyszerűen ókori olvasmányaiból merített, és az ott olvasható gyűléseket építette be művébe.

ciech iránt méltatlankodó haraggal és gyalázkodó szavakkal hetvenkedőknek, s a zajongó népet a következő pompás beszéddel lelkesítette fivére iránti hűségre és Sieciechhel szembeni ellenszegülésre: „Polgárok![317] Ha nem ismertük és nem próbáltuk volna ki elődeink – és noha gyermekek vagyunk – irántunk való hűségetek töretlenségét, semmilyen módon nem vetette volna belétek a menekülés és tanács egész reményét a gyermeki kor gyengesége, melyet annyi csapás sújtott, az ellenség megannyi cselekedete zaklatott.[318] Mind a messzeségben, mind a közellakó népek tudják azonban, hogy sokat szenvedtetek az életünkre törő csalárd mesterkedések miatt azoktól, akik teljesen ki akarják irtani nemzetségünket, a természetes urak[319] örökségét pedig mások kezére akarják adni. Így mivel öregségtől és betegségtől elgyengült atyánk sem magáról, sem mirólunk vagy a hazáról nem gondoskodhat megfelelő mértékben, minekünk, akik oltalmatokba helyezzük magunkat, vagy el kell vesznünk a hatalomra törők kardjától vagy gonosztevésétől, vagy száműzetésbe menekülve át kell lépnünk Lengyelország határát. Ezért kérjük, nyissátok meg lelketeket irántunk: maradhatunk, vagy mennünk kell a hazából?"

Erre a wrocławiak egész sokasága, kiknek szívét mélyen megérintette a bánat, egy pillanatra elhallgatott, majd legott felzúgott, és gondolatban fogant szándékát a szeretet hevével, egyöntetűen, a következő szavakkal nyilvánította ki: „Hűek akarunk maradni természetes urunkhoz. Atyátok pártján mara-

[317] A *quirites* kifejezés egyedi a műben, nyilván ókori példára megy vissza (pl. Livius I. 16–17., II. 7., II. 56.).

[318] Vö.: BellCat, 20.

[319] Gallus szerint az ország jogos birtokosai annak természetes urai *(domini naturales)*, azaz a Piastok.

dunk, amíg él, és utódait sem hagyjuk el utolsó leheletünkig. Így hát ne legyetek bizalmatlanok irántunk, hanem gyűjtsetek hadsereget, és fegyverrel vonuljatok atyátok udvarába, és ott az atyai tisztelet sértetlensége mellett vegyetek elégtételt a rajtatok esett igazságtalanságon."

Mialatt a városiak ezt elmondták, és esküvel megerősítették, Wojsław *comes*, Boleszló nevelője, odaérkezett Boleszló szolgálatára, és nem vette észre, hogy mi történt. A Sieciechhel való rokonsága miatt árulás gyanújába keveredett, így megtiltották, hogy belépjen a városba, és eljárjon a fiú ügyeiben. És miután mentségére felhozta, hogy nem tudta, milyen ellentétek támadnak majd, és ezzel igazolást keresve utánuk eredt, a fiúk már nem fogadták vissza, hanem nagy sereget gyűjtve apjuk elé vonultak. Így hát Ulászló fejedelem és fiai egy Żarnowiec[320] nevű helyen seregeikkel külön-külön tábort vertek, és itt követeik útján hosszabban tárgyaltak, majd végül az előkelők tanácsára és az ifjak fenyegetésével arra kényszerítették az agg fejedelmet, hogy bocsássa el Sieciechet. Azt is mondják, hogy az apa megesküdött fiainak, hogy soha többé nem helyezi vissza Sieciechet régi méltóságába. Így miután Sieciech a saját nevét viselő várba menekült,[321] a fiúk alázattal, fegyvertelenül és békésen atyjuk elé járultak,[322] és vele szemben nem urak, hanem vitézek vagy szolgák módjára szívüket és testüket meghajtván, engedelmességet tanúsítottak. És így az apa és a fiúk, valamint valamennyi (velük) egyesült elő-

[320] Város Kis-Lengyelországban a Pilica folyó mentén.

[321] Vö.: a 471. sz. jegyzettel.

[322] A szerző felettébb kedvelte a középkori politikai rituálék tárgykörébe tartozó kommunikációs jeleneteket (Dalewski 2005, 9.). Itt egyszerre látható a megérkezés (adventus), a fogadás *(receptio)*, a megadás *(deditio)*. Lásd még különösen: I. 28., III. 25.

kelő a teljes sereggel nyomába eredt Sieciechnek, aki a saját maga építtette várba menekült. Mialatt üldözték, és megpróbálták kikergetni az országból, a fejedelem éjjel, amikor azt gondolták, hogy ágyában alszik, az övéi tudta nélkül, három kiválasztott bizalmasával alattomban elhagyta a sereget, és a Visztula folyó másik partjáról csónakkal áthajózott Sieciechhez. Ezért valamennyi előkelő felháborodva kinyilvánította, hogy a fiúk, ennyi előkelő és a sereg elhagyása nem egy értelmes, hanem egy eszetlen ember terve, és helyben tanácsot tartván elhatározták, hogy Boleszló foglalja el Sandomierzt és Krakkót, az ország főbb és közeli városait,[323] és azok hűségét visszaszerezve birtokolja őket, Zbigniew pedig induljon Mazóvia ellen, és foglalja el Płock[324] városát, meg annak környékét.

Boleszló hát elfoglalta és megtartotta az előbb mondott helyeket, de Zbigniew, akit apja megelőzött, nem tudta véghezvinni szándékát.

De hát miért hagyjuk későbbre Sieciech cselszövése végkimenetelének elmondását? Hiszen ha leírnánk valamennyi Sieciech miatti bajt és viszályt, viselt dolgait kétség kívül Jugurtháéhoz[325] hasonlíthatnánk.

És hogy ne tűnjünk dőrének vagy restnek, haladjunk tovább egy kicsit a megkezdett úton. Nemkülönben egy más alkalommal a fiúk maguk mellé vették az előkelőket és a sereget, tábort vertek Płock városával szemben a Visztula túlsó oldalán.

[323] A főbb városokkal kapcsolatban lásd a 127. sz. jegyzetet. Az esemény 1099 körül történhetett, és fontos állomását jelentette az ország megosztásából fakadó dinasztikus belháborúnak, mely 1112-ben ért csak véget.

[324] Város Mazóviában.

[325] Jugurtha numidiai király. A példázat nyilvánvalóan a római néppel és a szenátussal szembefordult afrikai királlyal azonosítja Sieciech vajdát.

Ott Márton érsek, a hű öreg[326] is nagy munkával és gonddal csitította az apa és fiai közötti haragot és ellentétet. Úgy mondják, itt Ulászló fejedelem megesküdött, hogy nem tartja tovább magánál Sieciechet. Ekkor Boleszló visszaadta apjának az elfoglalt székvárosokat, az apa azonban nem tartotta be a fiaival kötött megállapodást. Végül aztán a fiúk rákényszerítették az agg fejedelmet, hogy Sieciech Lengyelországból való elűzésével teljesüljön vágyuk. Hogy miként történt ez, vagy hogy hogyan tért vissza a száműzetésből, hosszú és untató elmondani, de legyen elég annyi, hogy később semmilyen uralmat nem tudott gyakorolni.

(17.)

Legyen elég ennyi, amit Sieciechről és a királynéről mondtunk,[327] és miután kihegyeztük tollunkat, haladjunk előre a Mars gyermekről megkezdett elbeszéléssel.

Ahogy ezeket a dolgokat elvégezték, hírül hozták nekik,[328] hogy megindultak a pomeránok, és hogy Santokkal[329] szemben, mely az ország őrhelye és kulcsa, ellenvárat emeltek.[330]

[326] Márton érsek később – a geszta tanúbizonysága szerint – Boleszló és Zbigniew között is közvetített, majd végül Zbigniew oldalára állt Boleszlóval szemben.

[327] Bár egyértelműen kiderül a szövegből, hogy Sieciecht Herman támogatta legerősebben, úgy látszik, hogy III. Boleszló udvarában létezett egyfajta magyarázat, amely tehermentesítette a fejedelem apját, és a felelősséget a királynéra, Judit-Máriára hárította át.

[328] Ti. Hermannak és a két fiának.

[329] A középkorban Sątok néven ismert, a Warta és Noteć folyók találkozásánál fekszik Északnyugat-Lengyelországban.

[330] Ismeretlen vár.

Ez az új vár pedig olyan magas volt, és olyan közeli a keresztényekhez, hogy amit Santokban mondtak, vagy ami ott történt, azt a pogányok jól hallhatták és láthatták. Így hát Zbigniew, mivel idősebb volt, és az országból kapott része közel volt a pomeránokhoz és apjához, apja és saját maga hadseregével, fiatalabb fivére nélkül vonult a pomeránok ellen. Mégis ekkor idősebbként, sokakkal, kevesebb dicsőséget szerzett, mint utóbb fiatalabb testvére, kevesekkel.[331] Mert az idősebb fivér odavonulván, sem ezt az új várat nem ostromolta meg vitézül, sem az ellenséget nem ingerelte harcra, hanem – ahogy mondják – hazatért, jobban félve, mint amennyire őt kellett volna félni.

A gyermek Boleszló, Mars fia azonban, mikor bátyja távozott, amint odaért, bár még karddal nem övezték, többet végezvén, mint bátyja, aki már kardot hordott, ott megtette ezt, mert

Rárontott a hídra, s elvette tőlük azt,
Majd győzvén, fegyverrel a várkapuig haladt.

A későbbi vitézség hatalmas bizonyságaként mutatkozott meg Boleszló vitézi szolgálatának e kezdete a keresztények számára, és – megsemmisülésük nagy előjeleként – óriási rettegéssel töltötte el magukat a pomeránokat is. Zbigniewet pedig, aki nagy sokasággal érkezett, és semmi vitézséget nem vitt véghez, csúfolódva alamuszinak kiáltották ki, viszont Boleszlót, aki kevesekkel, később érkezett, és ellenségeit merészen egészen a várkapuig űzte, farkas fiának nevezték. „Zbigniewnek – így mondták – mivel klerikus,[332] inkább az egyházat

[331] A gesztaíró itt is, mint annyiszor az elbeszélésben, éles különbséget húz az idősebb, ám katonai szempontból alkalmatlan Zbigniew, illetve a fiatalabb, de alkalmas Boleszló között.

[332] Lásd: II. 4.

kellene igazgatnia, míg ehhez a fiúhoz – úgy tűnik – az illene, hogy vitézül hadakozzon."

Így hát a fiatalabb fivér, aki lassan haladt előre kevesekkel, több tiszteletet és dicsőséget szerzett, mint az idősebb, aki nagy sietve és nagy sokasággal vonult. Látván hát a pogányok, hogy a fiú visszafordult, mert csak kevés embere volt, megijedtek, hogy ha sokakkal tér vissza, pusztulás fenyegeti őket, ezért saját maguk rombolták le a várat, amelyet építettek, és hiába fáradozva biztonságos rejtekhelyeik felé indultak.

(18.)

Mikor Ulászló látta, hogy a gyermek már felcseperedett, és felettébb jeleskedett a haditettekben, meg az ország valamennyi bölcs emberének kedvére volt, elhatározta, hogy Mária mennybemenetelekor karddal övezi, és (ezért) Płock városába pompás ünnepet készített elő.[333] Mert kora és állandó betegeskedése miatt már egyre gyengébb volt, ebben a fiúban látta az öröklés reményét. Mialatt valamennyien készülődtek, és az ünnepre indultak, hírül hozták, hogy a pomeránok elfoglalták Santok várát, és az előkelők közül senki nem mert szembeszállni velük. Így hát apja akarata és sokak tiltása ellenére Mars fia rájuk rontván győzedelmeskedett a pomeránok felett, és így fegyveres győzőként visszatérve, apja által karddal övezve, nagy fegyvertánccal ünnepséget tartott.[334] De nem csak őt övezték fel aznap, hanem apja – fia iránti szeretetéből és tiszteletéből – sok vele egykorúnak (is) fegyvert adott.

[333] 1100. augusztus 15.
[334] Vö.: Dalewski 1999.

(19.)

Így hát miután Boleszlót végül a vitézek közé emelték, Isten a kunokon *mutatta meg,*[335] hogy milyen nagy dolgokat kell majd neki a jövőben általa véghez vinnie. Történt ugyanis, hogy rögtön azután, hogy felövezték, számtalan kun gyűlt egybe, hogy szokásuk szerint keresztül-kasul portyázzanak Lengyelországban, három-négy részre szétválva, egymástól távolabb éjnek idején áthajóztak a Visztula folyón. Következő napvirradatkor sebesen haladva szétszéledtek, és megszámlálhatatlan zsákmányt ejtve, a préda terhe alatt este táján visszatértek a folyó túlsó partjára, és ott gondtalanul és kifáradva sátrat vertek az éjszakai pihenéshez. De nem pihentek olyan gondtalanul, mint ahogy ehhez régtől fogva szokva voltak. Mert Isten, a keresztények őrzője és vigíliájának megbosszulója sok pogány pusztulására serkentette fel kevés híve bátorságát, és miután vasárnap lerohanták őket, dicsőségben győzedelmeskedett *karja erősségével.*[336] Ettől fogva a kunokat annyira megbénította a félelem, hogy Boleszló uralma alatt nem merészeltek többé megjelenni Lengyelországban.

(20.)

A felövezéskor tartott gyűlésen mondta valaki a következő szavakat is, melyek méltók arra, hogy beillesszük őket e helyre:

[335] 1Kor. 2,10.

[336] Luk. 1,51. Maga az idézet természetesen ismét szimbolikus példázat. A kunok pénteken érkeztek, és vasárnapra vesztek el. Maga az esemény feltételezések szerint 1100-ban vagy 1101-ben történhetett (Grodecki-Plezia, 82., 2. sz. jegyzet).

„Ulászló fejedelem urunk, a jóságos Isten ma meglátogatta[337] Lengyelországot, s öregségedet, betegségedet és az egész hazát felemelte eme ma vitézzé lett fiú által. Boldog az anya, ki ilyen gyermeket nevelt. Eddig Lengyelországot az ellenség lábbal tiporta, de ez a fiú majd helyreállítja, és olyan lesz majd, mint régen."

Minden jelenlevő megdöbbent e szavak hallatán, és intették neki, hogy hallgasson a fejedelem iránti tiszteletből. Mi mindazonáltal nem hisszük, hogy ez csupán üres beszéd lett volna, hanem a *prófétaság lelkéből*[338] fakadt, mert már Boleszló gyermeki tetteiben bebizonyosodott, hogy majd ő állítja helyre Lengyelországot régi állapotában.[339]

(21.)

De egyelőre hadd pihenje ki a fiú fáradalmait, míg tollunk békében eltemeti Ulászló fejedelmet, a jóságos és kegyes férfiút.

Ulászló fejedelem visszaemlékezvén a korábbi lázadásra, mely miatt Sieciechet elűzte Lengyelországból, nem állított udvara élére sem vajdát, sem annak helyettesét, bár már elerőtlenedett a kortól és a betegségtől. Mindenről bölcsen rendelkezett saját maga által, vagy saját tervei alapján, és bármelyik *comes*szal megosztotta udvarának gondjait és bajait, akinek meglátogatta területét. És így maga által, vajda nélkül kormányozta a hazát, míg lelke, megszabadulván teste terhétől, el nem vándorolt az őt megillető lakhelyre, hogy örökre

337 Jer. 50,18

338 Jel. 19,10.

339 Egyértelmű utalás arra, hogy III. Boleszló a nagy I. Boleszló utódjaként újrakezdi a történelmet (Deptuła 2000, 316–331.).

ott maradjon. Meghalt tehát a hajlott korú és a hosszú betegségével törődő Ulászló fejedelem,[340] akinek gyászszertartását öt napon át tartotta Márton érsek a káplánokkal Płock városában,[341] nem merészelvén őt eltemetni, ameddig a fiaira várakoztak. Mikor pedig megérkezett mindkét fivér, apjukat még el sem temették, mikor csaknem nagy szakadás támadt közöttük a kincstár és az ország felosztása miatt,[342] de isteni kegy sugallatára és a hűséges öreg érsek közbenjárására a halott jelenlétében betartották, amit az még életében megszabott.

Miután tehát teljes tisztelettel és pompával eltemették Ulászló fejedelmet a plocki egyházban, és atyjuk kincstárát, valamint a királyság még apjuk életében történt felosztását elrendezték, mindketten megkapták a maguk örökrészét. Mindazonáltal a törvényes Boleszló két királyi székhelyet kapott, és a sűrűbben lakott országrészt.[343] És miután a gyermek Boleszló elnyerte atyai örökrészét, harcosokkal és tanáccsal erősítette meg magát, megkezdte latba vetni lelki és testi erejét, és megindult hírnevének növekedése és születésénél fogva jó természetű ifjúvá való felcseperedése.

[340] 1102. június 4-én.

[341] Płock Ulászló Herman kedvenc városa lehetett, melyben a legszívesebben tartózkodott az uralma alatt álló „főbb városok" közül. Vö.: Dalewski 1996, 66.

[342] Feltehetően azért, mert Zbigniew – a senioratusból következő életkori elsőbbsége miatt – magának követelte a kincstár és az ország nagyobb részét (Grodecki 1995², 134–135.).

[343] Vitatott, melyik városokról lehetett szó. Wrocław eddig is Boleszló kezén volt, elképzelhető, hogy most megszerezte Krakkót és Sandomierzt is (GpP, 157., 5. sz. jegyzet), erre utalhat, hogy ő kapta a sűrűbben lakott országrészeket (Dalewski 1996, 62.). Más elképzelés szerint Krakkót Zbigniew kapta meg, és Boleszlónak csak Wrocław és Sandomierz jutott (Grodecki-Plezia, 84., 7. sz. jegyzet).

A frissen lett vitéz ismét új háborúkba fogott, és egyre serényebben és gyakrabban szándékozta harcba hívni ellenségeit. Ennélfogva sok harcost hívott össze, és kevés kiválasztottal a pogányok[344] országának közepéig hatolt. És amint Alba, a jelentős királyi város alá ért,[345] anélkül, hogy ott lett volna serege harmadik része, leszállván lováról, semmilyen ostromeszközt vagy ostromgépet nem használt, hanem erősen és bámulatra méltó módon még érkezése napján elfoglalta ezt a gazdag és népes várost.

Azt is mondják, hogy mindenki előtt elsőként rontott be oda, és hogy elsőként hágott fel a bástyákra. Ezzel nagy félelmet keltett a pomeránokban, kivívta övéinek dicséretét és valamennyi keresztény szeretetét. A városból pedig megszámlálhatatlan zsákmányt hordott el, és az erősséget a földdel tette egyenlővé.

(23.)

Kihagyván azonban sok mindent, amit majd saját helyén kell ismét elővennünk, számoljunk be menyegzőjéről és ajándékairól, melyek a nagy Boleszló királyéhoz voltak hasonlato-

[344] Ti. a pomeránok.

[345] A pomerániai Parsęta folyó partján fekvő Bialogard (Fehérvár). Furcsa, hogy a szerző *Alba, urbs regia* néven említi: ez az egyetlen hely az egész műben, ahol a városnak ezt a latin alakját adja meg, sőt ugyancsak gyanús, hogy királyi városnak nevezi. Nem elképzelhetetlen, hogy Székesfehérvár latin elnevezését alkalmazta önkényesen

sak.[346] Hogy II. Paschalis[347] pápa engedélyezze ezt a vérrokoni házasságot,[348] Balduin krakkói püspök,[349] akit ugyanaz a pápa szentelt fel Rómában, figyelmeztetett a hit tökéletlenségére és a haza szükségére,[350] és így az Apostoli Szentszék – ahogy állítják – könyörületességből, nem kánonilag vagy szokványosan, hanem rendkívüli módon engedélyezte ezt. De nem célunk, hogy ennek az ügynek a helytelenségéről vagy jogszerűségéről értekezzünk,[351] hanem szavainkkal a lengyel királyok és fejedelmek viselt dolgait idézzük fel. Így hát esküvője előtt nyolc napon át, és ugyanannyi ideig a menyegző oktávája után nem tétlenkedett harcos Boleszló, hogy ajándékokat adjon, egyeseknek ugyanis szarvasbőrrel és szőrrel borított takarókat, a főembereknek köntösöket, arany- és ezüstedényeket, másoknak városokat és várakat, megint másoknak falvakat és birtokokat adományozott.

[346] II. Szvjatopolk Izjaszlavics (1093–1113) kijevi nagyfejedelem lánya, Zbiszláva.

[347] II. Paschalis 1099–1118 között pontifikált. Érdekes, hogy rajta és II. Szilveszteren kívül egy pápát sem nevez meg a szerző.

[348] Zbiszláva nagyapja, Izjaszláv fejedelem Megújító Kázmér testvérét vette feleségül, közte és Boleszló között tehát vérrokonság állt fenn.

[349] Balduin 1103–1109 között töltte be a püspöki méltóságot.

[350] Egyes magyarázatok szerint a mondat értelme, hogy a pápaság kénytelen volt belátni: még túl lassan halad előre a kereszténység rendjének elfogadása, illetve hogy a szomszédos Kijevi Rusz felé megnyilvánuló politikai érdekeket nem lehet figyelmen kívül hagyni (GpP 160., 1. sz. jegyzet).

[351] A szerző általában igen óvatosan fogalmaz a világi és egyházi hatalmat érintő kérdésekben (Vö.: I. 27–28., III. 25.).

Ezenközben fivére, Zbigniew, aki meghívottként megtagadta, hogy elmenjen öccse esküvőjére, összeszövetkezett a pomeránokkal és a csehekkel, és úgy mondják, mialatt a menyegző tartott, feltüzelte a cseheket, hogy törjenek be Lengyelországba.[352] Ezek a csehek szétszéledtek a wrocławi tartományban, zsákmányt szereztek, foglyokat ejtettek és gyújtogattak, sok évre ártalmas károkat okoztak ennek a területnek. Miután Boleszló meghallotta ezt, bár jobban bántotta a testvéri erőszak, mint az ország elpusztítása, mégis haladéktalanul követséget küldött bátyjához, hogy miért tette ezt vele, vagy mivel sértette meg (Boleszló) őt. Zbigniew erre azt válaszolta, hogy semmi ilyesmiről nem tudott, és mindenféle kifogással állította, hogy ártatlan az ilyen gaztettekben. És mikor Boleszló folyvást ellenségeivel, mind a pomeránokkal, mind a csehekkel csatázott, és az ország felosztásából való részéért vitézül megvívott a hódítókkal, Zbigniew nemcsak nem nyújtott segítséget az ezzel bajlódó testvérének, holott ő kérte erre, hanem még titkon szövetséget és barátságot kötött fivére ellenségeivel, és harcosok helyett pénzt küldött nekik segítségül. És amikor Boleszló mind követség útján, mind személyesen gyakran megkereste, testvéri szeretettel figyelmeztette, hogy se nyíltan, se titkon ne barátkozzon, ne szövetkezzen atyai örökségük ellenségeivel, ami nagy szakadáshoz vezethet Lengyelországban, Zbigniew bölcsen és békésen válaszolt neki, és így lecsendesítette fivére haragját, és mérsékelte a fő-

[352] Az eseményt visszaigazolja Prágai Kosmas is, aki ugyancsak Herman halálában látja a konfliktus elmérgesedésének okait (Cosmas III., 16., 179.). Az esemény – Kosmas szerint – 1103-ban történt.

emberek irigységét. De erről majd más helyen szóljunk hosszasabban, és most egyelőre Boleszló hadi tetteiről tegyünk említést.

25. *A lengyelek feldúlták Morvaországot*

Tehát harcos Boleszló, a csehek jogsértésének megbosszulója három hadsereget küldött Morvaországba, amelyek Krisztus feltámadásának hetében[353] mentek oda, s zsákmányt szerezvén, gyújtogatván csaknem méltó elégtételt vettek a csehek tetteiért, hogy azok nem tisztelték a nagy ünnepet.[354] Mert amikor hazatérőben voltak, Szvatopluk morva fejedelem erős seregével követte őket,[355] és elvette volna tőlük a zsákmányt, ha – ahogy mondják – nem mentek volna előtte a gyalogos katonák. Látván a lengyelek, hogy a harcra készülő morvák igencsak határozottan közelednek, úgy gondolták, hogy nem a menekülésbe, hanem a fegyverekbe helyezik bizodalmukat. Így hát kegyetlen harc kezdődött mindkét oldalról, amely mindkét fél számára a legsúlyosabb veszteségekkel végződött. Mert az első összecsapásban Szvatopluk, a morvák feje-

[353] 1103. március 22–28.

[354] Ti. Boleszló mennyegzőjét. A szerző ezt a háborút – annak ellenére, hogy az egyik legjelentősebb egyházi ünnep idején zajlott le, s így elméletileg a *treuga Dei* hatálya alá tartozott – jogosnak tekinti, azaz a fejedelem esküvőjének megzavarását még így is szankcionálhatónak tartja.

[355] Szvatopluk cseh és morva fejedelem (†1109). Kosmas szerint Zbigniew a későbbi II. Bořivojjal (1064 k. – 1124), II. Bretiszláv fejedelem fiatalabb testvérével szövetkezett össze, aki megbízta Szvatoplukot azzal, hogy támadja meg a lengyeleket (COSMAS III., 16., 179).

delme, mint a molossusi vadászebektől körülzárt vadkan,[356] mely meggörbített agyarával mindenfelé döfködve egyeseket megöl, másoknak a belsőségeit ontja ki, s nem áll meg addig, nem hagy fel a károkozással, míg a vadász egy újabb kutyasokasággal lélekszakadva a bajban levők (segítségére) nem siet, így hát először Szvatopluk egy mellékösvényre lekanyarodva elébe vágott a zsákmánnyal megrakott lengyeleknek, és győzedelmesen megsemmisítette volna őket, ha a hadsereg minden erejét összegyűjtve ellen nem állt volna ellen az őket fenyegetők haragjának és bátorságának is. Ekkor pedig az átdöfött sisakok pengése visszhangzott a hegyszorosokban és az erdők sűrűjében. Vasakról lepattant tűzszikrák csillámlottak a levegőben, koppantak a pajzsok, mikor hozzájuk értek a lándzsák, mellkasok hasadtak szét, levágott kezek és fejek, megcsonkított testek rángatóztak a mezőn szerteszét.

Itt van hát Mars mezeje, íme,
így játszik hát Fortuna, íme![357]

Végül mindkét fél olyannyira kifáradt, és ugyanakkora káruk volt az elesett vitézek száma tekintetében, úgyhogy sem a morvák nem arattak örömteli győzelmet, ám a lengyeleken sem esett gyalázat. Itt Żelisław *comes*[358] is elvesztette kezét, amelyben a testét védő pajzsot tartotta, amiért keze levágójának megölésével ott helyben bosszút állt. Boleszló fejedelem

[356] A molossusi vadászebekre nézve lásd: Georg III., 405., a vadkanábrázolás tekintetében vö. a bevezetőben írottakkal. A vadászeb motívuma (a molossusi jelző nélkül) máshol is előkerül a műben (I. 10.).

[357] Thebaid XII., 35.

[358] Semmit nem tudunk róla. Kosmas szerint Boleszló a „nevelőjét", Awdaniec-nembeli Skarbimirt (lásd II. 30.) küldte Morvaországba harcolni (Cosmas III., 16., 179).

pedig a hús-vér kezet aranyból készülttel pótolta az iránta való tiszteletből.[359]

(26.)

Aztán ő maga hatolt be Morvaországba,[360] de amint ezt a falusiak hírül vették, mind behúzódtak a zsákmánnyal az erősségekbe, holott a csehek és a morvák (már) összegyűltek. Így inkább nagyobb tűzvészt okozva, mint másoknak kárt, anélkül tért vissza, hogy megtámadták volna, amivel nem kis dicsőséget szerzett magának, ha figyelembe vesszük az ügy bonyolultságát. Morvaországot ugyanis Lengyelország felől olyannyira meredek hegyek és sűrű erdők zárják le, hogy a áthaladás még a békés utazóknak, meg a gyalog, teher nélkül járóknak is veszélyesnek és felettébb megterhelőnek tekinthető. És maguk a morvák, akik már régóta előre tudtak érkezéséről, nem mertek megütközni vele nyílt színen, és azt sem vállalták, hogy legalább lesből ellenálljanak neki, mikor oda- vagy visszafelé tartott ezen a nehéz úton.

359 A hús-vér kéz arannyal való pótlását a kutatás egy áramlata azzal magyarázta, hogy a kéz által Żelisław és Boleszló között jogi kapcsolat jött létre. Vö.: BANASZKIEWICZ 1994, 224–248.

360 Valószínűleg ugyancsak 1103-ban. Vö.: GRODECKI-PLEZIA, 88., 1. sz. jegyzet.

(27.)

Miután így teljes dicsőséggel visszatért Morvaországból, a római Szentszék legátusa, Walo,[361] Beauvais püspöke Lengyelországba érkezett, aki Boleszló erényességének (segítségével) a kánoni igazság hevében égve oly nagy szigorral járt el, hogy két püspököt letett,[362] akiknek senki nem sietett segítségére, sem könyörgéssel, sem fizetséggel. Miután kellő tiszteletben részesítette az Apostoli Szék legátusát, zsinatot tartottak,[363] majd miután apostoli áldást osztott, a küldött visszatért Rómába, harcos Boleszló pedig harcba indult ellenségei ellen.

(28.)

Miután tehát Głogówba[364] hadsereget hívott össze, gyalogosokat nem vitt magával, csak kiválasztott lovas vitézeket és kiváló lovakat, majd éjjel-nappal a pusztán át haladva, öt napon át folyamatosan nem engedett sem a fáradtságnak, sem

[361] Walo-Gwalo (1100–1104). A látogatás időpontja vitatott, legvalószínűbben 1103-ban lehetett. Vö.: Plezia 1981, 17.

[362] Ismeretlen személyek. A késő-középkorban alkotott Jan Dlugosz megemlít két püspököt, akiket 1104-ben tettek le, egyiküket Czesław néven krakkói püspökként is szerepelteti (DługAnn II., 217.).

[363] A gesztában ez az első említés arról, hogy feltehetően országos zsinatot tartottak a lengyel egyházban. Feltehető, hogy az egyik első ilyen eseményről volt szó az ország életében (Grodecki-Plezia, 89., 3. sz. jegyzet.). Német források szerint III. Ottó gnieznói útja alkalmából tartott már zsinatot, mikor püspökségeket alapított Lengyelországban, erről azonban szerzőnk nem mond semmit (vö. I. 6.). Az eseményekről sajnos semmi közelebbit nem tudunk.

[364] Głogów-Glogau. Város Alsó-Sziléziában. A hadjárat talán 1103-ban történt.

az éhségnek. Végül a hatodik napon, pénteken megáldoztak, s egyúttal testi erejükben is megerősödvén, a csillagok által vezetve Kołobrzegbe[365] mentek. Az ezt megelőző éjjelen Boleszló elrendelte, hogy mondjanak szent misét a Szűzanya tiszteletére, amit később áhítatos szokásként megtartott. Szombatra virradóra Kołobrzeg városához közeledvén, hogy ne vegyék észre őket a pogányok, a közeli folyón híd vagy gázló nélkül merészen átkelvén, miután elrendezték a seregeket, el akarták foglalni a kincsekben bővelkedő, őrséggel megerősített várost. Két csapatot pedig tartalékként hátrahagytak, hogy véletlenül meg ne sejtsék ezt a pomeránok, és nehogy megtámadják a magukat biztonságban tudókat. Ekkor valamelyik *comes* odalépett Boleszlóhoz, és miután azt tanácsolta neki, hogy forduljanak vissza, kigúnyolva távozott. Boleszló viszont röviden buzdította az övéit, amivel mindenki bátorságát igencsak felgerjesztette. „Vitézek – mondta –, ha nem ismertem volna vitézségeteket és bátorságotokat,[366] semmiképp nem hagytam volna hátra enyéim sokaságát, és nem ilyen kevés emberrel jöttem volna el egészen a tengerig. Most hát nincs remény a mieink segítségére: hátunkban az ellenség, s ha megfutamodni szándékoznánk, bajos a menekvés.[367] Helyezzük hát csupán Istenbe és a fegyverekbe bizodalmunkat!”

Miután ezt elmondta, olybá tűnt, hogy inkább repülnek, mint szaladnak a város felé. Voltak, akik csak a zsákmányra gondoltak, mások a város bevételére. És ha valamennyien egyszerre törtek volna be, akkor aznap kétség kívül megszerezték volna a pomeránok büszke és jelentős városát. Ám a vár-

[365] A pomerániai Kołobrzeg-Kolberg a Parsęta folyó mentén.

[366] A beszéd többször előfordul a műben, hasonló irodalmi konstrukciókkal vezeti be a szerző szinte az összes leírt hadjáratot.

[367] A megfutamodás szándékát lásd még: REGINO, ad. A. 860., 79.

alja kincseinek bősége és az ottani zsákmány megvakította a vitézek bátorságát, és így a szerencse megszabadította városukat a lengyelektől. Csak néhány kipróbált vitéz haladt át a hídon, és ment át a városkapun előretartott lándzsával, kivont karddal, akik többre tartották a dicsőséget a kincseknél, ám végül a városiak sokaságától körbeszorítva, meghátrálni kényszerültek. Maga a pomeránok fejedelme is benn volt (a városban),[368] amikor (a lengyelek) odaértek, és félvén, hogy egy egész hadsereg érkezett, egy másik kapun keresztül elmenekült. De serény Boleszló nem maradt egy helyen, hanem mind a harcos vitéz, mind a serény fejedelem kötelező feladatát teljesítette; segítségére sietett ugyanis szükséget szenvedő övéinek, és ugyanígy gondja volt arra is, hogy mi hasznos és mi nem. Ezenközben mások a másik kaput ostromolták, és megint mások a harmadikat, mások foglyokat fűztek rabszíjra, mások a tenger kincseit gyűjtötték össze, mások fiúkat és lányokat vezettek el. Így hát végül csak estefelé tudta Boleszló fenyegetéssel visszahívni vitézeit, holott elfáradtak az egész napi ostromtól. Miután így visszarendelte a harcosokat, és kifosztották a váralját, az idősebb Mihály[369] tanácsára – miután minden épületet felgyújtott – Boleszló visszahúzódott onnan a falakon kívülre.

Miután ez megtörtént, a barbárok egész nyughatatlan nemzete felettébb megrémült, és Boleszló hírneve mindenfelé ismertté vált. Innen vált közmondássá egy dal is, amely a következő szavakkal magasztalja teljes illendőséggel e vitézséget és bátorságot:

[368] Nme tudjuk, ki lehetetett.
[369] Awdaniec-nembeli Mihály kancellár.

Hajdanában sózott, büdös halat hoztak eleink,
Fickándozó és friss halat hoznak most a fiaink.
Míg atyáink a sok várost először ostromolták,
Ők a szélvészt nem rettegik, sem a hullám moraját.
Szarvast hajtottak atyáink, meg vaddisznót és kecskét,
Ők a hullám szörnyét űzik, és a sík tenger kincsét.[370]

(29.)

Miután a nagy megerőltetésből és az út fáradalmaiból a vitézek már valamelyest új erőre kaptak, Boleszló ismét visszahívta a csapatokat, és újból harcba hívta a pomeránokat. E hadjáratra pedig vérrokona, Świętobor adott okot,[371] kinek nemzetsége soha nem tanúsított hűséget a lengyel urak iránt.[372] Mert ez a Świętobor Pomerániában volt bebörtönözve, s országa valamiféle árulói vetettek neki gáncsot. Serény Boleszló pedig arra vágyván, hogy kiszabadítsa rokonát, úgy gondolta, hogy teljes erejével elfoglalja Pomerániát. De a pomeránok, akik félték Boleszló bátorságát, fondorlatos tervet eszeltek ki: visszaadták ugyanis neki a rokonát, és így elkerülték haragját, és megmenekültek támadása elől, melyet nem álltak volna ki. Innen visszatérve, Kálmán magyar királlyal,[373] aki a korá-

[370] A sós, állott hal szembeállítása a friss tengeri javakkal arra késztette a kutatás egy részét, hogy ebben a versben is igazolva lássák a szerző itáliai, közelebbről velencei származását (JASIŃSKI 2005, 72.).

[371] Świętobor bizonyos feltételezések szerint Bátor Boleszló révén volt rokonságban a Piastokkal (GRODECKI-PLEZIA, 92., 1. sz. jegyzet), feltehetően Kołobrzeg várát birtokolta. Boleszló 1106-ban szabadította ki.

[372] A hűséggel és az ehhez tartozó esküvel kapcsolatban lásd: DALEWSKI 2005, 213–214.

[373] Könyves Kálmán (1095–1116).

ban élő valamennyi királynál jobban képzett volt az írásos tudományban,[374] találkozó napjában és helyében állapodott meg, melyre – cselvetéstől félve – a magyar király habozott elmenni. Ott volt ugyanis Álmos, a magyarok hercege,[375] aki akkoriban elmenekült Magyarországról, és akit Boleszló fejedelem vendégszeretetből tartott (magánál).[376] Mégis később, miután újabb követekkel üzentek egymásnak, egyszersmind találkoztak, majd örök barátságot és szövetséget kötve váltak el egymástól.[377]

(30.)

Ezenközben Skarbimir,[378] Lengyelország vajdája a vele együtt harcolókkal Pomerániába ment, ahol nem kis dicsőséget szerzett a lengyeleknek, ellenségeinek meg kárt és gyalázatot hagyott hátra. Ő inkább azt akarta, hogy a várak vagy városok meghódítójának nevezzék, mint hogy sok falu vagy a jószág megrablója legyen. Így hát vakmerő indulattal bevett

[374] Kálmánról közismert volt műveltsége, erről tanúskodik II. Orbán neki írott levele (DHA I., nr. 109., 317.).

[375] Álmos (†1115 k.), Kálmán testvére.

[376] Kálmán és III. Boleszló között Álmos lengyelországi befogadása miatt kezdetben rossz volt a kapcsolat, később azonban a két uralkodó – közös érdekeik miatt – mégis egymásra talált. Vö.: Kristó 2000, 14–15.

[377] A találkozó feltehetően 1106-ban történhetett (Kristó 2000, 13–14.). Vö.: még a II. 43. sz. fejezettel.

[378] Awdaniec-nembeli Skarbimir. Kezdetben Boleszló nevelője volt, majd az ország *comes palatinus*a, azaz vajdája. Politikai karrierje feltehetően akkor tört ketté, amikor 1116/17 körül az Awdaniec-klán felkelt a Piastok ellen, de a felkelés sikertelenül végződött (Bieniak 1985, 25–28.).

egy várat,[379] majd miután számtalan foglyot ejtett és nagy zsákmányt vitt el onnan, az egészet porig égette.

(31.)

Egy másik alkalommal hasonlóan ehhez egy másik, Bytom[380] nevű várat ostromolt, ahonnan nem kisebb dicsőséget és hasznot hozott magával, mint az előző helyről. Mert innen nagy zsákmányt vitt el és sok foglyot hajtott el, a környéket pedig pusztaság képére formálta. De nem azért mondjuk el mindezt Skarbimirról, hogy bármiben is urához hasonlítsuk,[381] hanem hogy tartsuk magunkat a történeti igazsághoz.

(32.)

Ennél fogva harcos Boleszló, miután visszatért a magyarokkal való tanácskozásról, másik találkozót szervezett testvérével, Zbigniewvel, ahol a két fivér olyan szavakkal esküdött meg egymásnak, hogy egyik a másik nélkül a háborúról és békéről nem egyezik meg az ellenséggel, és egyik a másik nélkül semmilyen szövetséget nem köt senkivel, és hogy egy-

379 Ismeretlen helység.

380 Valamennyi kézirat ezt a formát őrízte meg. Bytom városa azonban nem Pomerániában van, hanem Sziléziában, tehát valószínűbb, hogy kéziratok hagytak hátra romlott szöveget, és a pomerániai Bytów városáról van szó (GRODECKI-PLEZIA, 93., 1. sz. jegyzet.)

381 Gallus Anonymus nagy gondot fordított arra, hogy világos különbséget tegyen azok között, akiknek joguk van úrként *(sicut dominus)* viselkedni, és akiknek nincs. Természetesen ennek a mondatnak az értelme is a III. 25. fejezetében válik majd világossá.

másnak az ellenségek ellen és minden szükségben segítségére sietnek. Miután ezt így megerősítették, ugyanazon eskü alatt megmondták, hol és mikor találkozzanak hadseregeikkel, és így hagyták el a tanácskozást. Serény Boleszló pedig sietett, meg akarván tartani az adott szavát, hogy kevés emberével a megbeszélt időben odamenjen arra a helyre, amelyben megállapodtak. Zbigniew azonban nemcsak megszegte adott szavát és esküjét azzal, hogy nem ment oda, hanem testvére maga felé hajló hadseregét is visszahívta az útról. Ez Lengyelországnak majdnem akkora kárt és gyalázatot hozott, hogy se Zbigniew, se más nem tudta volna később már elejét venni a bajnak.[382] Most pedig mindjárt ismeretessé lesz a következő lapon, miként kerülte el Boleszló Isten segítségével ezt a veszedelmet.

(33.)

Történt pedig, hogy egy bizonyos nemes az ország határán templomot épített,[383] melynek felszentelésére meghívta az akkor még szinte gyermek Boleszló fejedelmet, ifjaival együtt. Bevégeztetett tehát a lelki felszentelés, majd utána eljegyzést tartottak. De hogy miért nem tetszik Istennek, ha a szent menyegzőkkel együtt ünneplik az evilágiakat, könnyen bizonyítható az emiatt gyakrabban támadó veszedelmekkel. Gyakran látjuk ugyanis, hogy ahol egyszerre van templomszentelés és

[382] A találkozó 1105–1106 táján történhetett. Gallus Anonymus interpretációjában ez az utolsó alkalom, amikor még Zbigniew visszatérhetett volna arról az útról, mely végül katasztrófájához vezetett. Az esküszegéssel kapcsolatban lásd: Dalewski 2005, 160–214.

[383] Ismeretlen hely.

eljegyzés, ott lázadások és emberölések következnek. Ebből fakad, hogy e szokás követése se nem jó, se nem illő. De nem azért mondjuk ezt, hogy elítéljük a házasságot, hanem hogy mindent a maga idejére és helyére tegyünk. Kézzelfogható bizonyítékát adta mindennek a mindenható Isten a rudai templom felszentelésén.[384] Mert itt emberölés is történt, az egyik templomszolga pedig megőrült, és úgy tudni, maguk a jegyesek is szerencsétlen frigyben egyesültek: az eljegyzés évfordulóját sem érték meg.[385]

De hallgassunk a csodákról, és maradjunk mondandónknál. Így harcos Boleszló, aki többre becsülte a hadakozást és a vadászatot a mulatságnál és a tivornyánál, miután otthagyta az idősebbeket az egész sokasággal együtt a lakomán, néhány kísérőjével vadászni indult az erdőbe, ám ott a vadászok az ellenséggel találták szembe magukat. A Lengyelországban szerteszéledt pomeránok ugyanis zsákmányt szereztek, foglyokat ejtettek és gyújtogattak. Ám harcos Boleszló, mint hegyes bottal felingerelt hímoroszlán[386] haragra gerjedt, sem a főembereket, sem a hadsereget nem várta be, hanem kölykei elrablása miatt vérre szomjazó nőstén振oroszlánként egy pillanat alatt szétvágta *fegyver élivel*[387] a rablókat és ott csellengőket. És mikor egyre inkább iparkodott őket üldözni, és igyekezett megtorolni a hazán esett sérelmet, tudtán kí-

[384] Ruda város a Warta folyó mentén. Feltételezhető, hogy a fejezet elején említett templom és ez a példa két különböző történetet takar.

[385] Nagy Szent Gergely Dialógusai (Dialogi I. 10.) őrizték meg azt a történetet, mely alapjává vált az egész középkoron át tartó vélekedésnek, hogy ha egy napon tartanak templomszentelést házasságkötéssel vagy eljegyzéssel, az a jegyespár szerencsétlenségéhez vezethet.

[386] Az oroszlánmotívum ismét nyilván bibliai eredetű (vö.: 1Móz. 49,9.), a győzedelmes oroszlán átvitt értelemben maga Krisztus (Jel, 5., 5.).

[387] 2Móz. 17,13.

vül csapdába esett, ahol helyrehozhatatlan veszteség érte. Ő ugyanis nem fogta menekülőre, és nem hátrált meg a sokaságtól, holott csak kevesen, nyolcvanan voltak, köztük gyermekek és ifjak, azok meg háromezren, hanem kis seregével elsőre nekiugrott a seregnyi ellenségnek.

Csodáról fogok szólni, sokan tán el sem hiszik, nem tudom, hogy a bátorság vagy a merészség miatt kell írni róla?

Amikor már csaknem valamennyi harcosát elveszítette (voltak, akik odavesztek, mások szétszóródtak), és magával együtt csak öten maradtak, másodszor is átvágott az ellenség sűrűjén. És amikor harmadszor is nekiindult, valaki az övéi közül így kiáltott fel, látván, hogy lova belei a földre folynak ki: „Ne akarj ismét harcba bocsátkozni, uram, kíméld magad, kíméld a hazát, pattanj fel az én lovamra, jobb, ha én halok meg, mint ha te, Lengyelország mentsvára veszel oda." Hallván ezt, éppen ahogy feldőlt a ló, megfogadta a vitéz tanácsát, és így egy kicsit eltávolodott a csatatértől. És látván, hogy nagyon meggyengült, és hogy Skarbimir, a hadvezére nem volt a hátramaradottak között, már-már felhagyott a reménnyel, hogy visszaszerezheti a győzelmet. Mert Skarbimir máshol, a távolban súlyosan megsebesült, és amit száraz szemmel elmondani nem lehet, elveszítette jobb szeme világát.

Azok pedig, akik a vendégségben maradtak, hallván, mi történt, felkerekedvén segítségére siettek a (harcban) fáradozóknak. Ahogy odaértek, ott találták Boleszlót kevés, harminc (emberrel), akik még nem menekültek el a csata helyszínéről, hanem lassan követték a menekülő ellenség nyomait. De sem az ellenség nem adott ellenállással módot a harcra, sem a kifáradt mieink nem fenyegették őket erősebben. Mert a pogányokat annyira megdöbbentette az ifjú ily nagy bátorsága, hogy jobban dicsérték őt, aki kis erővel ennyit elért és ilyen

keményen ellenállt, mint saját magukat, akik ennyi sok halottat elveszítve gyászos győzelmet arattak. Imígyen szóltak: „*Vajon mi lesz e gyermekből?*[388] Ha hosszú ideig él majd, és ha sokan lesznek vele, ki tud majd ellenállni neki a csatában?"

Így a pogányok a hatalmas veszteségek miatt panaszkodva, valamint a megtapasztalt bátorság miatti félelemtől zúgolódva inkább a búskomorság terhével, mint a zsákmányéval tértek haza. A következő napon pedig sokan jöttek Boleszlóhoz az övéi közül, de inkább vigasztalással, mint segítséggel. Amint odaérkeztek az előkelők, igen csak elkedvetlenedtek, hogy ennyi nemes ember odaveszett, s – tisztelettudóan – vakmerőséggel vádolták Boleszlót. Mars fia, Boleszló pedig nemcsak nem hallgatott az őt rendreutasítókra, és nem is bánta meg vakmerőségét, hanem felszólította őket, hogy hűségük bizonyságaképpen segítsenek neki bosszút állni az ellenségen. Itt pedig Boleszlót annyi kardcsapás és lándzsaütés érte a páncélján és sisakján, hogy megfáradt teste még sok nap után is a sérülések nyomát viselte magán. Még ifjai ily dicsőséges elveszejtését is csak kevéssé bánta, mivel úgy ítélte meg, saját magának is hasznára van, hogy az ellenség ekkora vereséget szenvedett. Mert tudniillik Boleszló minden egyes megölt vagy megsebesített emberéért rengeteg halottra számíthattak a pomeránok.

[388] Luk. 1,66.

34. Boleszló megfutamította a cseheket és leigázta a pomeránokat

Miután ez megtörtént, Boleszló elhatározta, hogy ugyanazzal a hadsereggel bosszút áll a pomeránokon, és már útnak indult, mikor megérkezett a hír, hogy a csehek megindultak Lengyelország felé.[389] Ekkor Boleszló nagyon elbizonytalanodott, hogy továbbra is a friss gyalázatért vegyen-e elégtételt, vagy a támadóktól szabadítsa-e meg hazáját? Végül a Makkabeusok módjára[390] megosztván seregét, a hazát is megvédte, és a jogsérelmet is megtorolta. A hadsereg egyik részét ugyanis Pomerániába küldte, mely fosztogatva és gyújtogatva igen csúful megtiporta őket[391], ő maga pedig a könnyű fegyverzetű vitézeivel elébe igyekezett a cseheknek, és hosszabban várt arra, hogy kijöjjenek az erdőből. Őket azonban lelkük félelme visszatérésre bírta, miután hírét vették Boleszló dicsőségének.

(35.)

De nemcsak a külhoniakkal való civódás vagy az ellenséggel folytatott háború gyötörte Boleszlót, hanem az otthoni lázadás, sőt mi több, testvéri irigység is nyugtalanította. Mert Zbigniew jobban örült, hogy (Boleszló) valamennyire meghátrált[392] a fenti csatában, mint gyakori győzelmeinek, melyekben felülkerekedett. Kézzelfogható bizonyítékát adta ennek, amikor kis aján-

[389] Valószínűleg 1106-ban történhetett (GPP 180., 2. sz. jegyzet).
[390] Vö.: 1Mak, 5,17–21.
[391] Ti. a pomeránokat.
[392] Ti. Boleszló.

dékokat kapott a pogányoktól[393] győzelmük jeleként, és a követeknek a kicsinységeket nagy ajándékokkal viszonozta. És ha a Lengyelországot fosztogatók Boleszló országrészéből foglyokat hurcoltak el, azokat rögvest átszállították a barbárok szigeteire,[394]hogy eladják őket, ha azonban tudatlanul vagy zsákmányt szereztek, vagy embereket fogtak Zbigniew területén, azokat váltságdíj vagy késlekedés nélkül visszaküldték. Így hát Lengyelország valamennyi bölcse barátjából ellenségévé vált Zbigniewnek, a következő szavakkal tanácskozván meg az ügyet egymás között: „Eddig hazánk kettészakadását és megrövidítését vagy nemtörődömségből, vagy tettetve magunkat nagy szenvedéssel tűrtük, most azonban félreismerhetetlenül látjuk, ahogy felfedi magát a rejtőzködő ellenség, és nyilvánvalóvá lesz az alattomos cselvetés. Tudjuk ugyanis, és biztosak vagyunk benne, hogy Zbigniew jelenlétünkben gyakran esküdött meg Boleszlónak, és hogy nem egyszer vagy háromszor, hanem sokszor esküdött hamisan, mert sem fivére barátaival nem tartotta meg a barátságot, sem ellenségeivel szemben az ellenségességet, sőt ellenkezőleg: testvére ellenségeinek barátja, barátainak ellensége lett. És nem elégedett meg azzal, hogy megszegte a megfogadott hűséget,[395] vagy nem adta meg az esküvel ígért segítséget, hanem ha úgy látta, hogy fivére az ellenség ellen indul, a másik ol-

[393] Ti. a pomeránoktól.

[394] A kutatásban felmerült, hogy a balti-tengeri Rügen szigetéről lehet szó (Grodecki-Plezia, 98., 3. sz. jegyzet), különösen, hogy annak legfőbb települése, Ralswick kereskedelmi központ is volt (GpP 182., 3. sz. jegyzet). Ám kétségessé teszi e megállapítást az a tény, hogy szerzőnk nem valószínű, hogy komolyabb földrajzi ismeretekkel rendelkezett a Balti-tenger térségéről, és a „pogányok szigeteiről" általában értekezik még másutt is (Vö.: I. Előszó).

[395] Vö.: még III. 25. fejezettel.

dalról más ellenségeket a Lengyelországba való bejövetelre ösztökélt, és ezzel rászorította Boleszlót, hogy álljon el szándékától. Hallgatott a gyermekded és ártalmas tanácsra, mert kevesek gyűlölete[396] miatt az egész hazát károsította meg, és atyai örökségét kiszolgáltatta az ellenségnek, hogy az lábbal tiporja. És mivel Zbigniew, akinek rossz tanácsot sugalmaztak, sem esküjét nem tartotta meg, sem a haza becsületét, sem az atyai örökséget nem védte meg, sem a fenyegetően közeledő bajt vagy kárt nem becsülte fel, jaj, erősebben zuhant vissza oda, ahonnan ki akart emelkedni, és onnan már gonosz tanácsadói sem tudják kiemelni. Hát ezért óvakodjék mindenki a jövőben, vagy ma élő: ne legyen egy országban két, egymással szembenálló egyenlő![397]

(36.)

De Boleszló mindezt egyedül az Úrra bízta, és a testvéri jogsértést akkor még türelmesen viselte, és Lengyelországot mindig gondosan, félelmetes, *ordító oroszlán módjára járta körbe.*[398]

Történt, hogy közben jelentették neki, hogy leégett a cseh határon fekvő Koźle vára,[399] de nem az ellenség keze által, hanem magától. Ő gondolván, hogy ezt valaki árulással okozta,

[396] A latin eredeti itt felettébb kétértelmű. Egyrészről lehetséges, hogy Zbigniew gyűlölt valakiket, de valószínűbb, mert a tágabb kontextus erre enged következtetni, hogy itt a Zbigniewnek Boleszló kárára tanácsot adók gyűlölködéséről lehet szó.

[397] Egyértelmű állásfoglalás a *senioratus*ból fakadó egyenlőség jogelvével szemben. Valószínű, hogy az egész fejezet egyfajta fenyegetés a már Zbigniew eltávolítása után az országban maradt támogatói számára.

[398] 1Pét. 5,8.

[399] Sziléziai város az Odera mentén. A tűzvész talán 1106-ban történhetett.

és félvén, hogy a csehek odaindulnak ehhez az erősséghez, legott kevés (erővel) odasietett, és ott saját kezével fogott munkához, mert már annyira kifárasztotta az övéit a hosszú ide-oda járkálással, hogy méltatlannak érezte volna, hogy hirtelen visszahívja őket. Mindazonáltal segítségül hívta övéit is, és teljesen illő követek útján testvérét is meginvitálta, a következő szavakkal üzenvén neki: „Testvér, mondta, miközben idősebb vagy, és egyenlő (velem) az adományban és az ország megosztásában, engeded, hogy csak én, a fiatalabb vegyem vállamra az egész terhet, és te nem veszel részt sem a háborúkban, sem az ország tanácsában. Vagy legyen a tiéd az egész ország gondja-baja, mert te akarsz lenni a nagyobb, vagy ha nem vagy hasznomra, legalább ne árts nekem, aki – bár fiatalabbként, de törvényes (gyermekként) – az egész ország terhét viseli, az egész fáradságot elszenvedi.[400] Ha magadra veszed ezt a gondot, és állhatatos maradsz az igaz testvériségben, bárhova is hívsz engem az ország hasznára vagy közönséges tanácskozásra, bennem készséges társadra lelsz. Vagy ha netalántán inkább nyugodtan akarnál élni, mint hogy ekkora terhet vállalj, hagyd rám inkább az egészet, és így Isten kegyelmével biztonságban leszel."

Zbigniew nem adott erre semmilyen megfelelő választ, hanem majdhogynem láncra verette, és börtönbe küldte a követeket. Mert már egész hadseregét összegyűjtötte, hogy megtámadja testvérét, valamint cseheket és pomeránokat is maga mellé vett, hogy elűzzék (Boleszlót) Lengyelországból. De Boleszló, aki már megerősítette a várat, mit sem tudván erről

[400] A geszta és a korabeli viszonyok egyik legnagyobb dilemmája a dinasztián belüli örökösödés kérdése: az idősebb, akinek a *senioratus* rendje szerint születési előjoga van a családon belül, bár a birtokaik szerint egyenlők, illetve az atyai örökösödés szerint legitim, ámbár ifjabb testvér.

egy Kamień[401] nevű helyen tartózkodott, és szokás szerint ott időzvén közelebbről tudhatta meg a híreket és hallgathatta meg a követeket, és gyorsabban (tudott) váratlanul ellenségei elébe menni. A követek pedig a baráti segítség ígéretével visszatértek Boleszlóhoz, jelentve neki, amit láttak és hallottak. Hallván ezt Boleszló, hosszasan ingadozva tétovázott, hogy ellenálljon-e, vagy felhagyjon ezzel, de belátásra térve mihamarább összehívta hadseregét, és követet küldött a magyar és rusz királyhoz segítségért.[402] Ám ha maga vagy azok által nem tudott volna semmit sem tenni, a várakozással elvesztette volna magát az országot és a királyi hatalom reményét is.[403]

(37.)

Így hát harcos Boleszló, kit három hadsereg vett körbe,[404] miként a molossusi vadászebek[405] űzte oroszlán vagy vadkan, mely haragra gerjed a kutyák csaholásától és a vadászok trombitaszavától, azon töprengett, melyikre rontson rá először, vagy

[401] Mivel a latin eredetiben a *Lapis* kifejezés szerepel, feltételezhető, hogy az Opole-Oppeln közelében fekvő Kamień településről lehet szó.

[402] Szvjatopolk, III. Boleszló apósa, illetve Kálmán magyar király.

[403] A szövegrészlet több problémát is felvet. R. Grodecki *„a királyságot és annak reményét"* formában fordította le, a mű amerikai kiadói pedig a *„királyságot és az uralom reményét"* változatban adták közre a mondatot. Szerzőnk a *regnum* kifejezéssel írja le ugyanis mind az országot, melyet Ulászló Herman megosztott fiai között, mind a királyságot. Mivel a nagy I. Boleszló iránt érzett különös tisztelet miatt könnyen elképzelhető, hogy III. Boleszló szeme előtt a királyság helyreállítása lebegett, az idézett szövegrészletet *(ipsum regnum et spem regni)* így adtuk vissza.

[404] Ti. Zbigniew, a csehek és a pomeránok.

[405] Lásd 356. sz. jegyzetet.

melyikkel várjon még. Mindegyik annyira félt azonban Boleszlótól, hogy miközben ő középen állt, nem mertek odamenni arra a bizonyos helyre. És ezenközben odahozták (Boleszlónak) Zbigniew elfogott levelét a követekkel együtt, melyből sok árulásra és cselvetésre derült fény.[406] Miután elolvasták, valamennyi bölcs elbámult, az egész nép meg a veszély miatt jajveszékelt. Végül Boleszló igen bölcsen és illően időlegesen békét kötött a csehekkel,[407] és miután összehívta a hadsereget, elhatározta, hogy megsemmisíti Zbigniewet. Ám Zbigniew nem várta meg testvére megérkezését, hogy ugyanezt tegye, vagy hogy háborúba bocsátkozzon. Nem is próbálta meg feltartóztatni őt a városok vagy a várak segítségével, hanem megfutamodván, szarvas módjára átúszott a Visztulán.

38. *Zbigniew ismét elnyerte testvére kegyét*

Boleszló azonban sietve Kaliszba[408] menvén, és ott találván Zbigniew neki ellenálló bizonyos híveit, néhány nap alatt elfoglalta ezt a várat is, és miután követséget fogadott, *comes*ét Gniezno városába helyezte. Innen Spycymierzbe vonulván bezáratta a hű öreget,[409] akit csak azután engedett ki nagy nehezen, miután hírül vette, hogy székvárosa megadta magát. Majd őt maga mellé véve, sietve Łęczycába indult, ahova

[406] A levél szövege ismeretlen (REPETRORJUM, nr. 18., 23.), vélelmezhető, hogy Zbigniew maga írta a levelet. Az esemény időpontját a kutatás hipotetikusan 1106/1107-re helyezi.

[407] Vö.: COSMAS III., 20., 185.

[408] Város Nagy-Lengyelországban.

[409] Ti. Márton gnieznói érseket, aki Zbigniewet támogatta.

székét helyezte át, és ott, Mazóviával szemben helyreállította a régi várat. Csak ekkor érkezett meg a rusz és magyar segítség, akikkel útnak indulván átkelt a Visztula folyón. Ekkor pedig Zbigniew kétségbeesett, és Jaroszláv, a Rusz fejedelme,[410] valamint Balduin krakkói püspök közvetítésével fivére elé vezették, hogy elégtételt adjon és engedelmeskedjen neki. Akkor ismerte el először, hogy alatta áll testvérének, aztán mindenki színe előtt ismét megesküdött,[411] hogy soha ellenére fivérének, hanem mindenben szót fogad neki, és nem lesz lerombolja Gallus várát.[412] Aztán elérte öccsénél, hogy nem úrként, hanem alávetettként megtartsa Mazóviát. Miután így a testvérek megbékéltek egymással, a rusz és a magyar sereg hazavonult, Boleszló pedig arra járt-kelt Lengyelországban, amerre csak kedve volt.

39. Zbigniew hitszegése testvérével szemben

Télen ismét összegyűltek a lengyelek, hogy megtámadják Pomerániát, és hogy a befagyott mocsarak miatt könnyebben

[410] Szerzőnk a Rusz fejedelme/királya kifejezés alatt eddig mindig a kijevi fejedelmeket értette. Ha ez most is így van, akkor ez az adat téves, mert ebben az időben a kijevi nagyfejedelem nem Jaroszláv volt. Ellenkező esetben lehet, hogy Jaroszláv volhiniai fejedelemről, III. Boleszló sógoráról van szó. (FONT 2005a, 247.)

[411] A középkori hűségeskük különböző formáira l.: BECHER 1993, 78–87.

[412] Ismeretlen település. Amennyiben szövegromlás eredményeképp jött létre, akkor feltehetően Gawlów lehet, amennyiben azonban – miként ez a szerző esetében nem egyszer előfordult – egy szláv szónak a latin fordítását adta meg, akkor esetleg Kurzelów településről lehet szó. Mindazonáltal a következő fejezetben olvasható szöveg alapján úgy tűnik, hogy *Gallus* maga a vár építője volt, aki azonban semmiképpen nem azonosítható a mű szerzőjével.

foglalják el az erősségeket. Ekkor is megtapasztalta Boleszló Zbigniew hűtlenségét, mert észrevette, hogy mindenben, amire esküt tett, nyilvánvalóvá lett hitszegése. Sem azt a várat sem rombolta le sietve, melyet Gallus épített, sem öccse segítségkérésére nem állított ki egyetlen csapatot sem. Ám az északi fejedelem,[413] akit valamelyest aggasztott ez a mesterkedés, nem hagyott fel tervével, az Úrba vetette szíve bizodalmát,[414] nem testvérébe. Így hát Boleszló, hogy az erősségeket tűzzel, a lázadókat vassal semmisítse meg, tüzet okádó sárkányként rontott rá Pomerániára, mely ártóan röpül át a földek felett, puszta leheletével tűzbe borítván mindent a közelében, s amit nem éget fel, azt begörbített farkával veri szét.[415] De hagyjuk azt, hogy mit tett oda- vagy visszamentében, és térjünk rá arra, ahogy ennek a területnek a közepén megostromolta Alba városát.[416] Így hát Boleszló odaérvén a városhoz, mely majdnem az ország középpontjának tekinthető, tábort vert és ostromgépeket hozatott, melyekkel (a város) könnyebben és kisebb veszély mellett vehető be. Felállítván az ostromgépeket, három napon át oly állhatatosan munkálkodott mind fegyvereivel, mind az ostromgépekkel, hogy néhány napon belül a városiakat a város feladására kényszerítette. Miután elfoglalta a várost, elhelyezte ott vitézeit, majd miután jelet adott és tábort bontott, a tengerpart irányába sietett. Mikor Kołobrzeg városa felé fordult, és azt gondolta, hogy mielőtt megközelíti

[413] Gallus Anonymus előszeretettel nevezi III. Boleszlót észak fejedelmének (*dux septemtrionalis*).

[414] Vö.: Dán. 13,35.

[415] A sárkánymotívum nyilván a Bibliából ered (Iz. 14,20; Jel. 12,3–12, 17; Jel. 13,2; Jel. 16,3), így jelentése elsősorban negatív. A középkorban azonban van arra példa, hogy pozitív értelemben használják. Vö.: CSG, 266., 274.

[416] Vö.: a bevezetőben írottakkal.

a várost, megostromolja a tengernél fekvő várat, íme a városiak és a várbeliek leszegett fejjel Boleszló felé indulván, felkínálták neki magukat, hűségüket és szolgálatukat, és maga a pomeránok fejedelme is Boleszló elé érkezvén leborult előtte, és lovára visszaülvén hadi szolgálatára adta magát.[417] És öt hétig járta be lóháton Pomeraniát Boleszló, várva és keresve a háborút, és csaknem harc nélkül leigázta az egész országot.

A magasztalás ily nagy szavaival kell hát dicsérni Boleszlót, és ily nagy háborús és győzelmi diadalokkal kell őt megkoronázni.

(40.)

Ám e diadalmas győzelem feletti örömmel együtt még nagyobb öröm vette kezdetét, amint megszületett királyi nemzetségből való fia.[418] A fiú pedig csak növekedjen, mutasson előremenetelt a vitézségben, gazdagodjon jó erkölcseiben, apjáról pedig legyen elegendő, ha megmaradunk megkezdett tárgyunknál.

(41.)

Így hát Boleszló látván, hogy bátyja semmihez, sem ígéreteihez, sem esküihez nem maradt hűséges, és mivel az egész országnak kártékonyan és veszedelmesen útjában állt, egész Lengyelországból elűzte, és a neki ellenállókat, akik a határ-

[417] Ismeretlen személy.
[418] Talán fia, II. Ulászló (1105–1157) krakkói részfejedelem.

vidéken a várat védték,[419] a ruszbeliek és a magyarok segítségével legyőzte.[420] Így hát a gonosz tanácsadók miatt véget ért Zbigniew uralma, és az egész ország Boleszló hatalma alatt egyesült. És miközben ebben a téli időben sokaknak ennyit is elég lett volna véghezvinni, Boleszló mégsem tekintett semmit nehéznek, ha az ország üdvére lehetett, vagy méltóságát gyarapíthatta.

42. A szászok hajóval Poroszországba jöttek

Így megtámadta Poroszországot, e majdnem teljesen barbár földet, ahonnan, miután kereste a háborút, de nem találta, tűzvészt okozva, nagy zsákmánnyal és sok fogollyal tért vissza. De ha véletlenül úgy esett, hogy megemlítettük e vidéket, illő, hogy a régiek elmondásából is hozzátegyünk valamit.

Mert Nagy Károly, a frankok királya idején, amikor Szászország ellenszegült neki, és sem az ő uralmának jármát, sem a keresztény hit igáját nem fogadta el, ez a nép hajókkal átjött Szászországból, és elfoglalta ezt a területet és annak nevét.[421] Mindmáig király és törvény nélkül élnek, sem kezdeti pogányságuktól nem tántorodnak el, sem dacos vadságukkal nem hagynak fel. Ezt a földet pedig annyi mocsár és tó védi,

[419] Nem tudni, milyen várról van szó.

[420] 1106–1107 körül lehetett. Vö.: Kristó 1986, 72–73.; Kristó 2003a, 95–96.

[421] Szerzőnk itt tévedni látszik. A poroszoknak és a szászoknak vajmi kevés közük volt egymáshoz, az előbbi balti szláv nép volt, az utóbbi pedig germán. Mivel Widukind szász története hátrahagyott egy olyan feljegyzést (Widukind I. 3. (5. old.)), hogy a szászok hajóval foglalták el földjüket, valószínű, hogy Gallus Anonymus ezt a történetet vette át, vagy egy ehhez hasonlót adaptált.

hogy várakkal vagy városokkal sem lenne jobban megerősített; ezért nem tudta eddig senki sem leigázni, mert senki nem tudott hadsereggel átkelni ennyi tavon és mocsáron.

43. Csoda a pomeránokkal

Most pedig hagyjuk hátra a poroszokat az oktalan állatok között, és számoljunk be egy ésszel felfogható elbeszélésről, vagy még inkább Isten csodájáról.

Úgy hozta a véletlen, hogy a pomeránok kisurrantak Pomerániából, és szokásuk szerint szétszéledtek Lengyelországban, hogy zsákmányt szerezzenek.[422] Miután mindenfelé szétszóródtak és szétszéledtek, és mindenkinek bajt és rosszat okoztak, néhányuk még nagyobb bűnre vetemedett, mivel megtámadták magát az érsekséget és a szent egyházat.

Márton gnieznói érsek, a hű öreg ugyanis spycymierzi templomában épp meggyónt a pap előtt, mert misét kívánt hallgatni, és a már felnyergelt lovakkal máshova szándékozott indulni. És így kétség nélkül itt vagy mindenkit egyszerre megöltek volna, vagy mind az urat, mind a szolgát rabságba vetették volna, ha a kinn álló szolgák egyike, aki felismerte a fegyvereiket,[423] nem sietett volna a templomajtóhoz és nem kiáltozott volna, hogy itt vannak már a pomeránok. Ekkor pedig a megrémült érsek, pap, főesperes már kénytelen volt felhagyni a reménnyel földi életüket illetően. Mihez kezdjenek, vagy mit tegyenek, hova meneküljenek? Fegyver nincs, kevés a szolgáló, az ellenség már az ajtóban. És ami még ve-

[422] Feltehetően 1108-ban lehetett (Grodecki-Plezia, 107., 1. sz, jegyzet.)
[423] Ti. a pomeránokét.

szedelmesebbnek látszott: a fatemplomot bármelyik pillanatban rájuk gyújthatták volna. Végül a főesperes kilépvén az ajtón, az ámbituson keresztül a lovakhoz akart menni, és úgy számolt, hogy így megmenekül. De elhagyván a menedéket, és a menekülést keresvén, letévedt a jó útról, mivel szembetalálkozott a berontó pomeránokkal. Miután elfogták, felettébb megörültek a pogányok, akik úgy hitték, ő az érsek. Szekérre rakták, meg sem kötözték, meg sem verték, hanem tisztelettel őrizték. Időközben az érsek fogadalmakkal és könyörgésekkel Istennek ajánlotta magát, és a kereszt szent jelével jelölte meg magát, és a reszkető öregember nem habozott felhágni oda, ahova csak a fiatal merne. Hihetetlen, hogy az erőt, melyet elvett az öregkor, hogy visszaadta a veszedelem és a hirtelen támadt halálfélelem.[424] A presbiter pedig úgy, ahogy volt, abban az öltözékben lehasalt az oltár mögött, és így mindketten, az érsek és a pap is elkerülte az ellenség kezét. Mert a templomba betörő pogányokat úgy elvakította a hely szent fenségessége, hogy semelyiküknek nem jutott eszébe, hogy felmásszon, vagy benézzen az oltár mögé. Végül elvitték az érsek úti oltárát és a templom relikviáit, majd rögtön odébbálltak ezekkel és a fogva tartott főesperessel. De a mindenható Isten, ahogy az érseket, a papot és a templomot is megszabadította tőlük, úgy később a relikviákat és az egész szentélyt be nem szennyezetten és sértetlenül visszaadta az érseknek. Mert ha bármelyik pogány birtokába jutott a relikviáknak, a szent ruháknak vagy a szentély edényeinek, vagy eskóros lett, vagy szörnyű téboly vett rajta erőt. Ezért megrettenve Isten nagyszerűségétől, mindent kénytelenek voltak visszaadni

[424] Bár a szövegből ez egyértelműen nem derül ki, valószínűsíthető, hogy Márton érsek felmászott a temlomtoronyba.

az elfogott főesperesnek. Maga az ép és sértetlen főesperes is visszatért a pomeránoktól, és így az érsek, miután mindent helyreállítottak, dicsérte a csodálatos *Istent* annak *tetteiben.*[425]

Ettől a naptól fogva a pomeránok lassacskán elkezdtek semmivé lenni, és később már nem is mertek Lengyelországban csatangolni.

(44.)

Így hát serény Boleszló ismét bevonult Pomerániába, és nagy erővel rátámadt Czarnków várára,[426] hogy megostromolja. Miután különféle ostromgépeket készített elő, és az erősségnél magasabb tornyokat emelt, addig ostromolta a várost fegyverekkel és ostromgépekkel, míg megadással birtokba nem vette.[427] Ezen felül sokakat rábírt, hogy térjenek vissza a hitetlenségből a hitre, és magát a vár urát is ő emelte ki a keresztvízből.[428] Meghallván ezt a pogányok, és maga a pogányok fejedelme is,[429] hogy ily könnyen megtört a czarnkówiak dacossága, mindenki közt először maga a fejedelem hajlott meg Boleszló előtt, semelyikük nem tartotta meg azonban hosszú ideig a hűséget. Mert akit megkeresztelt, Boleszló lelki fia, később sokféle, halálbüntetést érdemlő árulásra vetemedett.

Ám borítsuk most a hallgatás fátylát ezekre a majd a maguk helyén elmondandó dolgokra, míg visszahozzuk a csá-

[425] Zsolt. 144,17.

[426] Város Nagy-Lengyelországban, a Noteć folyó mentén.

[427] Talán 1108-ban történt az esemény.

[428] Gniewomir. Maga szerzőnk említi meg a nevét a későbbiekben (II. 47.).

[429] Feltételezhető, hogy ugyanarról a fejedelemről van szó, akit szerzőnk – név nélkül megemlít a II. 39. fejezetben.

szárt Magyarországról, Boleszlót pedig Csehországból, és elbeszéljük azt, ami ezelőtt történt.

(45.)

Most hát forduljunk a pomeránoktól a csehek felé,
Hogy ne tűnjünk oly lomhának,
Ki ugyanaz mondandónál
Hosszasabban álldogálna.

Így hát miközben Boleszló őrködött az ország felett, és minden erejével ragaszkodott a haza becsületéhez,[430] úgy történt, hogy megérkeztek a morvák, akik a lengyelek tudta nélkül meg akarták szerezni előlük Koźle várát. Ekkor Boleszló elküldött bizonyos jó vitézeket Racibórzba,[431] hogy ha lehet, foglalják el, maga azonban emiatt nem hagyott fel a vadászattal vagy a pihenéssel. Azok a derék vitézek pedig elmentek, és harcba bocsátkoztak a morvákkal, ahol is a lengyelek közül egyes jeles vitézek meghaltak a csatában, ám társaik mégis megszerezték a győzelmet a csatamezőn és a várban. Ütközetben vesztek el így a morvák, s odalettek a mit sem sejtő várkatonák.

Ezenközben IV. Henrik császár[432] Magyarországra ment, ahol kevés haszonra vagy tiszteletre tett szert. Mi most azonban a császárok, illetve a magyarok viselt dolgaival egyelőre

[430] Vö.: Eichenberger 1991, 125.

[431] Az alsó-sziléziai Ratibor-Racibórz, mely az Odera mentén fekszik.

[432] 1108-ban történt. Az eseményt fenntartotta Kosmas krónikája is (Cosmas III., 25., 193.) Vö.: még: Kristó 2003a, 95. Természetesen V. Henrikről van szó, akit szerzőnk IV. Henrikként emleget.

nem foglalkozunk, hanem ezeket megemlítve Boleszló hitét és bátorságát magasztaljuk.

(46.)

Mert Kálmán, a magyarok királya és Boleszló, Lengyelország fejedelme megesküdött,[433] hogy ha a császár az egyikük országára törne, a másikuk közben leköti Csehországot.[434] Amikor tehát a császár behatolt Magyarországra, Boleszló beváltván szavát, miután az erdők közepén harcba bocsátkozott, győztesként lekötötte a csehek erejét, ott három napon és éjen át gyújtogatva lerombolt három várnagyságot és egy váralját,[435] majd így gyorsan visszatért a pomeránok miatt, akik árulással elfoglalták várait.

(47.)

Már mialatt távol volt, a pomeránok megostromolták Boleszló Uście nevű várát,[436] és azt a lengyelek Gniewomir[437] áruló sugalmazására visszaadták a pomeránoknak. Ez a Gniewomir pedig Czarnków várából való volt, amelyet Boleszló megostromolt. Boleszló maga emelte ki őt a keresztvízből, és megmentette az életét, miután a többieket megölte, majd ugyanannak

[433] A megegyezés 1107-ben történt. Az esküvel kapcsolatban lásd Dalewski 2005,, 160–225.

[434] Vö.: Kristó 2000, 14.

[435] Ismeretlen települések.

[436] A Noteć folyó mentén fekvő pomerániai város.

[437] Lásd a 428. sz. jegyzetet.

a várnak az urává tette. Ez az álnok, hitszegő, a jótéteményről megfeledkezett ember pedig rossz tanácsával a vár visszaadását javasolta a várbelieknek, azt hazudván, hogy Boleszlót legyőzték a csehek, és már kezére is adták a németeknek. Amikor a hadsereg az olyannyira fáradságos és veszedelmes úton visszatért Csehországból, (Boleszló) nem kímélte sem magát, sem megfáradt embereit, sem a lesoványodott lovakat, nem pihent se éjjel, se nappal, ameddig kevés emberrel, akiket a sok közül ki tudott választani, sietve oda nem ért hozzájuk.[438] És ha mást nem is tett, legalább jelét adta annak, hogy meg akarja bosszulni a jogtalanságot, valamint épnek és nem legyőzöttnek mutatta magát. Senki nem készült ellene ugyanis háborúra, senki nem ment elé oda- vagy visszamentében, hogy harcoljon vele, és így kárt okozván, és nem veszteséget szenvedvén tért vissza.

(48.)

És miután a lovak és a vitézek ismét kipihenték magukat valamennyire, Boleszló újból készen állt arra, hogy visszatérjen Pomerániába, és ismét harcba vezette seregét. Amint behatolt az ellenség földjére, nem zsákmányt keresett vagy a jószágot rabolta el, hanem ostrom alá vette Wieleń várát,[439] és mindenféle hadigépet és ostromeszközt állított fel. Erre a várbeliek, akik már lemondtak életükről, s így csupán fegyvereikben bíztak, védfalat emeltek velük szemben, a már lerombolt védműve-

[438] Ti. Uście várához.

[439] A Noteć folyó mentén fekvő vár. A hadjárat vaklószínűleg 1108–1109 telén zajlott le.

ket újraépítették, hegyes karókat állítottak fel, kőhalmokat emeltek, és igyekeztek eltorlaszolni a kapukat. Miután felállították az ostromgépeket, és mindenki fegyverben állt már, a lengyelek minden oldalról vitézül megrohanták a várat, s a pomeránok nem kevésbé derekasan védték azt. A lengyelek az igazságért és a győzelem érdekében cselekedtek ily szenvedélyesen, a pomeránok pedig a természetükből fakadó álnokságuk miatt álltak nekik ellen, és hogy életben maradjanak. A lengyelek a győzelemre áhítoztak, a pomeránok szabadságukat védték.[440] Végül aztán a pomeránok, kifáradván a folyamatos megerőltetéstől és virrasztástól, belátták, hogy nem tudnak ellenállni ilyen nagy erőnek, felhagytak kezdeti dölyfös kevélységükkel, megadták magukat, és feladták a várat, miután biztosítékul megkapták Boleszló kesztyűjét.[441] Ám a lengyelek, visszaemlékezvén a megannyi fáradságra, halálra, kemény télre, árulásra és cselvetésre, mindegyiküket megölték, senkit nem kíméltek meg, még az ezt megtiltó Boleszlóra sem hallgatva.

Így semmisítette meg lassacskán Boleszló a lázadó és dacos pomeránokat, ahogy a jog szerint a hűtleneket kell semmivé tenni. A várat pedig – hogy megtarthassa – Boleszló jobban megerősítette, és miután ellátta a szükséges megerősítéssel, elhelyezte benne vitézeit.

[440] Widukind hasonló szellemben nyilatkozik a szlávokról, kik *„mindent a szeretett szabadságnak rendeltek alá”* a csatában (Widukind II. 20., 84.). A szabadság megvédése azonban valószínűleg az antik irodalomból származik. Vö.: pl. Agricola, 30–31., 44–47.

[441] Prágai Kosmas krónikája jegyzett fel egy hasonló esetet, melyben a kesztyű elfogadása, illetve elutasítása a hűség megfogadását, illetve felmondását szimbolizálja (Cosmas II., 44., 150.). Vö.: még: GpP, 206., 1. sz. jegyzet. A történet számtalanszor előfordul a középkori irodalomban, állandó kelléke a lovagtörténeteknek. Vö.: Banaszkiewicz 2004, 212.

A következő nyáron azonban[442] az összegyűlt pomeránok átmentek Mazóviába, hogy zsákmányt szerezzenek. Ám ahogy a mazóviaiakat szándékozták zsákmánnyá tenni, úgy arra kényszerültek, hogy maguk váljanak amazok prédájává. Mert amikor Mazóviában össze-vissza cikázva zsákmányt szereztek, foglyokat ejtettek és épületeket gyújtottak fel, már-már biztosan álltak a hadi zsákmánnyal, és nem féltek a háborútól. És íme Magnus *comes*, aki akkor Mazóviában uralkodott,[443] a bár kisszámú, de nagy vitézségű mazóviaival rettenetes csatába kezdett a számtalan sok pogánnyal, melyben Isten kinyilatkoztatta az ő mindenhatóságát; mert mondják, ott a pogányok közül több mint hatszázan elpusztultak, és az egész zsákmányt meg a foglyokat elvitték a mazóviaiak, a megmaradtak pedig – nem kétséges – fogságba estek vagy elmenekültek. És mivel Simon,[444] annak a területnek a püspöke siralmas hangon, papi öltözékben kereste a farkas harapásoktól szétmarcangolt juhait papjaival, és amit evilági fegyverekkel nem tudott elérni, azt lelki fegyverekkel és imádsággal próbálta bevégezni. És ahogy hajdan Izrael fiai Mózes imáival legyőzték az amalekitákat,[445] úgy most a mazóviaiak püspökük könyörgéseivel segítve győzelmet arattak a pomeránok felett. A következő napon pedig két nő, miközben epret szedett az

[442] 1109 nyarán.

[443] Mivel a szerző kifejezetten azt mondja, hogy Magnus akkor *(tunc)* Mazóviában uralkodott, elképzelhető, hogy azonos lehet a II. 4. fejezetben emlegetett Magnusszal. Vö.: Grodecki-Plezia, 113., 2. sz. jegyzet, GpP, 207., 3. sz. jegyzet.; Jurek 1997, 184–185.

[444] Simon płocki püspök.

[445] 2Móz. 17,8–16.

úttól félreeső helyen, újabb győzelmet aratott: ráleltek egy pomerán vitézre, akit – miután fegyverét elvették – hátrakötött kézzel vezettek a *comes* és a püspök elé.[446]

(50.)

Hasonló szerencsétlenséggel jártak Zbigniew vitézei is, akik Szilézia vidékén együtt fosztogattak és gyújtogattak a csehekkel. Őket ugyancsak legyűrték a közelben lakók, egyeseket foglyul ejtve, másokat karddal levágva. És miután e kisebb dolgokat előre érintettük, pihenjünk meg egy időre, hogy belefogjunk a nagyobb ügyekből álló harmadik könyvbe.

VÉGE A MÁSODIK KÖNYVNEK

[446] A kutatásban megkísérelték ezt a jelenetet az indoeurópai mondavilágban megfigyelhető triadikus elbeszélősémával azonosítani. Ebben az összefüggésben Magnus a *bellatores*, Simon az *oratores*, mígy a két nő a *laboratores* rendjének funkcióját tölti be. (Banaszkiewicz 1991, 311)

HARMADIK KÖNYV

Kezdődik a harmadik könyv

KEZDŐDIK A HARMADIK KÖNYV EPISZTOLÁJA

A tiszteletreméltó fejedelmi káplánoknak és más, emlékezetre méltó jó klerikusoknak Lengyelországban a jelen művecske szerzője (azt kívánja), hogy úgy kerüljék el az evilági javakat, hogy könnyedén tudjanak átlépni a mulandóságból az állandóságba.

Legelőször is akarom, hogy tudjátok, legkedvesebb fivéreim, hogy nem azért fogtam bele egy ily nagy műbe, hogy ezáltal csekélyértelműségem *rojtjait*[447] nyújtogassam, sem hogy hazámat vagy elődeimet felmagasztaljam, én, hazájától távol élő idegen közöttetek, hanem azért, hogy visszavigyem fáradozásom kicsinyke gyümölcsét szerzetesi szolgálatom helyére.[448] Továbbá valami mást is bölcsességetek elé tárok. Nem azért fogtam bele e munkába, hogy mások elé helyezzem magam, vagy hogy ékesszólóbbnak mutassam magam a beszédben, hanem hogy elkerüljem a dologtalanságot, és ne sértsem meg a fogalmazás mesterségének szokását, meg hogy ne *in-*

[447] Mt. 23,5.

[448] Egyike a kevés utalásnak, ahol saját magát említi meg a szerző. A kutatásban e mondat adott alapot arra, hogy a szerzőt valahonnan külföldről érkezett bencés szerzetesnek tekintsék.

gyen egyem a lengyelek *kenyerét.*[449] Emellett a háborúkról szóló gazdag anyag tudatlanságomat arra serkentette, hogy erőmmel nem egyenlő terhet vegyek magamra, és maga a harcos fejedelem, Boleszló vitézsége és nagylelkűsége szolgált bizodalommal a merészségre.[450]

Magatokról, ne rólam halljatok,
Aranyat, ne ötvöst latoljatok,
Színbort, ne poharat kortyoljatok!

És ha netalántán ebben a műben a szavak ínségére panaszkodtok, ebből legalább mélyebben és tartalmasabban ismeritek meg a tárgyalandó anyagot.[451] Hogy ha meg úgy ítélitek meg, hogy a lengyel királyok és fejedelmek méltatlanok az írott történetekre, Lengyelországot kétség nélkül a műveletlen barbár népekhez hasonlítanátok. És ha véletlen felhozzátok, hogy ilyen és így élő (embertől) méltatlan, hogy ilyesmit vesz elő, azt fogom válaszolni: királyok és fejedelmek háborúit írtam meg, nem az evangéliumot![452]

Mert soha nem vált volna ily nevezetessé a rómaiak és gallok hírneve és hadi vitézsége a földön, ha az írók tanúsága nem őrizte volna meg őket a jövőnek. A legnagyobb Tróját is örök emlékké tették a költők műveikkel, pedig lerombolva és elnéptelenedve áll. Falai a földdel lettek egyenlővé, tornyai lerontva hevernek, tágas és kedves tereit nem lakja be senki, a királyok és fejedelmek palotáiban vadállatok tanyája és titkos fekhelye rejtőzik, ám Tróját és Pergamont mégis minde-

[449] 2Thessz. 3,8.

[450] Egyételmű bizonyíték arra, hogy III. Boleszló közvetlen környezetéből származtak szerzőnk legfontosabb információi.

[451] Az exordiális toposzok kedvelt fordulata. Vö.: Janson 1975., 151.

[452] Egyfajta finom utalás arra, hogy szerzőnket elsősorban a *gesta militaria,* a fejedelmek hadi tettei érdekelték.

nütt a földön az írás kiáltásával magasztalják. Hektórt és Priamoszt[453] többet emlegetik most, hogy már porrá lettek, mint mikor királyi trónjukon ültek. Mit mondhatnék Nagy Sándorról,[454] mit Antiokhoszról,[455] mit a médek és a perzsák királyairól, mit a barbárok türannoszairól, akiknek ha csak a nevét említeném meg, a ma megkezdett írást holnapra nyújtanám át. Mert életük ugyan nem örök, hanem mulandó, hírnevük mégis halhatatlan a régi mesterek magasztalása folytán.[456]

Mert miként a szent férfiúk jó tetteket és csodákat visznek véghez, úgy az evilági királyok és fejedelmek diadalmas háborúkkal és győzelmekkel tüntettetnek ki. És ahogy a szentek életéről és szenvedéseiről a templomokban kell szólni, úgy dicséretes felidézni az iskolákban és palotákban a királyok és fejedelmek diadalait vagy győzelmeit. És miként a szentek élete vagy szenvedései, melyeket a templomokban hirdetnek, Isten tiszteletére készítik fel a hívők lelkét, úgy a királyok és a fejedelmek hadi bátorsága vagy győzelmei – az iskolákban vagy a várakban felidézve – a vitézek lelkét közelítik az erényesség felé. Mert ahogyan az egyház pásztorainak a lelkek szellemi hasznát kell keresniük, úgy a haza védelmezői a haza becsületének, hírnevének és evilági dicsőségének növelésére törekednek. Mert úgy illik, hogy Isten szolgái lelkileg engedelmeskedjenek abban, ami Istené, és tisztelettel és szolgálattal

[453] Mindketten az Iliász alakjai.

[454] Nagy Sándor (Kr. e. 336–323) makedón király. Egyik kedvelt alakja a középkori elbeszéléseknek.

[455] A Kr. e. 3. században több szír uralkodó is viselte ezt a nevet. A kontextusból feltehető, hogy III. (Nagy) Antiokhoszra (Kr. e. 224–204) gondolhatott a szerző.

[456] Az antik irodalomtól öröklődött át az az elképzelés, mely szerint csak a költők és írók tehetsége folytán lehetséges megőrizni a halhatatlanságot. Vö.: Janson 1975, 149.

legyenek a földi fejedelmeknek azokban a dolgokban, amelyek a császáré.[457] Mert mit csodálkozunk, ha a híres és győzedelmes férfiúk virtusból hírnévre és dicsőségre áhítoznak, mikor Kleopátra,[458] Karthago dicsvágyó királynője[459] is férfiúi vakmerőséggel akarta megszerezni a római birodalmat, nem pedig természetes, avagy női szelídséggel. És ha a hatalmat kereső, tengeri csatában legyőzött nő inkább szörnyű halállal veszejtette el magát, mint hogy szolgáljon, miért csodálkozunk, ha azok, akik a hazát vagy az atyai örökséget védelmezik, vagy az elkövetett jogtalanságot üldözik, inkább arra vágynak, hogy háborúban dicsőn és ne méreg által haljanak meg, mint hogy szégyenben és gyalázatban engedelmeskedjenek szolgáiknak.

Biztos tehát e fentebb bizonyítottak alapján, hogy nem fölöslegesen mondtuk fel a lengyel fejedelmek tetteit, s az is bizonyos, saját magatok ítélete is megerősítheti, hogy ezt a művet megbízható tolmácsnak kell másoknak felolvasnia.[460]

Ezen kívül Isten és Lengyelország okán gondoskodjék vitézségetek bölcsessége arról, hogy egy ily nagy munkáért járó jutalomnak ne ártson sem a gyűlölet, sem valamely, az én káromra való ürügy. Mert ha úgy ítélik meg a bölcsek, hogy jó és hasznos művem a haza becsületére van, méltatlan és illetlen (lenne), ha valakik tanácsára elvennék a művésztől a műért (járó) jutalmat.

VÉGE AZ EPISZTOLÁNAK

[457] Mt. 22,21.
[458] VII. Kleopátra (Kr. e. 50–31) egyiptomi királynő.
[459] Gallus Anonymus valószínűleg összekeverte Kleopátrát Didóval, Karthago királynőjével.
[460] Vö.: II. Epilógus.

Istené a hír, tisztesség, ország, erény, dicsőség,
Diadalmas Boleszlónak győzelem és üdvösség,
Hatalmának meghódolt mind a pomerán nemzetség.
Jézus Krisztust dicsőítvén mindezeket mondjuk el,
Aki az egész világot uralja bölcsességgel,
Nem az ember erejével tették ezt, nem fegyverrel.
Várat foglalt el Boleszló, legősibbet mind között,
Erő-, fegyver-, természettel a legjobbat mind között,
Országára a leginkább veszedelmest mind között.
Várvédőknek segíteni pomeránok jöttenek,
Az óvatlan ostromlókra rontani siettenek,
Mindhiába, megcsalódtak, futva elűzettenek.
Tévelyegtek a homályban szinte mind a gyalogok,
Nem bízták a menekvésük lovakra a lovasok,
Ismeretlen rejtekúton elmerültek ők legott.
Boleszló, a felfegyverzett vezér kevés vitézzel,
Skarbimir, a vajda oldalán a segéderőkkel,
Hetvenen küzdöttek ők meg mind a harmincezerrel.
Mert korábban, az előző éjjel őrt állítottak,
Ellenüknek hallatán sok lesvetőt szalajtottak.
Így a vezér erre-arra szétküldte a hadakat.
Amazok meg körbe állva készültek a csatára,
Dárdáikkal kör alakban, mint sündisznó felállva,
Nem támadtak seregestül, álltak ők kört formálva.
De Boleszló vezér mindezt általlátta jártasan,
Körbevette mindenfelől ellenségét gondosan,
Merész férfi, harcra vágyó, dicsőségre szomjasan.
Skarbimir meg hátulról támadta a derékhadat,
Erőt adott, buzdította a harcra a társakat.

Pomeránok – mondta –, még nem láttatok ily kardokat!
Folytassam-e? Meghátrált a harcból mind a pomerán,
Ily pusztítás máskor őket még nem érte soha tán,
Hét várat vett a vezér be, harc jutalma mindahány.
Mindezért Urunk dicsérjük együtt, s Szent Lőrinc atyát,
Mert a néki szentelt napon vívták meg a nagy csatát,
Állítsuk fel hát ezért ott néki méltó templomát.[461]
Boleszlónak leírtuk már fényességes győzelmét,
Mondjuk el a császárral a barátságot s a békét,
Legyen erős, amint illik, a testvéri egyezség.
Tudja minden, hogy a császár milyen céllal érkezett,
Országunkba behatolván milyen haddal kérkedett,
Elvégezte, kiket tesz le, és kiknek ád tiszteket.[462]
Ám a hadnép, ám a szándék Isten ellen vajh mit ér?
Nála nélkül semmi sem lesz, meg nem moccan egy levél,
Egyet fordít, s völgyvidékké lesz a bérc, a meredély.
Áll Boleszló országában, úr és nagy fejedelem,
Mint a felbőszült oroszlán harcra készen szüntelen,
Aki néki ellenáll, pusztul, ha nem fut hirtelen.
Miért késtek, cseh vitézek, meghajlítni nyakatok?
Hisz látjátok, Boleszlónak meghódolt királyotok.
És tudjátok, ellenállni nincsen elég hadatok.
Nincsen ily vezérrel szembeszállni képes ellenség,
És akiben nyíltan véle mérkőzni van merészség,
Sem szomszédja, ki nem boldog, ha van véle békesség.
Hiszen minden ellenségén csodás diadalt arat,

[461] Valószínű, hogy az elfoglalt területen III. Boleszló Szent Lőrinc tiszteletére templomot akart emelni. Ennek alapján következtetett a kutatás egy része arra, hogy itt a lublini bencés kolostorról lehet szó, melyben – feltételezésük szerint – maga a szerző is szolgálatot teljesített.
[462] Nyilván Boleszló és Zbigniew értendő alattuk.

Mindenkinek tisztességgel, méltó ajándékot ad,
Jóvoltából a magyar király békében megmarad.
Nincs idő most elbeszélni rendre mind a tetteket:
Ismeri azt, ki érezte a börtönt s bilincseket.[463]
Dicsérettel, nem csalárdul nyújtom át kis művemet.

Kezdődik a harmadik könyv

III. BOLESZLÓ VISELT DOLGAIRÓL

(1.)

III. Boleszló sok és számolatlan nevezetes hadi tettei közül különösen azt kell megemlíteni, hogy jártak Szent Lőrinc napján a pomeránok,[464] miként mérséklődött a császár haragja, és hogyan állta útját az erőszakos alemannoknak.[465]

Mert ott áll Lengyelország és Pomeránia határán egy bizonyos Nakło nevű vár, erődítményekkel és mocsarakkal védve, melynél ott tartózkodott a harcos fejedelem, s fegyverekkel és ostromgépekkel azon fáradozott, hogy elfoglalja. És amikor a várbeliek látták, hogy ekkora sokaságnak nem tudnak ellenállni, de mindazonáltal segítséget vártak fejedelmeiktől, fegyverszünetet kértek, és megjelölték azt napot, mely után – amennyiben az övéik nem segítenének nekik – a várat és magukat átadják az ellenség hatalmába. A fegyverszünetet ugyan megadták nekik, az ostromeszközöket azonban a leg-

[463] Mármint Zbigniew.
[464] 1109. augusztus 10-én.
[465] Azon kevés helyek egyike, ahol a németeket nem teuton, hanem alemann néven említi a szerző.

kevésbé sem szedték szét. Ezenközben a várbeliek követei találkoztak a pomeránok hadseregével, és jelentették nekik a paktumot, amelyet az övéik kötöttek az ellenséggel.

Miután meghallgatták a követeket, a pomeránok megdöbbentek, egyszerre megesküdtek, hogy vagy meghalnak a hazáért,[466] vagy kivívják a győzelmet a lengyelek felett. Miután tehát otthagyták a lovakat, hogy a veszély mértékének megfelelően mindegyikükben nagyobb legyen a bizalom és a bátorság, nem úton vagy ösvényen haladva, hanem a vadállatok vackán és az erdők sűrűjén áthatolván, nem a kitűzött napon, hanem a legszentebb Szent Lőrincén előbújtak, mint mezei pockok a rejtekhelyükről, és bizonyosságként nem emberi, hanem isteni kéz által vesztek el.

Győzedelmes az Úristen az ő szentjeiben![467]

Mert Szent Lőrinc vértanú tiszteletreméltó napja volt, és abban az órában jött ki a keresztények gyülekezete az ünnepi misékről, és íme, ekkor hirtelen fenyegetően közeledett a barbárok serege.

Segíts, Lőrinc vértanú, segíts az arra érdemes népen!

Hova forduljanak, mit tegyenek most a keresztények? Nem látszott előre az ellenség érkezése, nincs idő a csapatok elrendezésére, ők csak kevesen, az ellenség sokan, késő a menekvés, mihez Boleszlónak sosem fűlik foga,

Vedd el erejét, Szent Lőrinc, a dühöngő népnek!

Így hát valamennyi ott levő vitézt két seregbe szervezték, az egyiket maga harcos Boleszló irányította, a másikat zászlóvivője, Skarbimir. A további sokaságból meg egyesek a lo-

[466] A hazáért meghalni kifejezés eredetileg Horatius *Carminájá*ból származik (CARMINA III., 2., 13.), de nem ismeretlen általában a 11–12. századi irodalomban sem, így pl. Prágai Kosmasnál is előfordul (COSMAS II. 35., 132.).

[467] Zsolt. 67,36.

vaknak kerestek abrakot, mások élelmet, megint mások az utakat, az ösvényeket és az ellenség odaérkezését figyelték. Serény Boleszló halogatás nélkül nekiindult a csapatokkal, és kevés szóval így intette őket: „Inkább vitézségetek, a közelgő veszedelem szüksége és a haza szeretete[468] buzdítson benneteket, legrendíthetetlenebb ifjaim, mint beszédem. Ma, Isten segedelmével és Szent Lőrinc könyörgésére kardotok által törik meg a pomeránok bálványimádata és hadi gőgje!"

És nem sokat beszélve elkezdte körbekeríteni az ellenséget, merthogy a földön az ellenség ellen fordított lándzsáik élét az ellenségre szegezték, maguk pedig ugyanakkor összehúzódtak, úgyhogy – hacsak agyafúrt csellel nem – senki sem tudott behatolni közéjük vitézséggel. Mert ahogy már fentebb mondtuk, majd valamennyien gyalog voltak, és nem keresztény módra hadrendbe állítva, hanem juhokra lesben álló farkasok módjára a földön lapultak. És míg serény Boleszló inkább úgy tűnt, mintha ide-oda röpdösne, mint szaladna, miután az ellenség feléje fordult, Skarbimir sem késlekedett sokáig, hogy berontson a legsűrűbb csapatok közé, miután a másik oldalról helyet talált a behatolásra. És miután benyomultak a barbárok közé és körülfogták őket, azok kezdetben keményen ellenálltak, majd végül menekülni kényszerültek. A keresztények közül itt néhány derék vitéz esett el, a pogányok közül viszont a negyvenezerből alig tízezer menekült meg.[469] Isten és Szent Lőrinc a tanúm, akiknek hatalmával és könyörgésére történt meg ez a mészárlás. Csodálkoztak, akik

[468] AENEIDOS XI., 890. A kifejezés a 12. századi történeti irodalomban széles körben használatos volt.

[469] A kéziratok itt negyvenezer pomeránt jegyeztek fel. Ezt követték a régebbi kiadások is, a jelen fordítás alapjául szolgáló kritikai kiadás azonban eltért a kézirati szöveghagyománytól, és 30.000 főt adott meg.

ott voltak, hogy miként rendezhetett ezernél is kevesebb vitéz ekkora vérfürdőt. Mondják, hogy maguk a pomeránok is pontosan kiszámolták, hogy huszonhétezren haltak meg közülük, (és) akik a mocsarakban maradtak, azok sem tudtak megmenekülni. A védők pedig látván, hogy odalett minden reményük, hogy bárkitől vagy bárhonnan is segítséget várhatnának, feladták a várost, hogy megtartsák életüket. Meghallván ezt, hat másik vár védői szintén így döntöttek, azaz megadták magukat és átadták az erősségeket.

2. *A császár levele Boleszlóhoz*

Mialatt ez történt, IV. Henrik császár, akit még nem koronázták meg Rómában, hanem két év múlva kellett elnyernie a koronát,[470] amikor arra készült, hogy erős hadseregével megtámadja Lengyelországot, a következő szavakkal küldte előre követségét Boleszlóhoz: „Méltatlan a császárhoz,[471] és tiltja a római jog,[472] hogy fegyveresen törjön rá az ellenség országára, különösen úgy, hogy az a vazallusa, mielőtt tárgyalna vele békéről, ha engedelmeskedni kívánna, vagy háborúról, ha ellenállna, hogy meg tudja védeni magát. Ennélfogva úgy illik, hogy vagy fogadd vissza fivéredet az ország felébe, és fizess nekem évi háromszáz márka adót, vagy adj ugyanannyi

[470] 1111. február 12-én történt meg a koronázás.

[471] A birodalom és a császár becsülete, tisztelete hozzátartozott a helyes világrendről alkotott korabeli elképzelésekhez, és befolyásolta a politikai cselekvést is. Vö.: GÖRICH 2001, 12–25.

[472] A római jog szerepével kapcsolatban lásd: GpP, 226., 3. sz. jegyzet.

vitézt hadjáratra, vagy velem, karddal oszd meg a lengyelek országát, ha bírod."[473]

Így válaszolt erre Boleszló, az északi fejedelem:

„Ha pénzünket vagy lengyel vitézeket kérsz adóként, nők lennénk, nem férfiak, ha nem védjük meg szabadságunkat.[474] Arra pedig senki erőszakos hatalma nem kényszerít, hogy a lázadót visszavegyem, vagy hogy megosszam vele az egyetlen országot, hacsak az enyéim közös tanácsa vagy saját akaratom döntése nem. Ha jó szívvel és nem dacosan követeltél volna pénzt vagy vitézeket a római egyháznak, tán te sem kaptál volna kevesebb támogatást vagy tanácsot tőlünk, mint amennyit őseid a mieinktől.[475]

Hát jól vigyázz, kit fenyegetsz,
Harciasan háborút lelsz!

(3.)

E választól a császár igencsak haragra gerjedvén olyasmire indult lelkében, olyan útra lépett rá, amelyről nem fog sem letérni, sem visszatérni, hacsak saját maga meg nem fékezi magát, vagy a legnagyobbnál is nagyobb kára meg nem állítja. Zbigniew pedig még jobban felingerelte a dühös császárt,

[473] Egyértelmű utalás arra, hogy V. Henrik – hasonlóan az 1033-as merseburgi békéhez – fel akarta osztani Lengyelországot a Piast-testvérek között.

[474] A szabadsághoz való joggal kapcsolatban: LAMPHERSANN, ad A. 1076, 260. A középkori *libertas* fogalom bonyolultságára és összetettségére nézve lásd: EICHENBERGER 1991, 164–167.

[475] Elképzelhető, hogy Gallus Anonymus, illetve III. Boleszló itt kívánta figyelmeztetni V. Henriket az őseik, III. Ottó és I. Boleszló közötti jó viszonyra, melyet a gnieznói találkozóban örökített meg a szerző. Vö.: DEPTUŁA 2000, 323.

mivel azt ígérte, hogy csak kevés lengyel fog neki ellenállni. Ezen felül a fosztogatásból és rablásból való élethez szokott csehek feltüzelték a császárt, hogy támadja meg Lengyelországot, mivel azzal kérkedtek, hogy ismerik a Lengyelország erdein keresztül vezető utakat és ösvényeket. Mikor tehát a császár e rábeszélésekre és tanácsokra a győzelem reményében Lengyelországba ment,[476] és Bytomhoz ért,[477] látta, hogy mindenben tévútra vezették. Mert Bytom várát annyira felfegyverzettnek és megerősítettnek látta, hogy haragosan, méltatlankodva fordult Zbigniewhez: „Zbigniew, mondta a császár, hát így ismernek el téged uruknak a lengyelek, hát így kívánják fivéred elhagyni, így óhajtják a te hatalmadat?" És amikor hadrendbe állított seregeivel el akarta kerülni Bytom várát, mely megerősítettsége, természetes fekvése folytán, meg hogy víz vette körül, bevehetetlen volt, néhány jeles vitéze letért a vár irányába, hogy bizonyítsa hadi merészségét Lengyelországban, és próbára tegye a lengyelek erejét és bátorságát. De a várbeliek, kinyitván a kapukat és kivonván kardjukat, szembe mentek velük, nem félvén a különböző népek sokaságától,[478] sem az alemannok előrenyomulásától, sem a császár jelenlététől, hanem csatasorba állva bátran és vitézül ellenálltak nekik. Látván ezt a császár, igencsak elcsodálkozott, hogy bizony pajzs nélküli emberek pajzzsal felszereltekkel, vagy pajzzsal felszereltek a páncélba öltözöttekkel puszta karddal harcba szálltak, és oly nagy kedvvel siettek a csatába, mintha csak enni indultak volna. Akkor szinte fel-

[476] 1109. augusztusában vagy szeptemberében történt. Vö.: Cosmas III., 27., 195–196.

[477] A sziléziai Bytom.

[478] A császári sereg – legalábbis Prágai Kosmas szerint – bajorokból, alemannokból és frankokból állt (Cosmas III., 27., 195.).

háborodván vitézei merészségén, odaküldte íjászait és paritytyásait, hogy azoknak fenyegetésére a várbeliek legalább kitérjenek, és visszavonuljanak a várba. A lengyelek azonban mindenfelől röpködő golyókat és nyílvesszőket olybá vették, mintha hópelyhek vagy esőcseppek lettek volna. Itt ismerte meg először a császár a lengyelek bátorságát, mivel visszahívta onnan valamennyi, még sértetlenül maradt övéit. Most viszont hagyjuk egy kicsit a császárt, hadd járkáljon Lengyelország erdeiben, ameddig visszahívjuk a tüzet okádó sárkányt[479] Pomerániából.

(4.)

Miután így serény Boleszló Pomerániában győzelmet aratott a fent (elmondott) harcban, és megszerzett hét várat, biztosan megtudván, hogy a császár behatolt Lengyelországba, annak ellenére, hogy az emberek és a lovak kimerültek a hosszú ostromban, néhány vitéze meghalt, néhány megsebesült, mások pedig amazokkal otthon maradtak, akikkel tudott, odalovagolt, és megparancsolta, hogy mindenféleképpen zárják el az Odera folyó átkelőit és gázlóit. És így eltorlaszoltak minden olyan helyet, ahol vagy át lehetett kelni a kiszáradt folyón, vagy ahol maguk az ott lakók titokban megpróbálták volna. Néhány derék vitézt pedig előreküldött Głogówba, hogy figyeljék meg a folyó átkelőit, (hogy) addig álljanak ellen a császárnak, hogy vagy arassanak teljes győzelmet a folyóparton, míg ő odaérkezik, vagy legalább tartsák fel (a császárt), míg a hadsereg és a segítség meg nem érkezik.

[479] Azaz III. Boleszlót.

És itt, nem messze Glogówtól kis sereggel állt Boleszló, (ami) nem csoda, hiszen jócskán kimerítette az övéit. Itt híreket és követeket hallgatott meg, itt várt hadseregére, innen küldött ki erre-arra felderítőket, innen küldte el kamarásait el a sajátjaiért, a ruszokért és a pannonokért.[480]

(5.)

Az úton menetelő császár azonban nem kanyarodott el sem felfelé, sem lefelé, hogy gázlót leljen, hanem Glogów városa mellett – mialatt senki nem tudta előre, hogy ott kel át, és senki nem állt neki ellen – rohamos előrenyomulással egy jelentéktelen helyen kelt át sűrűn tömött, felfegyverzett csapataival, úgy, hogy a városiak nem készültek fel, (mivel) a várvédők soha nem tartották veszélyesnek e helyet, és nem is sejdítették, hogy veszélyes lehet. Szent Bertalan apostol ünnepének napja volt ugyanis,[481] amikor a császár átkelt a folyón, és akkor az egész város népe a szentmisét hallgatta. Ebből következik, hogy mivel gond és veszély nélkül ért oda, nagy zsákmányt szerzett és sok foglyot ejtett, és a város körüli tábori sátrakat is megkaparintotta. Azok legtöbbjét, akik a várat jöttek védeni, és a váron kívül a sátrakban tartózkodtak, a császár megakadályozta abban, hogy bemenjenek a várba, egyeseket egyből ott fogott, mások meneküléssel szabadultak meg. Egyikük menekülés közben szembetalálkozott Boleszlóval, és elmesélte neki, mi minden történt. Ekkor pedig

[480] Nem tudni, milyen segítségre gondolt a szerző. 1108 után Kálmán már nem nagyon avatkozott be a lengyel eseményekbe (Kristó 1986, 72.), és semmilyen nyoma nincs a forrásokban valamiféle ruszbeli segítségnek sem.
[481] 1109. augusztus 24.

Boleszló nem vonult vissza gyáva nyúl módjára, hanem bátor vitézként így intette az övéit: „Ó, legrettenthetetlenebb vitézeim – mondta –, sok háborúban és hadjáratban fáradoztatok együtt velem, és most is legyetek készek velem együtt Lengyelország szabadságáért *élni vagy meghalni*![482] Én kevesekkel is örömest harcba indulnék a császár ellen, ha biztosan tudnám, hogy halálommal véget vetnék a hazára leskelődő veszélynek. De mivel közülünk egyre száznál is több ellenség jut, így becsesebb ellenállni, mint kevesekkel odamenvén merészen meghalni. Mert teljes győzelemnek számít majd, (ha) ellenállunk, és megakadályozzuk az átkelésüket."

Így szólt, majd elkezdte kidöntött fákkal eltorlaszolni a folyócskát, melynél ott állt.

(6.)

Időközben a császár eskü alatt túszokat szedett a głogówiaktól azzal a feltétellel, hogy ha a városiak követséget küldvén
9. öt napon belül békét kötnek, vagy valamilyen egyezségre jut-
nak vele, akkor a békét létrehozó vagy azt elutasító válasz megkapta után a városiak visszakapják a túszaikat. Mindazonáltal ezt igen furfangosan ötlötték ki. A császár ugyanis azért fogadott el esküvel túszokat, mert úgy számolt, hogy bár hitszegéssel, de általuk megszerzi a várost. A głogówiak meg azért adták őket oda, hogy közben megerősítsék a város régiségük miatt elhasználódott védhelyeit.

[482] 1Mak. 4,35.

(7.)

De miután Boleszló meghallgatta a követeket a túszadásról, felháborodott, felakasztással fenyegette meg a városiakat, ha miattuk feladják a várost, hozzátéve, hogy szebb és jobb, ha mind a városiak, mind a túszok karddal a kézben halnak meg a hazáért, mint hogy megadással becstelen életet vásárolván maguknak, idegeneknek szolgáljanak.[483] Megkapván a választ, a városiak jelentették (a császárnak), hogy Boleszló nem akarja, hogy így legyen béke, és az eskü szerint visszakövetelték a túszaikat. Erre a császár így válaszolt:

„A túszokat pedig majd akkor nem tartom magamnál, ha átadtátok nekem a várat. Ha azonban ellenszegülnétek, titeket meg a túszokat is megölöm."

Így válaszoltak erre a várbeliek:

„Elkövethetsz jogtalanságot a túszok ellen, és meg is ölheted őket. Tudd azonban, hogy általuk semmiképp nem viszed véghez azt, amit kívánsz."[484]

(8.)

Miután mindezt elmondták, a császár megparancsolta, hogy hozzák elő az ostromeszközöket, fogjanak fegyvert, osszák meg a csapatokat, kerítsék körül a várost, állítsák előre a zászlóvivőket, harsogjanak a trombiták, és nekilátott tűzzel-vassal, ostromgépekkel mindenünnen megostromolni a várost.

[483] Regino, ad. A. 874., 107.
[484] A túszokkal szembeni jogos és jogtalan magatartásra nézve lásd: LexMa V., 1529–1530.

A másik oldalról a városiak szétoszlottak a kapuk és a tornyok között, megerősítették a bástyákat, ostromeszközöket készítettek elő, köveket és vizet hordtak a kapuk és a tornyok fölé. Ekkor a császár úgy ítélte meg, hogy a városiak lelkét fiaik és barátaik szeretete megindíthatja, ezért megparancsolta, hogy a város túszai közül az előkelőbbeket (és) a *comes* fiát kössék ki az ostromgépek fölé, úgy számolván, hogy így vér nélkül utat nyit a városba. De a várbeliek nem kímélték jobban fiaikat vagy vérrokonaikat, mint a cseheket vagy a németeket, hanem kövekkel és fegyverekkel kényszerítették őket arra, hogy letakarodjanak a várfalról. Látván hát a császár, hogy ilyen fondorlattal soha nem győzi le a várost, és soha nem fordítja el a városiak lelkét attól, mit elgondoltak, erővel és fegyverekkel igyekezett megszerezni azt, amit furfanggal nem tudott.

Így aztán mindenünnen nekimennek a városnak, és mindkét oldalról nagy kiáltozás hangzik. A teutonok megrohanják a várat, a lengyelek védekeznek, a hajítógépek mindenünnen nehéz tárgyakat okádnak ki magukból, recsegnek a vetőgépek, dárdák és nyílvesszők süvítenek az égen át, átlyukasztják a pajzsokat, átjárják a páncélokat, szétzúzzák a sisakokat.

Holtak roskadnak össze,
Sebesültek kitérnek,
Helyükre épek lépnek.

A németek felhúzták a nyílhajító gépeket, a lengyelek pedig a kőhajítókat. A németek nyilakat, a lengyelek dárdákat és nyilakat (lőttek ki); a németek pörgették a parittyákat a kövekkel, a lengyelek nagy köveket hajítottak el kihegyezett végű karókkal. A németek a gerendák takarásában megpróbáltak felmenni a várfalra, a lengyelek égető tüzet és forró vizet készítettek nekik fürdőnek. A németek vas faltörő kosokat

hoztak a tornyok alá, a lengyelek pedig csillogó vaskerekeket görgettek le felülről. A teutonok felállított létrákon hágtak felfelé, a lengyelek pedig vashorgokra húzták, és a levegőben fellógatták őket.

(9.)

Ezenközben Boleszló sem éjjel, sem nappal nem pihent, hanem valahányszor (a németek) kijöttek a táborból élelemért, megtámadta őket. Gyakran ráijesztett a császár táborára is, hol ide, hol oda szaladt, csapdát állítván a fosztogatóknak és gyújtogatóknak.

Ilyen módszerekkel és sok napon át igyekezett a császár elfoglalni a várost, de nem volt belőle más haszna, csak minden nap saját embereinek friss húsa. Mert minden nap nemesemberek vesztek itt oda, akiket, miután belsőségeiket kiszedték, sóval vagy fűszerekkel kikészítettek, hogy a lengyelek adójaként a császár megrakott szekereken elszállítsa őket Bajorországba vagy Szászországba.

(10.)

És miután a császár látta, hogy sem fegyverekkel, sem fenyegetéssel, sem ajándékokkal, sem ígéretekkel nem tudja megtörni a városiakat, és hogy ha tovább marad, azzal semmit nem ér el, tanácskozás után tábort bontott, és megindult Wrocław felé, ahol úgyszintén megismerte Boleszló erejét és furfangosságát. Mert bármerre fordult a császár, bárhol állt is meg, vagy bárhol vert is tábort, Boleszló hol elöröl, hol há-

tulról bukkant fel, és mindig a császár táborának közelében maradt. És amikor a császár útra kelt, Boleszló is útitársa maradt, és ha valaki elhagyta a hadrendet, helyben lemondhatott a visszatérésről, és ha valamikor élelmet vagy a lovaknak abrakot keresve sokan, sokaságukban bízva távolabbra elbarangoltak a tábortól, Boleszló rögtön közéjük és a hadsereg közé állt, és így a zsákmányt ejtők maguk lettek Boleszló prédájává. Ezzel ezt az ily nagy hadsereget olyan rémületbe ejtette, hogy magukat a természetük szerint rablóhajlamú cseheket is arra kényszerítette, hogy vagy a magukét egyék meg, vagy koplaljanak. Senki sem mert ugyanis kimenni a táborból, egy fegyveres sem merészelt füvet szedni, és senki nem merte szükségét a felállított őrcsapatokon túl elvégezni. Éjjel-nappal Boleszlót félték, őt tartotta mindenki emlékezetében. Úgy nevezték: nem alvó Boleszló. Ha erdőcskéhez vagy cserjéshez értek, így kiáltottak: vigyázz, itt rejtőzik! Nem volt olyan hely, ahol nem számoltak Boleszlóval. Folyamatosan ilyen formán fárasztotta őket, és farkas módjára hol elölről, hol hátulról, hol pedig oldalról ragadott el valakit közülük. És nap mint nap így vonultak a fegyveres vitézek, és állandóan Boleszló megjelenését várták. Éjjel is valamennyien vértben aludtak, vagy őrségben álltak, egyesek virrasztottak, mások éjjel állandóan a tábort járták körül, ismét mások így kiabáltak: virrasszatok, vigyázzatok, őrködjetek, és megint mások Boleszló vitézségéről énekeltek énekeket a következő módon:[485]

[485] Feltehető, hogy szerzőnk valamilyen szájhagyományon alapuló történetet dolgozott be a gesztába (Dymmel 2004, 347–348.).

(11.)

Ó, Boleszló, ó, Boleszló, dicső, nagy fejedelem,
Országodban te vagy bizony a legbuzgóbb védelem,
Sosem alszol, minket sem hagysz elaludni kicsikét,
Elveszed az éjt, a nappalt, el a hajnal idejét.
S még azt hittük, elűzünk, és elhagyod országodat,
Erre pedig úgy bezársz, mint börtönbe a rabokat,
Ilyen herceg méltó arra, hogy bírjon országokat,
Ki ilyen kis néppel meg tud zabolázni ily sokat.
Mi lesz, hogyha minden hadát összegyűjti hirtelen?
Nem tud annak ellenállni még a császár hada sem.
Ilyen férfi királyságra, császárságra érdemes,
Ily kis haddal aki legyőz ily hatalmas sereget.
Pomeránföld sok bajától még csak alig szabadul,
Fáradságot szerzünk neki máris vadul, konokul;
Méltó volna, hogy diadal ünnepével fogadják,
Mégis azért küzdünk vele, hogy elhagyja hazáját.
Igazsággal szállt a harcba ő a pogány népekkel,
Igaztalan harcolunk mi most a keresztényekkel,
Őáltala tehát Isten arat rajtunk győzelmet,
Nekünk pedig joggal adja vissza a jogsérelmet.

(12.)

Meghallván ezt bizonyos nemes és bölcs férfiak, csodálkozva beszélték egymás között: „Hacsak az Isten nem segítene ennek az embernek, soha nem aratna ekkora nagy győzelmet a pogányok felett, és nem állna ellent nekünk ily vitézül. És ha nem az Isten emelné magasra ily hatalmasan, soha nem

magasztalná fel őt a mi népünk. De talán az Isten vitte végbe ezt titkos tervében, aki a császár hírnevét átruházta Boleszlóra. Mert a nép szava mindig egyezni szokott az Úréval. Ezért biztos, hogy az éneklő nép Isten akaratának engedelmeskedik."[486]

A császárnak azonban nem tetszett a nép éneke, így újra és újra megtiltotta, hogy énekeljék, de ezzel csak még nagyobb orcátlanságra indította a népet. Majd felismervén e példákból és tettekből, hogy a hiábavaló foglalatoskodással csak gyötri a népet, és nem képes ellenállni az isteni akaratnak, színleg mást készült tenni, mint amit titokban kigondolt. Azért döntött így, mert ennyi ember nem tudott tovább meglenni zsákmány nélkül, és mivel Boleszló szüntelenül ordító oroszlánként járta őket körül. A lovak megdöglöttek, az embereket a készenlét, a fáradtság és éhség gyötörte, a sűrű erdők, a marasztaló mocsarak, a csípős szúnyogok, a hegyes nyílvesszők, a goromba parasztok nem engedték bevégezni a tervet. Ezért azt színlelvén, hogy Krakkóba akar menni, követeket küldött Boleszlóhoz a béke végett, és a következő szavakkal kért pénzt tőle, ám nem annyit és nem olyan gőgösen, mint korábban:

13. *A császár levele Boleszló lengyel fejedelemnek*

A császár Boleszlónak, Lengyelország fejedelmének barátsággal és üdvözlettel. Tudomásomra jutván vitézséged, elfogadom fejedelmeim tanácsát, és ha megkapom a háromszáz márkát, békében elmegyek innen. Nekem teljesen elég az irántam való

[486] A *vox populi, vox Dei* természetesen bibliai eredetű (Iz. 66,5.). Szerzőnk megjegyzése erősen eltér a Karoling-korban kialakult felfogástól, mely szerint a nép szava – Isten szava mondás veszélyeket hordoz magában, mert a népet tanítani és nem követni kell.

tisztelethez, ha béke és egyúttal szeretet lenne közöttünk. De ha neked úgy tetszik, hogy ezt elveted, tarthatsz tőle, hogy hamarosan Krakkóban leszek.

14. Válaszlevél a császárnak

Így üzent vissza erre az északi fejedelem:
Boleszló lengyel fejedelem békét (ajánl) a császárnak, de nem a dénárok reményében. Császári méltóságodon áll, hogy jössz vagy mész, de sem megfélemlítéssel, sem egyezséggel nem lelsz nálam egy hitvány garast sem. Mert inkább veszítem el úgy még e percben az uralmat Lengyelország felett, hogy sértetlen marad szabadsága, mint hogy szégyenben tartsam meg örökre.

(15.)

Meghallván ezt a császár, Wrocław városához ment, de nem jutott neki ott semmi más, mint holtak az élők helyett. Mert amikor hosszabb ideje – azt tettetve, hogy Krakkóba megy – ide-oda járkált a folyó környékén, és úgy gondolta, hogy ezzel félelmet kelt Boleszlóban, és rábírja, hogy álljon el szándékától, Boleszló semmit nem hitt el neki, és nem válaszolt mást a követeknek, mint amit korábban. Látván tehát a császár, hogy ha tovább ott marad, inkább kár és gyalázat vár rá, mint dicsőség vagy haszon, a visszavonulást választotta, semmit nem vive magával adóként, csak holttesteket. És mivel korábban gőgösen sok pénzt követelt, végül már csak keveset akart, de egy dénárt sem szerzett. És mert dölyfösen úgy gondolta,

hogy lábbal tiporja Lengyelország ősi szabadságát,[487] az Igazságos Bíró *fonákjára fordította ezt a tervet*[488] és ezt a jogsértést, és a továbbiakat is tanácsadóján, Szvatoplukon torolta meg.

16. *Szvatopluk haláláról*

És mivelhogy véletlenül megemlékeztünk Szvatoplukról, érdemes mások javulása végett néhány dolgot feljegyezni életéről és haláláról.

Szvatopluk tehát először Morvaország örökletes fejedelme volt, később pedig hatalomvágytól eltelve kiragadta Bořivoj hatalma alól a cseh fejedelemséget.[489] Nemes származású, vad természetű volt, serény a vitézségben, de nem erős hitű, és furfangos jellemű.[490] Mert az ő tanácsára ment Lengyelországba a császár, ő volt, aki nem egyszer, hanem sokszor esküdött meg Boleszlónak, aki egy pajzson szövetkezett vele,[491] aki Boleszló vitézségével és segítségével szerezte meg Csehországot. Hát nem Boleszló volt, aki azért hatolt be Kálmán magyar királlyal Morvaországba,[492] hogy Prágába helyezze Szvatoplukot, és amikor a király hazatért, bevette magát Csehország erdeibe? Persze, hogy ő. És nem is tért volna vissza onnan, hacsak megállapodásként oda nem adta volna neki Bořivoj Kameniec[493]

[487] Az *antiqua libertas* alatt valószínűleg a szerző a III. Ottóval szemben kivívott önállóságot érti. Vö.: Deptuła 2000, 332.
[488] Zsolt. 7,12, Sám. 15,31.
[489] 1105 körül történhetett.
[490] Vö.: BellCat, 43.
[491] Azaz szövetségesek voltak. Vö.: GpP, 248., 5. sz. jegyzet.
[492] 1108-ban. Vö.: Cosmas III., 25., 193–194.
[493] Az alsó-sziléziai Kameniec.

várát. Ezen felül Boleszló sokakat magánál tartott és táplált, akik kegyét már jó előre el akarván nyerni, abban a reményben menekültek hozzá Csehországból, hogy egyszer majd ő lesz a fejedelem, mivel Szvatopluknak akkor még kevés földje és gazdagsága volt. Másfelől Szvatopluk megesküdött Boleszlónak, hogy ha valamikor cseh fejedelem lenne belőle, legyen az bármilyen módon vagy akármilyen furfanggal is, mindig hű barátja lesz, és mindketten egy pajzson maradnak, az ország határán levő várakat pedig vagy visszaadja Boleszlónak, vagy teljesen lerombolja őket. Ám miután elnyerte a fejedelemséget, sem a hűséget nem tartotta meg, mivel esküszegővé vált, sem Istent nem félte, mivelhogy emberölést követett el.[494] Így hát Isten mások okulására tetteihez méltó jutalomban részesítette: mert gondtalanul, fegyvertelenül az övéi között öszvéren ülve, egy közönséges vitéz gerelyétől átdöfve holtan hanyatlott le, és övéi közül senki kezét sem mozdította, hogy megoltalmazza.[495]

Hát ilyen diadalt aratott a Lengyelországból visszatérő császár, tudniillik *öröm helyett bánatot,*[496] adó helyett hullákat vitt el emlékbe. Boleszló pedig, a lengyelek fejedelme nem nagyon tartott tőle, míg ott volt, de kétségtelenül még kevésbé, mikor már elment.

[494] Prágai Kosmas említi meg, hogy Szvatopluk parancsára megölték Boseyt és a fiát, a Vřisovec-klán tagjait (Cosmas III., 24., 192–193.). Kosmas azonban a Přemyslidák fő ellenségeként ábrázolja ezt a családot, így Szvatoplukot is ebből a szempontból ítéli meg. Vö.: Kopal 2001, 7–41., különösen 30. sz. jegyzet.

[495] 1109. szeptember 21. Kosmas szerint (Cosmas III., 27., 196.) a gyilkosokat a Vřisovec család tagjai között kell keresni.

[496] Jer. 31,13.

17. *Fejezet a csehekről*

Így hát e nagy fáradozás után észak fejedelme valamelyest új erőre kapva nem késlekedett tovább, hogy a csehek ellen vonuljon. Mert úgy gondolta, hogy bosszút áll a a cseheken a rajta esett sérelemért, és visszahelyezi barátját, Bořivojt a tőle elragadott trónjára.[497] És mialatt útközben az erdők közepén a vele szembeszálló csehekkel harcba bocsátkozván győzelmet aratott, és már a hadsereg egy része Csehország mezein tartózkodott, a csehek által visszafogadott Bořivoj köszönetet mondott Boleszlónak a nagy hűségért és fáradozásért, s így serény Boleszló kettős dicsőséggel tért vissza Csehországból. De hallgassuk csak meg, mit tett visszatérés közben, hogy a vitézség e nagy példázatával valamicske haszonra tegyünk szert.

18. *Fejezet a pomeránokról*

Mert nem engedte, hogy a nagy úttól kimerült hadsereg rögtön hazamenjen, és maga sem buja mulatságokkal pihent meg a közeledő zord tél miatt, hanem a hadseregből kiválasztott vitézekkel a pomeránok földjét akarta megszerezni. Nem szükséges egyenként leírva bemutatni, meddig időzött ott, mi mindent borított lángba az országban, és mennyi zsákmányt szerzett, hanem – mivel nagyobb dolgok bemutatására törekszünk – legyen elég összefoglalót adnunk. Mert ez alka-

[497] 1009 decemberében. Meg kell azonban jegyezni, hogy Kosmas (Cosmas III., 28., 198.) egy szót sem ejt arról, hogy lengyel segítséggel került volna trónra Bořivoj.

lommal Boleszló három várat foglalt el Pomerániában,[498] és miután felégette, és a földdel tette őket egyenlővé, csak foglyokat ejtett és zsákmányt szerzett. Majd pedig valamicskét háború nélkül pihent, és eközben bevehetetlenné tette azokat a városait, melyekben a császár megfordult.

19. Fejezet a csehekről és a lengyelekről

És miközben Boleszló Głogów városában tartózkodott seregével, mely helyet éppen megerősítette, Zbigniew vitézei a csehekkel együtt szétszéledtek Lengyelországban, hogy fosztogassanak. Ezeket – Boleszló tudta nélkül – ugyanannak a helynek összegyűlt őrgrófjai,[499] mint rejtekhelyükről kibúvó pockokat helyben elfogták vagy megölték, kevesek kivételével, akik az erdőben, a latrok cimborájánál kerestek menedéket.

20. A csehek álnokságáról

Emlékszem, egy kicsit korábban elmondtam, hogy a csehek visszavették Bořivoj fejedelmet a tőle elorzott trónjára, és hogy ezért tért vissza oly hirtelen Boleszló Csehországból. De mivel a csehek hűsége annyira állandó, mint a forgó kerék, előbb áruló módon elűzve, rászedték, és ugyanilyen áruló módon visszafogadták, hogy majd ismét rászedjék.[500] Mert rövid időn

[498] Ismeretlen helyek.

[499] Az őrgróf *(marchio)* kifejezés itt fordul elő egyedül a szövegben, Głogówból azonban ismert későbbről is őrgróf a forrásokban. Vö.: GpP, 252., 2. sz. jegyzet.

[500] A fogadással és visszafogadással kapcsolatban lásd: Dalewski 2005, 19.

belül nemcsak a (fejedelmi) méltóságnak lett híján, amelyet középső fivére vett el tőle, hanem a császár elfogta, és így a hatalom visszaszerzésének lehetőségét is elveszítette. Volt egy harmadik, korát tekintve fiatalabb, vitézségére nézve azonban nem alávalóbb testvére is.[501] Ő megmaradt bátyja iránti hűségében, és Boleszló fejedelem Lengyelországban tartotta, tanácsot és segítséget nyújtva neki, hogy aláássa idősebb fivére hatalmát.

21. *A csehek elleni háborúról és a felettük való győzelemről*

Ezért harcos Boleszló, miután nagy katonai sokaságot gyűjtött össze, új utat nyitott Csehországba, ami Hannibál csodás tettéhez hasonlítható. Mert miként az elsőként vágott utat Iuppiter hegyén át,[502] hogy megostromolja Rómát, úgy Boleszló egy rettenetes, korábban járatlan helyen hatolt be Csehországba, hogy lerohanja. Amaz úgy tett szert nagy hírnévre és emlékezetre, hogy egy hegyen kelt át, Boleszló viszont nem egy, hanem sok felhőkig érő hegyre hágott fel, szinte vízszintes helyzetben. Amaz csupán a hegy kivájásán és a kiálló sziklák elegyengetésén fáradozott, emez szünet nélkül görgette a fatörzseket és a sziklákat, mászta meg az erdős hegyeket, nyitott utat a sűrű sötét erdőkben, vert hidat a mély mocsarak felett.

Boleszló három napon és éjen át vonulván, ily nagy megerőltetéssel fáradozott Bořivoj igazságáért és barátságáért, amit

[501] I. Szobeszláv (1125–1140) cseh fejedelem.
[502] A Mons Iovis, azaz a Szent Bernát-hágó.

azonban Csehországban tett, ettől fogva örökre győzedelmes emlékezetű lett. Mert miután végre ily kockázatok közepette behatolt Csehországba,[503] nem tért vissza azonnal, zsákmányt ejtve, rabló farkas módjára, miként a csehek Lengyelországból, hanem felemelt zászlókkal, trombiták harsogása, dobpergés közepette, hadrendbe állított csapatokkal haladt lassan a kiterjedt cseh síkságokon át, keresvén, de nem lelvén meg a harcot, és nem vágyott sem zsákmányra, sem gyújtogatásra, míg véget nem ért a háború. Közben a csehek néhányszor csapatokkal készültek ellene, de ahogy a lengyelek rájuk rohantak, gyors futással elmenekültek. A közeli várakból is sok vitéz jött ki, akik a rájuk rontó lengyelekkel találkozva alkalmat teremtettek amazoknak, hogy felgyújtsák a váraljákat. Bořivoj legkisebb testvére pedig, akiről már előbb szóltam, Boleszlónak könyörögve megtiltotta a zsákmányejtést, a gyújtogatást és a rombolást, mivel gyermeki egyszerűségében az árulók szavai miatt úgy hitte, háború nélkül megszerzi az országot. És amikor a negyedik napon Boleszló a háborút keresvén egy mellékúton Prága felé sietett, és egy olyan folyóhoz érkezett,[504] mely ugyan nem volt nagy, de nehezen lehetett rajta átkelni, a folyó másik partján összegyűjtött hadsereggel ott tartózkodott a cseh fejedelem,[505] aki – mert másutt nem merte – itt várta Boleszlót, hogy bízva a hely nehézségében megakadályozza átkelését. Ám az ellenséget meglelt Boleszló felbosszantotta magát, mint az oroszlán, mely látja, hogy a zsákmányt kerítés zárja el előle, mert

[503] 1110. szeptember 28. Vö.: COSMAS III., 35., 206.

[504] Prágai Kosmas elmondása szerint vagy az Elba, vagy a Cidlina folyó lehet, mely az Elbába ömlik (COSMAS III., 35., 206.).

[505] Minden bizonnyal, ahogy Kosmas előadásából kiderül (COSMAS III., 35., 206–207.), I. Vladiszláv (1109–1117) lehetett.

nem volt lehetőség a harcra. Mert ha a lengyelek úgy gondolták, hogy valahol fent, majd lent kelnek át, a folyó túlsó partján ott álltak velük szemben a csehek. Ez a folyó pedig, ahogy a Boleszlónál tartózkodó csehek jelentették, mocsaras volt, ekkora sokaság számára még semmi ellenállás mellett is veszélyes. Látván Boleszló, hogy ha így tesz, csak feleslegesen tölti az időt, és hogy a nap nyugaton lenyugszik, választás elé állította a cseh fejedelmet a vitézi bátorság kérdésében: tudniillik vagy Boleszló fogja átadni neki a helyet, hogy átkeljen, vagy ő kel át, ha a cseh fejedelem elmozdul a helyéről. Azt is megerősítette, hogy nem azért ment a cseh székvárosba, hogy megostromolja, hanem szokás szerint a menekültek igazságának és a nyomorultak ügyének védelmét vette magára, ahogy ezt régen is tette. Ennélfogva vagy békésen visszahívja testvérét az atyai örökrészébe, vagy mindenki *Igazságos Bírája*[506] nyílt harcban tegyen közöttük igazságot.

Így felelt erre a cseh fejedelem:

„Hát szívesen kész vagyok visszafogadni a fivéremet, ha te is visszaveszed a magadét, de megosztani vele az országot – hacsak nem a császár tanácsával – nem merészkedem.[507] Ha pedig meglenne az akaratom vagy lehetőségem, hogy most mindjárt összecsapjak veletek, nem várnék az engedélyedre, mert régóta enyém az elsőbbség az átkelésben."

[506] Zsolt. 7,12.

[507] Ismét utalás az ország megosztására (II. 7–8). A kutatásban felmerült, hogy Lengyelországban elég volt a fejedelem akarata és a tanács hozzájárulása ahhoz, hogy meg lehessen osztani az országot a családtagok között, míg Csehországban a császár hozzájárulása is szükséges volt hozzá (GPP 257, 4. sz, jegyzet). Általánosnak látszik azonban, hogy a térségben a 11. század folyamán, különösen II. Konrádtól és III. Henriktől kezdve nem egyszer beleszólt a birodalom az országokon belüli hatalommegosztási kérdésekbe.

Látván hát Boleszló, hogy a cseh fejedelem megüzent válaszában puszta szavakon kívül semmi bizonyosat nem közölt, szürkületkor, pihenő idején tábort bontott, és nem hagyván el a folyónak azt a partját, leereszkedett az Elba folyó felé. Itt pedig az Elba folyó mentén akadály nélkül áthatolt ezen a folyócskán, és sietve ott kereste a háborút, ahol otthagyta. Amikor pedig odaért a csehek állásához, és nem talált mást belőlük, csak a nyomaikat, összehívván főembereit, tanácskozást tartott, ahol teljesen megfontoltan meghatározta, hogy mi látszik jobbnak és célszerűbbnek.

Az öregebbek közül pedig néhányan így beszéltek:

„Teljesen elegendő, hogy három napig vitézül az ellenség földjén álltunk, és mégsem jutottunk el a harcig, holott azok mind összegyűltek és ott voltak."

Mások ellenben így szóltak:

„*Igazak Isten ítéletei*,[508] és felfedetlenül maradnak az emberek előtt. Gond nélkül jutottunk el idáig, ha azonban tovább maradunk, kétséges, mit hoz a sors."

De Boleszló és az ifjabbak félresöpörték az idősebbek tanácsát, és amellett kardoskodtak, hogy Prágába kellene menni, ahogy korábban tervezték is. És tényleg az ifjabbak terve győzött volna az idősebbek tanácsa felett, ha nem fogyott volna el a kenyér, amely mindig többet nyom a latban, mint bárkinek a jogai.

Miután tehát Boleszló nagy nehezen a visszavonulás terve mellett döntött, engedélyt adott arra, hogy visszavonultukban gyújtogassanak, és zsákmányt szerezzenek. Ő maga pedig min-

[508] Dán. 3,27.

dig rendezett csapatokkal haladt, nem egyszer hátramaradt az utolsó alakulatokkal, hogy segítségére legyen a seregnek. Olyan rendes vitézi csapatai is voltak, amelyek a gyűjtogatók és prédálók előtt mentek, és a csehek támadására figyeltek. És amikor oly elővigyázatosan és jó érzékkel vezette a sereget ide-oda, és pénteken már megállt az erdőség szélén,[509] megparancsolta, hogy több őrséget állítsanak fel a készenlét érdekében, és hogy – amennyiben váratlan harcra kerülne sor – mindegyik légió maradjon a helyén.

Ugyanazon az éjjelen, mikor a hajnali szürkület után Boleszló éppen az imádkozással volt elfoglalva, nem várt rémület kerítette hatalmába az egész tábort, hirtelen kiabálást váltván ki az egész seregben. Ekkor már a megegyezés szerint az egész terület, az egész fegyveres sereg a helyén állt, hogy megvédje a saját helyét, az udvari hadtest pedig udvari módon felfegyverezve ott állt Boleszló körül, hogy itt vagy győzzön, vagy vesszen el. Boleszló azonban, hallván az emberek kiabálását, a körben álló ifjak sokaságának koszorújában azonnal fellépett valami magasabb helyre, hogy beszédet mondjon, és itt beszédével a bátrak bátorságát megnövelte, a bátortalanokat pedig megszabadította a rettegéstől és a félelemtől, következő szavakkal nekifogván a beszédnek:

[509] Kosmas szerint (Cosmas III., 35–36., 207–208.) 1110. október 8-án történt a Trutina folyó mentén.

23. *Fejezet Boleszló bátorságáról és elővigyáztosságáról*

„Ó, erényeitekről és jellemetekről híres ifjaim, kik háborúban mindig velem együtt iskolázódtatok, kik velem együtt szoktatok hozzá a fáradozáshoz; ne aggódjatok, tartsatok ki, egyszersmind örvendezve tekintsetek a mai nap elé, mely a győzelem *dicsőségével koronáz*[510] majd meg benneteket. Eddig a csehek úgy űztek csúfot a lengyelekből, hogy tengeri szörnyek vagy erdei bestiák módjára valamit elragadtak nyájainkból, és az erdőkön keresztül elmenekültek vele, s ezt bátorságnak tartották. De ti már hetedik napja jártok ide-oda a földjükön, felégettétek a falvakat és a váraljákat, láttátok fejedelmüket és az összegyűlt hadsereget, kerestétek a harcot, de nem leltétek meg. Ma viszont, akár harcba bocsátkoznak a csehek, akár nem, Isten segítségével a lengyelek bosszút állnak majd sérelmeikért. És ha majd harcba fogtok, emlékezzetek majd az elprédált javakra, az elhajtott emberekre, a gyújtogatásokra! Emlékezzetek majd az elrabolt leányokra, asszonyokra és matrónákra! Emlékezzetek majd, mennyire felingerelt ez bennünket! Emlékezzetek majd, hogy mennyire kimerítettek bennünket, mikor menekültükben üldöztük őket! Így hát tartsatok ki még egy kicsit, dicső testvéreim és vitézeim, legyetek erősek a harcban, örömmel teli ifjaim! A mai nap elhozza nektek, amire mindig vágytatok, a mai nap elűzi a tebennetek oly hosszú ideig felgyűlt bánatot. Már hajnalodik, és hamarosan felragyog az a dicsőséges nap, mely megszabadít a csehek árulásától és hűtlenségétől, lábbal tiporja makacsságukat és büszkeségüket, és amely megbosszulja

[510] Zsolt. 8,6.

a rajtunk és elődeinken esett jogsértéseket. Ez a nap, én mondom nektek, örökre emlékezetes marad Lengyelországban. Nagyszerű lesz ez a nap, ám keserű és rettenetes a csehek számára. Ez a nap dicsőséges lesz a lengyeleknek, gyűlöletes a cseheknek. E napon, mondom, örömötökben táncolni fogtok, ezen a napon összeomlik a csehek csatafala, ez az a nap, melyen a mindenható Isten alázatunk *szarvát* erős jobbjával *felemeli.*"[511]

Miután befejezte ezt a beszédet, az egész táborban nagymisét tartottak, a püspökök elmondták a szent igéket azoknak, akik az egyházmegyéjükhöz tartoztak, és az egész nép megerősítette magát a szent Oltáriszentség magához vételével. Miután véget ért a szertartás, a csapatokat elrendezvén szokás szerint elindultak a táborból, és így lassacskán odaértek az erdő széléhez. Amint azonban ez a sokaság odaért az erdőbe, nem ismervén a helyet, s nem lelvén meg az út nyomát, mindegyik úttalan úton ment előre, és így nem tudtak megmaradni a hadirendben vagy a zászlók alatt. Mert úgy hallották, hogy az az út, melyen haladnak, és mindegyik másik is el van zárva, ezért egy másikon mentek vissza, amely szűkös volt az ekkora sokaságnak. Boleszló fejedelem pedig hátul, jobb oldalon állt meg az udvari csapattal, és mint *pásztor nyáját*[512] az egész sereget maga előtt terelte. Skarbimir *comes* pedig a másik oldalon Boleszló tudta nélkül egy kicsiny erdőben lapult, és ott lesben állva várt a csehekre, ha azok esetleg követnék őket. A gnieznói csapat pedig, melyet Lengyelország patrónusának szenteltek,[513] bizonyos vajdákkal

[511] 1Sám., 2. 1. Mindazonáltal az egész szövegrészlet egyértelmű szellemi átvétel a bibliai kultúrából. Vö.: Szof. 1, 14–16.
[512] Iz. 40,11.
[513] Ti. Szent Adalbertnek.

és más bátor vitézekkel egy kis síkon várt megállott urukra, mely síkságot nagyobb erdők választották el az előttük álló kisebb erdőtől. És amikor Boleszló oldalról követte a kis erdőn keresztül a seregét, látván az övéit, azok meg őt, ellenségnek nézte őket, azok meg őt vélték annak. Ahogy azonban közelebb értek egymáshoz, és alaposabban megnézték a fegyvereket, felismerték a lengyel zászlókat, és így még éppen elkerülték a testvérharcot.

Közben a csehek, szinte már biztosan győzelmükben, még nem álltak hadrendbe, hanem egyikük a másik után haladt, mert úgy számítottak, hogy a már az erdőbe visszavonult, a harcba visszahívhatatlan, rendezetlenül szétszóródva lapuló lengyeleket úgy fogják majd el, mint a nyulakat. Harcos Boleszló azonban, látván, hogy közel az ellenség, így kiáltott fel:

„Ifjak, mi kezdjük ütni őket, és mi fejezzük be előbb!”[514]

Ahogy ezt kimondta, ott helyben hanyatt is döntötte jobbról az elsőt az ellenség soraiból a vadászgerelyével, s vele együtt Drzirżek pohárnok is halálos nedűvel kínált meg másokat.[515] Ekkor pedig a lengyel ifjak egymással versenyfutásban rárontottak a csehekre, és először a lándzsáikkal kezdtek harcba, majd amikor ezzel végeztek, előrántották a kardjukat. Nem sok közeledő csehet védett meg a pajzsa, a vértjük inkább volt teher, mint segítség, sisakjuk csak ékesítette, de nem óvta fejüket.

[514] Az ifjak többször is előfordulnak a történetben. Lásd a bevezető tanulmányban írottakat.

[515] Ismeretlen személy. A jelenet azonban szimbolikus. Számos korabeli műben olvasható, hogy az asztalnok és a pohárnok mindig a királlyal/fejedelemmel egy időben kezdi meg a harcot. Vö.: pl.: Historia expeditionis Hierosolymitanae, II., 426., 458., 580.

Itt a kard a kardtól élesedik,
Itt a bátor vitéz megismerszik,
Itt a vitéz vitézül veretik!

Testek hevernek sorban kiterítve, verítékben úsznak az arcok és mellkasok, vértől áradóak a patakok, s így kiáltanak az ifjú lengyel harcosok: „Ilyen hát az a bátorság, melyet férfinak kell mutatni! Így kell hírnévre szert tenni, nem lopva zsákmányt rabolni, és gyorslábú farkas módjára az erdőbe szaladni!"

Itt a csehek és a németek csillogó-villogó páncélos serege, amely az első volt a sorban, elsőként roskadt össze, vértjük súlya inkább terhükre volt, mint segítségükre. A cseh fejedelem azonban, mikor hadserege színe-java már leterítve hevert, másodszor és harmadszor is megpróbálta visszahajtani seregét a harcba, hogy elégtételt vegyen veszteségéért, de minden egyes alkalommal csak a holttestek halmát növelte nagyobbra. Skarbimir is kijött az erdőcskéből a vajdai sereggel, és más cseh csapatokkal kezdett harcba, és így sem Boleszló, sem Skarbimir nem tudta, hol van a másik, és hogy csatába bocsátkozott-e. Mars mindkét oldalon megmutatja erejét, Fortuna játszik, megfordul a csehek szerencséje, a Párkák elvágják a csehek életének fonalát, Cerberus nagyra tátja falánk szájait,[516] a révész az Acheronon hajózik,[517] Proserpina nevet, a Fúriák megmutatják nekik a kígyóbőrt, az Eumenidák kénes fürdőt készítenek nekik, Pluto megparancsolja, hogy a Küklopszok kígyófogakból és sárkánynyelvből készítsenek koronát a tiszteletreméltó vitézek számára.[518]

[516] METAMORPHOSES IV., 450.

[517] AENEIDOS VI., 295.

[518] Az egész szövegrészlet antik utalásokra épül. Szerzőnk azonban igen szabadon bánik az ókori példázatokkal. Proserpina, Pluto, illetve Hádész felesége soha nem nevet a mitológiai történetekben, a Küklopszok közismer-

De mire várjunk még?

Látván a csehek, hogy ügyük nem nyerte el az isteni ítélet tetszését, és hogy a lengyelek bátorsága igazukkal együtt hatalmasabb náluk, miután seregük nagyobb része már elhullott, csapatosan és egyesével is menekülőre fogták. De a lengyelek nem vették észre azonnal, hogy menekülnek, hanem azt hitték, csak tettetik magukat. Egy középen lévő völgy és az erdő is a cseheket segítette, elrejtvén menekülésük útját és búvóhelyüket. Ezért a lengyel fejedelem megtiltotta, hogy a lengyel vitézek merészen előretörve űzzék őket tovább, mert tartott a csehek ravaszságától és ármányától. Miután pedig a lengyelek megbizonyosodtak róla, hogy a csehek valóban elmenekültek, lazára engedve lovaik gyeplőjét, legott nyomukba eredtek. Így hát a dicsőséges győzelmet elnyert lengyelek nem késlekedtek, hanem továbbhaladtak vissza Lengyelország felé a megkezdett úton, s magukkal vitték a Csehországban megsebesülteket. Itt hozzáadva a fentieket is, az indulástól számítva tíz nap telt el.

Hát ilyen veszteség és szégyen érte az árulók mesterkedései miatt a csehek harcos népét,[519] hogy a lengyelek által lábbal tiporva elvesztette majd valamennyi jó és nemesebb vitézét. Zbigniew is ott volt a csehek között, akinek inkább az volt hasznára, hogy ő is elmenekült, mint hogy ott volt. A lengyelek pedig nagy örömmel hazatérvén Csehországból, örök

---

ten az isteneknek villámokat, a hősöknek fegyvereket készítettek, ilyen jellegű ábrázolásuk nem ismert, ráadásul az antik mitológia nem is említi, hogy Plutónak szolgáltak volna. A Fúriákat-Eumenidákat ugyan szokták kígyóval a kezükben ábrázolni, de kígyóbőrt nem mutatnak senkinek, és ugyancsak nem antik hagyomány a kénes fürdő készítése sem.

[519] Itt valószínűleg szerzőnk Zbigniewet és az őt támogatókat említi meg.

hálát adnak a mindenható Istennek, a győzedelmes Boleszló győzelmét pedig dicsérve hirdetik.

24. Fejezet arról, hogyan dúlták fel a lengyelek a poroszok földjét

Aztán harcos Boleszló télen sem pihent meg rest ember módjára, hanem a legnagyobb fagy idején az északról szomszédos Poroszországba ment,[520] pedig ilyenkor még a barbárokkal harcoló római császárok is erre készített erősségekben telelnek át, és nem harcolnak egész télen. Amikor behatolt a poroszokhoz, a befagyott tavak és mocsarak jegét használta hídként, mivel ebbe az országba csak tavakon és mocsarakon át lehet bejutni. Mikor átjutott a tavakon és a mocsarakon, és lakott területre ért, nem maradt egy helyen, nem vett ostrom alá sem várakat, sem városokat – mert ilyenek ott nincsenek –, mivel a terület fekvése és természetes helyzete miatt ezt a szigeteken fekvő országot tavak és mocsarak védik, és a terület az örökölt birtokok szerint oszlik meg a városiak és a falusiak között. Így hát harcos Boleszló keresztül-kasul járkálván e barbár nép között, rengeteg zsákmányt szerzett, megszámlálhatatlanul sok férfit és nőt, fiú- és lánygyereket, szolgát és szolgálólányt ejtett foglyul, sok épületet és falut égetett fel, majd a foglyokkal harc nélkül tért vissza Lengyelországba, holott mindenekfelett vágyott arra, hogy harcolhasson.[521]

[520] 1110/1111 telén. Vö.: GRODECKI-PLEZIA 150., 1. sz. jegyzet.

[521] A poroszok valószínűleg nem is akartak neki ellenállni, mert nem volt olyan egységes politikai rendszer, amely ezt lehetővé tette volna. Vö.: SIKORSKI 2003, 8.

Miután tehát Boleszló – ahogy már elmondtuk – megzabolázta az ellenséget, arra kényszerítette a cseh fejedelmet, hogy engedje vissza legkisebb testvérét az örökrészébe, akiről fent szóltunk, neki adván bizonyos városokat.[522] Miután ez megtörtént, Zbigniew szánalmas könyörgéssel követséget küldött fivéréhez, Boleszlóhoz, hogy adjon neki is valamilyen részt az atyai örökségből, ahogy a cseh fejedelem a testvérének, olyan feltétellel, hogy semennyire nem teszi egyenlővé magát vele, hanem miként vitéz az urának, mindig mindenben engedelmesedik majd neki. Mert már sem a császárban, sem a csehekben, sem pedig a pomeránokban nem bízott, hogy győzedelmeskedhet, de úgy gondolta, hogy amit erővel és fegyverrel nem tudott megszerezni, azt legalább alázattal és a testvéri szeretet segítségével megkapja. E szavak ugyan teljesen jónak és békésnek tűntek, de talán *mást tartogatott a nyelvén, mint szívébe zárva*.[523] De ezt majd a maga helyén mondjuk el, és (most) hallgassuk meg Boleszló válaszát.

Mikor Boleszló hírül vette, hogy testvére ennyire lealacsonyodva könyörög, megengesztelődött, megbocsátván neki, hogy annyi jogtalanságot tett, hogy idegen népeket hozott be Lengyelországba, és visszahívta Zbigniewet Lengyelországba,[524] mégpedig a következő feltétellel: ha a követségben mondott szavaival egyezően megalázkodik lelke, és ha vitéznek, és nem úrnak tekinti magát, továbbá sem gőgöt nem mutat, sem úr mivoltát nem fitogtatja, akkor testvéri szeretetből neki ad bi-

[522] Kosmas csak egy városról, Satecről, illetve az ahhoz tartozó területekről emlékezik meg, melyet Szobeszláv visszakapott. Vö.: Cosmas III., 37., 209.
[523] BellCat, 10. 7.
[524] 1112-ben történt.

zonyos várakat. És ha majd látja benne az igazi alázatot és szeretetet, akkor napról napra tovább segíti majd. Ha azonban szívében a régi dacos civódás rejtőzne, jobb a nyílt ellentét, mint hogy ismét lázadást hozzon Lengyelországba.

Ám Zbigniew hitelt adván az ostobák tanácsának, a legkevésbé sem emlékezvén arra, hogy aláveti magát és megalázkodik, nem alázatosan, hanem önhitten érkezett meg Boleszlóhoz, nem az oly hosszan tartó száműzetésben megjavult ember módjára, kit megviselt a teher és a nyomorúság, hanem sokkal inkább kivont karddal, dobon és lanton játszó muzsikusokat maga elé küldve érkező úrként, amivel azt jelezte, hogy nem szolgálni, hanem uralkodni akar, és tudatta, hogy nem fivére vitéze lesz, hanem ő akar majd neki parancsolni.[525] Ezt bizonyos bölcs emberek máshogy értették, mint ahogy talán maga Zbigniew gondolta, és olyan tanácsot adtak Boleszlónak, hogy rögtön megbánta a megfogadását, és mindig bánni is fogja, merthogy a következő szavakkal közeledtek értelméhez: „Ez az ember, kit annyi csapás ért, ki oly hosszú száműzetésbe kényszerült, már megérkezésekor ilyen nagy kevély gőggel jön, úgy, hogy sok mindenről még meg sem bizonyosodott. Mit tesz majd a jövőben, ha bármilyen hatalmat adnak a kezébe Lengyelországban?" És egy még nagyobb és veszedelmesebb dolgot is állítottak, hogy ugyanő, mármint Zbigniew már talált és fel is fogadott egy valamelyik nemzetségből való gazdag vagy szegény embert, hogy az egy számára megfelelő helyen vagy késsel, vagy valami más vassal leszúrja Boleszlót, és hogy ezt a gyilkost – ha elkerüli a ha-

[525] Nyilván az *adventus domini/adventus regis* parafrázisa. Zbigniewnek nem lett volna szabad úrként, uralkodóként visszatérnie, Gallus Anonymus azonban egyértelművé teszi, hogy az *adventus regis* rituáléját követve ezt tette. Vö.: DALEWSKI 2005, 13–47.

lál veszedelmét – a legmagasabb tisztségbe emeli majd, mint a főemberek egyikét. Mi inkább azonban úgy hisszük, hogy ezt maguk a gonosz tanácsadók találták ki, mint hogy Zbigniew, ez az egyszerű és alázatos ember ötlött volna ki egy ekkora gaztettet. Így hát nem csoda, hogy egy élete virágjában levő ifjú, ki szilárdan tartja hatalmát, bár haragra gerjedvén, de bölcs emberek tanácsára elkövet valamiféle bűntettet, hogy elkerülje a halál veszedelmét, és minden ármánytól biztonságban uralkodjon.[526] Mindazonáltal senki ne higgye, hogy ezt a bűntettet hevességből, nem előre kigondolva, nem megfontoltan, hanem a megfelelő pillanat hatása alatt követték el. Mert ha Zbigniew alázattal és bölcsen érkezett volna meg, olyan ember módjára, aki könyörületet akar kérni, és nem úrként, aki mintegy a kérkedés vesszejével, pöffeszkedve akar uralkodni, nem okozott volna magának helyrehozhatatlan kárt, és másokat sem taszított volna szánalomra méltó bűnbe. Hát akkor? Megvádoljuk tán Zbigniewet, és felmentjük Boleszlót? Semmiképp. Ám kisebb a bűn, ha hirtelen elkeseredés és a kedvező pillanat hatása alatt követik el, mint ha ezt előre megfontoltan teszik. Mi tehát akkor sem tagadjuk a bűnbánat (lehetőségét), ha szándékos vétségről volt szó, vegyük azonban figyelembe a bűnhődéskor a bűnbánó személyét, annak korát és a körülményeket is.[527] Nem járja ugyanis, hogy a hely-

[526] Nyilván arról lehet szó, hogy Boleszló erőszakkal eltávolította a hatalomból Zbigniewet. A hagyomány szerint Zbigniewet megvakították, így téve alkalmatlanná az uralkodásra. (Bienak 1985, 49.) A megvakítás jogosságával kapcsolatban lásd: Bührer-Thierry 1997, 86.

[527] Az ilyen jellegű politikai természetű, erőszakos cselekedeteket a helyzetnek megfelelően vagy bűntettként, vagy jogos cselekedetként lehetett ábrázolni (Ehlers 1977, 58–59.). Látható, hogy Gallus számára is azért nehézséget okozott annak eldöntése, hogy mennyiben tekinthető jogosnak a Zbigniewvel szembeni fellépés.

rehozhatatlan rosszra valami még rosszabb következzen, de úgy helyes, hogy annak, aki képes megtisztulni, a bölcs doktor siessen orvossággal segítségére. Így mivel azt már nem lehet visszaállítani eredeti állapotába, ami a másik féllel történt, a beteg, (de) gyógyulásra fogékony másik felet bölcs, fáradhatatlan igyekezettel meg kell tartani a méltóság állapotában. Ezért van, hogy a testileg beteget testi segítségben kell részesíteni, és a lelkében gyengélkedőt lelki orvossággal kell ápolni. Mert láttunk ott egy ilyen férfiút, egy ily hatalmas fejedelmet, egy ennyire gyönyörű ifjút, aki kezdettől fogva csak böjtölt, állandóan gyászruhában és a porban[528] a földre borulva alázta magát, könnyezve sóhajtozott, akit különválasztották az emberi társaságtól és az emberi szótól, kinek a föld volt az asztala, fű az asztalterítője, kinek fekete kenyér és víz jutott finomságok és nektár helyett. Emellett a püspökök, apátok, presbiterek – ki-ki ereje szerint – misékkel és böjttel segítették, és minden jeles ünnepkor vagy templomszentelések alkalmával az egyház hatalmánál fogva elengedtek neki valamennyit büntetéséből. Ezenkívül ő maga is mindennap misét mondatott, zsoltárokat énekeltetett a bűnök fejében és az elhaltakért, és a szegények táplálására és felruházására nagy szeretettel gondot fordított. És ami még fontosabbnak számít az egészben, különösen a bűnhődés szempontjából, az az, hogy az Úr törvényei szerint elégtételt adott fivérének, és miután elnyerte bocsánatát, megbékélt vele.[529] És még egy méltó hasznot hozott Boleszlónak ez a bűnbánat, mely – mivel ily nagy fejedelemről van szó – minden bűnbánó számára

[528] Mt. 11,21.

[529] A szövegből egyértelműen kiderül, hogy Boleszlónak utólag meg kellett békélnie Zbigniewvel. Vö.: Dalewski 2005, 47–85., különösen 47.

jelként szolgálhat. Mivel ő nem fejedelemséget, hanem csodás királyságot kormányzott,[530] és különféle ellenséges keresztény és pogány nép veszélyeztette, magát és megóvandó országát az isteni hatalomra bízta, és tárgyalás ürügyén, csak kevesek tudtával, teljes áhítattal elzarándokolt Szent Egyedhez és Szent István királyhoz.[531] És e nagyböjt negyven napja alatt úgy böjtölt volna, hogy nem vágyott volna többre, mint hogy kenyérrel és vízzel üdítse fel magát, hacsak – a nagy megerőltetés miatt – a püspökök és apátok bölcsessége misékkel és imádkozással, szeretetből fakadó kötelességként nem törte volna meg ezt a böjtöt. És minden egyes nap szállásáról gyalog, néha mezítláb addig ment a püspökökkel és káplánokkal, míg nem teljesítette a Szent Szűz zsolozsmáját és annak a napnak kánoni óráit, valamint a hét bűnbánati zsoltárt könyörgéssel, és ezt gyakran az elhaltakért való virrasztás után a zsoltárok folyamával toldotta meg. A szegények lábának mosásában, alamizsnálkodásban olyannyira áhítatosnak és buzgónak mutatkozott az egész zarándokút során, hogy senki, nála irgalmat kereső szűkölködő nem tért vissza könyörülete nélkül. És bármely püspöki helyre, apátságba vagy prépostságba ment az északi fejedelem, annak a helynek a püspöke, az apát vagy prépost, és néha maga Kálmán magyar király is rendes felvonulással Boleszló elé vonult.[532] Maga Boleszló pedig min-

[530] A szövegben itt egyértelmű különbség látszik a *regnum* és a *ducatus* intézménye között. A *regnum, ducatus regni* fogalomváltozási kérdéseire lásd: Schneidmüller, 62–103., különösen 102.

[531] Somogyvárra és Székesfehérvárra. A fejezet egyértelműen mutatja Szent István és Szent Egyed politikai jelentőségét a műben. Vö.: Bagi 2005.

[532] Nem tudjuk, milyen püspöki helyeket látogatott meg a lengyel fejedelem. Ha összekötjük a szerző magyarországi ismereteit az első könyvben olvasható Bazoarium említésével, akkor elképzelhető, hogy – bár Bazoarium mindenképp Budát takarja – esetleg Orseolo Péter királynak a Piast-dinasz-

denütt felajánlott valamit az egyházaknak, de ezeken a legfontosabb helyeken csak aranyat és palástokat hozott elő. És amilyen áhítattal fogadták egész Magyarországon a püspökök, apátok és prépostok, olyan bőkezűen gondoskodtak evilági szolgálatáról, és ő megadományozta azokat, azok pedig őt. Mindazonáltal a királyi hivatalnokok és szolgálók mindenütt követték, és a király bizalmasai feljegyzést készítettek a király számára arról, hol fogadták Boleszlót figyelmesebben vagy figyelmetlenebbül. És ha úgy látszott, hogy valaki figyelmesebben és tiszteletre méltóbban fogadja őt, arról azt mondták, hogy a király barátja és kétségkívül elnyeri az ő kegyét. Ekkora lelki áhítattal és evilági méltósággal tért meg zarándoklatáról Boleszló, de országába visszatérvén sem tagadta meg a bűnbánó életvitelt és a zarándoköltözéket, hanem egészen Szent Adalbert sírjáig[533] kitartott ugyanabban a zarándoki elhatározottságában, hogy ott ünnepelje a húsvétot.[534] És ahogy minden nappal közelebb ért a szent vértanú sírjához, annál áhítatosabban haladt előre mezítláb, sírva és imádságok közepette. És ahogy odaért a városba és a szent mártír sírhelyéhez, mennyi, de mennyi alamizsnát osztott szét a szegények között, milyen, de milyen sok drágaságot hagyott ott a templomban és az oltárokon. Bizonyítja e tettet az az aranyból készült munka, melyet Boleszló a szent vértanú relikviái szá-

---

tia családi hagyományában meglevő jó emléke miatt Pécset is meglátogatta a fejedelem.

[533] Azaz Gnieznóig.

[534] Szent Adalbert kultuszának jelentőségét bizonyítja ez a mondat is (Labuda 2004, 272.), mindemellett a geszta eszmei mondanivalója szempontjából sem lényegtelen. A Piastok története Gnieznóban kezdődik, Piast felemelkedősével, ugyanehhez a városhoz köthető a keresztény monarchia létrejötte, és jól látszik, hogy az újrakezdés, III. Boleszló egyeduralma is Gnieznóban kezdődik.

mára készíttetett, áhítata és bűnhődése tanúbizonyságaként. Mert ez az ereklyetartó nyolcvan márka súlyú tiszta aranyból állott, ha nem számítjuk a gyöngyöket és a drágaköveket, melyek biztosan nem értéktelenebbek az aranynál. És püspökei, főemberei, káplánjai és számtalan vitéze szempontjából pedig oly bőkezűen és fenségesen ünnepelte meg a szent és legdicsőségesebb húsvétot, hogy valamennyi tehetősebbet, és itt-ott még a kevésbé módosakat is drága öltözékekkel ékesítette. Továbbá a szent vértanú kanonokjai, az őrkanonokok és az egyházszolgák, valamint a városi polgárok felől oly nagylelkűen rendelkezett, hogy kivétel nélkül mindegyiküket vagy öltözékekkel, vagy lovakkal, vagy rendjüknek-rangjuknak megfelelő méltósággal jutalmazta. Ám ez a kegyes áhítattal befejezett zarándoklat azért nem törölte ki szívünk emlékezetéből az annál korábban történt ostromot, és senki se tekintse ezt a sorrend megfordításának, mert ha beillesztenénk, összezavarhatná a megkezdett elbeszélés láncolatát.

26. A Pomeránok átadták Nakło várát a lengyeleknek

Így hát Nakło várát, ahol ez a legnagyobb ütközet történt, miként erről már fenn megemlékeztünk, melyből a lengyeleknek szakadatlan gondja-baja származott, Boleszló több más várral együtt átadta egy bizonyos, Szvatopluk névre hallgató pomeránnak,[535] akivel rokonságban volt, hogy az a (neki való) hűség feltételével tartsa ezeket, hogy soha ne tagadja meg tőle szolgálatát, és soha, semmi indokkal ne tiltsa el őt a váraktól. Ő azonban később soha nem tartotta meg az eskü-

[535] Ismeretlen személy.

vel fogadott hűségét, sem az ígért szolgálatot nem teljesítette, sem az odaérkezők előtt nem nyitotta meg a várak kapuit, sőt álnok ellenség és áruló módjára fegyver erejével akadályozta őt, és nem engedte be a sajátjába. Ezért Boleszló, észak fejedelme haragra gerjedt, és miután összegyűjtötte harcosai seregét, ostrom alá vette ezt a legerősebb várat, Nakłót, úgy gondolván, hogy elégtételt vesz a gyalázatért. És (ugyan) itt állt Szent Mihály napjától egészen karácsonyig,[536] nap mint nap buzgón törekedvén a vár elleni harcra, fáradozását teljesen hiábavalónak ítélte, mivel erre a nedves, vizenyős, mocsaras helyre nem engedte odahozni az ostromgépeket és ostromeszközöket. Mindemellett a vár olyannyira meg volt erősítve mind katonákkal, mind a szükséges dolgokkal, hogy egy éven át nem lehetett bevenni sem fegyverrel, sem azáltal, hogy a (várbeliek) valamiben hiányt szenvedtek volna. Magát Boleszlót is még nagyobb haragra gerjesztette, és még inkább arra ösztökélte, hogy bosszút álljon, mikor nyíllal sebesítették meg. Ezért Szvatopluk – nagy pénzeket és túszokat felajánlván – Boleszló barátain és bizalmasai keresztül állandóan békét és valamiféle megállapodást akart elérni. Miután Boleszló ezt megfontolta, felhagyott az ostrommal, és hazatért azzal, hogy kivárja a visszatérés megfelelő idejét, amikor majd bosszút áll a gyalázatért, és magával vitte a pénz egy részét és túszként (Szvatopluk) elsőszülött fiát.[537]

Majd a következő évben ugyanúgy, mikor Szvatopluk sem

[536] Ha elfogadjuk Gallus magyarázatát az előző fejezetben, hogy visszatér a korábban történt ostrom elmondására, akkor ennek az eseménynek 1112-ben kellett történnie.

[537] Szvatopluk e fiának a nevét nem ismerjük, felmerült, hogy azonos lehet Warcisław nevű fiával, aki 1135-ben halt meg. Vö.: Grodecki-Plezia, 159., 1. sz. jegyzet

az adott szót, sem a megállapodást nem tartotta meg, és azon sem gondolkodott el, hogy veszélybe kerülhet a fia, és arról sem gondoskodott, hogy elmenjen a Boleszlóval megbeszélt tárgyalásra, vagy hogy (legalább) kimentse magát, Boleszló összegyűjtötte seregét, és az álnok ellenséget egy kicsit, de nem teljesen *vasvesszővel*[538] látogatta meg. Amikor a pomeránok határához ért, ameddig más fejedelem sokadmagával sem merészkedett volna, Boleszló ott hagyván a hadsereget, kiválasztott vitézekkel előre sietett, és eszébe vette, hogy erővel elfoglalja Wyszogród várát,[539] (amit) a várbeliek nem is sejtettek, és nem is készültek fel rá. És amikor odaért egy folyóhoz, mely egybefolyván a Visztulával elválasztotta őket a két folyó szögletében fekvő vártól, egyesek sietve, egymás után keresztülúsztak azon a folyón, a mazóviaiak közül mások pedig hajóval mentek a Visztulán keresztül. És emiatt esett úgy, hogy akaratlanul több kár lett ebből a testvérháborúból, mint a várostrom nyolc napja alatt az ellenséges rohamokból. Miután végre az egész hadsereg összegyűlt a vár körül, és már előkészítvén a különböző ostromgépeket nekiláttak a város bevételének, a várbeliek, akik féltek Boleszlónak az ellenséggel szembeni rendíthetetlen kitartásától, miután biztosítékot kaptak, megadták magukat, és így elkerülték Boleszló kezét és a halált. Ezt a várat pedig Boleszló nyolc nap alatt foglalta el, és további nyolc nap alatt megerősítette, hogy (így) másokkal szemben megtartsa. (Majd) őrséget hagyván továbbállt, hogy elfoglaljon egy újabb várat.[540] Ezt a várat nagyobb vesződséggel és nagyobb késlekedéssel vette be, mert miután lerohanta,

[538] Jel. 2,15, 2,27.; Zsolt. 2,9.
[539] A Brda és a Visztula összefolyásánál fekvő vár.
[540] Valószínűlrg Nakło vára.

kiderült, hogy ott több és erősebb harcos volt, és a hely is jobban meg volt erősítve. Ahogy tehát a lengyelek előkészítették az ostromgépeket, a pomeránok úgyszintén minden módon védőeszközöket készítettek. A lengyelek feltöltötték a mélyedéseket, földet és fát hordtak egybe, hogy onnan simábban és egyenesebben odajussanak a fatornyú várhoz. Erre a pomeránok disznózsírt és szurokba mártott fákat hoztak elő, mellyel lassanként felgyújtották az egész halmot. A várbeliek három alkalommal égették fel lopva az összes szerkezetet, miután leereszkedtek a falakon, és háromszor építették fel őket újra a lengyelek. Merthogy Boleszló fatornyai olyan közel voltak a várhoz, hogy a várbeliek a bástyák széléről harcoltak ellenük. És valahányszor fegyverrel, tűzzel, kövekkel, nyilakkal rontottak neki a lengyelek a várnak, a várbeliek mindenféle módon ugyanakkora ellenséges erővel viszonozták ezt. A lengyelek közül a pomeránok sokakat megsebesítettek nyilakkal és kövekkel, a lengyelek pedig nap mint nap sok várbelit pusztítottak el. A pogányok pedig biztosak voltak abban, hogy halál fiai, ha harcolva fogják el őket, ezért inkább akarták, hogy dicsőségben, magukat védve haljanak meg, mintsem gyáván engedjék kitekerni a nyakukat. Néha-néha már arra gondoltak, hogy megállapodnak Boleszlóval, és átadják a várat, máskor azonban fegyverszünetet kérvén vagy segítségre várva elhalasztották ezt a tervet. Ezenközben a lengyelek, bár annyira kifárasztotta őket a sok teher és virrasztás, egyszer nem adták fel, nem henyéltek, nem lustálkodtak, hanem azzal foglalatoskodtak, hogy erővel vagy csellel elfoglalják a várat. A pomeránok pedig ismerték Boleszló célját és szándékát, hogy – ha csak nem adják fel a várat – semmiképp nem képesek elkerülni kezét, és emiatt még annál is inkább reményüket vesztették, mert uruktól, Szvatopluktól

semmilyen segítséget nem vártak. Így hát mindkét fél számára akkor teljesen megfelelő döntésre jutottak: biztosítékokat kapván átadták a várat, és ők maguk mindenükkel, ami volt, sértetlenül oda távoztak, ahova tetszett nekik.

RÖVIDÍTÉSEK

AUSZ AH = Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica.

APH = Acta Poloniae Historica.

ÁKIF = Az államalapítás korának írott forrásai. Az előszót írta, a szövegeket válogatta és a kötetet szerkesztette Kristó Gyula. Szeged, 1999.

GPP = Gesta Principum Polonorum – The Deeds of the Princes of the Poles. Edited byJ. M. Bak, U. Borkowska, G. Constable, G. Klaniczay. Translated andannotated by Paul W. Knoll and Frank Schaer, with a preface by Thomas N. Bisson. Central European Medieval Texts, 3., Budapest –New York, 2003.

HDGR = Handbuch der Geschichte Russlands. Bd. 1 – 1613. Von der Kiever Reichsbildung bis zum Moskauer Zartum, hrsg. von MANFRED HELLMANN. 1. Teilband, Stuttgart, 1981.

KH = Kwartalnik Historyczny.

KMTL = Korai Magyar Történeti Lexikon. (9–14. sz.) Főszerk. Kristó Gyula. Bp. 1995.

Lex Ma = Lexikon des Mittelalters. Hrsg. von N. Angermann. Bd. I–IX. München, 1980–1998.

MGH = Monumenta Germaniae Historica.

MGH AA = Monumenta Germaniae Historica, Auctores Antiquissimi.

MGH LL = Monumenta Germaniae Historica, Leges.

MGH SS = Monumenta Germaniae Historica, Scriptores.

MGH SRG = Monumenta Germaniae Historica, Scriptores Rerum Germanicarum.
MPH = Monumenta Poloniae Historica.
MPH n. s. = Monumenta Poloniae Historica nova series.
PH = Przegląd Historyczny.
PSB = Polski Słownik Biograficzny 1–35.
SPŚ = Społeczeństwo Polski Średniowiecznej. Pod. red. Stefana K. Kuczyńskiego, t. 1–10. (1985–2004).
SRH = Scriptores rerum Hungaricarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I–II., Budapest, 1999[2]

IRODALOM

FORRÁSOK

AAM = Annales Altahenses Maiores. Ed. Edmundus, Frh. v. Oefele. MGH SRG in usum scholarum separatim editi, 4, Hannover, 1979.

AvCB = Galbertus Brugensis: Altera vita Caroli Boni. PL 166., 943–1046.

Adémar = Ademari Historiarum, libri III. Ed. G. Waitz. MGH SS IV. Hannover 1891, 106–148.

Aeneidos = P. Vergilii Maronis Aeneidos, libri I–XII.

Agricola = Cornelius Tacitus: De vita et moribus Iulii Agricolae. Fordította és magyarázta: Szabó Árpád. Bp., 1943.

AnnCorb = Annales Corbeienses. Ed. G. H. Pertz. MGH SS III., 1–18.

AnnHild = Annales Hildesheimenses. Ed. G. Waitz. MGH SRG in usum scholarum separatim editi, 8, Hannover, 1990.

AnnMagd = Annales Magdeburgenses. Ed. G. H. Petz. MGH SS XVI., 105–196.

AnnQued = Annales Quedlinburgenses. Ed. G. H. Pertz. MGH SS III., 22–69., 72–90.

BellCat = C. Sallusti Crispi Bellum Catilinae.

BellIug = C. Sallusti Crispi Bellum Iugurthinum.

Boethius = A. M. Sev. Boethius: De Consolatione Philosophiae, PL T. LXIII. 579–869.

Bujnoch 1978 = Polens Anfänge. Die Chronik des Gallus *Ano-*

nymus. Übersetzt und herausgegeben von Josef Bujnoch. Graz–Wien–Köln 1978.
CHP = Chronica Hungaro-Polonica. Pars I. Textus cum varietate lectionum. Ad codicum manu scriptorum fidem recensuit, praefatione notisque instruxit B. Karácsonyi. AUSZ AH, t. XXVI. Szeged, 1969.
CHPM = Chronicon Poloniae Maioris. Ed. B. Kürbis. MPH ns. 8, Warszawa, 1970.
ChronPol = Chronicae Polonorum usque ad annum 1113. Ed. J. Szlachtowski – R. Köpke. MGH SS IX., 418–478.
ChronPol-PL. = Chronicae Polonorum. Ed. J. Szlachtowski – R. Köpke. PL 160., 833–966.
CodMat = Codex Mathildis. Liber officiorum cum foliis dedictionis. Ed. Brygida Kürbis. Monumenta Sacra Polonorum, t. I., Cracoviae, 2000.
Cosmas = Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Ed. B. Bretholz. MGH SRG 2., Berlin, 1923.
CPM = Chronicon Poloniae Maioris. Ed. Brygida Kürbis. MPH ns. 8, Warszawa, 1970.
CSG = St. Galler Klostergeschichten. Casus Sancti Galli. Hrsg. von Hannes Steiner, MGH SRG in usum scholarum separatim editi, Bd. 75. Hannover, 2001.
De Consecratione = Anonymus Normannus: De consecratione pontificum et regum et de regimine eorum in ecclesia sancta. In: Die Texte des Normannischen Anonymus. Unter Konsultation der Teilausgaben von H. Böhmer, H. Scherrinsky und G. H. Williams, neu aus der Handschrift 415 des Corpus Christi College Cambridge herasugegeben von Karl Pellens. Wiesbaden, 1966, 129–180.
De officiis = M. Tulli Ciceronis de officiis ad Marcum filium libri tres.

DHA I. = Diplomata Hungariae Antiquissima. Ed. G. Györffy. Bp., 1992.
DIALOGI = Libri IV dialogorum de vita et miraculis patrum Italicorum et de aeternitate animarum. Ed.: U. Moricca, Fonti per la storia d'Italia, t. 57. Roma, 1924.
DŁUGANN = Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 1–2. Ed. J. DĄBROWSKI et alii.Varsaviae, 1978.
FINKEL–KĘTRZYŃSKI = Galli Anonymi Chronicon. Ed. L. Finkel – St. Kętrzyński. Fontes rerum Polonicarum in usum scholarum I., Leopoli, 1899
GACH = Galli Anonymi Chronicon Polonorum. Ed. A. BIELOWSKI. Monumenta Poloniae Historica I., 379–484.
GALLUS = Galli Anonymi Chronicae et gesta ducum sive principum Polonorum. Ed. Karol Maleczyński. MPH n. s. II., Kraków, 1952.
FCHH = Fulcheri Cartonensis Historia Hierosolymitanae. Ed. H. HAGENMEYER, Heidelberg, 1913,
GEORG = P. Vergilii Maronis Georgicon, libri I–IV.
GETICA = Jordanes: De origine actibusque getarum.
GRODECKI 1923 = Anonim tzw. Gall: Kronika polska. Przełożył ROMAN GRODECKI. Biblioteka Narodowa, t. 1. Kraków, 1923.
GRODECKI-PLEZIA = Anonim tzw. Gall: Kronika Polska. Przełożył Roman Grodecki. Przekład opracował Marian Plezia. Wrocław– Warszawa, 1982[5].
HISTORIA EXPEDITIONIS HIEROSOLYMITANAE = ALBERICUS AQUENSIS: Historia expeditionis Hierosolymitanae. PL 166., 389–716.
HISTORIA DE TRANSLATIONE = MONACHUS ANONYMUS LITTORENSIS: Historia de translatione Sanctorum Magni Nicolai, terra marique miraculis gloriosi, ejusdem avunculi, alterius Ni-

colai, Theodorique, martyris pretiosi, de civitate Mirea in Monasterium S. Nicolai de littore Venetiarum. In: Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux, t. V. Paris, 1895, 253–292.

HPL = Historiarum Poloniae et Lithuaniae scriptorum collectio magna. Ed. MITZLER DE KOLOF. Varsaviae, 1776. III., 42–76.

ÍROTT FORRÁSOK = Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette Makk Ferenc–Thoroczkay Gábor. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22., Szeged, 2006.

KADŁUBEK = Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum. Ed. MARIAN PLEZIA. MPH nova series, t. XI. Kraków, 1994.

KK = Képes Krónika. Fordította BOLLÓK JÁNOS. A fordítást gondozta és a jegyzeteket készítette SZOVÁK KORNÉL – VESZPRÉMY LÁSZLÓ. Bp., 2004.

KOWNACKI-KRONIKA = Kronika wieku XII czyli Dzieje Władysława I, Bolesława III, Władysława II i Bolesława IV monarchów polskich. Cz. 1 / z księgi 4 i 5 Kompilacyi Dlugosza, wytł. H. Kownacki. Warszawa, 1831.

KRONTHIET = Kronika Thietmara. Tłumaczenie (z tekstu łacińskiego), wstęp i przypisy MARIAN ZYGMUNT JEDLICKI, posłowie KRZYSZTOF OŻÓG. Kraków, 2002[2].

KRZYŻANOWSKI 1948 = Galla Anonima Kronika. Podobizna fotograficzna rękopisu Zamoyskich z wieku XIV. Ed. JULIAN KRZYŻANOWSKI, Warszawa, 1948.

LAMPHERSANN = Lamperti Hersfeldensis Annales. Ed.: OSWALD HOLDER-EGGER. MGH SRG in usum scholarum separatim editi, Bd. 38, Hannover-Leipzig, 1894.

Le Guide = Le guide de pčlerin de Saint-Jacques de Compostelle. Ed.: Jean Vielliard, h. n., 1938.
Lengnich = Vincentius Kadlubko et Martinus Gallus scriptores historiae Poloniae vetustissimicum duobus ex ms. bibliothecae episcopalis Heilsbergensis editi. Ed. G. Lengnich. Gedani, 1749.
LexAl = Lex Alamanorum. MGH LL, III., 1–182.
LexBai = Lex Baiuvariorum. MGH LL, III., 183–496.
Lübke 2001 = Christian Lübke: Das „junge Europa" in der Krise: Gentilreligiöse Herausforderung um 1000. Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung 50 (2001), 475–496.
Metamorphoses = P. Ovidius Naso: Metamorphosen. Kommentar von Franz Bömer. Heidelberg, 1969 (Buch I–III), 1976 (IV–V), 1976 (VI–VII), 1977 (VIII–IX), 1980 (X–XI), 1982 (XII–XIII), 1986 (XIV–XV).
MGCh = Martini Galli chronicon ad fidem codicum, qui servantur in Pulaviensi tabulario celsissimi Adami principis Czartoryscii palatini regni Poloniarum, denuo recensuit ex mandato Regiae Societatis Philomaticae Varsaviensis, Vitamque S. Stanislai atque inventarium ecclesiae metropolitanae Gnesnensis adiecit J. V. Bandtkie. Varsaviae, 1824.
Passio S. Adalberti = Passio Adalberti episcopis Pragensis. Ed. Georg Waitz. MGH SS XV/2., 705–707.
Popova = Gall Anonim: Hronyika i dejanyija knyazsej ili pravityeli polszkih. Pamjatnyiki szrednevekovoj isztorii narodov Centralnoj i Vasztocsnoj Evropü. Moszkva, 1961.
PVL = Die Nestorchronik. Eingeleitet und kommentiert von Dmitrij Tschizevsky. Wiesbaden, 1969.
Regino = Reginonis abbatis Pruminensis chronicon cum con-

tinuatione Treverensi. Ed. F. Kurze, MGH SRG 50., Hannover, 1890.
REPERTORJUM = Repertorjum polskich dokumentów doby piastowskiej. Ed. ZOFIA KOZŁOWSKA-BUDKOWA, t. 1, Kraków, 1937.
RG VII = Das Register von Gregor VII. Ed. ERICH CASPAR, Bd. I–IV. MGH Epistolae Selectae in usum scholarum separatim editae. Tomus II, Fasc. 1, Berlin, 1955.
SIDONIUS = Sidonius Apollinaris: Epistulae et Carmina. Ed. Christian Luetjohann. MGH AA VIII., 1961², 1–264.
SNOPEK 1988 = JERZY SNOPEK (szerk.): Alvó lovagok. Lengyel regék és mondák. Bp., 1988.
TCI = Fulbertus Cartonensis: Tractatus contra Judaeos. Patrologia Latina 141., 305–317.
THIETMAR = Thietmari merseburgensis episcopi Chronicon. Ed. ROBERT HOLTZMANN MGH SRG, ns. 9, München, 1996.
VCM = Einhardi Vita Caroli Magni. Ed. OSWALD HOLDER-EGGER. MGH SRG in usum scholarum separatim editi, 25., Hannover, 1911.
VITA POSTERIOR = Sancti Adalberti Pragensis, episcopi et martyris Vita altera auctore Bruno Querfurtensis. Ed. Jadwiga Karwasińska. MPH n. s. IV., Warszawa, 1969.
VITA PRIOR = Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita Prior. Ed. Jadwiga Karwasińska. MPH n. s. IV/2, Warszawa, 1962.
VQF = Vita quinque fratrum eremitarum (seu) vita vel passio Benedicti et Johannis sociorumque suorum auctore Brunone querfurtensi. Ed. Jadwiga Karwasińska. MPH n. s., IV/3., Warszawa, 1970.
WIDUKIND = Widukindi monachi Corbeiensis Rerum Gestarum Saxonicarum, libri III. Ed. PAUL HIRSCH – HANS-EBER-

HARD LOHMANN. MGH SRG in usum scholarum separatim editi, 60, Hannover, 1939.
WIPO = Wiponis opera. Ed. HARRY BRESSLAU. MGH SRG in usum scholarum separatim editi. Hannover 1915, 31–32.
WOŚ 1981 = JAN. W. WOŚ: La cronaca di Gallio Anonimo. Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. Classe di lettere e filosofia, ser. 3, vol. 11. (1981), 165–179.

FELDOLGOZÁSOK

ABRAHAM 1890 = WŁADYSŁAW ABRAHAM: Organizacja kościoła w Polsce do połowy XII. wieku. Lwów, 1890.
ADAMSKA 1999 = ANNA ADAMSKA: The Introduction of Writing in Central Europe (Poland, Hungary and Bohemia). In: New Approaches to Medieval Communication. Ed. MARCO MOSTERT. With an Introduction by MICHAEL CLANCHY. Brepols, 1999, 165–190.
ALTHOFF 1990 = GERD ALTHOFF: Der Frieden- bündnis- und gemeinschaftsstiftende Charakter des Mahles im früheren Mittelalter. In: Essen und Trinken in Mittelalter und Neuzeit. Vorträge eines interdisziplinären Symposiums vom 10.–13. Juni 1987 an der Justus-Liebig-Universität Gießen, hrsg. von Trude Ehlert und alii, Sigmaringen, 1990, 13–26.
ALTHOFF 2003 = GERD ALTHOFF: Inszenierte Herrschaft. Geschichtsschreibung und politisches Handeln im Mittelalter. Darmstadt, 2003.
ALTHOFF 2004 = GERD ALTHOFF: Family, Friends and Followers. Political and Social Bounds in Early Medieval Europe. Cambridge, 2004.

ANGENENDT 1994 = ARNOLD ANGENENDT: Der eine Adam und die vielen Stammväter. Idee und Wirklichkeit der Origo gentis im Mittelalter. In: P. Wunderli [Hrsg.]: Herkunft und Ursprung. Historische und mythische Formen der Legitimation. Sigmaringen, 1994, 181–205.
BACHRACH 1984 = BERNARD S. BACHRACH: Enforcement of the *Forma Fidelitatis:* The Techniques Used by Fulk Nerra, Count of the Angevins (987–1040). Speculum 59 (1984), 796–819.
BAGI 2003 = BAGI DÁNIEL: Remény a királyságra. A gnieznói találkozó „koronázási jelenete" a lengyel ősgestában és a mű kapcsolata a Könyves Kálmán-kori magyar belpolitikával. Sz 137 (2003), 2., 349–380.
BAGI 2005 = BAGI DÁNIEL: Gallus Anonymus és Magyarország. A geszta magyar adatai, forrásai, mintái, valamint a szerző történetszemlélete a latin Kelet-Közép-Európa 12. század eleji latin történetírásának tükrében, Bp., 2005.
BAGI 2005a = DÁNIEL BAGI: Heidentum und Christentum in den ersten historiographischen Werken Ostmitteleuropas. Eine historische Region und zwei Modelle. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 54. (2005), 2, 159–173.
BANASZKIEWICZ 1982 = JACEK BANASZKIEWICZ: Königliche Karrieren von Hirten, Gärtnern und Pflügern. Zu einem mittelalterlichen Erzählschema von Erwerb der Königherrschaft. [Die Sagen von Johannes Agnus, Přemysl, Ina, Wamba und Dagobert.] Saeculum 33. (1982), 265–286.
BANASZKIEWICZ 1985 = JACEK BANASZKIEWICZ: Die Mäusethurmsage: the Simbolism of Annihilation of an Evil Ruler. APH 51. (1985), 5–32.
BANASZKIEWICZ 1986 = JACEK BANASZKIEWICZ: Podanie o Piaście

i Popielu: studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dyastycznymi. Warszawa, 1986.

BANASZKIEWICZ 1990 =JACEK BANASZKIEWICZ: Bolesław i Peredsława: Uwagi o uroczystości stanowienia władzy w związku z wejściem Chrobrego do Kijowa. KH 97. (1990), z. 3–4., 3–35.

BANASZKIEWICZ 1991 = Potrójne zwycięstewo Mazowszan nad Pomorzanami – Gall II. 49 – czyli historyk między „rzeczywistością prawdziwą" a schematem porządkującym. In: Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej. Ed. Danuta Gawinowa et alii, Warszawa, 1991, 306–331.

BANASZKIEWICZ 1992 = Trzy razy uczta. In: SPŚ, t. 5., Warszawa 1992, 95–108.

BANASZKIEWICZ 1994 = JACEK BANASZKIEWICZ: Złota ręka komesa Żelisława. In: Imagines potestatis: Rytuały, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej, red. J. BANASZKIEWICZ, Warszawa, 1994, 228–148.

BANASZKIEWICZ 1999 = Młodzieńcze gesta Bolesława Krzywoustego, czyli jak zostaje się prawdziwym rycerzem i władcą In: Theatrum ceremoniale na dworze książąt i królów polskich. Ed. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków, 1999, s. 11–29.

BANASZKIEWICZ 2000 = JACEK BANASZKIEWICZ: Dąbrówka „christianissima" i Mieszko poganin (Thietmar, IV, 55–56, Gall, I, 5–6). In: *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. JERZY STRZELCZYK – JÓZEF DOBOSZ. Poznań, 2000, 85–93.

BANASZKIEWICZ 2001 = JACEK BANASZKIEWICZ: Lestek (Lesir) i Le-

chici (Lesar) w średnoiwiecznej tradycji skandynawskiej. *KH* 108. (2001), z. 2, s. 3–23.

BANASZKIEWICZ 2004 = JACEK BANASZKIEWICZ: O nowyn łacińsko-anglojęzycznym wydaniu Galla i o samej jego Kronice (Gesta Principum Polonorum. The Deeds of the Princes of the Poles. Budapest–New York, 2003). Roczniki Historyczne 70. (2004), 205–214.

BARNAT 1997 = ROMAN BARNAT: Siły zbrojne Bolesława Chrobrego w świetle relacji Galla Anonima. PH 88. (1997), 223–235.

BARTOŠ 1952 = FRANTIŠEK BARTOŠ: Nejstarši polský kronikař i jeho česky původ. Vestnik České Akademii vědi a uměni 61. (1952), 1–13.

BECHER 1993 = MATHIAS BECHER: Eid und Herrschaft. Untersuchungen zum Herrscherethos Karls des Großen. Vorträge und Forschungen, Sonderband 39, Sigmaringen, 1993.

BENSYKIEWICZ 2005 = KRZYSZTOF BENSYKIEWICZ: Mieszko Bolesławowic 1069–1089. Źródla i tradycja historiograficzna. Kraków, 2005.

BIENAK 1963 = JANUSZ BIENAK: Państwo Macława. Warszawa, 1963.

BIENIAK 1969 = JANUSZ BIENIAK: Wyprawa misyjna Brunona z Kwerfurtu a problem Selencji. Acta Baltico–Slavica, 6., (1969), s. 181–195.

BIENIAK 1985 = JANUSZ BIENIAK: Polska elita polityczna XII wieku. (Część II. Wróżda i zgoda.) In: SPŚ t. 3, Warszawa, 1985, 2–49.

BISSON 1998 = THOMAS N. BISSON: On not Eating Polish Bread in Vain: Resonance and Conjuuncture in the Deeds of the Princes of Poland (1109–1113). Viator 29 (1998), 275–289.

BLAHOVÁ 1988 = MARIE BLAHOVÁ: Obraz státní ideologie v ofi-

ciélní historiografii doby předhusitské. Folia Historica Bohemica 12. (1988), 269–286.

BLAHOVÁ 1992 = MARIE BLAHOVÁ: Die Beziehung Böhmens zum Reich in der Zeit der Salier und Frühen Staufer im Spiegel der zeitgenössischen böhmischen Geschichtsschreibung. Archiv für Kulturgeschichte 74. (1992), 23–48.

BOGUCKI 1995 = AMBROŻY BOGUCKI: The Administrative Structure of Poland in the Eleventh and Twelfth Century. APH 72. (1995), 5–32.

BOGUCKI 2004 = AMBROŻY BOGUCKI: Kilka uwag o imieniu Mieszka I. In: SPŚ, t. 10, 9–18.

BOLLÓK 2001 = BOLLÓK JÁNOS: Tiersymbolik als literarisches Stilmittel. (Bemerkungen zu den Gesta regis Ladislai). Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 41. (2001), 193–198.

BORAWSKA 1965 = DANUTA BORAWSKA: Gallus Anonim czy Italus Anonim? PH 56. (1965), 111–124.

BRÜCKNER 1898 = ALEKSANDER BRÜCKNER: O Piaście. RAU wydział Historiczno-Filozoficzny, t. 35, Kraków, 1898, 37–352.

BRÜCKNER 1924 = ALEKSANDER BRÜCKNER: Pierwsza powieść historyczna. Przegląd Humanistyczny 3. (1924), 116–136.

BUCZEK 1965 = KAROL BUCZEK: Zagadnienie wiarogodności regestu *Dagome iudex*. Studia Źródłoznawcze, t. 10 (1965), 117–139.

BUJNOCH 1977 = JOSEF BUJNOCH: Gallus Anonymus und Cosmas von Prag. Zwei Geschichtsschreiber und Zeitgenossen. In: Osteuropa in Geschichte und Gegenwart, hrsg. von H. LEMBERG – P. NITSCHE – F. OBRLÄNDER, Köln–Wien, 1977, 301–315.

BÜHRER-THIERRY 1997 = GENEVIÉVE BÜHRER-THIERRY: „Just Anger or Vengeful Anger"? The Punishment of Blinding in the

Early Medieval West. In: Anger's Past. The Social Uses of an Emotion in the Middle Ages. Ed. BARBARA H. ROSENWEIN. Ithaka-London, 1997, 75–91.

BÜSCH 1992 = Handbuch der preußischen Geschichte. Historische Kommission zu Berlin, hrsg. von Otto Büsch. Bd. II. Das 19. Jahrhundert und große Themen der Geschichte Preußens. Berlin, 1992.

CHARVÁT 2000 = PETR CHARVÁT: Bohemia, Moravia and Long-Distance Trade in the Tenth-Eleventh Centuries. Questiones Medii Aevi Novae 5. (2000), 255–266.

CHODOR 1993 = JOANNA CHODOR: Queens in Early Medieval Chronicles of East-Central Europe. In: East-Central-Europe–L'Europe du Centre-Est. Eine wissenschaftliche Zeitschrift. Special Issue, Vol. 20–23., Part I., 1993–1996. Woman and Power in East-Central Europe. Medieval and Modern. Ed. by M. SÁGHY, h. n., 1993.

CORBET 1980 = PATRIK CORBET: La diffusion du cult de Saint-Gilles au Moyen Age (Champagne, Lorraine, Nord de la Bourgogne). Annales de l'Est, 5e série, 32. (1980), 3–43.

CWYKIŃSKI 2001 = PIOTR M. CWYKIŃSKI: Druga metropolia Bolesława Chrobrego a Brunon z Kwerfurtu. KH 101. (2001), 4., 3–15.

DALEWSKI 1996 = ZBIGNIEW DALEWSKI: Władza, przestrzeń, ceremoniał. Miejsce i uroczystość inauguracji władzy w Polsce średniowiecznej do końca XIV. w. Warszawa, 1996.

DALEWSKI 1999 = ZBIGNIEW DALEWSKI: The Knighting of Polish Dukes in the Early Middle Ages. Ideological and and Political Significance. APH 80. (1999), 15–43.

DALEWSKI 2005 = ZBIGNIEW DALEWSKI: Rytuał i polytika. Opowieść Galla Anonima o konflikcie Bolesława Kryzwoustego ze Zbigniewiem. Warszawa, 2005.

DAVID 1932 = PIERRE DAVID: Recherches sur l'histoire de la Poméranie polonaise. Bordeaux, 1932.

DAVID 1939 = PIERRE DAVID: Les sources de l'histoire de Pologne á l'epoque des Piasts. Paris, 1934, 45.; UŐ: La Pologne dans l'obituaire de Saint-Gilles en Languedoc au XIIe siécle. Revue des Études Slaves, XIX. (1939), 217–226.

DĄBROWSKI 1964 = JAN DĄBROWSKI: Dawne dziejopisarstwo polskie do roku 1480. Kraków, 1964.

DEMBIŃSKA 1982 = MARIA DEMBIŃSKA: «Ex voto» dans une Chronique Polonaise du XIIe siècle. In: Clio et son regard. Mélanges d'histoire, d'histoire de l'art et d' archéologie. Offerts à Jacques Stiennon à l'occasion de ses vingt-cinq ans d' enseignement à l'Université de Liège. Ed. RITA LEJEUNE – JOSEPH DECKERS, Liège, 1982, 89–97.

DEMBIŃSKA 1991 = MARIA DEMBIŃSKA: Wzorzec kobiety słowiańskiej w kronikach Galla Anonima, Kosmasa i Nestora. In: Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej. Warszawa, 1991, 417–426.

DEPTUŁA 2000 = CZESŁAW DEPTUŁA: Galla Anonima mit genezy Polski. Studium z historiofilozofii i hermeneutyki symboli dziejopisarstwa średniowiecznego. Lublin, 2000[2].

DOWIAT 1958 = JERZY DOWIAT: Chrzest Polski. Warszawa, 1958.

DOWIAT 1963 = JERZY DOWIAT: Bela I węgierski w Polsce (1031–32–1048). PH 56. (1965), 1–23.

DRAGAN 1925 = MARCIN DRAGAN: Koronacja Bolesława Chrobrego. Lublin, 1925.

DRELICHARZ 2003 = WOJCIECH DRELICHARZ: Annalistyka małopolska XIII–XV. wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych. Polsa Akademia Umiejętności, Roz-

prawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego, t. 99, Kraków, 2003.
DUBY 1981 = GEORGE DUBY: The Chivalrous Society. h. n., 1981.
DYGO 2005 = MARIAN DYGO: Uczty Bolesława Chrobrego. KH 112. (2005), 3., 41–54.
DYMMEL 2004 = PIOTR DYMMEL: Traces of Oral Tradition in the Oldest Polish Historiography: Gallus Anonymus and Wincenty Kadłubek. In: The Development of Literate Mentalities in East-Central Europe. Ed.: ANNA ADAMSKA- MARCO MOSTERT. Turnhout 2004, 343–363.
EHLERS 1977 = JOACHIM EHLERS: Gut und Böse in der hochmittelalterlichen Historiographie. In: Die Mächte des Guten und Bösen. Vorstellungen im XII. und XIII. Jahrhundert über ihr Wirken in der Heilsgeschichte, hrsg. von ALBERT ZIMMERMANN. Berlin–New York, 1977, 27–71.
EHLERS 1989 = JOACHIM EHLERS: Dom- und Klosterschulen in Deutschland und Frankreich im 10. und 11. Jahrhundert. In: Kontinuität und Transformation der Antike im Mittelalater. Veröffentlichung Kongreßakten zum Freiburger Symposion des Mediävistenverbandes, hrsg. von WILLI ERZGRÄBER. Sigmaringen, 1989, 30–52.
EICHENBERGER 1991 = THOMAS EICHENBERGER: Patria. Studien zur Bedeutung des Wortes im Mittelalter (6–12. Jh.). Nationes 9. hrsg. von Helmut Beumann und Werner Schröder. Sigmaringen, 1991.
FONT 2005a = FONT MÁRTA: Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 21. Szeged, 2005.
FONT 2005b = FONT MÁRTA: A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10–12. században. Bp., 2005.

FRIED 1989 = JOHANNES FRIED: Otto III und Bolesław Chrobry – Das Widmungsbild des Aachener Evangeliars, der „Akt von Gnesen" und das frühe polnische und ungarische Königtum. Stuttgart, 1989.
FRIED 1998 = JOHANNES FRIED: Der Heilige Adalbert und Gnesen. Archiv für Mittelrheinische Kirchengeschichte, 50. (1998), 41–70.
FRIED 2002 = JOHANNES FRIED: St. Adalbert, Ungarn und das Imperium Ottos III. In: Die ungarische Staatsbildung und Ostmitteleuropa. Begegnungen, hrsg. von FERENC GLATZ. Schriftenreihe des Europa Institutes Budapest, Bd. 15. Bp., 2002, 113–141.
GANSINIEC 1958 = RYSZARD GANSINIEC: Lyrika Galla Anonima. Pamiętnik Literacki XLIX. (1958), 4., 355–387
GĄSIOROWSKI 1972 = ANTONI GĄSIOROWSKI: Stacje królewskie w średniowiecznej Polsce. Kwartalnik Historyczny Kultury Materialnej 20. (1972), 243–265.
GERICS 1988 = GERICS JÓZSEF: A korai államelmélet érvényesülése István korában. In: Szent István és kora. Szerk. GLATZ FERENC – KARDOS JÓZSEF. Bp., 1988, 90–95.
GERICS–LADÁNYI 1995 = GERICS JÓZSEF–LADÁNYI ERZSÉBET: A birodalmi szent lándzsa és Szent István lándzsája. In: GERICS JÓZSEF: Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban. Bp., 1995, 43–50.
GÖRICH 2001 = KNUT GÖRICH: Die Ehre Friedrich Barbarossas. Kommunikation, Konflikt und politisches Handeln im 12. Jahrhundert. Darmstadt, 2001.
GRAUS 1977 = FRANTIŠEK GRAUS: Der Heilige als Schlachtenhelfer – Zur Nationalisierung einer Wundererzählung in der mittelalterlichen Chronistik. In: Festschrift für Helmut Beumann zum 65. Geburtstag, hrsg. von KLAUS-

Urlich Jäschke – Reinhard Wenskus. Sigmaringen, 1977, 330–348.
Graus 1980 = František Graus: Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter. Nationes 3. Philologische Untersuchungen zur Entstehung der europäischen Nationen im Mittelalter, hrsg. von Helmut Beumann–Werner Schröder. Sigmaringen, 1980.
Grodecki 1928 = Roman Grodecki: Zbigniew, książę polski. In: Studia staropolska. Księga ku czci Aleksandra Brücknera. Kraków, 71–105.)
Grodecki 1995[2] = Roman Grodecki – Stanisław Zachorowski – Jan Dąbrowski: Dzieje Polski średniowiecznej. T. I–II. Kraków, 1995[2].
Grudziński 1971 = Tadeusz Grudziński: Podziały dynastyczne monarchii piastowskiej w końcu XI i początkach XII w. Zapiski Historyczne 36 (1971), 9–47.
Grudziński = Tadeusz Grudziński: Ze studiów nad kroniką Galla. Rozbiór krytyczny pierwszej księgi. Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 17. (1951), z. 3–4, 69–113., 20. (1954), 29–100., 23. (1957), 1–58.
Grudziński 1986 = Tadeusz Grudziński: Bolesław Śmiały-Szczodry i biskup Stanisław. Dzieje konfliktu. Warszawa, 1986.
Grundmann 1965 = Herbert Grundmann: Geschichtsschreibung im Mittelalter. Gattungen–Epochen–Eigenart. Darmstadt, 1965
Grzesik 1999 = Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w średniowieczu. Poznań, 1999.
Grzesik 2003 = Ryszard Grzesik: Polska Piastów i Węgry Arpadów we wzajemnej opinii (do 1320 roku). Warszawa, 2003.

GUMPLOWICZ 1895 = MAXIMILIAN ERNST GUMPLOWICZ: Bischof Balduin von Kruszwica, Polens erster lateinischer Chronist. Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Classe, 132., H. 9, 1895.

GUMPLOWICZ 1902 = MAXIMILIAN ERNS GUMPLOWICZ: Die Quellen des Balduin Gallus. Eine quellen-kritische Studie. Mittailungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 23. (1902), 568–597.

GYÖRFFY 1977 = GYÖRFFY GYÖRGY: István király és műve. Bp., 1977.

HALECKI 1992 = OSKAR HALECKI: Historia Polski. Warszawa–London, 1992.

HAMANN 1931 = RICHARD HAMANN: Der Schrein des heiligen Ägidius. Marburger Zeitschrift für Kunstwissenschaft 6. (1931), 114–136.

HLAWITSCHKA 1985 = EDUARD HLAWITSCHKA: Die Thronkandidaturen von 1002 und 1024. Gründeten sie im Verwandtenanspruch oder in Vorstellungen von freier Wahl? In: Reich und Kirche vor dem Investiturenstreit. Vorträge beim wissenschaftlichen Kolloquium aus Anlaß des achtzigsten Geburtstags von Gerd Tellenben, hrsg. von Karl Schmid. Sigmaringen, 1985, 49–64.

HOENSCH 1990 = JÖRG K. HOENSCH: Geschichte Polens. Stuttgart 1990.

JANSON 1975 = TORE JANSON: Prose Rythm in Medieval Latin from the 9th to the 13th Century. Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Stockholmiensia, XX. Stockholm, 1975.

JASIŃSKI 1993 = KAZIMIERZ JASIŃSKI: Rodowód pierwszych Piastów. Warszawa–Wrocław, 1993.

JASIŃSKI 2005 = TOMASZ JASIŃSKI: Czy Gall–Anonim to Monachus Littorensis? KH 112. (2005), 3., 69–89.

JUREK 1997 = TOMASZ JUREK: Kim był komes wrocławski Magnus? In: Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów Polski średniowiecznej: Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bienakowi w siedemdzisiątą rocznicę urdzin i czterdziestopięcolecie pracy naukowej, wyd. A. RADZIMIŃSKI – A. SUPRUNIUK – J. WRONISZEWSKI. Toruń, 1997, 181–192.

JUREK 2003 = TOMASZ JUREK: Die Migration deutscher Ritter nach Polen. In: Das Reich und Polen. Unter Mitwirkung von Alexander Patschovsky, hrsg von Thomas Wünsch. Vorträge und Forschungen, Bd. LIX. Sigmaringen, 2003, 243–276.

KASTEN 1997 = BRIGITTE KASTEN: Königssöhne und Königsherrschaft. Untersuchungen zur Teilhabe am Reich in der Merowinger- und Karolingerzeit. MGH Schriften 44. Hannover, 1997.

KATALOG 1933 = Katalog wystawy zbiorów historycznych Biblioteki Narodowej. Warszawa, 1933.

KERSKEN 1994 = NORBERT KERSKEN: Mittelalterliche Geschichtsentwürfe in Alt- und Neueuropa. In: Die Geschichtsschreibung in Mitteleuropa. Projekte und Forschungsprobleme, hrsg. Von JAROSŁAW WENTA. Toruń, 1999, 111–134.

KERSKEN 1995 = NORBERT KERSKEN: Geschichtsschreibung im Europa der „Nationes": nationalgeschichtliche Gesamtdarstellungen im Mittelalter. Köln, 1995.

KERSKEN 1999 = NORBERT KERSKEN: Mittelalterliche Geschichtsentwürfe in Alt- und Neueuropa. In: Die Geschichtsschreibung in Mitteleuropa. Projekte und Forschungsprobleme, hrsg. von Jarosław Wenta. Toruń, 1999, 111–134.

KLANICZAY 2000 = KLANICZAY GÁBOR: Az uralkodók szentsége

a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultusz és európai modellek. Bp., 2000.
KOSSMANN = OSKAR KOSSMANN: Polen im Mittelalter. Bd. I–II. Marburg, 1971 (1980).
KRISTÓ 1974 = KRISTÓ GYULA: A XI. századi hercegség története Magyarországon. Bp. 1974.
KRISTÓ 1983 = KRISTÓ GYULA: Megjegyzések az ún. pogánylázadások kora történetéhez. In: Uő: Tanulmányok az Árpád-korról. Bp., 1983, 93–131.
KRISTÓ 1988 = KRISTÓ GYULA: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp., 1988.
KRISTÓ 1994 = KRISTÓ GYULA: A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig. Irodalomtörténeti füzetek 135. Bp., 1994.
KRISTÓ 2000 = KRISTÓ GYULA: A magyarok és a lengyelek kapcsolatai a 10–12. században a források tükrében. Történelmi Szemle XLII. (2000), 1–2., 1–18.
KRISTÓ 2003 = KRISTÓ GYULA: Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon. Bp., 2003.
KRISTÓ 2003a = KRISTÓ GYULA: Háborúk és hadviselés az Árpádok korában. Szukits könyvek 2003.
KRISTÓ–MAKK 1988 = KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC: Az Árpád-házi uralkodók. Bp., 1988.
KĘTRZYŃSKI 1899 = STANISŁAW KĘTRZYŃSKI: Gall-Anonim i jego kronika. Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Hist.-Fil., Seria 2, 12. (1899), 40–88
KĘTRZYŃSKI 1902 = STANISŁAW KĘTRZYŃSKI: O zaginionym żywocie świętego Wojciecha. Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydzial Hist.-Fil., ser. 2, t. 18. Kraków, 1902, 252–290.
KĘTRZYŃSKI 1910 = WOJCIECH KĘTRZYŃSKI: Niektóre uwagi o autorze

i tekście najdawniejszej kroniki polskiej. Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Hist.-Fil., 53. (1910), 54–69.

Kłoczowski 2000 = Jerzy Kłoczowski: A history of Polish Christianity. Cambridge, 2000.

Kopal 2001 = Petr Kopal: Kosmovi d'áblové. Vršovsko-přemyslovský antagonismus ve světle biblických a legendárních citátů, motivů a symbolů. Medievalia Historica Bohemica 8. 2001, s. 7–41.

Kownacki = Hipolit Kownacki: O rodzie najdawniejszego Polski dziejopisa. Pamiętnik Warszawski t. XIV, 1819. 111–117.

Kucharski 1925 = Eugeniusz Kucharski: Co oznacza nazwa „Selencia" w kronice Galla Anonima. KH XL. (1926), s. 145–150.

Kutrzeba 1910 = Catalogus codicum manuscriptorum Musei Principum Czartoryski, t. 2. Kraków, 1910.

Kürbis 1952 = Brygida Kürbis: Studia nad Kroniką wielkopolską. Poznań, 1952.

Kürbis 1975 = Brygida Kürbis: Wizerunki Piastów w opiniach dziejopisarskich. In: Roman Heck (red.): Piastowie w dziejach Polski. Zbiór artykułów z okazji trzchsetnej rocznicy wygaśnięcia dynastii Piastów. Wrocław–Warszawa, 1975, 196–228.

Kürbis 1989 = Brygida Kürbis: Zum Herrscherlob in der Chronik des Gallus Anonymus (Anfang 12. Jh.). Laudes regiae am polnischen Hof? In: Patronage und Klientel. Ergebnisse einer polnisch-deutschen Konferenz, hrsg. von Hans-Hubert Nolte. Köln–Wien, 1989, 51–64.

Kürbis 1989a = Brygida Kürbis: Die Epistola Mathildis Suevae an Mieszko II in neuer Sicht. Ein Forschungsbericht. Frühmittelalterliche Studien 23. (1989), 318–343.

KÜRBIS 2001 = BRYGIDA KÜRBIS: Kultura wczesnego Poznania. Twórcy, opiekunowie, uczestnicy. In: Na progach historii. T. 2. O świadectwach do dziejów kultury Polski średniowiecznej. Poznań, 2001, 187–219.
KÜRBIS 2002 = BRYGIDA KÜRBIS: Więź najstarszego dziejopisarstwa polskiego z państwem. In: Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia. Red. GERARD LABUDA. Poznań, 2002[2], 217–232.
LABUDA 1960 = GERARD LABUDA: Źródła historiograficzne kroniki Anonima Galla. Sprawodzania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 44. (1960), 21–22.
LABUDA 1960a = GERARD LABUDA: Miejsce powstania kroniki Anonima-Galla. In: Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70. rocznicę urodzin. Warszawa 1960, 107–121.
LABUDA 1985 = GERARD LABUDA: Zatargi z czechami i pomorzanami w pierwszym okresie rządów Bolesława Śmiałego (1058–1073). Zapiski Historyczne 90. (1985), 33–50.
LABUDA 1987[2] = GERARD LABUDA: Studia nad początkami państwa polskiego. I–II, Poznań, 1987[2], 251–252.
LABUDA 1992 = GERARD LABUDA: Mieszko II Król Polski (1025–1034). Czasy przełomu w dziejach państwa polskiego. Kraków, 1992.
LABUDA 1994 = GERARD LABUDA: Władysław i Zbigniew. U genezy podziałów dzielnicowych w Polsce. SPŚ t. 6. Warszawa, 1994, 9–21.
LABUDA 2000 = GERARD LABUDA: Święty Stanisław biskup krakowski, patron Polski. Poznań, 2000.
LABUDA 2004. = Święty Wojciech, biskup-męczennik, patron Polski, Czech i Węgier. Wrocław, 2004.

Lelewel 1851 = Joachim Lelewel: Polska wieków średnich, t. 4. Poznań, 1851, 467–475.
Łowmiański 1963 = Henryk Łowmiański: Poszątki Polski. Warszawa, 1963.
Lübke 2001 = Christian Lübke: Das „junge Europa" in der Krise: Gentilreligiöse Herausforderung um 1000. Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung 50. (2001), 4., 475–496.
Maleczyński 1934 = Karol Maleczyński: Ze studjów nad kroniką Galla Anonima. Rękopis Heilsberski. Roczniki Historyczne T. X–XI. (1934), 202–225.
Maleczyński 1934a = Karol Maleczyński: Źródła literackie kroniki tzw. Galla Anonima. Sprawodzania Towarzystwa Naukowego w Lwowie, 14. (1934), 54–58.
Maleczyński 1946 = Karol Maleczyński: Bolesław Krzywousty. Kraków, é. n. [1946]
Michałowski 1985 = Roman Michałowski: Restauratio Poloniae w ideologii dynastycznej Galla Anonyma. PH 76. (1985), 457–480.
Modzelewski 1984 = Karol Modzelewski: Comites, Principes, Nobiles: The Structure of the Ruling Class as Reflected in the Terminology Used by Gallus Anonymus. In: Antoni Gąsiorowski (ed.): The Polish Nobility in the Middle Ages: Anthologies. Wrocław, 1984, 177–206.
Naruszewicz = Adam Naruszewicz: Historia narodu polskiego. T. II. Kraków, 1780.
Oexle 1984 = Otto Gerhard Oexle: Mahl und Sende im mittelalterlichen Totenkult. Frühmittelalterliche Studien 18. (1984), 401–402.
Ożóg 1992 = Krzysztof Ożóg: Dopełnienie Szamotulskie – studium źródłoznawcze. Studia Historyczne 35. (1992), 143–153.

OŻÓG 1999 = KRZYSZTOF OŻÓG: Die biblische Kultur der polnischen Geschichtsschreiber im Mittelalter. Ein Forschungsproblem. In: Die Geschichtsschreibung in Mitteleuropa. Projekte und Forschungsprobleme, hrsg. von JAROSŁAW WENTA. Toruń, 1999, 229–247.

PLEZIA 1947 = MARIAN PLEZIA: Kronika Galla na tle historiografii XII. wieku. Kraków, 1947.

PLEZIA 1981 = MARIAN PLEZIA: Księgozbiór katedry krakowskiej wedle inwentarza z 1110 r. Silva Rerum 1.(1981), 16–29.

PLEZIA 1984 = MARIAN PLEZIA: Nowe studia nad Gallem-Anonimem. In: Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich. Red. HELENA CHŁOPOCKA. Poznań, 1984.

PLEZIA–BUDKOWA = MARJAN PLEZIA–ZOFJA BUDKOWA: Pomniki Dziejowe Polski (Monumenta Poloniae Historica) seria II, tom 2: Anonima tzw. Galla Kroniia czyli dzieje książąt i władzów Polskich, wydał wstępem i komentarzem opatrzył Karol Maleczyński. Kraków, PAU, 1952. Recenzja. PH, XLIV. (1953), z. 3, 405–426.

POHORECKI 1929 = FELIKS POHORECKI: Rytmika kroniki Galla-Anonima. Roczniki Historyczne V. (1929), 105–169.

POLHEIM 1925 = KARL POLHEIM: Die lateinische Reimprosa. Berlin 1925.

POLAK 2000 = WOJCIECH POLAK: Uwagi w sprawie rocznikarskiego źródła kroniki Galla Anonima. Roczniki Humanistyczne 48. (2000), z. 2, zeszyt specjalny, 447–460.

POTKAŃSKI 1965 = KAROL POTKAŃSKI: Studia nad starożytnościami polskimi – Kwestia lechicka. In: UŐ: Lechici, Polanie, Polska. Warszawa, 1965, 29–166.

POWIERSKI–ŚLIWIŃSKI–BRUSKI 1993 = JAN POWIERSKI – BŁAŻEJ ŚLIWIŃSKI – KLEMENS BRUSKI: Studia z dziejów Pomorza. Słupsk, 1993.

RUNCIMAN 1951 = STEVEN RUNCIMAN: The History of the First Crusades. Vol. 1: The First Crusade. Cambridge, 1951.
SAPPOK 1937 = GERHARD SAPPOK: Die Anfänge des Bistums Posen und die Reihe seiner Bischöfe von 968–1498. Leipzig, 1937.
SCHMALE 1993² = FRANZ-JOSEF SCHMALE: Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtschreibung. Eine Einführung. Darmstadt, 1993².
SCHNEIDMÜLLER 1987= BERND SCHNEIDMÜLLER: Nomen patriae. Die Entstehung Frankreichs in der politisch-geographischen Terminologie (10.-13. Jh.). Nationes 7, Sigmaringen, 1987.
SCHWENNICKE 2005 = DETLEV SCHWENNICKE: Europäische Stamtafeln. Bd. I., T. 1., h. n., 2005.
SIKORSKI 2003 = DARIUSZ ADAM SIKORSKI: Galla Anonima wiadomości o Prusach. Próba werifikacji wybranych hipotez. KH 110. (2003), 2., 5–24.
SOMORJAI 1994 = Kelet-Közép-Európa szentje: Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla). Szerk.: Somorjai Ádám. Bp., 1994.
STRZELCZYK 1999 = JERZY STRZELCZYK: Mieszko Pierwszy. Poznań, 1999
STRZELCZYK 2000a = JERZY STRZELCZYK: The Firts Two Historical Piasts. Opinions and Interpretations. Questiones Medii Aevi Novae. 5. (2000), 99–143.
STRZELCZYK 2000b = JERZY STZELCZYK: Bolesław Chrobry. Poznań, 2000.
SZÉKELY 1972 = SZÉKELY GYÖRGY: A székesfehérvári latinok és vallonok a középkori Magyarországon. In: Székesfehérvár évszázadai. Szerk.: KRALOVÁNSZKY ALÁN, 2 (1972), 45–69.
SZŰCS 1973 = SZŰCS JENŐ: Társadalomelmélet, politikai teória

és történetszemlélet Kézai Simon *Gesta Hungarorum*ában. Századok 107. (1973), 3–4, 569–641, 823–878.

Szűcs 2002 = Szűcs Jenő: Szent István intelmei: Az első magyarországi államelméleti mű. In: Szent István és az államalapítás. Szerk. Veszprémy László. Bp., 2002, 271–289.

Třeštik 1978 = Dušan Třestik: Anfänge der böhmischen Geschichtsschriebung. Die ältesten Prager Annalen. Studia Źródłoznawzce 23. (1978), 1–37.

Tuchel 1998 = Susan Tuchel: Kastration in Mittelalter. Studia humaniora, Bd. 30. Düsseldorf, 1998.

Tyc 1924 = Teodor Tyc: Z dziejów kultury w Polsce średniowiecznej. Poznań, 1924.

Tyc 1924a = Teodor Tyc: Anonim biograf trzeciego Bolesława (1112–1113). Przegląd Warszawski, 4. (1924), t. 2, 55–77.

Ulanowski–Kutrzeba = Bolesław Ulanowski–Stanisław Kutrzeba: Opisy rękopisów. In: Statuta Casimiri Magni. Archiwum Komisji Prawniczej PAU, t. 2, Kraków, 1921, XVI–XVII.

Vajay 1967 = Géza nagyfejedelem és családja. In: Székesfehérvár évszázadai. I. Az államalapítás kora. Szerk. Kralánovszky Alán. Székesfehérvár, 1967, 63–103.

Veszprémy 2004 = Veszprémy László: Megjegyzések korai elbeszélő forrásaink történetéhez. Századok 138. (2004), 2., 325–347.

Warnke 1964 = Charlotte Warnke: Die Anfänge des Fernhandels in Polen. Würzburg, 1964

Wasilewski 1980 = Tadeusz Wasilewski: La couronne royale – symbole de dépendance á l'epoque du haut Moyen Age. Les deux couronnements de Boleslas le Vaillant prince de Pologne. In: La Pologne au XVe Cogrès des Sciences Historique á Bucarest. Wrocław, 1980, 25–50.

Wasilewski 1981 = Tadeusz Wasilewski: Poland's Administra-

tive Structure in Early Piast Times: Castra Ruled by Comites as Centres of Territorial Administration. APH 44. (1981), 5–31.

WENSKUS 1956 = REINHARD WENSKUS: Studien zur historisch-politischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt. Mitteldeutsche Forschungen, Bd. 5. Münster–Köln, 1956.

WIESIOŁOWSKI 1967 = JACEK WIESIOŁOWSKI: Kolekcje historyczne w Polsce średniowiecznej XIV–XV. wieku. Wrocław, 1967.

WINZER 1988 = ULRICH WINZER: St. Gilles. Studien zum Rechtsstatus und Beziehungsnetz einer Abtei im Spiegel ihrer Memorialüberlieferung. Münstersche Mittelalterschriften. München, 1988.

WOJCIECHOWSKI 1951[3] = TADEUSZ WOJCIECHOWSKI: Szkice historyczne jedenastego wieku. Warszawa, 1951[3].

ZAKRZEWSKI 2000[2] = STANISŁAW ZAKRZEWSKI: Bolesław Chrobry Wielki. Kraków, 2000[2].

ZEISSBERG 1873 = HEINRICH ZEISSBERG: Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters. Leipzig, 1873.

ŽEMLIČKA 2000 = JOSEF ŽEMLIČKA: Gemeinsame Züge der mitteleuropäischen Staaten. In: Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie, hrsg. von A. WIECZOREK, – H.M. HINZ. Band 2. Stuttgart, 2000, 830–833.

ZERNACK 1967 = KLAUS ZERNACK: Die burgstädtischen Volksversammlungen bei den Ost- und Westslawen. Studien zur verfassungsgeschichtlichen Bedeutung des Veče. Wiesbaden, 1967.

ZSOLDOS 2005 = ZSOLDOS ATTILA. Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. Társadalom- és Művelődési Tanulmányok 36. Bp., 2005.

NÉVMUTATÓ

(A mutató a bevezető tanulmányban,
a krónika szövegében és ezek lábjegyzeteiben előforduló
személy-, nép- és földrajzi neveket regisztrálja,
de mellőzi az irodalomjegyzékben
és a szakirodalmi hivatkozásokban szereplő neveket.)

A kiadásért felel Láng József, az Argumentum Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Szilágyi Rita
A borítóterv Murányi Zsuzsa munkája
Tördelte: H. Nagy Erika
Nyomta az Argumentum Nyomdaüzeme